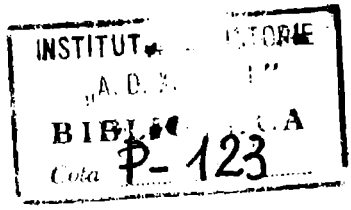

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
FILIALA IAŞI

BIBLIOTECA
ISTORIE

IUHKW

ANUARUL

INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL"

IV

1967

IAŞI

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Ist 2.10

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

COMITETUL DE REDACŢIE:

Redactor responsabil:

VAL. POPOVICI

Membri:

CONST. C. ANGELESCU, J. BENDITER, D. BERLESCU, L. BOICU, C. CIHODARU, N. CORIVAN, M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA

Secretar ştiinţific de redacţie:

I. CAPROŞU

Adresa redacţiei: Institutul de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol" al Academiei Republicii Socialiste România, Filiala Iaşi, str. Karl Marx nr. 15

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Academia
Republicii Socialiste România
Filiala Iași

Anuarul
Institutului de istorie
și arheologie
„A. D. Xenopol"

Tom. IV, 1967

INSTITUTUL DE ISTORIE
„A. D. XENOPOL"
BIBLIOTECA
Nr. 1758

SUMAR

STUDII

GH. BUZATU, N. Iorga și răscoala țăranilor din 1907 5
N. GRIGORAȘ, Robia în Moldova (De la întemeierea statului pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea) (I) 31
L. BOICU, Căile de comunicație terestre în Moldova între 1834—1848 (I) 81
D. ȘANDRU și I. SAIZU, Unele aspecte privind consecințele economice ale prezenței trupelor germane în România (1940—1944) 117
A. LOGHIN și A. KAREȚKI, Comitetele țărănești, forme noi de exercitare a puterii maselor, în lupta pentru instaurarea primului guvern democrat (23 August 1944—6 martie 1945) . . 147

COMUNICĂRI ȘI NOTE

D. VITCU, M. Kogălniceanu și evenimentele din martie 1848 de la Iași 161
Al. ZUB, Scrieri necunoscute ale lui M. Kogălniceanu din 1869 (Colaborarea la ziarul „Adunarea Națională") 171
N. CORIVAN, Cîteva precizări cu privire la alegerea lui Alexandru Cuza ca domn al Moldovei 181
D. CIUREA, „Io" din intitulația documentelor românești (cîteva noi sublinieri) 187

STUDII DOCUMENTARE

V. CRISTIAN, Istoria României în recentele lucrări de sinteză apărute în Franța 191

INSTITUTUL DE ISTORIE
„A. D. XENOPOL"
BIBLIOTECA
P. 123

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DOCUMENTE

I. CAPROȘU, Documente moldovenești din secolele al XV-lea—al XVII-lea 203

M. JEMNA, Studenți transilvăneni către Mihail Kogălniceanu (O scrisoare inedită din 1860) 215

RECENZII

GEORGIOS SPHRANTZES, Memorii (1401—1477), București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966, XVII + 618 p. (*T. Gemil*) 219

FLORIAN GEORGESCU ȘI ALȚII, Istoria orașului București, vol. I, București, 1965, 482 p. (*I. Caproșu*) 221

N. STOICESCU, Bibliografie privind monumentele feudale din Moldova. Iași, în „Mitropolia Olteniei", Anul XVIII, 1966, nr. 5—6, p. 549—607 (*I. Caproșu*) 225

O prețioasă culegere de documente externe moldovenești (*Const. A. Stoide*) 227

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI, Secretariatul de Stat al Moldovei, 1832—1862. Inventar arhivistic, București, 1966, 491 p. (*Corneliu Istrati*) 234

V. MACIU, Un proiect din 1857 al lui Mihail Sturdza pentru organizarea Principatelor Române, în „Studii. Revistă de istorie", Tomul 19, 1966, nr. 1, p. 59—91 (*N. Corivan*) 238

*** Gîndirea social-politică despre Unire (1859), București, Editura Politică, 1966, 358 p. (*L. Șimanschi*) 239

PERICLE MARTINESCU, Costache Negri, București, Editura Tineretului, 1966, 291 p. (*D. Agache*) 241

HANS-ADOLF IACOBSEN, Der Zweite Weltkrieg. Grundzüge der Politik und Strategie in Dokumenten, Frankfurt am Main, 1965, 498 p. (*J. Benditer*) 242

JOSEPH MATL, Historische Grundlagen der Agrarsozialen Verhältnisse auf dem Balkan, în „Vierteljarschrifte für Sozial- und Wirtschaftgeschichte" 52, Bd., Heft 2, Jahr 1965, p. 145—167 (*D. Ciurea*) 244

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

A IX-a Adunare generală a „Consiliului Internațional de filozofie și științe umane" (C.I.P.S.H.) (*N. Corivan*) 247

Sărbătorirea a 150 de ani de la nașterea lui Mihail Kogălniceanu (*D. Vitcu*) 249

Activitatea Institutului de istorie și arheologie din Iași în anul 1967 (*A. Macovei*) 251

*
* *

C. Cihodaru la 60 de ani 255

Cărți străine intrate în biblioteca Institutului . . 257

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Académie
de la République Socialiste de Roumanie
Filiale de Jassy

Annuaire
de l'Institut d'histoire
et d'archéologie
„A. D. Xenopol"

Tome IV, 1967

SOMMAIRE

ÉTUDES

G. BUZATU, Nicolas Iorga et la révolte des paysans en 1907 . . . 5
N. GRIGORAŞ, L'esclavage en Moldavie (De la création de l'Etat moldave jusqu'au milieu du XVIIIe siècle (I) 31
L. BOICU, Les voies de communication terrestre en Moldavie de 1834 à 1848 (I) 81
D. ŞANDRU et J. SAIZU, Quelques aspects des conséquences économiques de la présence de l'armée allemande en Roumanie (1940—1944) 117
A. LOGHIN et A. KAREŢKI, Les comités paysans, formes nouvelles de l'exercice de la force des masses, dans la lutte pour l'instauration du premier gouvernement démocrate (23 août 1944—6 mars 1945) 147

COMMUNICATIONS ET NOTES

D. VITCU, Michel Kogălniceanu et les événements de Jassy de mars 1848 161
AL. ZUB, La collaboration de Michel Kogălniceanu au journal „L'Assemblée Nationale" en 1869 171
N. CORIVAN, Quelques précisions concernant l'élection d'Alexandre Jean Couza comme prince de Moldavie 181
D. CIUREA, Nouvelles considérations concernent le terme „Io" dans la diplomatique roumaine 187

ÉTUDES DOCUMENTAIRES

V. CRISTIAN, L'histoire de la Roumanie dans des ouvrages récents de synthèse parus en France 191

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DOCUMENTS

I. CAPROŞU, Documents moldaves des XVe—XVIIe siècles . . . 203

M. JEMNA, Une lettre envoyée par des étudiants de Transylvanie à Michel Kogălniceanu en 1860 215

COMPTES-RENDUS

GEORGIOS SPHRANTZES, Mémoires (1401—1477), Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1966, XVII+618 pages *(T. Gemil)* 219

FLORIAN GEORGESCO et &, Histoire de la ville de Bucarest, Tome I, Bucarest, 1965, 482 pages *(I. Caproşu)* 221

N. STOICESCO, Bibliographie relative aux monuments de Moldavie publiée dans la revue „L'Archevéché d'Oltenie", XVIIIe année, 1966, No. 5—6, p. 549—657 *(I. Caproşu)* 225

Un recueil précieux de documents externes moldaves *(Constantin A. Stoide)* 227

DIRECTION GÉNÉRALE DES ARCHIVES DE L'ÉTAT, Secrétariat de l'État Moldave, 1832—1862, Inventaire des archives, Bucarest, 1966, 491 pages *(Corneliu Istrati)* 234

BASILE MACIU, Un projet de 1857 du prince Michel Stourdza pour l'organisation des Principautés Roumaines, „Études, Revue d'Histoire", Tome XIX, 1966, No. 1, p. 59—91 *(N. Corivan)* 238

* * * La pensée sociale-politique relative à l'Union des Principautés Roumaines (1859), Bucarest, 1966, 358 pages *(L. Şimanschi)* . 239

PERICLÈS MARTINESCO, Constantin Negri, Bucarest, Éditions de la Jeunesse 1966, 291 pages *(D. Agache)* 241

HANS-ADOLF JACOBSON, Der zweite Weltkrieg, Grundzüge der Politik und Strategie in Dokumenten, Frankfurt am Main, 1965, 498 pages *(J. Benditer)* 242

JOSEPH MATL, Historische Grundlagen der agrarsozialen Verhältnisse auf dem Balkan, „Vierteljahrschrifte für Sozial- und Wirtschaftgeschichte", 52. Bd., Heft 2, Juli 1965, p. 145—167 *(D. Ciurea)* 244

LA VIE SCIENTIFIQUE

La IXe Assemblée générale du „Conseil International de Philosophie et Sciences Humaines" (C.I.P.S.H.) *(N. Corivan)* . . . 247

Le 150e anniversaire de la naissance de Michel Kogălniceanu *(D. Vitcu)* 249

L'activité de l'Institut d'Histoire et d'Archéologie de Iassy en 1967 *(A. Macovei)* 251

*
* *

L'oeuvre du professeur Constantin Ciihodaru (article écrit à l'occasion de son 60e anniversaire) 255

Livres étrangers dans la Bibliothéque de l'Institut 257

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

N. IORGA ŞI RĂSCOALA ŢĂRANILOR DIN 1907 *

DE

GH. BUZATU

Viaţa şi opera lui Nicolae Iorga sînt străbătute de la un capăt la altul de ideea despre înalta menire a istoricului şi, în genere, a studiilor istorice în societate. În discursul de recepţie la Academia Română (1911), Iorga mărturisea că nu poate concepe ca istoricul să stea retras ca într-un „turn de fildeş", străin de durerile şi aspiraţiile neamului său. „Istoricul — spunea atunci tînărul savant — e un bătrîn prin experienţă al naţiei sale. Dacă nu-l întreabă alţii, el e dator să vorbească..." [1]. Cu alt prilej, Iorga avea să formuleze în termeni clari caracterul militant al istoriei, care trebuie să participe activ la „marea luptă pe care o duce omenirea pentru drept, şi unele popoare pentru existenţa lor" [2].

Acţionînd potrivit acestor convingeri, N. Iorga a întruchipat, de-a lungul vieţii sale, tipul istoricului militant. În decursul celor aproape cinci decenii de activitate neîntreruptă, publică şi ştiinţifică, îl întîlnim ca participant direct la evenimentele cardinale ale epocii. Astfel, marele istoric a fost un aprig luptător pentru desăvîrşirea unităţii noastre naţionale, a militat pentru soluţionarea problemei agrare şi pentru acordarea votului universal, iar după 1918 a acţionat în sensul consolidării unităţii naţionale şi, apoi, pentru apărarea independenţei ţării ameninţată de cotropitorii hitlerişti.

Înainte de 1918, N. Iorga şi-a îndreptat toate eforturile pe linia luptei pentru făurirea unităţii naţionale. El însuşi avea să scrie, mai tîrziu, că „ideea unităţii naţionale m-a preocupat toată viaţa" [3]. Într-a-

---

* Acest studiu a fost prezentat în şedinţa de comunicări organizată de Institutul de istorie şi arheologie din Iaşi cu prilejul împlinirii a 60 de ani de la marea răscoală a ţăranilor din 1907 (23 februarie 1967).

[1] N. Iorga, *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, ed. a III-a, Bucureşti, 1944, p. 97.

[2] *Ibidem*, p. 259.

[3] Cf. N. Iorga, *Memorii*, vol. I, Bucureşti, Ed. Naţională S. Ciornei, f.a., p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

devăr, pînă la sfîrşitul primului război mondial istoricul a activat consecvent în acest sens. Un mare merit care-i revine constă în aceea că nu a rupt idealul unităţii naţionale de realităţile social-politice din România. Atent la evenimentele, faptele sau condiţiile care puteau să apropie ori să întîrzie ziua unirii românilor, Iorga a stabilit o strînsă legătură între cele două probleme fundamentale care frămîntau România la începutul secolului al XX-lea : naţională şi agrară. Istoricul a sesizat interdependenţa existentă între aceste probleme şi a subliniat, în nenumărate rînduri, că idealul unităţii naţionale este irealizabil fără soluţionarea grabnică a chestiunii agrare. El era convins că nici un fel de speranţe nu pot fi legate de ţărănimea română, atîta timp cît ea era lăsată să se zbată în starea de mizerie în care se afla la începutul acestui veac. Iorga era perfect îndreptăţit să afirme că „viitorul României nu se poate răzima — după cum nu se poate răzima viitorul niciunei ţări, — decît pe mulţămirea celei mai mari părţi dintre locuitorii pămîntului naţional, pe conştiinţa care uneşte pe cea mai mare parte dintre locuitorii acestui pămînt" [4].

Privită în acest context, ne apare pe deplin explicabilă intensa activitate desfăşurată de istoricul patriot pentru rezolvarea problemei agrare în primele decenii ale secolului al XX-lea. În tot acest timp, el a fost un observator atent al satului românesc şi a militat necontenit pentru îmbunătăţirea soartei milioanelor de ţărani deveniţi „robii albi ai pămîntului", care le lipsea atît de mult. Istoricul a pretins, în interesul viitorului ţării, satisfacerea cererilor juste ale ţărănimii, pronunţîndu-se pentru transformarea ţăranului român într-un adevărat cetăţean al patriei sale, liber şi stăpîn pe o bucată a lui de pămînt. Toată simpatia istoricului s-a revărsat asupra ţărănimii, iar acţiunile lui au fost îndreptate în apărarea drepturilor şi intereselor ei. Acest lucru a ieşit la iveală îndeosebi cu prilejul marii răscoale a ţăranilor din anul 1907. Atunci, asemenea altor personalităţi marcante ale timpului (Spiru Haret, A. D. Xenopol, V. M. Kogălniceanu, dr. I. Cantacuzino, V. Babeş, N. Titulescu ş.a.), N. Iorga a sprijinit şi justificat luptele ţăranilor pentru dreptate [5]. Aşa după cum s-a remarcat, acţiunile tînă-

[4] Cf. N. Iorga, *În era „Reformelor". Discursuri politice rostite în Camera Deputaţilor. 1907—1909*, Vălenii de Munte, 1909, p. 60.

[5] Dintre studiile apărute pînă acum referitoare la atitudinea lui N. Iorga faţă de răscoala din 1907, amintim în primul rînd pe acela datorat acad. A. Oţetea — *Răscoala din 1907 în istoriografia românească*, în „Studii şi referate privind răscoalele ţărăneşti din 1907", Bucureşti, 1957, p. 90—97. Vezi, de asemenea, V. Maciu, *Poziţia păturilor sociale faţă de răscoala ţărănească din 1907 din România*, în aceeaşi culegere, p. 126—131; T. Vianu, *1907 în literatură şi artă*, în aceeaşi culegere, p. 103—105; G. Zane, *N. Iorga et les problèmes sociaux de son époque. La question agraire en Roumanie*, în „Revue Roumaine d'Histoire", nr. 6 (1965), p. 1189—1199; Şt. Ştefănescu, *N. Iorga — istoric al raporturilor agrare din ţările române*, în „Studii", nr. 6 (1965), p. 1334—1335; D. Hurezeanu, *Cu privire la concepţiile social-ideologice ale lui N. Iorga la începutul secolului al XX-lea*, în „Revista de filozofie", nr. 4 (1965), p. 497—506.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rului istoric din acea vreme vor constitui întotdeauna un „titlu de glorie" pentru el, făcînd „să reiasă mai bine în evidenţă umanismul şi patriotismul său, concepţiile sale democratice" [6].

În studiul nostru ne propunem să examinăm activitatea lui N. Iorga în vremea răscoalei ţăranilor din 1907. Vom căuta să desprindem o serie de aspecte privind mai cu seamă : atitudinea istoricului faţă de mişcarea ţăranilor, condamnarea represiunilor sîngeroase din martie 1907, acţiunile de sprijinire a victimelor răscoalei, lupta pentru înfăptuirea reformelor absolut necesare în vederea îmbunătăţirii neîntîrziate a situaţiei păturilor rurale etc. Cercetarea noastră se bazează în mare parte pe materiale inedite, provenite din arhiva personală a lui N. Iorga, care ne furnizează elemente interesante pe marginea activităţii istoricului în perioada respectivă. Arhiva istoricului, aflată în păstrare la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, cuprinde pentru anii 1906—1907 aproximativ 50 de volume masive [7]. În aceste volume a fost strînsă corespondenţa trimisă din ţară sau de peste hotare lui Iorga personal sau redacţiei „Neamului Românesc". În majoritatea cazurilor, întîlnim aici scrisori, cărţi poştale, plîngeri, reclamaţii ori articole întocmite pentru ziarul îndrumat de Iorga. Printre corespondenţii lui Iorga se numărau scriitori, preoţi şi învăţători, săteni etc.

Pînă în prezent, analiza corespondenţei lui Iorga — de mare importanţă pentru aprecierea poziţiei sale — a scăpat atenţiei cercetătorilor care s-au ocupat de activitatea istoricului în timpul răscoalei din 1907 *. S-a pornit de la considerentul că materialele apărute în „Neamul Românesc", alături de alte lucrări de-ale lui Iorga, oferă — în genere — o bază suficientă de interpretare. Într-adevăr, Iorga a dispus tipărirea în paginile revistei sale a numeroase materiale din cele primite de la colaboratori, care în multe cazuri proveneau din rîndurile intelectualităţii satelor. De asemenea, rubrica *Chestia ţărănească* din cadrul cronicii revistei cuprindea nenumărate ştiri transmise chiar de către săteni lui Iorga şi care se referă la ingerinţele proprietarilor sau ale arendaşilor, ori relatează condiţiile înrobitoare ale învoielilor agricole etc. Dar, cum este şi natural, istoricul nu a putut tipări în „Neamul Românesc" toate materialele primite relativ la chestiunea ţărănească. Fie pe motiv că nu-i permitea spaţiul ce avea la îndemînă, fie din considerente politice, multe din articolele

[6] G. Zane, *op. cit.*, p. 1190.

[7] Această arhivă a fost cercetată, încă în timpul vieţii lui N. Iorga, de către I. E. Torouţiu, care a dat la iveală mai multe tomuri. Preocupat însă de fenomenul literar, Torouţiu nu a procedat la publicarea integrală a arhivei istoricului, ci doar a corespondenţei primite de la scriitori în perioada „Semănătorului".

* Amintim că în vreme ce studiul nostru era sub tipar a apărut un articol în care găsim unele referiri la materialele aflate în arhiva lui N. Iorga de la Biblioteca Academiei (vezi T. Georgescu şi I. Ilincioiu, *N. Iorga şi răscoala ţăranilor din 1907*, în „Studii", nr. 2, 1967, p. 261—275).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sau corespondențele trimise pentru revistă au rămas nepublicate. Alte materiale nu întruneau toate condițiile necesare apariției lor într-o publicație. Cercetarea tuturor acestor materiale ne permite să definim mai bine rolul istoricului în complexul evenimentelor din 1907, oferindu-ne posibilitatea de a găsi explicații la multe din acțiunile lui în împrejurările de atunci.

Lăsînd deoparte faptul că materialele aflate în arhiva lui N. Iorga contribuie la elucidarea unor probleme legate de activitatea sa, ele alcătuiesc în același timp o importantă sursă de informare pentru cercetătorul preocupat cu studiul răscoalei țărănești din 1907.

*

Atitudinea lui Iorga de sprijinire a luptelor țărănimii în primăvara anului 1907 nu a fost de loc întîmplătoare, și cu atît mai puțin surprinzătoare. Poziția istoricului, adeziunea lui s-a conturat treptat, cu ani înainte de izbucnirea răscoalei. Așa după cum am arătat, atenția lui fusese mai demult atrasă de problema țărănească. S-a afirmat chiar că numai datorită lui Iorga chestiunea națională și cea țărănească, deopotrivă, care „ajunseră la un moment dat părăginite, aruncate la periferia conștiinței noastre publice", au fost instalate „în mijlocul preocupărilor noastre generale" [8]. Desigur este inutil să subliniem în ce măsură această afirmație este reală, căci inversează raportul cauză-efect, însă nu putem trece cu vederea peste activitatea istoricului, înainte de 1907, în vederea ameliorării stării milioanelor de țărani care alcătuiau majoritatea covîrșitoare a populației României.

1. *Atitudinea lui N. Iorga față de problema agrară la începutul secolului al XX-lea (pînă în 1907).* La începutul secolului nostru, ca rezultat direct al puternicei crize prin care trecea sistemul agrar de la noi, chestiunea țărănească se află în centrul atenției generale. Ea reține acum atenția partidelor politice și a oamenilor politici ai timpului. Ca urmare, apare o întreagă literatură consacrată exclusiv analizei problemei agrare sub cele mai diferite aspecte [9]. Printre autorii lucrărilor care s-au bucurat de cea mai largă răspîndire în acea perioadă, amintim pe V. M. Kogălniceanu, Spiru Haret, Radu Rosetti, A. D. Xenopol, C. Stere, G. D. Creangă, C. Garoflid, C. R. Geblescu, I. N. Lahovari, Gh. Panu ș.a. [10]. Punctele de vedere ale autorilor menționați nu erau identice. Atitudinea lor față de chestiunea țărănească, ca și soluțiile preconizate pentru rezolvarea ei, depindeau în primul rînd de

[8] Cf. I. Petrovici. *N. Iorga — orator*, (1931), în I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. VII, p. XL.

[9] Vezi D. Hurezeanu, *Privire critică asupra studierii problemei agrare în România la începutul secolului al XX-lea*, în „Studii privind istoria economică a României", vol. I, București, 1961, p. 47—137.

[10] Cf. A. Frunzărescu, *Evoluția chestiunii agrare în România*, București, 1939, p. 62 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

poziţia lor socială, de apartenenţa politică şi de concepţiile lor relativ la sistemul proprietăţii. Astfel, pe cînd conservatorii erau adepţi ai menţinerii intacte a regimului marii proprietăţi, liberalii întrevedeau posibilitatea unei remedieri a situaţiei prin crearea unei Case Rurale, vînzarea pămîntului statului la săteni etc.

Cum era şi natural, problema ţărănească a format obiectul preocupărilor socialiştilor români. Atitudinea lor a fost concretizată în cunoscutul manifest al cercului „România Muncitoare" intitulat *Patruzeci de ani de sărăcie, de robie şi ruşine* (1906), care dezvăluia starea de mizerie în care se afla ţărănimea. De asemenea, în cursul răscoalei din 1907, socialiştii s-au pronunţat ferm în apărarea păturilor rurale, militînd pentru solidarizarea muncitorimii cu ţărănimea.

În tot acest timp, N. Iorga a participat îndeaproape la discuţiile purtate în jurul problemei agrare, venind şi cu propuneri concrete. Încă din anul 1899, cînd a publicat primele articole politice în „L'Indépendance Roumaine", el a atras atenţia asupra mizeriei materiale şi a înapoierii culturale în care trăia ţăranul român [11]. Mai apoi, istoricul avea să deplîngă situaţia „miilor de mii [care] se sting în mizerie şi în întunecimea minţii" [12].

Tratată doar tangenţial la început de către Iorga, chestiunea ţărănească va forma obiectul unor cercetări speciale ale istoricului în vremea colaborării sale la ziarul conservator „Epoca". Iorga a rezervat un loc special examinării acestei probleme în cunoscutele *Studii asupra Partidului Liberal*, unde propune înfăptuirea unei „mari opere de reforme", cuprinzînd în primul rînd „reforme pentru ţărani" şi votul universal [13]. În anii 1903—1906, cît timp a activat ca director al „Semănătorului", eforturile lui Iorga s-au concentrat — după cum însuşi avea să arate — pe terenul „luptei literare". Totuşi, problema agrară nu a scăpat observaţiei lui nici în acest răstimp [14]. Trebuie subliniat că în atitudinea istoricului se remarcă multe aspecte contradictorii. Astfel, el afirma în 1904 că în domeniul relaţiilor agrare se impun măsuri „multe, hotărîtoare şi repezi" [15]. Ajungînd însă la fondul schimbărilor, el cerea să se pornească cu îmbunătăţirea educaţiei culturale a ţărănimii şi a administraţiei [16]. Insistînd, altădată, asupra esenţei chestiunii ţărăneşti, Iorga declara fără rezerve că ea constituie „înainte de toate o *chestie culturală* (subl. lui Iorga — n.n.)" [17]. Cu toate

[11] N. Iorga, *Opinions sincères. La vie intellectuelle des Roumains en 1899*, Bucureşti, 1899, p. 178.

[12] N. Iorga, *D. Frédéric Damé şi Istoria României contemporane*, Bucureşti, 1900, p. 61.

[13] Idem, *Cuvinte adevărate*, Bucureşti, 1905, p. 310—311.

[14] Vezi D. Hurezeanu, *Cu privire la concepţiile social-ideologice ale lui N. Iorga la începutul secolului al XX-lea*, p. 499—501.

[15] Cf. „Semănătorul" din 25.VII.1904, p. 465.

[16] *Ibidem*; „Semănătorul" din 15.V.1905, p. 340.

[17] „Semănătorul" din 13.XI.1905, p. 856.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

acestea, istoricul nu va pierde din vedere caracterul social și economic al reformelor ce trebuiau realizate în domeniul relațiilor agrare și va milita în acest scop. Apariția, în mai 1906, a revistei „Neamul Românesc" marchează o nouă etapă în activitatea istoricului.

Noua revistă avea menirea să contribuie la dezbaterea celor două probleme mari care frămîntau viața social-politică a României la începutul acestui secol — națională și țărănească. Așa după cum reieșea și din titlul ei, era o revistă *pentru* și *despre* neamul românesc. Nu era, cum sublinia Iorga în cuvîntul său *Către cititori*, o revistă ocazională sau de partid. Îndrumătorul ei își propunea să vorbească despre „lucrurile cele mari ale neamului mieu, despre nevoile lui adînci, despre suferințele lui vechi și sfinte, despre țintele lui înalte și grele de ajuns..." [18]. Mai tîrziu, Iorga arăta că „Neamul Românesc" urmărea să dezvăluie „toate nedreptățile", toate păcatele" și, de asemenea, să proclame „toate lipsurile și sîrguința cinstită de a găsi o îndreptare care să ne asigure o viață vrednică" [19].

Potrivit țelurilor propuse, revista a acordat în primii ani după apariție cea mai mare atenție dezbaterii problemei agrare — cea dintîi, spunea Iorga, între „chestiile mari care nu pot fi ignorate" [20]. În acest cadru, începînd cu numărul al doilea al publicației, Iorga a creat o rubrică specială a „cronicii interne" intitulată *Chestia țărănească* [21]. Această rubrică va fi nelipsită ani de-a rîndul din paginile „Neamului Românesc". Ea cuprindea știri privitoare la situația țărănimii, extrase din scrisori de-ale sătenilor, scurte note de-ale lui Iorga exprimînd opinia sa asupra problemei agrare etc. În mai multe articole apărute în perioada mai 1906—ianuarie 1907, istoricul a supus unei examinări temeinice raporturile agrare din România. Nu au lipsit nici propunerile pentru reglementarea situației, care capătă un caracter tot mai concret pe măsură ce ne apropiem de momentul izbucnirii răscoalei țăranilor. Astfel, în mai 1906 el insista pentru aplicarea următoarelor măsuri: restricții impuse trusturilor la arendarea moșiilor, legi ocrotitoare pentru țărani, stabilirea unui preț maximal pentru pămînturile arendate ș.a. Spre sfîrșitul anului 1906, cînd semnele viitoarei răscoale erau tot mai evidente, Iorga a cerut să se treacă de urgență la satisfacerea nevoilor țărănimii. El aprecia că „o primejdie strașnică" poate lua naștere, dacă țăranii „nu vor fi aduși la locul economic, la locul cultural și la locul politic ce li se cuvine" [22]. În acest scop, istoricul cerea deschis ca țăranilor să li se dea „pămînt, carte și drepturi", și aceasta „cît se poate mai răpede, cu înțelepciune, dar fără zăbavă" [23].

[18] Vezi „Neamul Românesc" din 10.V.1906, p. 2.
[19] N. Iorga, *Jumătate de an de muncă*, în „Neamul Românesc" din 9.XI.1906, p. 869.
[20] Idem, *Trezirea chestiei țărănești*, în „Neamul Românesc" din 21.V.1906, p. 53.
[21] Vezi „Neamul Românesc" din 14.V.1906. p. 22.
[22] Vezi „Neamul Românesc" din 29.X.1906, p. 820.
[23] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Activitatea desfăşurată de către N. Iorga la „Neamul Românesc" nu s-a limitat numai la propriile articole tipărite în paginile revistei. Ca director al publicaţiei, istoricul se îngrijea îndeaproape de tipărirea materialelor primite de la diverşi colaboratori, de stabilirea profilului revistei. Parcurgînd „Neamul Românesc" din anii 1906—1907 se poate observa preferinţa netăgăduită a istoricului pentru publicarea materialelor referitoare la chestia agrară. Mai multe articole pe această temă, datorate colaboratorilor revistei, apar în 1906 [24]. În ianuarie 1907 vede lumina tiparului un articol de-a dreptul alarmant şi care anticipa evenimentele ce aveau să urmeze. În acest articol se arăta că ţăranul român nu mai poate răbda, că „putregaiul" care a cuprins societatea românească trebuie înlăturat fără întîrziere. Autorul avertiza, în încheiere, că „pericolul se apropie" şi, în curînd, „pămîntul se va cutremura" [25]. Tipărirea acestor rînduri, care au precedat doar cu o lună de zile marea răscoală ţărănească, arată că Iorga a înţeles la timp toată gravitatea situaţiei, constituind un act de curaj din partea lui.

În aceste condiţii îşi găsesc explicaţie insistenţele lui Iorga pentru rezolvarea chestiunii ţărăneşti în 1906—1907. Fără îndoială, atitudinea lui a fost determinată într-o largă măsură de dragostea lui sinceră pentru ţărănime. În acelaşi timp, nu pot fi neglijate legăturile directe ale istoricului cu lumea satelor, evidenţiate cu prisosinţă de materialele din arhiva lui personală. Prin intermediul a zeci şi zeci de corespondenţi, Iorga a fost în permanenţă la curent cu ceea ce se petrecea la sate. Corespondenţele trimise istoricului în ajunul răscoalelor semnalează starea de nemulţumire generală a ţărănimii, provocată de multiple cauze social-economice [26].

Toate materialele primite de Iorga la sfîrşitul anului 1906 — începutul lui 1907 se referă la situaţia insuportabilă în care se zbăteau milioanele de ţărani. În ceea ce priveşte revendicările formulate, acestea erau din cele mai diverse. Astfel întîlnim cereri relativ la desfiinţarea trusturilor arendăşeşti din Moldova, la revizuirea legii tocmelilor agricole, la respectarea legii aşezării străinilor la sate, la crearea Casei Rurale etc. [27]. Cererea generală însă era aceea de a se acorda pămînt ţăranilor, iar N. Iorga cînd s-a pronunţat pentru aceasta, la 29 octombrie 1906, dădea glas tocmai acestei revendicări a ţărănimii. Singura

---

[24] Vezi L. Măricaş, *Traiul ţăranilor*, în „Neamul Românesc" din 15.VI.1906, p. 169—171; V. Morariu, *Chestia ţărănească şi îndeosebi a proprietăţii* în „Neamul Românesc" din 20.VII.1906, p. 325—330; G. Munteanu, *In chestia ţărănească*, în „Neamul Românesc" din 1.VI.1906, p. 101—102.

[25] Cf. I. Dorin, *Marii proprietari şi chestia ţărănească*, în „Neamul Românesc" din 7.I.1907, p. 263.

[26] Vezi Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, *Corespondenţa N. Iorga*, vol. 92, nepaginat (In continuare se va cita Bibl. Acad., *Corespondenţa N. Iorga*).

[27] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

soluție pentru rezolvarea chestiei agrare — îi scria lui Iorga un corespondent din Ploiești — este împroprietărirea fiecărui țăran [28]. Împroprietărirea ar fi putut preveni și un eventual conflict social, căci dacă țăranii „acum (ianuarie 1907 — n.n.) murmură pe tăcute — împreună cu poetul — «Noi vrem pământ», nimeni nu poate garanta că nu va veni un timp cînd suferința cîinească îi va face să cînte cîntecul de răzbunare : «Să nu dea Dumnezeu să vrem noi...» Oh ! nu pot continua, mă îngrozesc numai gîndind" [29]. Alături de cererile de împroprietărire [30], se credea că situația țărănimii s-ar putea schimba și prin acordarea votului universal. Un colaborator al „Neamului Românesc" scria că problema țărănească va fi soluționată dacă reprezentanții țărănimii trimiși în parlament vor trece grabnic la votarea reformelor [31]. Ideea acordării votului universal revine și în alte articole primite la redacția revistei lui Iorga [32].

Știrile tot mai alarmante primite de către istoric la începutul anului 1907 indicau că furtuna este aproape, inevitabilă. Astfel, A. A. Naum scria că în cele din urmă problema țărănească va fi rezolvată. Dar dacă nu se vor lua măsuri din timp, atunci viitorul ne rezervă — continua el — răscoala țărănimii : „Da, viitorul are s-o aducă căci acest popor are dreptul la răscoală. El va cere să aibă în mînele lui ramurile de bogăție... El va cere ca Libertatea dată lui de constituție să devie o libertate de fapt iar nu o subjugare" [33]. La 4 martie 1907, atunci cînd răscoala cuprinsese deja nordul Moldovei, un abonat din București al „Neamului Românesc" îi comunica lui Iorga : „Un vînt de grea primejdie suflă peste biata noastră țară ; acuși vîntul va urla cu cea mai groaznică furtună, vom fi martorii unor cumplite vărsări de sînge care se vor face sub pretextul rațiunei ordinei de stat..." [34]. Evenimentele ce se anunțau cereau un om pe măsura lor, iar concluzia ce se degaja din scrisoarea amintită era implacabilă : „Ne-ar trebui, zău, un Robespierre care să nu prea aleagă..." [35]. O altă corespondență, expediată pe adresa lui Iorga la 1 martie 1907, îl prevenea asupra evenimentelor ce vor urma : „O răscoală țărănească, domnule Iorga, începe a lua naștere în acest colț pierdut al Moldovei, o răscoală a acelor martiri ai neamului nostru care măcar că de sute de ani de-a rîndul au stropit și udat cu sîngele lor brazda... acum se văd nevoiți ca prin gloanțe și fumul puștilor soldățești să-și cîștige dreptul la viață și la pămîntul lor" [36].

[28] Vezi Bibl. Acad., *Corespondența N. Iorga*, vol. 53, f. 269.
[29] *Ibidem.*
[30] *Idem*, vol. 61, f. 3.
[31] *Idem*, vol. 54, f. 838—841.
[32] *Ibidem*, f. 622—623.
[33] *Ibidem*, f. 355.
[34] *Idem*, vol. 72, nr. 108.
[35] *Ibidem.*
[36] *Ibidem*, nr. 117.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

2. *N. Iorga despre cauzele răscoalei ţăranilor din 1907.* Cînd în nordul Moldovei s-au aprins flăcările marii răscoale, N. Iorga a aprobat din primul moment mişcarea ţărănimii. Toate antecedentele activităţii sale lăsau să se întrevadă că simpatia istoricului, eforturile sale vor fi canalizate în direcţia sprijinirii luptei drepte a maselor rurale. Printre acţiunile — numeroase — ale intelectualilor timpului de apărare a ţărănimii, aceea a lui N. Iorga se distinge în chip deosebit. El a împărtăşit durerile şi suferinţele celei mai mari părţi a poporului român. Istoricul a înţeles că răbdarea ţăranului român nu este fără margini şi a arătat că era de aşteptat ca ţărănimea să se ridice la luptă. La acest lucru se referea Iorga, cînd în martie 1907 afirma despre izbucnirea răscoalelor că „orice om cu mintea la cap le prevedea — de ani de zile!" [37]. Această afirmaţie a istoricului se baza pe cunoaşterea situaţiei de la sate, a lipsurilor şi nevoilor ţărănimii. Oricine dispunea — ca Iorga — de informaţii cît de cît reale asupra stării ţărănimii, îşi putea da seama că mişcările ţărăneşti au avut la originea lor profunde cauze social-economice, fiind izvorîte în primul rînd din lipsa de pămînt a populaţiei rurale. Acesta este, de altfel, punctul de vedere asupra căruia istoricul a insistat în repetate rînduri în diverse articole şi lucrări ale sale. Astfel, într-o schiţă a istoriei României contemporane dintre 1904—1930 el va consacra un capitol aparte analizei „crizei sociale" în care se afla ţara la începutul secolului al XX-lea [38]; aici autorul spune că ţăranul român — fără pămînt, fără drepturi politice şi fără cultură — a făcut în 1907 o „revoluţie agrară" [39]. Tot în legătură cu aceasta, istoricul va consemna în amintirile sale că ceea ce l-a determinat, în 1899, să publice primele articole politice a fost credinţa că ceva trebuia schimbat în ţara noastră, că „era imposibil să se trăiască mai departe cu milioane de ţărani fără pămînt" [40]. De asemenea, în ultimul volum din monumentala *Istorie a Românilor* Iorga se va opri îndeaproape asupra situaţiei nedrepte a repartiţiei proprietăţii în ajunul anului 1907. El constată că pe cînd 7 300 de mari proprietari stăpîneau, în 1905, 3 milioane de hectare, o suprafaţă ceva mai întinsă trebuia să îndestuleze cîteva milioane de ţărani [41].

În preajma şi în cursul anului 1907, Iorga a publicat mai multe articole relativ la cauzele care au silit ţărănimea să se ridice la luptă. Relevînd cauzele profunde ale răscoalei ţăranilor, istoricul a respins totodată aserţiunile unor cercuri politice de la Bucureşti care-l calificau „instigator". Această învinuire, întîlnită curent în ziarele din ţară, s-a urmărit a fi acreditată şi în paginile presei străine. Pe această temă a apărut, la 27 martie 1907, un articol în ziarul francez „Le Temps"

[37] „Neamul Românesc" din 12.III.1907, p. 556.
[38] Cf. N. Iorga, *Supt trei regi*, Bucureşti, 1932, p. 22—31.
[39] *Ibidem*, p. 27.
[40] Idem, *O viaţă de om aşa cum a fost*, vol. II, Bucureşti, 1934, p. 1.
[41] N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. X, Bucureşti, 1939, p. 305.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

consacrat răscoalei țăranilor din România [42]; după indicații din București, scrie Iorga, articolul respectiv îl declara pe istoric „răspunzătorul moral pentru tulburări" [43].

Urmărind să informeze opinia publică europeană asupra cauzelor reale ale răscoalei, Iorga a trimis imediat un articol ziarului francez „Le Courrier Européen". Acest articol, purtînd titlul semnificativ. *La cause des troubles agraires roumaines*, a apărut la 9 aprilie 1907 [44]. După ce face un tablou succint al situației grele în care trăia țărănimea, Iorga conchidea — pe bună dreptate — că țăranul român a fost împins la răscoală de mizerie, că el „a acumulat de-a lungul anilor o ură imensă care se revarsă astăzi" [45]. Nu se poate spune că articolul menționat a rămas fără ecou. Într-o notiță care preceda articolul lui Iorga, adăugată de redacția ziarului, se spunea că nici istoricul, nici V. M. Kogălniceanu nu pot fi priviți ca „instigatori" ai răscoalei, ea fiind „rezultatul condițiilor sociale... din România" [46].

Aprecierile lui Iorga potrivit cărora marea răscoală a țăranilor a fost determinată de condițiile obiective existente în țară aveau la bază o profundă cunoaștere a relațiilor dominante la sate în ajunul lui 1907. Informații interesante în această privință a primit istoricul de la numeroșii săi corespondenți din toate unghiurile țării. Parcurgînd zecile de scrisori și articole sosite la redacția „Neamului Românesc", pentru Iorga era cît se poate de clar faptul că lipsa de pămînt a constituit principala cauză a nemulțumirilor țărănimii [47]. Un articol expediat „Neamului Românesc" în martie 1907, de către „Un ardelean", explica fără echivoc scopul luptei țăranilor : „Pămînt ! Dați-ne pămînt !" [48]. Dacă aceste rînduri nu au putut apare în toiul răscoalei în paginile revistei, amenințată în permanență cu suprimarea, Iorga va tipări totuși unele articole în care era denunțată mizeria ce i-a îndemnat pe țărani la luptă. Din acest punct de vedere, este tipic cazul unui articol trimis „Neamului Românesc" de către un funcționar al Ministerului de Justiție, care semna cu numele Pîrvu Răzășul. Autorul își întemeia afirmațiile pe concluziile unui raport consacrat analizei situației țăranilor din Moldova și care fusese încheiat în decembrie 1906 de către procurorul general al Regatului. Informațiile cuprinse în raportul în discuție erau concludente pentru cunoașterea stării de spirit a țăranilor, iar Pârvu Răzășul dezvăluia că încheierea ce se degaja era aceea că „de nu se va grăbi curmarea răului, se va aprinde răscoală mare, care nu se va stinge decît cu sînge mult" [49]. Iorga a primit cu

[42] Bibl. Acad., *Corespondența N. Iorga*, vol. 69, nepaginat.
[43] N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, vol. II, p. 158.
[44] Cf. Bibl. Acad., *Corespondența N. Iorga*, vol. 72, nr. 93.
[45] *Ibidem.*
[46] *Ibidem.*
[47] *Idem*, vol. 58, nepaginat.
[48] *Idem*, vol. 92, nepaginat.
[49] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

interes acest material. El i-a fixat un titlu nou *(O contribuţie la cunoaşterea realităţii în răscoalele ţărăneşti. După acte oficiale inedite)* şi l-a publicat imediat în „Neamul Românesc" [50]. Cuvintele reproduse de noi mai sus lipsesc în textul apărut.

În zilele răscoalei, N. Iorga a tipărit în „Neamul Românesc" şi alte articole referitoare la cauzele mişcărilor ţărăneşti. Intr-unul din acestea, de pildă, se enumerau printre cauzele răscoalei : „neagra sărăcie", lipsa de pămînt, regimul muncilor de „nemaipomenită barbarie", învoielile etc. [51]. Într-un articol, reprodus după o gazetă românească ce apărea la Şimlău, se arăta că rezolvarea problemei agrare este posibilă numai după împroprietărirea ţăranilor [52].

Articolele colaboratorilor „Neamului Românesc", admise în paginile revistei de către Iorga [53], sînt mai puţin numeroase decît cele sosite la redacţie. Multe dintre articolele rămase nepublicate sînt interesante prin dezvăluirile care le aduc cu privire la originile răscoalei ţăranilor. Mai mulţi corespondenţi sînt de părere că, faţă de condiţiile de trai ale ţărănimii, răscoala nu putea să nu izbucnească. Aşa, de pildă, într-un loc citim că „în general, mişcarea de revoltă a ţărănimii e un eveniment social care trebuia să aibă loc prin forţa lucrurilor" [54], iar în altă parte stă scris că „...ce-a fost prezis s-a întîmplat ! Nu mai putea să se amîne, căci cuţitul ajunsese la os şi suferinţele nu-şi mai găseau capăt" [55].

O descriere amplă a situaţiei de la sate în ajunul răscoalei întîlnim în articolul *După răscoale*, semnat de către „Un fiu de ţăran". Analiza condiţiilor de viaţă şi de muncă ale ţăranilor îl conduce pe autor la concluzia că răscoala era iminentă. Cauzele ei rezidă în : „...ura grozavă ce de veacuri ciocoi parveniţi de tot felul au semănat şi cultivat în sufletul acelui ce-l hrăneşte... Apoi mai departe tratamentul vitreg şi mai prost decît animalic, spoliarea cea mai neomenoasă şi nerușinoasă, martirizarea împinsă la extrem din partea stăpînilor acestui sclav (ţăranul), nedreptăţile strigătoare la cer, săvîrşite fără mustrare de cuget şi fără chip de îndreptare, iată adevăratele cauze ale dezlănţuirii urgiei poporului..." [56].

În genere, materialele aflate în arhiva personală a lui N. Iorga ne indică că răscoala a fost provocată de „viaţa cumplit de chinuită" a ţărănimii [57], de „grozăviile" de la sate [58], că — în sfîrşit — „foamea a fost instigatorul răscoalei" [59]. Deşi toate aceste rînduri nu au văzut

[50] Cf. „Neamul Românesc" din 8.III.1907, p. 539—540.
[51] „Neamul Românesc" din 15.III.1907, p. 573.
[52] „Neamul Românesc" din 16.III.1907, p. 588.
[53] Vezi şi „Neamul Românesc" din 26.IV.1907, p. 779 şi 781—782.
[54] Bibl. Acad., *Corespondenţa N. Iorga*, vol. 67, f. 24.
[55] *Idem*, vol. 58, nepaginat.
[56] *Idem*, vol. 67, f. 52.
[57] *Idem*, vol. 72, nr. 66.
[58] *Idem*, vol. 89, nr. 1.
[59] *Idem*, vol. 68, f. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lumina tiparului, nu putem spune că ele au rămas fără ecou. Strigătele acestea de durere ce se înălțau de pe tot cuprinsul țării au ajuns să fie totuși cunoscute prin scrierile și glasul lui N. Iorga. Istoricul, cu un talent inegalabil, a surprins într-o imagine atotcuprinzătoare o întreagă stare de lucruri din România, cînd scria că vinovații răscoalei nu trebuie căutați altundeva decît „în obișnuita exploatare fără de margeni și fără de milă, în necontenita jignire a muritorilor de foame și, pe alături, în cea mai proastă administrație din lume..." [60]. Iar numai peste cîteva luni, în discursul inaugural la Cameră, Iorga avea să revină asupra condițiilor inumane de trai care l-au împins pe țăran la răscoală: „...Țărănimea noastră este cea din urmă dintre țărănimile din Europa, supt toate raporturile, în această privință nu poate să existe îndoială; în niciuna din țările Europei, nici chiar în Turcia, nici o țărănime nu a rămas înapoi ca țărănimea din Regatul român" [61].

3. *Activitatea lui N. Iorga în vremea răscoalei țăranilor.* Este îndeobște cunoscut că Iorga nu era adeptul luptei de clasă. Acest lucru nu l-a împiedicat însă pe istoric, după izbucnirea răscoalei, să considere că lupta țărănimii române era dreaptă. El și-a dat seama de importanța evenimentelor petrecute, le-a urmărit cu interes și atenție, pronunțîndu-se totodată împotriva represiunilor și pentru ajutorarea victimelor răscoalei. Datorită strădaniilor istoricului, revista „Neamul Românesc" a devenit în februarie-martie 1907 o cronică fidelă a răscoalei, iar fiecare din etapele ei pot fi urmărite și stabilite cu precizie.

Prima știre apărută în „Neamul Românesc" pe marginea răscoalei datează din 15 februarie 1907. Ea amintește despre cei 300 de țărani care s-au răsculat în satul Flămînzi [62]. În numerele ulterioare ale revistei, întîlnim știri tot mai detaliate despre întinderea răscoalei în restul Moldovei [63], apoi în județele din Muntenia [64] și Oltenia [65]. Informațiile publicate de istoric în „Neamul Românesc" cu privire la izbucnirea și desfășurarea răscoalei proveneau atît din datele furnizate de buletinele oficiale, cît și de nenumărate scrisori, cărți poștale trimise de către martori oculari ai evenimentelor. Așa, de pildă, încă din primele zile ale lunii martie 1907 Iorga este încunoștiințat despre cele petrecute în județul Botoșani [66]. Concomitent, el primește vești din județul Iași, ale cărui sate fuseseră și ele cuprinse de flăcările răscoalei; armata care a fost trimisă contra răsculaților — se sublinia într-un loc — se dovedise „nesuficientă și neputincioasă" [67]. Tot prin intermediul cola-

[60] Vezi N. Iorga, *Fiți drepți*, în „Neamul Românesc" din 18.III.1907, p. 595.
[61] Idem, *În era „Reformelor"*, p. 10.
[62] Vezi „Neamul Românesc" din 15.II.1907, p. 443.
[63] Vezi „Neamul Românesc", anul 1907, p. 475, 491—492, 509, 523, 541—542.
[64] *Ibidem*, p. 554—555, 577, 592.
[65] *Ibidem*, p. 604.
[66] Bibl. Acad., *Corespondența N. Iorga*, vol. 72, nr. 62, 83.
[67] *Ibidem*, nr. 81.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

boratorilor „Neamul Românesc", istoricul a fost ţinut în permanenţă la curent cu faptele întîmplate la Paşcani [68], Roman [69], Oneşti [70], Ploieşti [71], Craiova [72] sau în judeţele Dîmboviţa [73] şi Vîlcea [74].

Pe baza informaţiilor primite, istoricul a publicat — la scurte intervale — mai multe „cronici adevărate" asupra răscoalei. Cea dintîi, apărută la 4 martie 1907, se referă la tulburările din nordul Moldovei [75]. În acest moment, mişcările ţărăneşti nu luaseră încă amploare, iar împotriva răsculaţilor nu fusese folosită armata. Istoricul îşi exprima convingerea că nici pe viitor „nu se vor găsi ucigaşi ai celor sărmani şi nedreptăţiţi, ce pier de foame în ţara lor, pe brazda străină" [76].

În toiul răscoalei, la 15 martie 1907, Iorga tipăreşte o nouă *Cronică a mişcărilor ţărăneşti* [77]. Aici autorul face o expunere largă asupra evenimentelor din ţară. Celor care-l etichetau drept „instigator" al răscoalei, Iorga le răspunde arătînd cauzele adevărate ale mişcărilor ţărăneşti [78]. La 16 martie consacră alt articol evenimentelor petrecute în Vlaşca şi Oltenia. Autorul regretă actele sălbatice de represiune ordonate de guvernul liberal, în urma cărora au căzut „zeci, sute de morţi şi răniţi" [79].

Dar cele mai mişcătoare rînduri, prin care Iorga condamna recurgerea la folosirea forţei armate în scopul potolirii răscoalei, le întîlnim în cunoscutul articol *Dumnezeu să-i ierte*. Acest articol, scris la începutul lui martie 1907, cînd i-a parvenit ştirea despre uciderea primilor ţărani răsculaţi în Botoşani, a căpătat în curînd o largă răspîndire, circulînd sub formă de foi volante la sate împreună cu poezia lui Coşbuc *Noi vrem pămînt* [80].

În a doua decadă a lunii martie, răscoala ţăranilor atinge punctul culminant. Clasele conducătoare, care-şi vedeau ameninţate poziţiile, au început să caute pe aşa-zişii „vinovaţi" de izbucnirea mişcărilor ţărăneşti. Ele nu şi-au îndreptat atenţia asupra condiţiilor social-economice în care trăia ţărănimea, ci au pornit atacul împotriva lui V. M. Kogălniceanu, Spiru Haret, a studenţilor, care au fost calificaţi toţi laolaltă drept „instigatori" ai ţăranilor. Nicolae Iorga figura prin-

[68] Bibl. Acad., *Corespondenţa N. Iorga*, vol. 63, f. 132.
[69] *Ibidem*, f. 131.
[70] *Idem*, vol. 18, nepaginat.
[71] *Idem*, vol. 63, f. 138.
[72] *Idem*, vol. 69, f. 164.
[73] *Idem*, vol. 65, nepaginat.
[74] *Idem*, vol. 66, f. 10.
[75] Cf. N. Iorga, *Răscoale ţărăneşti*, în „Neamul Românesc" din 4.III.1907, p. 522.
[76] *Ibidem*, p. 522.
[77] Vezi „Neamul Românesc" din 15.III.1907, p. 566—570.
[78] *Ibidem*, p. 566—567.
[79] Vezi „Neamul Românesc" din 16.III.1907, p. 583.
[80] Cf. A. Oţetea, *op. cit.*, p. 92.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tre principalii „instigatori" ai răscoalei [81]. Ca atare, era acuzat fățiș — în special de presa conservatoare — că prin articolele și conferințele sale a incitat masele la revoltă. Ziarul conservator „Patriotul", spre pildă, mergea pînă acolo încît îl învinuia pe istoric de crima de „lèse-națiune" pentru faptul că publicase articolul *Dumnezeu să-i ierte* [82].

În amintirile sale, tipărite la aproximativ 30 de ani după evenimentele la care ne referim, Iorga se oprește asupra amenințărilor și presiunilor exercitate asupra lui în timpul răscoalei. Astfel, el arată că era considerat drept „răspunzătorul moral" al răscoalei [83], că „scrisorile de amenințare cu moartea se îngrămădeau" asupra lui [84]. În arhiva personală păstrată la Biblioteca Academiei se păstrează aceste scrisori despre care vorbește istoricul. În majoritatea lor, ele sînt semnate de către „mai mulți proprietari" și expediate din diferite colțuri ale țării — Teleorman [85], București [86], Craiova [87].

Față de primejdiile ce planau asupra lui Iorga, numeroși au fost aceia care și-au manifestat fățiș solidaritatea cu actele istoricului. Se știe, din mărturisirile lui Iorga, că în martie 1907 el a fost păzit zile întregi la locuința sa din București de către un grup de studenți [88]. Tot acum, scrie Iorga „„dormeam cu revolverul la căpătîi", iar timp de 30 de zile și-a întrerupt cursurile la Universitate [89]. Istoricul a fost adesea informat prin scrisori asupra primejdiilor ce-l amenințau. Așa, de pildă, la 16 martie 1907 un cititor al „Neamului Românesc" din Pitești se arăta îngrijorat de soarta care-i era rezervată lui Iorga. Expeditorul scrisorii era însă convins că marii proprietari nu vor îndrăzni să-l suprime pe Iorga, căci — continua el — „Dv. nu vă mai aparțineți. Sînteți al neamului" [90]. În aceeași zi, Iorga era prevenit să se păzească cu atenție de către H. H. Stahl [91].

Printr-o altă scrisoare, datînd probabil de la începutul lui martie 1907, Iorga era avertizat că în curînd se va introduce starea de asediu. Într-un cerc restrîns, generalul Crăiniceanu promisese că va proceda imediat după aceea la judecarea sumară a istoricului și că va obține condamnarea lui la moarte [92]. Această hotărîre a armatei — scria expeditorul, necunoscut — se baza pe faptul că la parchet se păstrau

---

[81] Vezi N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 29; Idem, *O viață de om așa cum a fost*, vol. II, p. 157.
[82] Cf. *Răscoala țăranilor din 1907. Documente*, vol. III, București, 1949, p. 51.
[83] N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, vol. II, p. 158.
[84] *Ibidem*.
[85] Bibl. Acad., *Corespondența N. Iorga*, vol. 63, f. 186.
[86] *Idem*, vol. 68, f. 49.
[87] *Idem*, vol. 91, nr. 8—9.
[88] Vezi N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, vol. II, p. 158.
[89] *Ibidem*.
[90] Bibl. Acad., *Corespondența N. Iorga*, vol. 65, nepaginat.
[91] *Ibidem*.
[92] *Idem*, vol. 91, nr. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mai multe scrisori „compromiţătoare" pentru istoric ; acestea proveneau de la preoţi şi învăţători care arătau că, răsculîndu-se, au urmat îndemnul lui Iorga. Faţă de toate aceste fapte, Iorga era sfătuit să fugă peste graniţă [93]. Că primejdia ce plana asupra istoricului era reală, rezultă şi din alte mărturii. Într-o scrisoare primită la 12 martie, semnată de „un binevoitor", se arăta de asemenea că armata a plănuit asasinarea istoricului, deoarece numai astfel s-ar fi putut „potoli studenţii şi răscoalele" [94].

Aceleaşi sentimente de îngrijorare pentru soarta lui Iorga le manifestă şi un alt cititor al „Neamului Românesc". Într-o scrisoare trimisă istoricului la 15 martie, acesta respingea acuzaţia de instigare la răscoală care i se imputa. Expeditorul sublinia că ţăranii s-au răsculat datorită mizeriei. În ce-l priveşte pe Iorga, el a adus mari servicii ţării, căci „ne-a arătat în cuvinte calde mizeria ce înăbuşe poporul, ne-a dus în trecutul mîndru al gintei şi de acolo, din întunericul acela misterios şi pînă în ziua de azi a tras o dîră luminoasă, care circumscrie clasa ţărănească ca depozitară, ca talpă, ca obîrşie a românilor" [95].

Mînia claselor exploatatoare nu se îndrepta numai asupra istoricului. Revista „Neamul Românesc" — care reprezenta în acele zile o „foaie de aprinsă apărare a drepturilor ţărăneşti" [96] — era şi ea direct vizată. De mai multe ori, în vremea răscoalei, Iorga a fost informat că revista nu ajungea la destinaţie, în special la sate. Astfel, la un moment dat revista nu sosea la Roman [97], altădată în satele judeţului Baia [98], iar la 17 şi 25 martie era confiscată la Iaşi [99]. Istoricului i s-a cerut chiar „să-şi întrerupă publicaţia", ceea ce el n-a consimţit [100]. Restricţiile care au fost introduse de către autorităţi în domeniul presei, cu privire la conţinutul ştirilor şi al comentariilor asupra răscoalei, s-au aplicat şi „Neamului Românesc". La 10 martie Iorga era deja anunţat că acele ziare şi reviste care conţin „anumite articole" nu vor mai fi difuzate [101]. Asupra acestui fapt insistă şi Iorga în autobiografia sa, cînd notează că a fost rugat de autorităţi să ţină „samă în redactarea *Neamului Românesc* de catastrofa care intervenise" [102].

Este greu de precizat în ce măsură ameninţările şi campania purtată împotriva lui N. Iorga au reuşit să-l intimideze. Istoricul era convins de justeţea cererilor ţărănimii şi nu se îndoia de faptul că,

[93] Bibl. Acad., *Corespondenţa N. Iorga*, vol. 91, nr. 1.
[94] *Idem*, vol. 66, f. 11.
[95] *Idem*, vol. 65, f. 140.
[96] Cf. N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 29.
[97] Bibl. Acad., *Corespondenţa N. Iorga*, vol. 69, f. 153.
[98] *Ibidem*, f. 160.
[99] *Idem*, vol. 63, f. 126, 155.
[100] N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 30.
[101] Bibl. Acad., *Corespondenţa N. Iorga*, vol. 72, nr. 156.
[102] N. Iorga, *O viaţă de om aşa cum a fost*, vol. II, p. 157.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mai devreme sau mai tîrziu, ele vor fi satisfăcute. Sînt elocvente în această privință cuvintele adresate conservatorilor în toiul răscoalei. Iorga prezicea că problema agrară în România va fi rezolvată, aceasta „cu toată incapacitatea voastră și în ciuda intereselor voastre de exploatatori ai statului și ai țării" [103].

4. *Atitudinea lui N. Iorga față de represiunile din martie 1907. Organizarea listelor publice de subscripție pentru ajutorarea victimelor răscoalei.* Iorga a condamnat de la bun început represiunea sîngeroasă la care au recurs clasele dominante în vederea înăbușirii răscoalei țărănești. Ne amintim că după uciderea, la Botoșani, a primilor răsculați, Iorga a publicat articolul *Dumnezeu să-i ierte*, care cuprinde cele mai emoționante cuvinte ce s-au scris atunci în apărarea țărănimii și un blestem împotriva guvernanților și a tuturor celor care ordonaseră armatei să tragă în țărani. Peste alte cîteva zile, cînd — din ură de clasă și din dorința de răzbunare — un adevărat război fusese declanșat contra răsculaților, istoricul a tipărit un nou articol — *Fiți drepți*! [104] Cu acest prilej, Iorga cerea factorilor conducători să dea dovadă de luciditate, căci mînia răzbunătoare nu este folositoare : „Nu e acuma ceasul învinuirilor zădarnice, al bănuielilor nedreptățite, al răzbunării samavolnice. Oricît ar fi de mare durerea oricui pentru pierderea avutului său, pentru suferințele sale ori ale familiei sale, el trebuie să aibă curajul de a înlătura frîul mîniei și de a cerceta pricinile adevărate ale grozăviilor ce s-au întîmplat..." [105]. Apelurile istoricului au fost însă zadarnice, iar represiunile care au continuat s-au soldat cu mii și mii de morți.

În cursul răscoalei, Iorga a înserat adesea în paginile „Neamului Românesc" informații despre actele sîngeroase săvîrșite de armată pentru a înăbuși lupta țărănimii. Astfel găsim știri despre cele petrecute la Vaslui, în Vlașca, în Oltenia [106]. La mijlocul lunii martie 1907, revista dezvăluia că în prima decadă fuseseră deja împușcați 350 de țărani [107]. În majoritatea cazurilor, aceste știri proveneau de la martori oculari ai faptelor întîmplate în diferite regiuni ale țării. Adresîndu-se lui Iorga, aceștia răspundeau doleanțelor istoricului, care ceruse la 12 martie să i se furnizeze date cît mai complete și exacte asupra evenimentelor din Moldova, iar — apoi — din restul țării [108]. Totodată, apelînd la Iorga, corespondenții „Neamului Românesc" se adresau apărătorului consecvent al drepturilor țărănimii.

Corespondențele primite de Iorga, în zilele răscoalei și după aceea, dezaprobă actele brutale săvîrșite pentru reprimarea mișcărilor țără-

[103] N. Iorga, *Pentru „Conservatorul"*, în „Neamul Românesc" din 12.III.1907, p. 550.
[104] Vezi „Neamul Românesc" din 18.III.1907, p. 595—596.
[105] *Ibidem*, p. 596.
[106] Cf. „Neamul Românesc", anul 1907, p. 555, 568, 583, 605, 663—664.
[107] „Neamul Românesc" din 16. III. 1907, p. 590.
[108] „Neamul Românesc" din 12. III. 1907, p. 549.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nești. Astfel, „Un fiu de țăran" condamnă pe „politicianii" vremii care „îndoapă pe țărani cu gloanțe și trimit mereu trupe, «care să procedeze cu blîndețe, dar cu energie»" [109]. Unele dintre scrisorile primite de Iorga cuprind relatări ample asupra sălbăticiilor comise de armată. Așa, de pildă, un student în teologie îi comunica istoricului că în satul Costești din jud. Tutova timp de o săptămînă „s-au petrecut schingiuiri sălbatice, bătăi și vaiete nemaiauzite, încît lătrau și cîinii în sat și lumea țipa și plîngea" [110]. Cu aceeași sălbăticie s-a procedat și în satul Blegești din jud. Bacău. Iorga a considerat că cele întîmplate aici în cursul represiunilor constituie un exemplu tipic asupra modului barbar în care înțelegea să acționeze armata, și de aceea s-a oprit în două rînduri asupra „omorului dobitocesc" din Blegești [111]. Faptele relatate de „Neamul Românesc" se bizuie pe o corespondență trimisă la 9 martie din Bacău de către un cititor al revistei și privesc un caz de nesupunere la ordinul ofițerului de a trage în răsculați [112]. Expeditorul scrisorii nu-și putea ascunde mînia față de cele întîmplate în satul amintit, unde soldați și țărani căzuseră pradă gloanțelor. El încheia cu același blestem cuprins în *Dumnezeu să-i ierte :* „Cînd am auzit trista veste mi-am adus aminte de cuvintele Dv. : Să-i ierte Dumnezeu pe cei care au cerut pîne și au primit gloanțe, în veci însă să nu-l ierte pe ucigașul lor" [113].

Un adevărat rechizitoriu împotriva actelor ordonate de guvern face un colaborator statornic al „Neamului Românesc" — V. Ploieșteanu — în articolul intitulat *Represiune sau răzbunare?* Iată tabloul crunt al represiunii, înfăptuită de la un capăt la altul al țării cu cele mai drastice „mijloace tătărăști" : „Se spînzură oamenii fără multă vorbă și alegere, se jefuiesc și se rad de la pămînt satele, cu vite, cu femei și copii, nelăsînd pe nimenea să iasă din ele, se spintecă cu baionete în carne vie, se împușcă din buza puștei moșnegi îngenunchiați... Sînt aduși sute de săteni legați în lanțuri și trîntiți în beciuri și închisori, unde-i schingiuie jandarmii... Pe alocurea... cetele de soldați... îi trimit de-a dreptul acolo (la moarte — n.n.), fără vreo cercetare, fără vreo judecată, pe temeiul unui simplu denunț nelegiuit. Și astfel, fără să fie stare de război, fără să fie vreo tulburare chiar, uneori fără ca sătenii să se fi mișcat măcar, sînt împușcați cu grămada, cum nu se împușcă nici prinșii de război, cum nu se împușcă nici robii, nici vitele" [114].

Represiunile din martie 1907 au fost dezaprobate și de alți corespondenți ai „Neamului Românesc". Unul din ei, de pildă, considera că represiunile constituie „o mare rușine", că „la răzbunările și chinurile

[109] Cf. Bibl. Acad., *Corespondența N. Iorga,* vol. 60, f. 685.
[110] *Idem,* vol. 66, f. 5.
[111] Vezi „Neamul Românesc" din 12. III. 1907, p. 549 și 555.
[112] Bibl. Acad., *Corespondența N. Iorga,* vol. 72, nr. 123.
[113] *Ibidem.*
[114] *Idem,* vol. 53, f. 281—282.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mai sălbatice decît ale sălbaticilor, pornite din partea unei clase de oameni, care pretinde că de jumătate de veac stă în atingere cu civilizaţia, nu ne aşteptam nici noi, nici Europa" [115].

Problema asasinatelor din martie l-a preocupat pe Iorga încă mult timp după potolirea răscoalei. Ca o mărturie stă faptul că istoricul a dispus, după răscoală, publicarea în paginile „Neamului Românesc" a numeroase relatări transmise de corespondenţii revistei despre ororile comise de armată contra răsculaţilor [116]. Dacă unele din materialele primite de Iorga pe tema represiunilor au fost tipărite, altele au fost păstrate de istoric în arhiva lui. El intenţiona să le includă în dosarul pe care a anunţat în iunie 1907 că-l va prezenta atunci cînd se va proceda la deschiderea unei anchete pe marginea asasinatelor [117]. Acest dosar cuprindea mărturii revelatoare despre crimele din 1907. Aici se arăta, de pildă, că Ionel Brătianu ordonase prefectului de Vlaşca : „«Să potoleşti răscoala, chiar făcînd crimă»" [118]. Tot pe tema anchetei, promisă de guvernul liberal la cererea lui Iorga, un student din Bucureşti trimite istoricului o scrisoare despre evenimentele din Gorj. În cele mai multe sate din acest judeţ ţăranii nu se răsculaseră, dar armata a acţionat din plin în localităţile Cărbuneşti, Bengeşti, Bibeşti ş.a. [119]. Expeditorul dezvăluie şi numele ofiţerilor şi ale arendaşilor care au condus represiunile. Numele celor vinovaţi n-au apărut în notiţa publicată în „Neamul Românesc" pe marginea faptelor din Gorj. Un alt caz îi este semnalat lui Iorga de către prietenul său H. Frolo la 8 septembrie 1907. Acesta din urmă relata că într-un sat de lîngă Craiova îndemnul la represiune a pornit chiar din partea procurorului, care — voind să se răzbune pentru arderea conacului tatălui său — „a luat puşca din mîinile unui soldat, spre a trage la ţintă în rebeli, aceasta pentru a simţi mai bine şi mai *direct* satisfacţia dreptăţii răzbunătoare" [120].

După înăbuşirea în sînge a răscoalei ţărăneşti, N. Iorga va aborda adesea problema represiunilor din martie 1907. În articolele şi în cuvîntările sale în parlament, el va insista asupra acestui episod tragic, cerînd dezvăluiri complete în privinţa numărului celor ucişi pe nedrept şi pedepsirea celor vinovaţi de omor ca criminali de drept comun [121]. Istoricul îi va califica, printre cei dintîi şi fără menajamente, ca ucigaşi pe cei care au ordonat şi condus represiunile, el va vorbi cu durere despre „România jubileului, scăldată în sînge" [122],

---

[115] Bibl. Acad., *Corespondenţa N. Iorga*, vol. 53, f. 283—284.

[116] Vezi „Neamul Românesc", an. II (1907—1908), p. 23—25, 88—90, 229—230, 613—614, 634—637, 678—679, 860—861, 984—985, 1082—1084.

[117] Cf. N. Iorga, *In era „Reformelor"*, p. 81—82.

[118] Bibl. Acad., *Corespondenţa N. Iorga*, vol. 78, nr.159.

[119] *Idem*, vol. 79, nr. 22.

[120] *Ibidem*, nr. 52.

[121] N. Iorga, *În era „Reformelor"*, p. 51.

[122] Vezi „Neamul Românesc" din 10.VI.1907, p. 161.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

va arăta deschis că în 1907 s-au ucis „mii de oameni... din barbarul instinct de clasă ameninţată în drepturile ei nelegiuite" [123]. De asemenea, istoricul îi va numi pe asasinii ţăranilor „Neroni" [124] şi va susţine cu tărie că sîngele vărsat în martie nu poate fi răscumpărat în niciun fel, căci „sîngele acesta nevinovat strigă, învinuieşte, aruncă osîndă, şi ea ajunge sus, pînă la aurul stropit de sînge al treselor acelor ce au asasinat şi n-au fost degradaţi şi nu zac în ocnă" [125]. În decembrie 1907, istoricul va publica în „Neamul Românesc" un neobişnuit *Articol fără cuvinte (şi fără dedicaţie)*. Este vorba de o fotografie înfăţişînd zeci de cruci înfipte în pămînt reprezentînd mormintele tot atîtor ţărani asasinaţi din Rojişte, Dolj. Această fotografie nu e însoţită de nici un comentariu, imaginea prin sine însăşi fiind acuzatoare [126].

Iorga a ridicat chestiunea asasinatelor şi în parlamentul ţării. El a fost primul deputat din Cameră care a cerut deschiderea unei anchete oficiale asupra represiunilor [127] şi a pretins în repetate rînduri ca guvernul să-şi respecte promisiunea. La doi ani după răscoală, Iorga s-a oprit din nou asupra măcelurilor din 1907. Într-o suită de articole tipărite în „Neamul Românesc" [128], istoricul a denunţat pe generalii care au condus represiunile (Averescu, Năsturel, Gigurtu) şi a pretins pedepsirea lor, deoarece se făcuseră culpabili de „uciderea fără judecată şi în plină «domnie a legilor» a mai multor mii de oameni săraci, plugari, învăţători, preoţi, cetăţeni români trăind, nu în ţara zuluşilor între antropofagi, ci în patria lor România" [129]. Ecoul crimelor nelegiuite făptuite în martie 1907 străbate, peste ani, şi în paginile marii lucrări de sinteză închinată *Istoriei Românilor* [130].

Un alt aspect al atitudinii reprobatoare adoptată de către Iorga faţă de represiunile din 1907, îl constituie iniţiativa istoricului de a deschide o listă publică de subscripţii pentru ajutorarea orfanilor şi a văduvelor celor căzuţi în răscoală. Prin aceasta, istoricul dovedea că dezaproba total crimele din martie şi răspundea cererilor formulate de unele ziare reacţionare care îndemnau la sprijinirea... armatei în urma răscoalei! Lista publică a fost deschisă la 25 martie 1907, iar istoricul a dat el însuşi un frumos exemplu atunci cînd anunţa că — primul — depune 1 000 lei pentru sprijinirea familiilor celor ucişi sau răniţi din

[123] Vezi „Neamul Românesc" din 27.IX.1907, p. 657.
[124] Vezi „Neamul Românesc" din 2.IX.1907, p. 545.
[125] Vezi „Neamul Românesc" din 2.IX.1907, p. 546—547.
[126] Vezi „Neamul Românesc" din 2.XII.1907, p. 964.
[127] Vezi „Neamul Românesc" din 17.VI.1907, p. 198.
[128] Vezi articolele publicate de Iorga în „Neamul Românesc", an. IV (1909—1910): *Cine are de vorbit să vorbească* (p. 649—651); *Cu privire la măcelurile criminale ale ţăranilor în Mart 1907* (p. 669—670); *Răspunsul generalului Averescu* (p. 704—705).
[129] N. Iorga, *Cine are de vorbit să vorbească*, p. 650.
[130] Idem, *Istoria Românilor*, vol. X, p. 305.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

județele Botoșani și Vaslui [131]. Acești bani au fost distribuiți în cel mai scurt timp [132]. Campania lui Iorga, dusă prin mijlocirea „Neamului Românesc", a avut un larg răsunet atît în țară cît și în rîndul românilor de peste hotare. Deja la 4 aprilie 1907, „Neamul Românesc" publica prima listă de subscripție (199 lei), care pînă la sfîrșitul anului s-a ridicat la suma de 6 362 lei [133].

Strîngerea acestei sume a oferit prilejul pentru manifestarea unei depline aprobări a acțiunilor întreprinse de Iorga, dovedind o profundă compasiune pentru soarta celor năpăstuiți. Între cei care au subscris pe lista „Neamului Românesc" figurează studenți [134], muncitori feroviști [135], săteni îngrijorați de suferințele semenilor lor [136], elevi ai școlilor primare sau secundare [137] și ofițeri [138]. Sumele trimise de către toți aceștia pe adresa „Neamului Românesc" erau uneori relativ mici (1,50—2 lei), alteori se ridicau chiar la 2—300 lei, după posibilitățile fiecăruia [139]. Extrem de interesante sînt rîndurile înscrise de subscriitori pe cupoanele formularelor de expediere a banilor prin poștă. Se specifică, astfel, că banii sînt destinați „pentru țărani", „pentru familiile celor uciși în răscoale și pentru răniți", „în folosul văduvelor și orfanilor țăranilor uciși la răscoale", „pentru victimele răscoalelor" [140]. Iar mai mulți săteni și învățători din Lucăcești, Bacău, îl anunțau pe Iorga la 10 iunie 1907, printr-o carte poștală, că au reușit să adune 17,80 lei pentru „familiile mucenicilor fără nume, cărora nu li s-a făcut și nu li se va face niciciînd, nici slavă, nici statui, nici părăzi, ba, poate, nici veșnica pomenire" [141]. De asemenea, la sfîrșitul anului 1907 Iorga primea „cîțiva lei" din Dorohoi, adunați de „cîțiva profesori și elevi ai gimnaziului local, pentru alinarea unui pic din suferințele nenorociților rămași pe drumuri în urma răscoalelor" [142].

Printre subscriitorii de pe listele „Neamului Românesc" figurează și mulți români din Transilvania și Bucovina [143], care în vremea răscoalei au privit cu durere la cele întîmplate în România, ce rămînea în sufletul tuturora „țara unde răsare soarele speranțelor noastre" [144].

---

[131] Vezi „Neamul Românesc" din 25.III.1907, p. 635.
[132] Bibl. Acad., *Corespondența N. Iorga*, vol. 70, nr. 27, 70.
[133] Vezi „Neamul Românesc" din 16.XII.1907, p. 1036.
[134] Vezi Bibl. Acad., *Corespondența N. Iorga*, vol. 71, passim.
[135] *Idem*, vol. 70, nr. 84.
[136] *Idem*, vol. 73, nr. 5.
[137] *Ibidem*, nr. 31, 40; *Idem*, vol. 58, nepaginat.
[138] *Idem*, vol. 73, nr. 21.
[139] *Idem*, vol. 71, passim; *Idem*, vol. 75, passim.
[140] *Ibidem*.
[141] *Idem*, vol. 73, nr. 5.
[142] *Idem*, vol. 81, nr. 76.
[143] *Idem*, vol. 73, passim.
[144] *Idem*, vol. 67, f. 58 (Vezi și „Neamul Românesc" din 29.III.1907, p. 648).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Distribuirea banilor adunaţi pe listele de subscripţie a fost urmărită personal de către Iorga. S-a arătat că primele sume au fost destinate familiilor victimelor din Botoşani şi Vaslui. Au mai beneficiat, din sumele adunate de „Neamul Românesc", familiile nevoiaşe din Vlaşca [145], Mehedinţi [146], Dolj [147] ş.a. Amintim, de asemenea, că Iorga a fost primul care a venit în ajutorul familiilor „scăpătate" din cătunul Vieru (comuna Hodivoaia, Vlaşca), la cîteva zile numai după bombardarea lui de către armată [148].

Este greu de presupus că sumele împărţite de Iorga au putut contribui substanţial la ameliorarea situaţiei familiilor victimelor căzute în răscoală. Indiferent însă de acest lucru, acţiunea desfăşurată în 1907 pentru sprijinirea familiilor răsculaţilor prezintă o semnificaţie cu totul aparte, care scoate mai mult în evidenţă rolul lui Iorga ca apărător al ţărănimii.

5. *Acţiunile lui N. Iorga pentru apărarea intereselor ţărănimii după răscoală.* După înăbuşirea răscoalei, acţiunile lui Iorga pe linia apărării intereselor ţărănimii au urmărit cu precădere obţinerea reformelor anunţate de rege şi guvern în martie. Istoricul a crezut la început că legile promise vor fi promulgate imediat [149], ceea ce nu s-a întîmplat. În curînd el a înţeles că adoptarea noii legislaţii agrare întîmpină piedici serioase, atît din partea marilor proprietari, cît şi a liberalilor care se dovedeau „nehotărîţi" [150]. Cu toate acestea, Iorga nu a dezarmat şi a continuat lupta pentru reforme. Sub acest semn s-a desfăşurat campania lui pentru prima alegere în parlament.

Înainte de alegerile liberale, stabilite pentru sfîrşitul lunii mai 1907, Iorga a subliniat în ce consta sarcina viitoarei Camere. El era de părere că trebuie să fie o Cameră „de muncă pentru reforme, făcînd dintr-un vis nobil o realitate vie" [151]. Iorga mai credea că din viitorul parlament nu vor putea lipsi reprezentanţii nemijlociţi ai ţărănimii, care erau chemaţi „să spuie de-a dreptul suferinţele vechi şi dorul nou al celor 5 000 000 de «revoltaţi» şi «suprimaţi»" [152].

La alegerile din 1907, Iorga a candidat la colegiul al II-lea din Iaşi, unde a fost ales cu 1 157 voturi [153]. Deşi campania electorală a necesitat o acţiune dirijată în acest sens [154], victoria istoricului s-a

---

[145] Bibl. Acad., *Corespondenţa N. Iorga*, vol. 70, nr. 4.
[146] *Idem*, vol. 95, nr. 80.
[147] *Ibidem*.
[148] *Idem*, vol. 97, nepaginat.
[149] Vezi N. Iorga, *13 Mart 1907 în România şi 14 August 1789 în Franţa*, în „Neamul Românesc" din 1.IV.1907, p. 660.
[150] Vezi „Neamul Românesc" din 3.V.1907, p. 803.
[151] Vezi „Neamul Românesc" din 31.V.1907, p. 113.
[152] Idem, *Noul Parlament. Ce este şi ce poate fi* în „Neamul Românesc" din 10.VI.1907, p. 162.
[153] Bibl. Acad., *Corespondenţa N. Iorga*, vol. 86, p. 10.
[154] *Idem*, vol. 90, passim ; *Idem*, vol. 95, nr. 36.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

datorat netăgăduit prestigiului de care se bucura ca urmare a atitudinii adoptată în vremea răscoalei. Numeroasele telegrame și scrisori de felicitare care i-au parvenit în urma succesului în alegerile parlamentare evidențiază faptul că el trecea în ochii opiniei publice drept un neobosit luptător pentru apărarea drepturilor țărănimii. Astfel, foarte mulți dintre corespondenții lui Iorga salutau izbînda „neîntrecutului apărător al drepturilor țărănimii" [155], a „ocrotitorului țărănimii" [156], a „protectorului și apărătorului drepturilor de viață ale celor cinci milioane de plugari" [157]. În același timp, O. Goga, Oct. Tăslăoanu și I. Lupaș, din Sibiu, îl felicitau pe „aprigul apărător al țărănimii" [158], iar alegătorii satelor din Muscel considerau că, deși ales la colegiul al II-lea, Iorga era deputat „mai ales al țăranilor" [159]. Mulți dintre expeditorii telegramelor și scrisorilor de felicitare îl îndemnau pe Iorga să continue mai departe lupta pentru apărarea țărănimii; istoricul era chemat să lucreze „pentru dezrobirea țăranilor economicește și ridicarea neamului românesc" [160], pentru „apărarea celor năpăstuiți" [161], pentru „fericirea poporului oropsit" [162] și „binele neamului" [163]. O telegramă din Constanța îi cerea să activeze în parlament conform „legitimelor speranțe ale asupritei populații țărănești, care așteaptă nerăbdătoare ora mîntuirii sale" [164], în timp ce un cititor al „Neamului Românesc" îi ura să ducă la bun sfîrșit „lupta pentru dezrobirea țăranului român, producătorul neobosit al țării acesteia" [165].

Prin întreaga activitate depusă în parlament în anii 1907—1908, Iorga a căutat să justifice speranțele puse în el de păturile largi ale opiniei publice. În mai puțin de un an (iunie 1907 — martie 1908), el a ținut zece discursuri referitoare la chestia agrară. Multe dintre acestea au rămas pînă astăzi nu numai ca un model al elocinței parlamentare (Vezi *În chestia amnistiei răsculaților țărani, Partidele și țara),* ci și ca veritabile documente asupra unei frămîntate perioade istorice. Ca în atîtea alte împrejurări din viața sa, omul politic Iorga — dublat de istoric — a făcut atunci dovada unei excepționale capacități de a surprinde fapte și fenomene specifice și de a le prezenta într-o formă adecvată. În discursurile rostite în această perioadă, Iorga a reușit să dea cele mai juste explicații la o serie întreagă de fenomene sociale contemporane lui, expuse într-o manieră

[155] Bibl. Acad., *Corespondența N. Iorga,* vol. 83, nr. 37.
[156] *Idem,* vol. 86, nr. 41.
[157] *Ibidem,* nr. 56.
[158] *Ibidem,* nr. 18.
[159] *Ibidem,* nr. 20.
[160] *Idem,* vol. 83, nr. 52.
[161] *Ibidem,* nr. 97.
[162] *Idem,* vol. 86, nr. 11.
[163] *Ibidem,* nr. 10.
[164] *Ibidem,* nr. 22.
[165] *Idem,* vol. 90, nr. 145.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cum vom mai întîlni în puţine cazuri în tot restul operei sale. Astfel, istoricul a apreciat că la baza fenomenelor petrecute în 1907 s-au aflat factori economici, că răscoala a constituit o manifestare a luptei de clasă sau că legislaţia agrară anunţată purta un vădit caracter de clasă. Fără îndoială, la baza tuturor acestor recunoaşteri din partea istoricului se află marea răscoală a ţăranilor, care — după propriile cuvinte — l-a influenţat atît de mult.

S-a amintit că istoricul a intuit rolul factorilor economici în complexul evenimentelor din 1907. În analiza cauzelor profunde ale răscoalei, istoricul pornea în genere de la prezentarea condiţiilor materiale de trai ale ţărănimii. Iorga nu avea îndoieli că ţărănimea s-a ridicat la luptă datorită mizeriei crunte în care se zbătea. Despre situaţia ţărănimii, el arăta în parlament că trăieşte în „condiţii... animalice şi mai jos decît animalele chiar" [166]. În ce priveşte răscoala, ea a reprezentat neîndoios „un strigăt de foame şi de indignare" a satelor [167]. Recunoaşterea, din partea istoricului, a rolului factorilor economici în dezlănţuirea răscoalei a fost deplină, fără rezerve; după părerea lui, răscoala a fost cauzată *„de motive economice, singurele care pot răscula mulţimea* (subl. noastră), pentru că numai foamea pune arma în mîna omului sărac în contra celor bogaţi" [168].

Evenimentele din 1907 i-au permis, de asemenea, istoricului să înţeleagă că răscoala a semnificat un conflict iremediabil între clase sociale antagoniste. Deoparte se afla ţărănimea, către care se îndreptau simpatiile lui Iorga, iar de cealaltă — clasa „cîrmuitoare" sau „stăpînitoare". Lui Iorga răscoala îi apărea ca un „nenorocit război civil" [169], ca o „lovitură strașnică" al cărei rost era să redea „vederea şi auzul" clasei dominante de la noi [170]. Pentru istoric era clar faptul că represiunile din martie au fost dictate tot din instinct de clasă şi a relevat acest lucru. Numai aşa se explică — declara el în parlament — că s-a ajuns la atrocităţile fără pereche din „primăvara roşie" a anului 1907, care rămîne indiscutabil „cel mai serios, cel mai tragic an pe care l-a trăit vreodată neamul nostru" [171].

Activitatea desfăşurată de Iorga la Cameră în 1907—1908 a avut drept ţel legiferarea reformelor promise în zilele răscoalei. Iorga considera pe bună dreptate că aceste reforme prezentau doar minimul necesar şi nu s-a sfiit să declare că în fond el doreşte măsuri mult mai eficace. El afirma că ţărănimea era îndreptăţită să aspire la schimbarea reală a stării ei, datorită sacrificiilor făcute în trecutul nostru şi pe măsura rolului ei în prezentul şi viitorul ţării. Cere-

[166] N. Iorga, *În era „Reformelor"*, p. 128.
[167] *Ibidem*, p. 79.
[168] *Ibidem*, p. 12.
[169] *Ibidem*, p. 275.
[170] *Ibidem*, p. 56.
[171] *Ibidem*, p. 84.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rile țărănimii erau justificate, mai ales după „jertfa de sînge" din răscoală. „Și a fost — spunea Iorga — o jertfă groaznică la noi în 1907, cînd țăranii au mers cu pieptul deschis înaintea armelor care apărau o stare de lucruri răzimată pe o veche nedreptate". „Țărănimea a luptat pentru a obține — continua Iorga — nu pomana unei reforme parțiale, ci dreptul unei reforme generale... Căci nu pier mii și mii de oameni într-o țară, fără ca sîngele acesta vărsat să nu fie fecund. Și, dacă este ticăloasă țara care nu cruță sîngele fiilor săi atunci cînd poate să-l cruțe, este cu mult mai ticăloasă țara aceea care lasă ca acel sînge să curgă fără ca din el măcar să răsară sămănătura unui viitor mai fericit" [172].

Referitor la întinderea reformelor preconizate de Iorga după răscoală, el avea în vedere reforme cît mai largi, mult mai însemnate decît cele anunțate de liberali în martie 1907 [173]. El s-a pronunțat adesea în parlament pentru „prefacerea totală" a țării [174], prin votarea unor „reforme întregi, mîntuitoare" [175], pretinzînd concomitent ca țăranului român să i se acorde „dreptatea toată" [176], mergîndu-se pînă la „liberarea economică" a lui [177]. În comparație cu legile „necomplete" depuse de liberali pe biroul Camerei, măsurile întrevăzute de Iorga erau mult mai importante. Iorga avea în vedere acordarea votului universal [178], schimbarea radicală a administrației abuzive [179]. În fața unei Camere „îngrozite" [180], el a ridicat problema acordării de pămînt țăranilor. El a declarat că pămîntul trebuia să devină „elementul prim" al unei „largi politici agrare" [181]. În decembrie 1908, Iorga s-a referit chiar la posibilitatea înfăptuirii unei exproprieri. Istoricul observa atunci că „și în alte țări se expropriază, întotdeauna pentru utilitate publică, și mi se pare că cea mai mare utilitate publică este aceea de a salva țara și neamul tău" [182].

Față de reformele întrevăzute de Iorga, nu încape îndoială că cele propuse de guvernul liberal erau simple paleative. Iorga s-a oprit nu o dată asupra caracterului limitat al reformelor liberale și a constatat că, pe măsură ce trecea timpul, ele au suferit restrîngeri tot mai simțitoare [183]. Pe acest temei, Iorga a votat împotriva răspunsului la mesaj din 1907, a combătut legea învoielilor agricole și a subliniat neajun-

[172] N. Iorga, *În era „Reformelor"*, p. 62—63.
[173] *Ibidem*, p. 65.
[174] *Ibidem*, p. 57.
[175] *Ibidem*, p. 64.
[176] *Ibidem*, p. 133.
[177] *Ibidem*, p. 191.
[178] *Ibidem*, p. 84.
[179] *Ibidem*, p. 77.
[180] *Ibidem*, p. 311.
[181] *Ibidem*, p. 149.
[182] *Ibidem*, p. 311.
[183] Idem, *Discuția legii agrare la Cameră*, în „Neamul Românesc" din 16.XII 1907, p. 1025—1026.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

surile legilor Casei Rurale şi a trusturilor şi arendării moşiilor statului. În acelaşi timp, a fost singurul deputat din parlament care nu a votat legea jandarmeriei rurale şi legea pentru despăgubirea cu 15 milioane lei a proprietarilor „păgubiţi" în urma răscoalei. Relativ la această din urmă lege, istoricul a sesizat că ea porneşte dintr-un „anumit interes de clasă", fiind făcută „numai pentru clasa stăpînitoare" [184].

N. Iorga nu a putut obţine, din partea unei Camere ostile [185], satisfacerea nici uneia din revendicările sale juste, care aveau în vedere îmbunătăţirea sensibilă a situaţiei ţărănimii. Deşi îşi dăduse seama, încă de la începutul activităţii parlamentare, de dificultăţile ce le va întîmpina în împlinirea ţelurilor propuse, istoricul nu a abandonat nici o clipă lupta pornită. Pe el optimismul nu l-a părăsit nici o clipă, întrucît avea convingerea fermă că — în ciuda tuturor împotrivirilor — clasele diriguitoare şi „partidele de exploatare" din România [186] tot vor fi silite cîndva să vină cu reforme în folosul ţărănimii [187], ceea ce s-a şi întîmplat după primul război mondial. Statornic apărător al drepturilor şi intereselor ţărăneşti, pe N. Iorga îl vom găsi şi atunci angajat în luptă, alături de cei mulţi şi nedreptăţiţi [188].

NICOLAS IORGA ET LA RÉVOLTE DES PAYSANS EN 1907

RÉSUMÉ

L'attitude du grand historien roumain Nicolas Iorga à l'égard de la révolte des paysans en 1907 a déjà fait l'objet d'études approfondies. Utilisant des matériaux inédits puisés dans l'archive personnelle de Nicolas Iorga, conservée à l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, l'auteur apporte de nouvelles contributions. Son exposé est divisé en cinq chapitres consacrés à : 1) Nicolas Iorga et la question agraire en Roumanie au début du XX-e siècle ; 2) Les causes de la révolte des paysans en 1907, selon Nicolas Iorga ; 3) L'activité déployée par Nicolas Iorga pendant la révolte des paysans ; 4) L'attitude de Nicolas Iorga à l'égard de la répression exercée en mars 1907 ; la souscription organisée par Nicolas Iorga en faveur des victimes de la répression ; 5) L'action entreprise par Nicolas Iorga pour la défense des intérêts des paysans après la révolte de 1907.

L'auteur met en évidence que bien avant les troubles agraires de 1907, Nicolas Iorga a été préoccupé par la question paysonne en Rou-

[184] N. Iorga, *În era „Reformelor"*, p. 179.
[185] Idem, *O viaţă de om aşa cum a fost*, vol. II, p. 159—160.
[186] Idem, *Săptămîna focmeilor*, în „Neamul Românesc" din 9.XII.1907, p. 994.
[187] Idem, *În era „Reformelor"*, p. 157.
[188] Cf. G. Zane, *op. cit.*, p. 1194 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

manie et que le grand historien a noué de puissantes relations avec les intellectuels des villages, s'intéressant tout particulièrement à la vie rurale et dénonçant l'exploatation inhumaine dont les paysans étaient les victimes de la part des grands propriétaires fonciers et de leurs fermiers. Dès cette époque Nicolas Iorga a donc pris la défense de la classe paysanne. Lorsqu'en 1907 les troubles agraires ont eu lieu, Nicolas Iorga a soutenu que la lutte des paysans roumains était pleinement justifiée. Dans la revue *La nation roumaine (Neamul Românesc)* qui paraissait sous sa direction, il a, dans une série d'articles très éloquents et combatifs, développé ses idées. L'action entreprise par Nicolas Iorga lui a attiré la haine de la classe des exploiteurs. Avec d'autres professeurs et ecrivains de l'époque, il a été accusé d'inciter les masses à la révolte. Ses accusateurs ont prétendu qu'il a été un des grands „instigateurs" des troubles agraires. Il a même été menacé de mort.

Nicolas Iorga ne s'est pas laissé intimider. Il a dénoncé les causes réelles de la révolte des paysans. En mars 1907, il a énergiquement protesté contre la répression exercée par le gouvernement pour mettre fin aux troubles agraires. Il a même pris l'initiative de secourir les familles des victimes de la répression. Elu député aux élections générales de 1907, Nicolas Iorga soutiendra à la tribune de la Chambre la nécessité d'adopter des réformes efficaces pour améliorer la condition des paysans.

La conclusion de l'auteur est que l'action entreprise en 1907 par Nicolas Iorga met en évidence son caractère d'historien militant. Ce n'est qu'en tenant compte de ce trait caractéristique qu'on peut apprécier d'une juste manière l'activité du grand historien et patriote, qui durant cinq décennies a participé directement aux principaux événements contemporains, son influence sur le peuple roumain pour le faire progresser dans la voie de la civilisation ayant été décisive.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ROBIA ÎN MOLDOVA
(DE LA ÎNTEMEIEREA STATULUI PÎNĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVIII-LEA) (I) *

DE

N. GRIGORAȘ

I. ORIGINEA ROBILOR ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

Robia din statele românești a fost mai veche decît primele menționi documentare care o atestă, fără să aibă însă vreo legătură cu sclavia din timpul orînduirii sclavagiste. După cum se știe sclavii au fost eliberați datorită cauzelor care au dus la prăbușirea acelei orînduiri sociale [1]; totuși sînt asemănări între sclavajul antic și robia feudală din Europa răsăriteană. Nu numai în țările române, însă nici chiar în Rusia robii n-au constituit baza producției, ca sclavii din timpul orînduirii sclavagiste, fiindcă în orînduirea feudală societatea s-a dezvoltat „în condiții în care locul principal în producție aparținea la început muncii libere a țăranului membru al obștii, iar mai tîrziu aceluiași țăran, însă aservit" [2]. „Vechea robie patriarhală slavă, robia casnică", a continuat să existe și în statul chievean. Robii cnezilor, boierilor și mănăstirilor sînt amintiți încă din secolul al XI-lea [3].

Instituția „holopilor" din Rusia a fost „pusă sub controlul puterii de stat" [4], ca și în țările române, unde intrarea sau ieșirea unui rob în, sau din patrimoniul cuiva, trebuia atestată de un act domnesc.

---

* Partea a doua a acestei lucrări se va publica în tomul următor al *Anuarului Institutului de istorie și arheologie — Iași.*

[1] **Marcel Emerit**, *Sur la condition des esclaves dans l'ancienne Roumanie*, în „Revue du Sud-Est Européen", an VII (1930), nr. 7—9, p. 129.

[2] B. D. Grecov, *Țăranii în Rusia* (traducere), București, 1952, p. 151.

[3] *Ibidem*, p. 152.

[4] *Ibidem*, p. 153. Pentru robia din Imperiul otoman vezi Mihai Dan și S. Belu, *Despre robi în Imperiul otoman (cu cîteva date privitoare la țările române)*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", tom. IV (1961), p. 6—67.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

*

La noi robia este menționată documentar mai întîi în Țara Românească (sfîrșitul secolului al XIV-lea) și ceva mai tîrziu (începutul secolului al XV-lea) în Moldova. Robii din țările noastre nu au fost autohtoni, ci străini. După informația documentară păstrată, primii pe care-i cunoaștem au fost recrutați dintre țigani și „tătari". Documentar nu putem constata care dintre aceștia au fost robiți mai întîi. În Moldova, de exemplu, „tătarii", sau mai bine zis populații robite de tătari și rămase în aceeași situație după retragerea lor, sînt menționați ca robi înaintea țiganilor, dar în Muntenia nu au fost decît robi țigani. Pentru a se înlătura însă anumite confuzii vom reveni asupra originii așa-zișilor robi „tătari" din Moldova.

Originea țiganilor de la noi și din alte țări, liberi sau robi, a dat loc la numeroase discuții. Astfel, primul care s-a ocupat de ei, Dimitrie Cantemir, a afirmat just, că trăiau „risipiți în toată țara" și că aproape nu era „boier care să n-aibă ca robi mai multe familii de țigani. *De unde și cînd au venit în Moldova* — continuă același — *nu știu nici eu și nu spun nici cronicile noastre.* Vorbesc o limbă comună tuturor țiganilor din părțile noastre, amestecată cu multe cuvinte curat grecești, multe chiar persane. Nu au alte meserii decît fierăria și lucrarea aramei" [5]. Observațiile lui, mai ales în ceea ce privește limba vorbită de țigani sînt juste. După D. Cantemir, Daniel Philippide credea, ca și istoricii din secolul al XX-lea, că țiganii ajunși la noi în situație de robi ar fi pornit mai întîi din Caucaz și rătăcind din loc în loc, sub conducerea unor șefi proprii, au ajuns în Moldova, unde-și cîștigau existența „din arămărie", „strîngerea nisipului de aur", din vînzarea catîrilor și din „facerea de ciururi, site, albii, lopeți și din alte lucruri". Fiind prea numeroși aici au trecut și în alte state, ajungînd pînă în Germania, Franța și Italia [6].

Mihail Kogălniceanu credea că țiganii au pătruns în Moldova în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, care le-ar fi dat — după cum se exprimă el — „aerul și pămîntul pentru a rătăci, focul și fierul pentru forjat". În Moldova și în Muntenia, unde au avut același regim, au rămas în număr mai mare decît în oricare altă țară, dar și-au pierdut libertatea, numele de țigan devenind sinonim cu acela de „sclav" [7].

Fiindcă cele afirmate de istoricii amintiți nu s-au putut baza pe izvoarele documentare pe care le avem astăzi, trebuie să punem din nou în discuție această problemă. Cei mai numeroși cercetători stră-

---

[5] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei,* trad. G. Adamescu, București, f.a., p. 122. Sublinierea noastră.

[6] N. Bănescu, *Viața și opera lui Daniel (Dimitrie) Philippide,* în „Anuarul Institutului de istorie națională", II (1933), Cluj, p. 164.

[7] M. Kogălniceanu, *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des Cigains, connus en France sous le nom de Bohémiens,* Berlin, 1837, în *Opere,* vol. I. *Scrieri istorice,* publ. de A. Oțetea, București, 1946, p. 569.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ini și români sînt de acord că țiganii au venit în Europa din Hindustan și că limba lor este de origine arică, „înrudită cu vechea limbă sanscrită" [8]. Nu se poate ști cînd au plecat din India, dar drumul pe care l-au urmat pentru a ajunge în Europa a fost stabilit cu ajutorul filologiei comparate. S-a mai afirmat că după ce țiganii au ajuns în Asia Mică s-ar fi despărțit în două sau trei grupe. Astfel, după părerea unor cercetători, o parte din țigani s-ar fi îndreptat spre nordul Africii, iar alta către Colchida și Crimeea [9], la care s-ar adăuga, după alți cercetători, un grup numeros care a trecut în Grecia [10]. N. Iorga, a susținut că din țiganii care au pătruns în Crimeea, robiți de tătari, ar proveni cei ajunși la noi [11]. Prin urmare, calea de pătrundere a țiganilor în regiunile locuite de români ar fi fost — după N. Iorga — cea urmată de tătari [12].

Trebuie să recunoaștem că, după informațiile documentare pe care le avem, primii robi din Moldova sînt indicați ca fiind de origine tătară [13]. La 8 iulie 1428 sînt amintiți, pentru prima oară în Moldova, pe lîngă robii „tătari" și țigani [14]. Prin urmare, la începutul secolului al XV-lea, atît „tătarii" cît și țiganii din Moldova aveau aceeași condiție juridică. Distincția dintre așa-zișii robi tătari și țigani din Moldova cu timpul a dispărut. Pe măsură ce au fost aduși sau au pătruns în Moldova țiganii se fac danii și dintre unii și dintre alții [15]. Concludent în acest sens ni se pare și faptul, menționat documentar la 1 noiembrie 1487, că pentru un „tătar" rob al mănăstirii Neamț, omorît de țiganii robi ai mănăstirii Bistrița, s-a dat în schimb un țigan [16]. Apoi, cînd sînt indicați robii „tătari" și țigani vedem că se cumpără și unii și alții, iar deosebirile de prețuri nu pot duce la concluzia că ar fi avut o origine etnică deosebită și deci un regim juridic distinct [17].

Denumirea de „tătari", ca robi, dispare către mijlocul secolului al XV-lea, menținîndu-se numai aceea de țigani [18]. Considerăm inte-

[8] I. Chelcea, *Țiganii din România*, București, 1944, p. 9 și urm., unde dă întreaga bibliografie. Vezi de asemenea și G. Potra, *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*, București, 1939, p. 11.

[9] G. Potra, *loc. cit.*

[10] I. Chelcea, *loc. cit.*; Miklosich crede însă că țiganii au pătruns în Europa pe o singură cale *(Ueber die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europas*, Wien, 1872, p. 25).

[11] N. Iorga, *Anciens documents de droit roumain*, tom. I, Paris-București, 1930, p. 22.

[12] G. Bănescu, *loc. cit.*

[13] *Documente privind istoria României, A, Moldova* (în continuare se va cita *DIRA)*, sec. XIV, XV, tom. I, nr. 16 (31 octombrie 1402), nr. 32, 33, 61, 124 și 167.

[14] *Ibidem*, nr. 76.

[15] *Ibidem*, nr. 310, 386; sec. XV, tom. II, nr. 23, 91.

[16] *Ibidem*, tom. II, nr. 75.

[17] *Ibidem*, nr. 23.

[18] *Ibidem*, sec. XVI, tom. II, nr. 67 (1551 martie 31).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

resant faptul că de la începutul secolului al XVI-lea nu mai avem documente care să se refere la confirmarea vechilor danii de robi „tătari", făcută la începutul secolului al XV-lea, este dintre cei care sau de altă natură, au primit aceeași denumire. Unii cercetători au observat just că țiganii din Danemarca, Suedia, Finlanda și din unele regiuni ale Germaniei „se numesc pînă astăzi „tătari", iar în Moldova se numeau „Tătărași", suburbiile locuite de țigani ale unor tîrguri [19].

Deci vechimea robilor așa-ziși „tătari", care ca origine etnică sînt tot țigani, însă aduși în Moldova de tătari, nu poate fi decît din epoca de luptă a populației românești de la est de Carpați împotriva tătarilor. Considerăm semnificativ și faptul că prima danie de robi „tătari", făcută la începutul secolului al XV-lea, este dintre cei care locuiau în Baia, deci din capitala unuia dintre primii voievozi moldoveni din secolul al XIV-lea.

Deși trebuie să admitem că au pătruns în țările noastre un număr redus de țigani din regiunile de la răsărit de Nistru, totuși marea lor majoritate a venit din alte părți. S-a afirmat just că cel mai mare număr din țiganii care se îndreptau prin Asia Mică spre Europa au trăit mult timp în Imperiul bizantin și în celelalte regiuni sud-dunărene, ca Bulgaria și Serbia, unde sînt menționați în număr mare la mijlocul secolului al XIV-lea [20]. De aici ei au trecut în Țara Românească din cauză că în secolul al XIV-lea întreaga Peninsulă Balcanică devenise un teatru de luptă. Așadar și numeroșii țigani din Ungaria, care au fost colonizați și obișnuiți cu agricultura încă din timpul orînduirii feudale, nu provin din statele românești, ci dintre cei de la sudul Dunării.

În septembrie 1445 Vlad Dracul a trecut cu luntrele timp de 3 zile și 3 nopți, din Bulgaria în Țara Românească, 11 000—12 000 de persoane, fără bagaje și animale. Iehan de Wavrin susține că acești oameni semănau cu egiptenii [21]. Deci, este de crezut că aceștia n-au putut fi decît țigani. De asemenea, se știe că o perioadă îndelungată de timp numărul țiganilor robi din Țara Românească a fost cu mult mai mare decît cel din Moldova. Așa se și explică de ce la 20 mai 1388 Mircea cel Bătrîn a putut să dăruiască mănăstirii Cozia 300 de familii de robi țigani [22]. Nici un domn moldovean nu a avut posibilitatea să facă vreodată o danie similară. Alexandru cel Bun, la 8 iulie 1428, de-abia a reușit să doneze mănăstirii Bistrița 31 sălașe de țigani,

[19] I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, 1923, p.290; G. Potra, *op. cit.*, p. 13—15.

[20] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 80.

[21] N. Iorga, *Cronica lui Wavrin și românii*, în „Buletinul comisiei istorice a României", vol. VI, București, 1927, p. 136. Iehan de Wavrin a obținut informațiile despre evenimentele din regiunile dunărene dintre anii 1443—1445 de la nepotul său Waleran, „seigneur de Wavrin", care în anii 1444—1445 a comandat flota burgundă în Bosfor, Marea Neagră și pe Dunăre.

[22] *Documente privind istoria României, B., Țara Românească* (Se va cita *D.I.R., B.*), sec. XIII—XV, tom. I, nr. 26.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

evident că din cei veniți sau aduși în Țara Românească și 12 bordeie de „tătari" [23], adică țigani aduși în Moldova de către tătari. Că cele 31 de sălașe de țigani au fost aduse sau au venit din Țara Românească o dovedește și numele unora dintre membrii lor, mai obișnuite în această vreme aici, ca : Vlad, Mircea, Cernat, Danciul.

Cronica breviter scripta menționează că la 7 martie 1471, Ștefan cel Mare ar fi transferat din Țara Românească în Moldova, luînd „în robie", 17 000 de țigani [24]. Cifra am putea-o considera extrem de exagerată, dacă informațiile amintite nu ne-ar da indicațiile că în Țara Românească trescuseră în masă țiganii din regiunile sud-dunărene, în deplasarea lor spre nord. Aceeași cronică mai menționează că la 1 octombrie 1474 Ștefan cel Mare „cu multă oaste ajunse la o cetate ce se numește Teleajen și prinse pe pîrcălabi și le tăie capul și *luă cu el mulți țigani, care erau acolo, și puse să se taie mulți dintre țigani*" [25].

Am putea admite deci că în Țara Românească, în afară de țiganii care veniseră sau fuseseră aduși în secolul al XIV-lea de la sudul Dunării, au continuat să vină și alții în secolul următor, în număr din ce în ce mai mare. Aceștia, îndată ce intrau pe teritoriul Munteniei, erau trecuți în proprietatea domnului. Dintre ei domnii au făcut danii mănăstirilor și boierilor credincioși.

Uneori chiar numele robilor ne dau indicații asupra regiunilor de unde au venit sau au fost aduși ei sau înaintașii lor. La 26 iunie 1434 Ștefan al II-lea a dăruit mănăstirii Probota trei sălașe de robi în fruntea cărora se aflau : Slav Hîrlovean, Costea ginerele lui Cernislav și Miculițea [26]. Asemenea nume arată că dacă nu ei, cu siguranță înaintașii lor au venit din regiuni cu populație slavă, adică de la sudul Dunării. De asemenea, un rob meseriaș al mănăstirii Doljești se numea Ioniță Munteanul [27], ceea ce arată că venise sau fusese adus din Muntenia.

În sprijinul tezei că marea majoritate a robilor din Moldova au fost aduși sau au venit din Țara Românească, unde au urmărit să se așeze mai întîi țiganii veniți de la sudul Dunării, avem și alte informații documentare. Ștefan cel Mare a confirmat, în anul 1473, în proprietatea paharnicului Hanco, robii lui „drepți și proprii", dobîndiți „în Țara Basarabiei" [28]. La 16 martie 1490 același domn a dăruit mănăstirii Putna 11 sălașe din robii proprii pe care i-a adus din „Țara Basarabilor" [29]. Tot Ștefan cel Mare a întărit mănăstirii Putna, la 8

[23] *D.I.R., A*, sec. XIX, XV, tom. nr. 76.
[24] *Cronica lui Ștefan cel Mare*, ed. I. C. Chițimia, București, 1934, p. 40 (62).
[25] *Ibidem*, p. 43 (64). Sublinierea noastră.
[26] M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, tom. II, Iași, 1931, p. 392—393. Pentru felul cum au fost redate numele acestor robi vezi *D.I.R., A*, sec. XIV, XV, tom. I, nr. 135.
[27] Arh. St. Buc., M-rea Dolj ești, XX/38.
[28] *D.I.R., A*, vol. cit., nr. 468.
[29] *Ibidem*, sec. XV, tom. II, nr. 129.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

septembrie 1503, un număr de robi chemaţi de egumen din „Ţara Basarabilor" [30]. La fel a procedat şi egumenul mănăstirii Tazlău [31].

Începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea domnii, boierii, călugării şi chiar negustorii moldoveni au cumpărat numeroşi robi din Ţara Românească. Asemenea tranzacţii s-au făcut pînă la eliberarea robilor. Obişnuit boierii moldoveni cînd plecau din Ţara Românească se întorceau acasă cu un număr de robi. La 22 martie 1560 Alexandru Lăpuşneanu a întărit urmaşilor logofătului Mateiaş robii de moştenire dintre care 29 de sălaşe fuseseră cumpărate de la Mircea voievod „cînd au fugit la Făgăraş" [32]. Ştiind că domnii, boierii şi călugării moldoveni căutau să cumpere robi, unii boieri munteni îi aduceau personal în Moldova ca să-i vîndă [33].

Cu ocazia reconstituirii documentelor distruse sau pierdute din cauza atacului tătărăsc din vara anului 1574 s-a constatat că mulţi boieri moldoveni cumpăraseră robi din Ţara Românească [34]. De asemenea, cînd vreun boier moldovean se căsătorea cu o munteancă, aceasta primea ca zestre, după obicei, şi robi [35]. Boierii munteni dăruiau uneori rudelor pe care le aveau în Moldova robii care fugiseră aici, acestea trebuind doar să-i caute unde erau „închinaţi" sau ascunşi. Pentru asemenea operaţii domnii le puneau la dispoziţie forţa de care aveau nevoie [36].

O parte din ţiganii liberi, probabil cei de curînd trecuţi de la sudul Dunării în Ţara Românească, şi de aici, înainte de a fi robiţi, în Moldova, se vindeau singuri ca robi, pentru a-şi putea plăti datoriile, iar altora, din aceeaşi categorie, li se impunea condiţia de robi cînd se căsătoreau cu roabe [37]. Unii ţigani veniţi în Moldova din Muntenia erau obligaţi să declare în scris că au plecat de acolo din cauza foametei, a prădăciunilor turco-tătare şi mai ales de teama de a nu fi robiţi de tătari [38].

Deci, documentar se atestă o permanentă deplasare de ţigani din Ţara Românească — unde erau mai numeroşi fiind aproape de principalul lor centru de emigrare, regiunile sud-dunărene — în Moldova. Sub diferite pretexte aici ei au fost robiţi [39]. Evident că acest curent a fost şi invers, dar extrem de redus şi cuprindea mai ales pe robii care voiau să scape de traiul greu şi de maltratările stăpînilor.

---

[30] *D.I.R., A,* sec. XVI, tom. I, nr. 31.
[31] Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXXV/33. Prin „Ţara Basarabilor" trebuie să se înţeleagă Ţara Românească.
[32] *D.I.R., A,* sec. XVI, tom. II, nr. 125.
[33] *Ibidem,* sec. XVII, tom. I, nr. 326.
[34] *Ibidem,* sec. XVI, tom. III, nr. 143, sec. XVII, tom. I, nr. 43, 191, 197 etc.
[35] Arh. St. Buc., Achiziţii noi, MDXXI/24.
[36] Bibl. Acad., XXXV/2.
[37] Arh. St. Buc., M-rea Doljeşti, XX bis/28.
[38] N. Iorga, *Studii şi documente,* tom. V, p. 101.
[39] Arh. St. Buc., M-rea Doljeşti, XX/7; M-rea Sf. Sava, XXVII/17 etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea boierii moldoveni au cumpărat robi și din Transilvania [40]. Unii dintre acești robi, cînd li se oferea ocazia, fugeau înapoi [41], fiindcă, după condiția juridică pe care o avuseseră în Transilvania, vînzarea lor constituise un abuz. Totuși se menționează că la începutul secolului al XVI-lea cetatea Bran avea 1 500 de robi [42]. Din regiunile transilvănene care s-au aflat sub ascultarea temporară a lui Petru Rareș, în care probabil că se introduseseră normele juridice din Moldova, a început să se cumpere țigani. Chiar „birăul" Bistriței a vîndut lui Petru Rareș, pentru 50 zloți unguresti și un cal, o familie de țigani compusă din soț, soție, cinci băieți și o fată. Urmași ai lui Petru Rareș și boierii acestora, cu ocazia campaniilor, au robit țigani din cei care se aflau în Transilvania [43]. Exodul țiganilor spre Moldova s-a intensificat mai ales după anul 1700 de cînd și în Transilvania au fost robiți [44]. Totuși și robi din Moldova au continuat să treacă în Transilvania [45] ca să scape de stăpînii care voiau să-i pedepsească sau să-i predea autorităților pentru pagubele pricinuite.

Pe lîngă țigani, chiar români din Transilvania, trecînd în Moldova și căsătorindu-se cu roabe, deveneau robi. Pentru a nu se prevala însă vreodată de fosta lor situație, boierii sau egumenii îi obligau să declare în scris că au acceptat de bunăvoie robirea, consecință a contractării căsătoriei [46].

În sprijinul afirmației că masa de robi din Țara Românească mai întîi, din Transilvania și mai apoi din Moldova, a provenit din regiunile sud-dunărene, vine și faptul că unii boieri aduceau robi din „țara turcească" chiar în secolul al XVII-lea [47]. Din diferite motive țiganii liberi din Imperiul otoman, adică de „peste Dunăre", cum spuneau ei, treceau în țările române unde cu voia [48] sau fără voia lor erau robiți. Evident că și unii turci aduceau cu forța țigani la nord de Dunăre și-i vindeau [49].

O parte din țiganii care trăiau la sudul Dunării, înainte de a fi trecut la nord, obligați sau de bunăvoie, se convertiseră la mahomedanism. Ajunși în țările noastre, dacă voiau să se căsătorească trebuiau să treacă la creștinism. Dar numai acest act nu era suficient ca să-și poată cîștiga pîinea zilnică, ci trebuiau să se vîndă ca robi [50],

---

[40] *D.I.R., A*, sec. XVI, tom. I, nr. 196 (10 aprilie 1524).
[41] N. Iorga, *Documente din Arhivele Bistriței*, II, p. 111—112.
[42] Arh. St. Brașov, Fond privilegii, nr. 16.
[43] *D.I.R., A*, sec. XVI, tom. I, nr. 376 și tom. II, nr. 61 (5 mai 1554).
[44] Adalbert Gebora, *Situația juridică a țiganilor din Ardeal*. Teză, București, 1932, p. 73.
[45] Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXXII/19.
[46] *Idem*, M-rea Neamț, CXVI/8; Ms. nr. 646, f. 59 v.; M-rea Sf. Sava, XXXII/19.
[47] N. Iorga, *Studii și documente*, tom. VII, p. 289, nr. 15.
[48] Arh. St. Buc., M-rea Doljești, XX/35 și 36.
[49] *Idem*, Achiziții noi, MDCCCLXI/3.
[50] N. Iorga, *op cit.*, p. 297—298, nr. 52.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

altfel riscau să fie robiți cu forța și fără să primească nimic. Alți țigani se vindeau robi pentru a-și putea plăti datoriile făcute la turci. Se menționează documentar că un țigan din Țara Românească datora unui turc un cal, 20 ocale de fier, o pereche de foale și un galben [51].

Documentul din septembrie 1462, prin care Ștefan cel Mare confirma mănăstirii Bistrița stăpînirea asupra proprietăților ei funciare și a robilor pe care-i avea, ar lăsa impresia că această mănăstire ar fi avut și robi bulgari. Deoarece nu avem documentul în original, nu ne putem pronunța asupra acestui fapt. Textul publicat de M. Costăchescu după o fotografie, cu întregirile pe care a înțeles să le facă, se referă la < оусн татарове > и цигане, după care urmează numele lor [52]. Dar, în traducerea publicată în vol. I din *Documente privind istoria României* se dă <toți tătarii> <și bulgarii și> țiganii" [53]. Deci, sigur nu este decît cuvîntul „țiganii". Bulgarii din textul documentului ar putea să se refere la satul Bulgari, aflat în proprietatea m-rii Bistrița. În orice caz, pînă nu se va putea cerceta originalul acestui document nu ne putem pronunța asupra existenței în Moldova a unor robi bulgari. Dar, chiar dacă textul documentului s-ar referi la „bulgari", credem că aceștia nu pot fi decît țigani veniți sau aduși din Bulgaria.

În concluzie, nu putem fi de acord cu M. Haberlandt și alții, care au susținut că țările noastre au fost locurile de concentrare a țiganilor veniți din regiunile răsăritene, de unde ar fi trecut în Ungaria și chiar în statele de la sudul Dunării, ajungînd pînă în Grecia [54].

După cum s-a amintit, numărul robilor boierești și mănăstirești a crescut și prin căsătoriile unora dintre aceștia cu persoane libere. Aceasta a dat însă naștere la frămîntări, discuții și numeroase procese. Dar, atît mănăstirile cît și boierii n-au cedat nimic, ajungînd să-și impuie punctul de vedere, care a însemnat adoptarea unei norme prin care se prevedea robirea persoanelor libere căsătorite cu robi [55]. Mergînd pe această cale clerul înalt și boierimea Moldovei au intervenit pe lîngă domni ca să nu fie extrădați țiganii robi veniți din Muntenia. În susținerea acestui punct de vedere ei s-au prevalat de cuprinsul unei norme din obiceiul pămîntului, care ar fi prevăzut că asemenea țigani deveniți domnești, numai pentru că trecuseră în Moldova, puteau fi înapoiați stăpînilor lor, dar dacă fuseseră donați unor boieri sau

[51] „Arhiva istorică", I_2, p. 128 (doc. din anul 1622).
[52] M. Costăchescu, *Documente de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1948, p. 11.
[53] *D.I.R., A*, sec. XIV, XV, tom. I, nr. 386.
[54] M. Haberlandt, A. Haberlandt, *Die Völker Europas und ihre volkstümliche Kultur*, Stuttgart, 1928, p. 297—298; Vezi și *Istoria României*, vol. II, Edit. Academiei, București, 1962, p. 307. Acest studiu a fost pus la dispoziția autorilor volumului al II-lea din *Istoria României*.
[55] Theodor Codrescu, *Uricariul*, tom. I, p. 161—168; tom. II, p. 82—90; tom. XVIII, p. 14—17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mănăstiri, mai înainte de a se fi produs cererea de extrădare, trebuiau să rămână în proprietatea acestora [56].

Ce condiție juridică s-a creat țiganilor, care în deplasarea lor spre nord au reușit să treacă din Țara Românească în Transilvania? Țiganii din Transilvania, timp de peste 200 de ani, nu au fost robiți. Autoritatea de stat le-a impus o organizație proprie, o constituție, în care s-a prevăzut pentru ei o ocrotire legală. Încă din anul 1417 țiganilor din fiecare comitat li s-a numit cîte un șef (agilis), subordonat lui „egregius", care era numit în funcție de palatin [57]. În anul 1423 împăratul Sigismund de Luxemburg a acordat țiganilor o nouă constituție în care s-a prevăzut că se puteau muta și bucura de toate drepturile persoanelor libere [58], dar nu li s-au acordat drepturi politice. Conducerea tuturor țiganilor din Transilvania a fost încredințată unuia dintre ei care purta titlul de *„voievod"* [59]. Regele Matei Corvinul a interzis autorităților transilvănene ca să-i maltrateze sau să-i asupărească în vreun fel pe țigani. După un document din 1496 țiganii apar ca fiind sub tutela coroanei [60]. Printr-o ordonanță regală din 1487 și confirmată în 1583 s-a prevăzut că aveau dreptul să se bucure de libertate deplină [61].

Deci, în secolul al XV-lea țiganii din Transilvania au avut, cel puțin din punct de vedere juridic, o situație superioară celor din Muntenia și Moldova. În secolul al XVI-lea s-au produs prea puține schimbări în situația juridică a țiganilor din Transilvania, fiind doar obligați să plătească o taxă și să presteze anumite munci cu caracter public. Din secolul al XVII-lea s-au luat însă unele măsuri discriminatorii în sensul că li s-a limitat dreptul de așezare în anumite centre, precum și cel de a exercita orice meserie. Perioada dintre anii 1700—1785 este vremea robirii lor și în Transilvania și de aceea curentul de emigrare din Moldova și Țara Românească spre Transilvania [62] se va reduce.

Prin urmare forțat, țiganii aduși sau veniți în țările noastre au fost coborîți într-o situație socială și juridică inferioară, fiind privați de condițiile omenești de existență. Astfel, cuvîntul „țigan" a devenit sinonim cu acela de rob. Nici o prevedere legală nu limita munca pe care erau obligați s-o presteze stăpînilor. Deși robii din statele noastre au fost obligați să treacă la creștinism, totuși cei decedați se înmormîntau în afara cimitirelor [63].

În concluzie, încă din secolul al XIV-lea, în Moldova și Țara Românească este consemnată existența unui nou gen de exploatare a

[56] Arh. St. Buc., M-rea Secul, II/69; M-rea Sf. Sava, XXXII/40.
[57] Adalbert Gebora, *op. cit.*, p. 7.
[58] *Ibidem*, p. 16.
[59] *Ibidem*, p. 8—9.
[60] *Ibidem*, p. 10—11, 15.
[61] *Ibidem*, p. 14.
[62] *Ibidem*, p. 15—17.
[63] Dimitrie Dan, *Țiganii din Bucovina*, Cernăuți, 1892, p. 17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

omului de către om, robia. Robii din statele românești au fost de origine străină. Spre deosebire de ce ar lăsa să se înțeleagă o anumită informație documentară, „tătarii" din Moldova, cunoscuți în situația de robi, sînt tot țigani, aduși însă de tătari. Dar cei mai numeroși robi au fost recrutați dintre țiganii aduși forțat sau veniți de bunăvoie din Peninsula Balcanică. Mulți dintre țiganii robi aflați în Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea au fost luați din Muntenia ca pradă de război, în urma campaniilor lui Ștefan cel Mare.

Prin urmare, este inacceptabilă teoria că Moldova și Țara Românească au fost centrele de concentrare a țiganilor veniți din răsărit, de unde mai apoi au trecut în Peninsula Balcanică, precum și în celelalte state europene. Originea balcanică a țiganilor robi de la noi, în marea lor majoritate, o dovedește, de altfel, pe lîngă informațiile documentare și marele număr de cuvinte grecești aflate în limba lor.

II. SITUAȚIA ECONOMICĂ, SOCIALĂ ȘI JURIDICĂ A ROBILOR

(Clasificarea robilor după apartenență — stăpîn)

Pînă în anul 1470 în Moldova robii, orice proveniență ar fi avut, nu sînt indicați ca atare. În documentul dat de Ștefan cel Mare „tătarului Oană, fugar în Polonia, la 8 februarie 1470, se menționează că actul era destinat pentru „Нашемѹ татарину и Холопѹ", adică „tătarului și robului nostru" [64]. Deci, documentul de mai sus indică în primul rînd originea etnică și apoi situația socială prin denumirea de Холоп. În vechile texte juridice rusești nu se întîlnește cuvîntul рабъ ci totdeauna acela de Холоп pentru bărbați. În schimb femeile sînt numite робꙋ [65]. Dar robia, condiție juridică a unei persoane, ca atare, este amintită în Moldova la 30 septembrie 1445, cînd Ștefan al II-lea a dăruit episcopului de Roman un „tătar" din „sălașurile domnești" de la Neamț. În actul de danie s-a prevăzut că episcopul putea să-l elibereze, să-l lase bisericii sau unei alte persoane. Dacă ar fi fost eliberat robul avea dreptul să trăiască în țară „slobod, după dreptul românesc (на волоском закон҃ѣ), iar pentru robie (а по Холопстко) nimeni să nu îndrăznească să-i amintească și să nu-l poată lua" [66].

Robii sînt menționați în documente și „cu numele așăzării lor materiale" curte (дворъ), bordei (хижа) sau sălaș (челѣдъ). Deci, pînă la folosirea curentă a termenului de holop, din a doua jumătate

[64] I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, tom. I, București, 1913, p. 140.
[65] B. Grecov, *op. cit.*, p. 160—163.
[66] M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, tom. II, Iași, 1932, p. 236.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a secolului al XVI-lea înainte, robii sînt indicați ca avînd această situație socială și juridică prin „numele etnic" [67]. Foarte rar se întîlnește în documentele scrise în limba română și denumirea de rob, care înlocuiește pe aceea de holop. S-a folosit totuși foarte mult și termenul de șerb, șarbă, în locul celui de holop [68].

Alfred Poissonier îi împărțea pe țiganii din țările românești în două mari categorii, nomazi și sedentari [69]. Dar, fie că erau nomazi, sau sedentari, după documentele scrise în limbile slavă sau română îi constatăm împărțiți în trei categorii și anume: robi domnești, robi mănăstirești și robi boierești. Această împărțire arată, în special dependența lor de stăpîni [70].

Prima categorie și cea mai numeroasă au format-o robii domnești. Numărul acestora a crescut mereu și datorită faptului că aproape toți țiganii liberi sau veniți în țară treceau de drept și obligatoriu în această categorie [71]. După robii domnești, categoria cea mai numeroasă au format-o robii mănăstirești, proveniți în cea mai mare parte din daniile domnilor și boierilor. Mănăstirile au cumpărat foarte rar robi. Totuși numărul robilor mănăstirești a crescut mereu, de la o domnie la alta [72]. A treia și ultima categorie de robi au format-o acei din proprietatea particulară, în special ai boierilor [73].

G. Potra susține că țiganii mănăstirești și boierești s-ar mai fi numit țigani vătrași [74], iar după serviciile pe care le prestau erau de două categorii: a) țigani căsași, de curte și b) de ogor (agricultori, grădinari, pădurari). Țiganii de ogor ar fi format cea mai numeroasă pătură. Țiganii căsași, care îndeplineau multiplele servicii de la curtea boierească, aveau o situație mai bună decît a celor de ogor. De un trai, oarecum mai bun față de al celorlalți, se bucurau robii meseriași [57].

Între țiganii robi o categorie distinctă o formau căutătorii de aur, cărora domnii le ofereau „chiar libertatea în schimbul unei cantități de aur" [76]. Ei ar fi dus „o viață cu mult mai bună decît frații lor vătrași avînd numai obligația de a da anual o anumită cantitate de aur" [77]. După cum observa însă, just, I. Chelcea, țiganii n-au format un tot omogen [78].

[67] I. R. Mircea, *Termenii rob, șerb și holop în documentele slave și române*, în „Studii și cercetări științifice", vol. I (1950), Iași, fasc. 2, p. 360—362.

[68] *D.I.R., A*, sec. XIV, XV, tom. I, nr. 32 și 76.

[69] Alfred Poissonier, *Notices historiques sur les Tsiganes*, p. 68.

[70] I. Chelcea, *op. cit.*, p. 23; G. Potra, *Țiganii domnești, mănăstirești și boierești*, în „Revista istorică română", an. V—VI (1935—1936), p. 296—319.

[71] G. Potra, *op. cit.*, p. 297.

[72] *Ibidem*, p. 303 și 305.

[73] *Ibidem*, p. 310—312.

[74] *Ibidem*, p. 296.

[75] *Ibidem*, p. 317—319.

[76] *Ibidem*, p. 299.

[77] *Ibidem*, p. 300. Discuțiile asupra categoriilor de țigani, după diferite criterii, sînt prezentate de I. Chelcea, în *op. cit.*, p. 22—62.

[78] I. Chelcea, *op. cit.*, p. 44.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Mihail Kogălniceanu, referindu-se la o situație pe care o cunoștea, ne informează că țiganii robi din proprietatea mănăstirilor și boierilor se împărțeau în două categorii: lăieșii și vătrașii. Lăieșii particulari, ca și cei domnești, umblau în voie prin țară cu obligația de a plăti stăpînilor o sumă de bani. Cînd stăpînii aveau însă de construit vreun edificiu îi foloseau ca lucrători zidari [79]. Și alți cercetători au susținut că robii țigani boierești și mănăstirești, vătrași, formau două grupe, și anume cei de curte și cei de cîmp. Țiganii de curte erau meseriași, fierari, lăcătuși, lemnari, zidari etc. O parte din ei formau corpul slugilor. Cei mai numeroși însă dintre acești țigani îi formau cei de ogor [80].

Oricum ar fi fost categorisiți, se pare însă că mai numeroși au fost robii stabiliți pe moșii și la curți, care îndeplineau o funcție economică. Ei erau legați de stăpîn, de casa și moșia lui, din generație în generație. Cei așezați pe moșii își construiau singuri bordeiele. Cu acești robi își lucrau boierii și mănăstirile o parte din rezervele de pămînt, pe care le aveau la dispoziție.

În concluzie, categoriile amintite de robi s-au format datorită daniilor și confirmărilor domnești. La acestea s-ar mai putea adăuga încă o categorie și anume aceea a țiganilor doamnei, adică ai soției domnului, care au avut, oarecum, un regim distinct de al robilor domnești.

a. *Robii domnești.* În general, oricui i-ar fi aparținut, domnului, mănăstirilor sau boierilor, robul a fost considerat ca un animal domestic, aflat oricînd la discreția stăpînului, putînd fi supus oricărei maltratări și privații, dar nu putea fi ucis. Clasa dominantă din timpul orînduirii feudale a considerat robia ca o instituție stabilă, inviolabilă. Stăpînii de robi au fost foarte atenți la menținerea ei și reacționau viguros împotriva oricărei intervenții care le-ar fi zdruncinat sau contestat dreptul de stăpînire asupra robilor. De aceea, au căutat să-și atragă de partea lor și biserica, care le-ar fi putut contesta dreptul de stăpînire asupra robilor, dotînd-o, în schimb, și pe ea, cu un mare număr de robi.

Ansamblul de mijloace puse la dispoziția stăpînului de robi urmărea apărarea drepturilor și intereselor lui. Aceasta s-a datorat, în primul rînd, poziției lui sociale. Actul prin care o persoană devenea proprietar de robi era legat de anumite forme, ca recunoașterea din partea domnului, asistența altor persoane oficiale și a unor martori [81]. Actul de donație, sau vindere-cumpărare de robi, era un act solemn [82],

[79] M. Kogălniceanu, *op cit.*, p. 575.
[80] B. Scurtulescu, *Situația juridico-economică a țiganilor din Principatele Române*, Iași, f.a., p. 18.
[81] Adalbert Gebora, *op. cit.*, p. 38.
[82] *Ibidem*, p. 40.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

întru nimic deosebit de cel care se referea la donația, vinderea sau cumpărarea unor proprietăți funciare.

Robii domnești trebuiau să presteze orice munci ordonate. Numărul acestora creștea și prin preluarea oricărui țigan fără stăpîn. Evident că în astfel de ocazii se făceau abuzuri de către dregătorii delegați cu asemenea atribuții [83]. Cea mai mare parte din acești robi își exercitau meseriile prin țară, în afară de cei obligați să lucreze efectiv la curtea domnească.

Primii robi menționați în documentele interne moldovenești, ca cel din 31 octombrie 1402, sînt amintiți că lucrau în orașul Baia și că erau obligați să facă slujbe domnești sub supravegherea unor anumiți dregători [84]. Și în Țara Românească erau robi care locuiau în orașe. Mănăstirea Cozia avea 50 de familii de țigani cu locuințele în „ulița de la Rîmnic" [85]. După documentul de la 25 august 1453 robii din Baia se ocupau cu negoțul [86]. Deci în secolul al XV-lea, ca ocupație, robii se pot împărți în două categorii și anume, cei care se ocupau cu negoțul și cei folosiți în muncile agricole. Aceștia din urmă locuiau în sate. Sînt mai multe informații care arată că regiunea Neamțului și a Băii era locuită de numeroși robi [87] din care domnii făceau danii, în special mănăstirilor [88]. Prin urmare, în aceste regiuni învecinate, se aflau concentrați, în prima jumătate a secolului al XV-lea, cei mai mulți, dacă nu majoritatea robilor domnești din care s-au făcut danii mănăstirilor și boierilor.

Țiganii veniți în Moldova prin Țara Românească au fost mai numeroși decît cei aduși sau veniți o dată cu tătarii. După cum arată documentul din 8 iulie 1428, dintre aceștia, Alexandru cel Bun a dăruit mănăstirii Bistrița 31 sălașe [89]. Mai tîrziu, asemenea danii se înmulțesc [90]. În documente se menționează uneori ce fel de țigani se dăruiau, precum și proveniența lor. Astfel, Ștefan cel Mare, la 16 martie 1490, a dăruit mănăstirii Putna 11 sălașe de țigani din „țiganii" săi proprii [91]. Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea începe să se întîlnească expresia de țigani domnești, țigani robi domnești, pe lîngă aceea de „țiganii noștri" [92], „drept țigani domnești" [93], sau „țiganii domniei" [94].

---

[83] G. Potra, *op. cit.*, p. 297.

[84] *D.I.R., A*, sec. XIV—XV, tom. I, nr. 16.

[85] P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, I, București, 1938, p. 202 (1443 ianuarie 9).

[86] *D.I.R., A*, vol. cit., nr. 325.

[87] M. Costăchescu, *op. cit.*, tom. II, nr. 65, 126; *D.I.R., A*, vol. cit., nr. 411 și 417.

[88] M. Costăchescu, *op. cit.*, nr. 126.

[89] *Ibidem*, tom. I, nr. 71.

[90] *Ibidem*, nr. 126, 127; tom. II, nr. 38, 54, 121 etc.

[91] *D.I.R., A*, sec. XV, tom. II, nr. 129.

[92] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, tom. XX, p. 12—13; *D.I.R., A*, sec. XVI, tom. III, nr. 532.

[93] *D.I.R., A*, sec. XVI, tom. IV, nr. 130 (1594 mai 12).

[94] *Ibidem*, nr. 148 (1595 mai 16).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Se pare că au fost anumite perioade în care robii domnești, avînd împrejurări favorabile, se împrăștiau, încît uneori chiar domni ca Ștefan Tomșa au fost nevoiți să cumpere robi pentru a face danii [95]. Fuga și împrăștierea generală a robilor domnești din timpul primei domnii a lui Ștefan Tomșa (1611—1615) s-a datorat luptelor dintre el și Movilești, precum și campaniilor și jafurilor turco-tătărăști. În a doua domnie a lui Ștefan Tomșa (1621—1623), cînd luptele cu polonii au încetat, el a putut face mănăstirii Solca danii de robi țigani, din țiganii domnești [96], ca și urmașii săi [97].

Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea înainte, se pare că numărul robilor țigani domnești este din nou în creștere, fiindcă se înmulțesc numărul daniilor, care se fac mănăstirilor și boierilor [98]. În vremuri de lipsă, de foamete, țiganii domnești erau lăsați la voia întîmplării, nimeni nu se interesa dacă aveau sau nu cu ce se hrăni [99], totuși un foarte mare număr dintre robii particulari fugeau între cei domnești [100]. Ca să poată cîștiga bani, o parte din țiganii mănăstirești și poate chiar boierești, fugeau între robii domnești, care lucrau la ocnă [101].

Țiganii domnești dăruiți mănăstirilor sau boierilor nu acceptau atît de ușor noua situație și de aceea o parte dintre ei fugeau de la noii lor stăpîni, reîntorcîndu-se între „cetele" robilor domnești. Iată cuprinsul unei plîngeri din anul 1753 a unor robi domnești dăruiți mitropoliei : „Milostive doamne, jăluesc măriei tale pentru rândul nostru, țăganii gospod, dăm știre măriei tale să vedem, este cu știre măriei tale, datu-ne-ai vlădecăi, că ne trage părintele mitropolitul și noi ne știm că săntem gospod. Moșii și strămoșii noștri aice la curte măriei tale au îmbătrînit. De-i știre măriei tale că ne-ai dăruit să știm, doamne ! Ce fie mila măriei tale să avem dreptate.

Robii măriei tale, țiganii gospod, muncitorii curții" [102].

Daniile de robi, ca și cele de moșii, se făceau boierilor „pentru credincioasă slujbă" [103], pentru cai [104] și pentru servicii personale făcute domnilor [105].

---

[95] *D.I.R., A*, sec. XVII, tom. III, nr. 317, 321.

[96] Vartolomei Măzăreanu, *Condica M-rei Solca*, Suceava, 1902, p. 55.

[97] Bibl. Acad., VIII/227, CIII/157, CCCLVIII/4 ; Arh. St. Iași, CDXXVII/55 ; Muzeul Orașului Suceava, sub dată (1627, aprilie 30).

[98] Bibl. Acad., CII/166, Arh. St. Buc., M-rea Galata, XI/27 ; Ms. nr. 646, f. 59 ; nr. 578, f. 379 v ; Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, tom. IV, p. 177.

[99] Bibl. Acad., LXXXIX/187. Domnul Constantin Duca a dăruit Saftei Racoviță (6 septembrie 1693) un rob domnesc pe care-l crescuse, îl hrănise în timpul foametei și-l însurase.

[100] Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XVIII/15 ; XXIX/16, XXX/2 ; N. Iorga, *Studii și documente*, tom. XVI, p. 313—314, nr. 49.

[101] Arh. St. Buc., M-rea Precista Răducanu, XVII/27, 31, XVIII/4, 18.

[102] „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iași", fasc. 2 (1922), p. 308.

[103] Bibl. Acad., CCCLVIII/5.

[104] *Idem*, Peceți, nr. 70 (1635 martie 10).

[105] *Idem*, CIII/12 (1644 aprilie 9).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Daniile domneşti de robi se reduc mult în prima jumătate a secolului al XVIII-lea şi pot fi considerate, ca adevărate excepţii cele făcute mănăstirii Sf. Ion Gură de Aur din Iaşi, Mitropoliei şi cîtorva boieri. Primei mănăstiri i s-a făcut dania motivîndu-se că nu avea nici un rob [106], iar Mitropoliei fiindcă îi fuseseră luate documentele de proprietate de către poloni şi astfel i se împrăştiaseră robii, trecînd în stăpînirea altora [107].

Robii donaţi, ca şi moşiile, în caz de viclenie intrau în proprietatea domnească. Confiscările de robi de la boierii vicleni sînt semnalate documentar în vremea lui Ştefăniţă vodă. La 10 aprilie 1524 acest domnitor dăruia logofătului Toader robii logofătului Ivancu, pe care îi pierduse „în viclenie" [108], iar la 15 mai 1546, Petru Rareş a dăruit Episcopiei de Roman un ţigan, anume Badea, cu femeia şi copii lui, „pierdut de Petru Carabăţ în viclenie, cînd s-a ridicat asupra nepotului" său Ştefan voievod cel Tînăr [109].

Dar şi ţiganii domneşti fugeau în alte ţări, ceea ce arată că tratamentul la care erau supuşi nu se deosebia prea mult de al celor boiereşti şi mănăstireşti. La 17 februarie 1707, Mihail Racoviţă a dăruit marelui spătar Ilie Enache nişte ţigani domneşti, cu ţigăncile lor, care fugiseră de multă vreme în Ţara Românească, deoarece îi adusese de acolo „cu multă cheltuială", cînd fusese „în pribegie" [110].

Ţiganii robi domneşti şi cei particulari se amestecau deseori, mai ales cu ocazia căsătoriilor contractate fără voia stăpînilor. Acestea au dat naştere la multe discuţii între dregătorii domneşti, boieri şi mănăstiri. Obişnuit se urmărea anularea unor asemenea căsătorii, sau să se facă schimburi compensatoare. La 18 mai 1617 Radu Mihnea făcea cunoscut că o ţigancă a lui Dumitraşcu Ştefan se căsătorise cu un ţigan domnesc. Boierul a fost nevoit să dea, în schimb, domnului, o roabă ţigancă [111]. Este însă interesant faptul că în acest document se arată că ţiganca dată de Dumitraşco Ştefan era fata „lui Ventilă, ce iaste după Toader ţiganul de la vistearul domniei meale de la ocnă" [112]. Ce funcţie sau ce fel de muncă îndeplinea acest ţigan la „vistiarul domniei de la ocnă" ? Muncea oare la scos sare sau avea alte atribuţii ? Şi într-un document din 18 decembrie 1743 se arată că Nastasia ţiganca fusese soţia „Ursului de vistierie, fata lui Trohin ţiganul" [113].

Cele mai multe acte, care se referă la căsătoriile dintre robi domneşti şi particulari, mai ales din secolul al XVIII-lea, arată că pro-

---

[106] Arh. St. Buc., M-rea Zlataust, XXIV/1, 2.
[107] C. Erbiceanu, *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, Bucureşti, 1888, p. 29.
[108] *D.I.R., A*, sec. XVI, tom. I, nr. 196.
[109] Melchisedec, *Cronica Romanului*, I, Bucureşti, 1874, p. 170; vezi şi *D.I.R.,A.*, sec. XVI, tom. II, nr. 183; tom. III, nr. 335 etc.
[110] Arh. St. Buc., Ms. nr. 572, f. 158—158 v.
[111] *D.I.R., A*, sec. XVII, tom. IV, nr. 202.
[112] *Ibidem.*
[113] B. Scurtulencu, *op. cit.*, anexa XXIII, p. XXXII—XXXIII.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

prietarii foștilor robi [114] și juzii domnești [115], împărțeau copiii rezultați din asemenea căsătorii, fără a ține seama de asentimentul părinților [116]. Dacă robii domnești se rătăciseră printre cei mănăstirești sau boierești juzii primeau ordine și împuterniciri ca să-i ia și să-i ducă „în ceteli țiganilor gospod" [117].

Țiganii domnești, mai numeroși, nefiind supravegheați atît de atent ca cei de pe moșiile mănăstirilor sau boierilor, se puteau deda mai ușor la acțiuni împotriva exploatatorilor. Spre exemplu, în vremea domniei lui Gașpar Grațiani (1619—1620), după cum relata hatmanul Dumitrașcu Duca, niște „țigani domnești" au prădat satul Oșești. Fiind urmăriți, prinși și judecați au fost dați celor care îi răscumpăraseră de la moarte [118].

Se considerau ca abuzive măsurile luate de dregătorii hătmăniei care-i obligau pe țiganii mănăstirilor [119] la aceleași munci, ca și pe cei domnești.

Domnii acordau o atenție deosebită robilor meseriași, din numărul cărora făceau cu mult mai greu donații. Uneori chiar anulau daniile de meseriași robi făcute boierilor [120].

Robii meseriași buni se bucurau de un regim deosebit, de un tratament oarecum privilegiat față de al celorlalți. Despre un asemenea caz sîntem informați dintr-un document din 15 iulie 1747, cînd Grigore Ghica da o carte specială lui Ivan țiganul, „lăcătușul gospod" din Iași, ca să se apere de „giuzii gospod și de giuzii de toiag și de toți boierii". Robul se plînsese că era străin, venit din Țara Românească și așezîndu-se în Iași i se impuseseră alte obligații, deși era folosit la „triaba lucrului gospod". Domnul a dispus „ca să fie numai pentru triaba lucrului gospod" și scutit de alte munci [121].

Un grup aparte de robi îl formau lingurarii, conduși de juzi, al căror șef, denumit bulibaș, era numit în funcție de domn. Lingurarii fiind înscriși în izvoadele sau „tabla gospod", cînd fugeau din cetele

[114] Arh. St. Buc., M-rea Doljești, XX/6.
[115] *Ibidem*, XX bis/128.
[116] *Ibidem*, XX bis/46 ; B. Scurtulencu, *op. cit.*, anexa XXIV, XXXIII.
[117] Arh. St. Buc., M-rea Secul, III/112 (1781 aprilie 13).
[118] Bibl. Acad., CV/76 (1621).
[119] *Ibidem*, LXXXIV/161.
[120] Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXXIII/38. La 30 iunie 1719 Mihail Racoviță, referindu-se la Nicolae țiganul, fiul lui Bărgău, țiganul zlătar, arăta că era „țigan domnesc trebuitor curții domnești", fiindcă lucra la „bolduri de rădvane domnești și la cocii ce să fac pentru triaba măriilor sale hanilor și altor agi și spoiești hierîli". Domnul a mai arătat că acest rob din greșală a fost dăruit vornicului Manolachi Ruset. Aceasta s-ar fi datorat și faptului că nu s-a știut că a fost „pururea lucrător la grajdul domnesc și meșter bun". Considerîndu-l ca un meșter indispensabil curții domnești, l-a luat înapoi, „ca să fie tot țigan domnesc de triaba grajdului... în viaci domnescu... stătători în veaci".
[121] *Ibidem*, XXVII/17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

respective erau aduși cu forța înapoi. Acești robi aveau dreptul să umble în cete prin țară, să se hrănească „cu dreptate", fără să fie supărați cu ceva de către dregătorii de stat [122].

Vornicii „de țigani gospod" și juzii pierdeau mult timp căutînd robii și roabele domnești căsătorite cu robi sau roabe din proprietatea mănăstirilor și boierilor. Cînd erau găsiți se predau juzilor gospod, care-i așezau din nou „la tabla de țigani gospod", după ce, în prealabil, dacă era cazul, făcuseră împărțirea copiilor după normele obiceiului pămîntului [123].

Țiganii străini, înscriși ca domnești, se puteau așeza oriunde în țară, însă domnii îi puteau dona [124]. S-a amintit că, de îndată ce treceau în Moldova, țiganii din Țara Românească erau considerați robi domnești. O adevărată excepție a făcut Ioan Mavrocordat, la 4 februarie 1746, cu beizadeaua Ioan Cantemir, căruia i-a dat voie ca să strîngă țiganii cumnatului său Dudescu și să-i stăpînească, ca drepți robi ai lui. În aprobarea dată, totuși, Ioan Mavrocordat a precizat că „măcar că țiganii străini, ce se află veniți aice în țară este obiceiul a rămîne în sama domniei. Iar cît pentru aceasta am socotit, cu mila noastră, de i-am dat în sama dumisale fiind și în cele de vreme ce sintu a cumnatului dumisali" [125].

Uneori robii domnești dăruiți boierilor sau mănăstirilor încercau să scape de noii lor stăpîni scoțîndu-și chiar cărți „gospod" de apărare. Dacă totuși domnul nu anula dania, poruncea armașilor sau altor dregători ca să le ia acele cărți [126].

Este interesant de menționat și faptul că pentru familiile formate din țigani robi domnești căsătoriți cu roabe ale altor proprietari, sau invers, cînd se făcea împărțirea copiilor, proprietarului roabei i se cuvenea un copil mai mult, „pentru slujba țigancei" [127].

Tratamentul aplicat familiilor de robi, prin practicarea împărțirii copiilor, a dat naștere la neînțelegeri și nemulțumiri, care puteau declanșa tulburări. De aceea, în septembrie 1785, „sfatul țării" a propus și domnul a aprobat, ca să nu se mai facă împărțirea copiilor de robi, ci stăpînul țiganului să dea o altă țigancă în locul celei măritate, ca să rămînă la același stăpîn sălașul întreg. Dacă n-ar fi avut o țigancă de dat în schimb, trebuia să plătească 50 de lei, iar dacă n-ar fi acceptat aceasta trebuia să dea stăpînul țigancei 70 de lei pentru țigan [128].

---

[122] „Revista istorică", an. III (1917), p. 15—16; N. Iorga, *Anciens documents de droit roumain*, tom. II, București, 1931, p. 524—525.
[123] Th. Codrescu, *op. cit.*, tom. XXI, p. 400—403.
[124] „Theodor Codrescu", an. III, p. 103.
[125] *Ibidem*, an. V, nr. 3, p. 40.
[126] Bibl. Acad., CLXXXVIII/227.
[127] Theodor Codrescu, *op. cit.*, tom. XXI, p. 405—407.
[128] *Ibidem*, tom. I, p. 161—168, 169 și tom. II, p. 82—90.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Se pare că robii domnești nu se eliberau, dar puteau fi eliberați de stăpînii cărora le fuseseră vînduți sau donați, deși asemenea acte, față de marele număr de robi existent, au fost extrem de rare. Chiar dacă se eliberau, robii nu puteau rezista mult în această situație. Marele număr de dregători domnești și boierești îi urmăreau în permanență și căutau să-i aducă din nou în stare de robie.

Robii domnești, al căror număr era destul de ridicat, aduceau domniei venituri însemnate prin meseriile pe care le practicau și impozitele pe care erau obligați să le plătească.

b. *Robii doamnei.* După normele orînduirii feudale și soția domnului moldovean a avut domenii, bunuri și venituri administrate separat. Ca atare, ea a avut și robi proprii. O primă mențiune în acest sens avem din 10 februarie 1429, cînd Alexandru cel Bun a dăruit soției sale Marina, între altele, și un număr de robi țigani [129]. Din secolul al XVI-lea și prima jumătate al secolului al XVII-lea nu avem nici o informație despre existența acestei categorii de robi și asupra regimului lor, care, evident, trebuie să fi fost oarecum distinct de al celor mănăstirești și boierești. La 31 mai 1656 soția domnului Gheorghe Ștefan scria personal la „toate slugile" domnești, vatavilor și juzilor de țigani, care aveau să „îmble cu toate trebele și cu toate slujbele *la țiganii care sînt ai domniei noastre*" [130], adică ai ei.

Doamna putea dona robii săi, cu sau fără aprobarea soțului. Astfel Maria, soția lui Ștefan Petriceicu, de comun acord cu soțul său, a dăruit, la 27 martie 1673, lui Iane postelnicul un sălaș de țigani, pentru „dreaptă și credincioasă slujbă", din „țiganii ce se cheamă a doamnei" [131]. La 6 ianuarie 1711 soția lui Dmitrie Cantemir scria judelui Constantin ca să fie volnic „a strînge" cît mai repede „dajde de pe țiganii ce-s la ceata lui", cîte doi ughi de țigan, „însă carii ar fi mai cu prilej (mai înstăriți) să dea mai mult, iar carii ar fi mai săraci să dea mai puțin" [132]. Mai avem documente și de la soțiile lui Eustratie Dabija [133] și Gheorghe Duca [134] din care se constată că acestea au făcut danii de robi.

Deci, se poate afirma că soția domnului putea dispune de robii ei, în sensul că putea să-i doneze sau să-i vîndă. Acești robi aveau o organizare proprie, deși poate că uneori erau înglobați în cetele domnești

[129] „И цигани". M. Costăchescu, *op. cit.*, tom. I, nr. 81.

[130] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, tom. VIII, p. 305; Bibl. Acad., LXXXIX/149. Sublinierea noastră.

[131] Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXXV/30. Altă danie, similară, e făcută de același domn la 5 august 1673.

[132] Melchisedec, *Cronica Hușilor*, București, 1869, p. 80.

[133] P. Mihailovici, *Documente moldovenești găsite la Constantinopol*, în „Cercetări istorice", an. X—XII (1934—1936), nr. 2, p. 165—167; Arh. St. Buc., Ms. nr. 646, f. 59.

[134] Arh. St. Buc., Ms. nr. 646, f. 59 și 70 (1695 iunie 3).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

și în unele cazuri supuși aceleiași administrații [135]. N-ar fi exclus însă ca ei să fi depins de așa-numții vornici ai doamnei, care după cum se știe îi administrau bunurile personale.

c. *Robii mănăstirești.* Grupul cel mai numeros dintre robii particulari l-au format cei mănăstirești, proveniți în cea mai mare parte din donații domnești și bisericești. Biserica a popularizat și susținut ideea legitimității robiei, a robului bun, credincios și harnic.

Robii mănăstirești au avut un regim juridic și de viață deosebit de al robilor domnești. Primii robi proveniți din donații domnești, menționați în proprietatea mănăstirilor, sînt ai mănăstirii Moldovița (31 octombrie 1402) [136]. Inițial, îndată ce sistemul dăruirii unor brațe de muncă gratuită a fost aplicat, trebuia extins și la celelalte mănăstiri, pentru a nu le pune într-o stare de inferioritate. De aceea, tot Alexandru cel Bun, s-ar părea primul domn care a introdus și aplicat în Moldova regimul juridic al robiei, a donat cîte un număr de robi și mănăstirilor Probota [137], Bistrița [138] și Neamț [139]. Urmașii lui Alexandru cel Bun au întărit și sporit numărul de robi mănăstirilor amintite [140].

Față de Țara Românească numărul robilor dăruiți de domnii moldoveni mănăstirilor, în secolul al XV-lea, este redus. După dania lui Alexandru cel Bun din 8 iulie 1428, care este cea mai mare, următoarele făcute mănăstirilor Probota [141] și Moldovița [142] cuprind de la două pînă la patru sălașe. Numai Ștefan cel Mare a făcut o danie, la 16 martie 1490, mănăstirii Putna de 11 sălașe de robi [143]. Nici în secolul al XVI-lea daniile de robi făcute de domnii moldoveni mănăstirilor nu sînt prea mari, variind între unul și zece sălașe [144]. Trebuie menționat însă că numărul robilor acestor mănăstiri creștea repede datorită și daniilor făcute de boieri, precum și înmulțirii lor prin nașteri. Femei roabe, probabil văduve, fără familii, sînt amintite, la 8 septembrie 1503 în proprietatea mănăstirii Putna [145].

În secolele al XIV și al XV-ela robii reprezentau mîna de lucru cea mai ieftină și cea mai sigură, fiind legați prin actele de danie de moșia și persoana proprietarului. De aceea, erau foarte căutați mai ales că în această epocă, o mare parte din țigani se puteau încă muta de pe o moșie pe alta. Depinzînd de stăpîn, fiind legați de sate sau de curți (ne referim la mănăstiri), libertatea de mișcare a robilor era

---

[135] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, tom. VIII, pp. 323—324 (1689 mai 6).
[136] *D.I.R.,A*, sec. XIV, XV, tom. I, nr. 16.
[137] *Ibidem*, nr. 32 (22 septembrie 1411).
[138] *Ibidem*, nr. 76 (8 iulie 1428).
[139] *Ibidem*, nr. 167.
[140] *Ibidem*, nr. 225, 310, 314, 319, 411, 417, 350.
[141] *Ibidem*, nr. 76, 135, 223, 240.
[142] *Ibidem*, nr. 136.
[143] *Ibidem*, sec. XV, t. II, nr. 129.
[144] *Ibidem*, sec. XVI, tom. II, nr. 376; tom. III, nr. 133, 532; tom. IV, nr. 130.
[145] I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, tom. II, p. 127.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

foarte restrînsă şi controlată îndeaproape. A fost o perioadă de timp cînd o parte din rezervele de pămînt ale mănăstirilor erau lucrate numai de robi [146]. Cantitatea de muncă cerută robilor depindea numai de pretenţiile stăpînului. N-a existat nici un fel de prevedere legală care să le fixeze îndatoririle în muncă [147]. Aşadar, legal, robul depindea numai de stăpîn, deşi în anumite cazuri, după cum vom vedea, putea să aibă bunuri proprii şi chiar se apără în faţa instanţelor de judecată [148].

Biserica a tras foloase şi de pe urma „hicleniei"", boierilor, fiindcă unii dintre robii acestora, preluaţi de domni, erau dăruiţi episcopilor sau mănăstirilor [149]. Motivarea de bază a daniilor domneşti de robi mănăstirilor era ca egumenul şi călugării să le facă pomeniri anuale şi să se roage pentru ei, pentru înaintaşii şi urmaşii lor [150]. Pe orice cale, din orice surse, chiar cumpărînd, domnii moldoveni, în tot cursul secolelor al XVI-lea, al XVII şi al XVIII-lea, au făcut mereu danii de robi mănăstirilor [151]. Nicolae Mavrocordat, la 30 iunie 1712, cînd a dăruit mănăstirii Trei Ierarhi un sălaş de ţigani preciza că „s-au scos din ceata lui Ganea giudele" [152].

Domnii dăruiau mănăstirii chiar şi ţigani veniţi din alte ţări [153]. În secolul al XVIII-lea, domnii se interesau mai ales de mănăstirile care n-aveau robi „pentru poslușanie" şi atunci se grăbeau să le acopere nevoia de braţe de muncă prin danii noi [154]. Dacă mănăstirile aveau nevoie, domnii le donau şi robi meseriaşi, ca fierari, potcovari [155] etc. Cînd, datorită unor împrejurări excepţionale, unele mănăstiri îşi pierduseră toţi robii, domnii le dăruiau alţii. Într-o asemenea situaţie a ajuns chiar Mitropolia Moldovei, înainte de 5 octombrie 1762 [156].

Ca să-şi poată stăpîni robii şi ca să se poată folosi de munca lor, mănăstirile au cerut aproape fiecărui domnitor acte de întărire, în care se consemna, cu detalii, proveniența robilor, numele lor, al femeilor şi copiilor pe care-i aveau, meseria şi chiar eventualele procese avute cîndva pentru ei [157]. S-au acordat mănăstirilor un mare număr de documente de întărire pentru robi, deoarece cele anterioare le

[146] B. Scurtulencu, *op. cit.*, p. 54.
[147] G. Potra, *Contribuţii la istoricul ţiganilor din România*, p. 74.
[148] B. Scurtulencu, *op. cit.*, p. 14.
[149] Melchisedec, *Cronica Romanului*, p. 170—173.
[150] *D.I.R., A*, sec. XVI, tom. II, nr. 39.
[151] *Ibidem*, sec. XVII, tom. III, nr. 317.
[152] Arh. St. Buc., Ms. nr. 578, f. 380.
[153] *Ibidem*, Ms. nr. 646, f. 59 v.
[154] Arh. St. Buc., M-rea Zlataust, XXIV/1.
[155] *Idem*, M-rea Dolješti, XVI/51.
[156] C. Erbiceanu, *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, p. 29.
[157] Există un atît de mare număr de documente de acest fel încît se consideră inutil a mai fi citate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pierduseră din cauza unor evenimente excepționale, ca : luptele cu turcii, polonii, jafurile tătărăști etc. [158].

Daniile de robi făcute mănăstirilor de către boieri, în general, au depășit și pe cele domnești. Boierii dăruiau mănăstirilor robi pentru aceleași motive ca și domnii. Se citează, de exemplu, că în mănăstirile dăruite cu robi erau înmormîntați unii dintre membrii decedați ai familiei boierului donator, sau că el voia să fie înmormîntat acolo, sau ca să fie pomenit și să i se facă slujbe speciale [159]. La 10 martie 1693 Alexandra Buhușoaia dăruise mănăstirii Răducanu de la Ocnă un sălaș de țigani, fiindcă egumenul făcuse pietre pentru mormîntul fetelor ei înmormîntate acolo [160].

Ca să fie pomeniți, sau numai pentru că unii din membrii familiei boierești se călugăriseră sau decedaseră în vreo mănăstire, urmașii acestora le dăruiau și cîte un număr de robi [161]. Alți boieri sau membri ai familiilor lor făceau danii de robi mănăstirilor pentru a fi considerați ctitori și ca atare să fie pomeniți sau să li se facă slujbe speciale [162]. Adeseori boieroaicele văduve dăruiau robi mănăstirilor și alte bunuri, pentru pomenirea soților și ai altor membri de familie decedați [163]. Boierii au dăruit mănăstirilor chiar robi meșteșugari [164].

Se întîmpla ca unii boieri să renunțe în favoarea mănăstirii la robii lor, căsătoriți cu roabe mănăstirești [165], sau la copiii care li se cuveneau, proveniți din asemenea căsătorii [166]. Deci, pe diverse căi, mănăstirile au ajuns să stăpînească un număr foarte mare de robi, pe care îi foloseau la munca pămîntului, ca meseriași și oameni de serviciu sau cînd lucrau în alte părți încasau de la ei sume de bani [167].

Fiecare mănăstire avea izvoade sau condici, în care erau trecuți robii cu femeile și copiii lor, cu specificarea provenienței, și dacă era cazul, a meșteșugului pe care-l cunoșteau. În izvoade se indica și numele soției robului, de unde provenea și dacă aparținea sau nu altui proprietar [168].

Fiindcă majoritatea robilor mănăstirești proveneau din danii, egumenii nu-i puteau vinde decît în cazuri excepționale. De exemplu, egumenul mănăstirii Dragomirna, înainte de 30 august 1671, vînduse

---

[158] *D.I.R., A*, sec. XVI, tom. III, nr. 265 ; Bibl. Acad., LXXVII/94 ; LXXXIV/200 etc.

[159] *D.I.R., A*, vol. cit., nr. 284 ; sec. XVII, IV, nr. 217 ; Arh. St. Buc., M-rea Neamț, CXIII/9 ; LXVI/2.

[160] Arh. St. Buc., M-rea Precista Răducanu, XVII/4.

[161] *Idem*, Mitropolia Moldovei, VIII/24.

[162] *Idem*, M-rea Doljești, XX/152.

[163] *Ibidem*, XX/34.

[164] *Ibidem*, XX/122.

[165] *Idem*, M-rea Precista Răducanu, XVII/7.

[166] N. Iorga, *Anciens documents de droit roumain*, tom. II, p. 247.

[167] Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXVII/13.

[168] Vartolomei Măzăreanu, *Condica M-rii Solca*, publ. de Simion Fl. Marian, Suceava, 1902, p. 71—74 ; idem, *Condica M-rii Voroneț*, Suceava, 1900, p. 108—112.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

o „oardî" din țiganii donați de logofătul Stroici lui Iordache vistiernicul, pentru 10 vaci și 80 de oi, ca să restaureze mănăstirea ce fusese prădată. Însă soborul mănăstirii a reclamat pe egumen că a „vîndut fără preț acei robi". Cumpărătorul temîndu-se „de păcat" s-a tocmit din nou cu egumenul și soborul și a mai reparat un iaz și alte acareturi ale mănăstirii [169].

Mănăstirile aveau deseori încurcături cu robii proveniți din daniile domnești sau boierești deoarece fugeau la urmă, ca și cu robii străini, așezați între cei mănăstirești, și care erau ceruți de către stăpînii lor. Cîteodată domnii încălcau convențiile și obiceiurile dînd dreptate mănăstirilor care nu voiau să restituie asemenea robi.

Mănăstirile își puteau schimba robii dînd pe unii în locul altora sau împărțindu-i, cînd era cazul. Schimburile cele mai numeroase se făceau cu ocazia căsătoriilor dintre robii lor cu cei boierești sau domnești. Egumenii mănăstirilor sau oamenii lor căutau aproape totdeauna ca să împartă cu ceilalți proprietari copiii născuți din asemenea căsătorii. Cînd se făceau schimburi, egumenii încercau să obțină robi în putere, buni de muncă, nu bătrîni și neputincioși [170].

Dreptul de stăpînire și exploatare a muncii unui rob, conferit de normele obiceiului pămîntului, cu detalii interesante, este arătat de un document din 1742—1743 (n-are data de lună și zi). În rezumat, documentul menționează că un oarecare Anton Strătilă s-a înțeles cu egumenul de la mănăstirea Rîșca pentru un rob rătăcit de cîțiva ani. Robul, care dăduse foc la o arie fusese dat în judecată și condamnat, să plătească o despăgubire în sumă de 40 lei. Neavînd cu ce plăti el a fost închis în temniță. Anton Strătilă, neștiind că țiganul era rob mănăstiresc, a plătit cei 40 de lei și l-a luat el. Ceva mai tîrziu egumenul aflînd robul, ca să-l poată prelua, în loc să-i restituie lui Anton Strătilă 40 lei, i l-a lăsat să muncească 4 ani. Și „eu — scrie Anton Strătilă — să rabdu de acei 40 lei. Și pentru boerescu i-am dat sfinției sale 4 lei. Iar cîndu s-ar plini patru ai să-i dau țiganul cu toți copii lui, iar de s-ar tămpla să fugă țiganul într-acești patru ani, să aibu eu a da la mănăstire pe țigan" [171].

Numărul robilor mănăstirești a crescut și prin căsătoria oamenilor liberi cu țigănci roabe și invers. Înrobirea prin intermediul căsătoriei a fost un procedeu des uzitat în timpul orînduirii feudale. În asemenea situații oamenii liberi dădeau scrisori la mîna egumenilor că acceptă de bunăvoie noua situație, că vor munci la fel cu ceilalți robi, că nu vor umbla niciodată să-și recapete situația juridică anterioară, făcînd apel la justiție. De asemenea, rămîneau robi și copiii proveniți din aceste căsătorii [172]. Interesant este că nu numai oamenii

[169] Arh. St. Bacău, XXIII/7.
[170] N. Iorga, *Studii și documente*, tom. XVI, p. 325, nr. 80.
[171] Arh. St. Buc., M-rea Rîșca, XVIII/7.
[172] *Idem*, M-rea Neamț, CXVI/8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„fără căpătîi" ci chiar și unii care aveau o oarecare situație acceptau să intre în categoria robilor prin asemenea căsătorii. Un oarecare Vasile țimirașul, la 14 noiembrie 1755, a dat un zapis egumenului de la mănăstirea Neamț, prin care declara că s-a „învoit" de bună voie să se căsătorească cu o fată a lui Găgea țiganul, „țigancă dreaptă a mănăstirii", pentru care s-a dat „rob mănăstirii ca și dînsa". Și mai adăuga că nu numai el dar și feciorii și nepoții săi aveau să rămînă robi în veci ai mănăstirii [173].

Călugării erau foarte atenți și se plîngeau mereu că din cauza căsătoriei roabelor mănăstirești cu moldoveni erau lipsiți „de slujba lor". Din cauza unor numeroase și susținute reclamații s-a hotărît, încălcîndu-se probabil vechi norme ale obiceiului pămîntului, ca persoanele libere, căsătorite cu roabe, să devină robi [174]. Fiindcă aceste căsătorii produceau încurcături serioase mănăstirilor, cărora li se putea contesta stăpînirea deplină asupra robilor proveniți din oameni liberi, egumenii căutau să-și procure acte cu care să poată dovedi că aceștia renunțaseră de bună voie la situația lor anterioară. De aceea, egumenul mănăstirii Probota a cerut lui Ioniță Bejan, tatăl unei fete care fugise după un țigan, un act prin care se obliga să nu o ia de la mănăstire [175].

Totuși se întîmpla, evident că destul de rar, ca un rob căsătorit cu o persoană liberă să aibă situația acesteia. Dar, pentru că stăpînii puteau reclama oricînd ca robul căsătorit cu un om liber să revină în situația anterioară, se întîmplau adevărate drame în viața acestora. Un exemplu interesant ne relatează, la 20 decembrie 1761, egumenul mănăstirii Doljești. Un oarecare Vasile Cereguță, „moldovan", se căsătorise cu Maria, fata unui țigan. După obiceiul țării și după „testament", el trebuia să devină rob. Dar fiindcă tatăl țigăncii îl slujise cu credință pe egumen și fiindcă îl rugase și Vasile Cereguță, ca să-i ierte „semințiа" lui de „țigănie și de vecinătate", și după ce ei și-au luat angajamentul că vor sluji mănăstirii cu toată silința, la orice i-ar pune, i s-a dat o scrisoare prin care au fost „iertați și slobozi în veci cu toată semenția lor" [176].

Un caz mai interesant, ajuns pînă în fața domnului, ne relatează un document din 26 ianuarie 1766, cînd un anume Ursul, fiul lui Toader Alexa, fost țigan, s-a plîns „că atît pe dînsul cît și pe frații lui"

[173] Arh. St. Buc., M-rea Neamț, CXVII/5.

[174] *Idem*, M-rea Secul, II/69; Ms. nr. 646, f. 59 v.; M-rea Sf. Sava, XXXII/40.

[175] *Idem*, M-rea Sf. Sava, XXVIII/43. Iată această scrisoare, deosebit de interesantă: „Adică eu Ioniță Bejan avîndu eu o fată a mea, dreaptă din trupul meu, am învățat-o ca să-și poarte cinstea precum să cade. E nu m-au ascultat pe mine și au fugit cu un țigan și n-au ascultat precum am învățat-o eu. Și văzîndu și eu c-au făcut așe eu încă m-am lepădat de dînsa, cum ș-au cercat așe trăiască. Dinspre mine au paci, nici pe la giudecăți pentru dînsa n-oi îmbla... nici n-oi pîrî pe țigan c-au luat-o, nici pe stăpînul țiganului. Au di m-aș scula la pără vreodată să hiu eu de mare certare și pedeapsă".

[176] *Idem*, M-rea Doljești, XX/49.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„îi trăgea egumenul de la mănăstirea Voroneț ca pe niște țigani, la slujba mănăstirii". După ancheta făcută la fața locului de o comisie de boieri s-a dovedit că într-adevăr Toader Alexa fusese rob al mănăstirii Voroneț și că se însurase cu o țigancă a mănăstirii Moldovița. Ursul, fiul său, se căsătorise însă cu o moldoveancă și primise carte domnească ca să muncească slobod, iar soția lui să nu fie supărată cu slujba la mănăstire. In schimb pe Ursul, ori unde s-ar fi mutat, egumenul avea dreptul să-l aducă „de grumazi la mănăstire". Prin munca sa trebuia să obțină răscumpărarea de robie a copiilor [177].

Robii mănăstirești erau împărțiți în două mari categorii și anume: buni de slujbă, adică cei care puteau munci și copiii „mici". Robii buni de slujbă aveau un anumit preț, iar ceilalți jumătate din valoarea celor dintîi. Dacă pentru un rob din categoria întîia se plătea 30 lei, unul din a doua costa 15 lei [178].

Numeroși țigani liberi s-au dat ca robi mănăstirilor din cauză că nu aveau posibilitatea de a-și cîștiga altfel mijloacele de existență. In actele încheiate cu această ocazie ei declarau că renunță la libertate în speranța că vor trăi mai bine, precum și datorită unor cadouri pe care le primiseră de la egumei [179].

Să nu se creadă însă că mănăstirile își puteau exploata așa de ușor robii. Un mare număr de „cărți domnești", păstrate în arhivele mănăstirilor, arată că foarte mulți robi mănăstirești fugeau. Egumenii reclamau această situație și cereau concursul autorităților pentru a-și readuce robii la urmă [180]. Astfel de „cărți" se acordau egumenilor și juzilor de țigani ai mănăstirilor. Inarmați cu ele aceștia puteau să caute și să „cerce" prin țară, pe „șerbii țigani di moșie" ai mănăstirilor și oriunde i-ar fi aflat să-i ia de „grumazi", cu tot ce ar fi avut și să-i ducă „unde va fi învățătura" egumenilor [181]. Cînd călugării nu aveau încredere în juzii lor puteau trimite alte persoane, înarmate cu „cărțile" domnești, în căutarea robilor împrăștiați. În unele „cărți" se preciza că robii fugari trebuiau aduși la mănăstire împreună cu femeile și copiii [182], ca să slujească „precum au slujit mai înainte" [183].

La cererile călugărilor, un mare număr de porunci domnești erau adresate direct autorităților sau unor dregători locali, cărora li se ordona să prindă și să ducă la mănăstiri robii împrăștiați sau fugiți. Cînd cineva ar fi avut vreo pretenție asupra unor asemenea robi

[177] Vartolomei Măzăreanu, *Condica M-rei Voroneț*, pp. 102—103.
[178] Bibl. Acad., LXV/161.
[179] Arh. St. Buc., *M-rea Doljești*, XX/35, 36.
[180] *Idem*, M-rea Sf. Sava, XXXIII/16.
[181] *Idem*, Ms. nr. 578, f. 379 v.
[182] *Idem*, M-rea Sf. Sava, XXXII/23.
[183] *Ibidem*, XXXII/25.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

trebuia să vie şi „să stea de faţă" la divan, cu documentele de proprietate [184].

Dregătorii locali sau cei însărcinaţi anume cu asemenea misiuni erau însoţiţi ori de egumeni, ori de un om de încredere al mănăstirii. Dregătorul sau omul domnesc prindea sau lua imediat pe robii indicaţi de acesta [185]. Cînd robii mănăstireşti se aflau la boieri, care nu voiau să-i restituie de bună voie, se trimiteau la faţa locului chiar armaşi. Cîteodată însă boierii nu ascultau nici de aceştia [186]. Egumenii se plîngeau deseori domnilor că robii fugari „lipseau de la poslușaniile mănăstirii" [187].

Deoarece mai ales în prima jumătate a secolului al XVIII-lea foarte mulţi robi mănăstireşti erau împrăştiaţi prin ţară, căutarea şi trimiterea lor la urmă a intrat în sarcina ispravnicilor. Aceştia trebuiau să pună la dispoziţia delegaţilor mănăstireşti forţa necesară cu ajutorul căreia să poată prinde şi duce la urmă pe fugari [188]. Pentru a găsi robii fugiţi, ispravnicii şi pîrcălabii erau obligaţi să facă cercetări în tot ţinutul administrat de ei [189]. Chiar armăşeii, delegaţi cu asemenea misiuni, trebuiau să strîngă robii fugari „prin marafetul ispravnicilor de ţinuturi" [190], sau cu ştirea lor [191].

Dregătorii delegaţi să caute prin ţară robii fugari de la mănăstiri primeau un „izvod" cu numele lor [192]. Adeseori, în prealabil, egumenii sau oamenii lor se interesau unde li se aflau robii şi numai după aceea solicitau „om domnesc", căruia îi indicau localitatea [193]. Alteori era nevoie de o procedură mai complicată. Dacă robii fugiţi de la o mănăstire erau meseriaşi buni, de care aveau nevoie alte mănăstiri sau boieri, aceştia îi tăinuiau, astfel încît se putea afla cu greu unde sau la cine sînt. Într-o asemenea situaţie egumenii păgubaşi scoteau cărţi de blestem împotriva celor care le ţineau sau tăinuiau robii, iar domnii porunceau ispravnicilor să „cheme de faţă" pe cei indicaţi de egumenii păgubaşi. Ispravnicii trebuiau să le citească acestora „cartea de blestem". Cîteodată cei care ţineau robi străini, impresionaţi de blestem, recunoşteau fapta şi îi restituiau mănăstirii [194].

Cînd se constata, în urma unor cercetări prealabile, că se vînduseră robi mănăstireşti de cei care nu erau în drept, ispravnicii aveau dispoziţii ca să-i ia de la cumpărători şi să-i predea mănăsti-

---

[184] Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXX/28.
[185] *Ibidem*, XVIII/52.
[186] *Ibidem*, XXXII/30.
[187] *Ibidem*, XVIII/27.
[188] *Idem*, M-rea Secul, II/62.
[189] *Idem*, M-rea Neamţ, XLV/3.
[190] *Idem*, M-rea Sf. Sava, XXVI/10.
[191] *Idem*, M-rea Neamţ, XLV/7.
[192] *Ibidem*, XLV/5.
[193] *Ibidem*, XLV/6; M-rea Sf. Sava, XXIX/44 etc.
[194] *Idem*, M-rea Sf. Sava, XVIII/37.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rilor [195]. Pravila lui Vasile Lupu prevedea că „cela ce va vinde... robul altuia, ... de va fi boieriu să-l bage în ocnă, iară de va fi slugă, ce să fie om mai de gios, dentăi să-l poarte de coadele cailor decît să-l spînzure, iară de va fi om de a firea atunci să-i tae capul". În plus aceeași pravilă mai prevedea ca să se restituie și prețul îndoit al valorii robului [196]. Aceste prevederi, după cum arată documentele interne, nu au avut nici o aplicare, ca și altele din sus-zisa pravilă.

Mănăstirile aveau un aparat dezvoltat de informare și îndată ce aflau că foștii fugari s-au întors în țară, solicitau imediat „carte domnească" și sprijinul autorităților pentru a-i aduce la urmă [197]. Ca să-și poată stăpîni robii cumpărați recent sau aduși din altă parte, și ca să nu-i ia vreun boier, mănăstirea respectivă era deseori nevoită să facă apel la autoritatea centrală de stat [198].

Uneori robii fugeau de la mănăstiri și munceau în altă parte „cu hac", adică cu leafă, ca la ocnă, de exemplu, împreună cu robii domnești care lucrau acolo. Numai dacă egumenul n-ar fi avut la ce munci să-i pună, atunci ei trebuiau să se înțeleagă cu el și să-i plătească cît „va socoti" [199]. Cu toată învoiala dintre egumen și robi, obișnuit nu se înțelegeau, pentru că primii voiau, cînd aveau nevoie, să-și ia robii de la ocnă pentru a-i pune să muncească mănăstirii, sau fiindcă aceștia nu voiau să plătească după învoială. Se opuneau uneori chiar cămărașii de la ocnă ca să fie luați robii de la lucru. Aceste acțiuni dau naștere la reclamații și anchete la fața locului [200]. Robii nu voiau să se întoarcă la mănăstiri fiindcă la ocnă aveau situație de oameni quasi-liberi, putîndu-și exercita liberi meseriile pe care le cunoșteau, fără a da seama cuiva [201].

Din cauza exploatării și a mizeriei în care erau nevoiți să trăiască, robii își însușeau, risipeau sau distrugeau bunurile mănăstirilor. Pentru astfel de fapte și acțiuni erau pedepsiți cu închisoarea. Fiindcă mai niciodată nu aveau cu ce plăti pagubele cauzate erau eliberați chiar de către stăpînii lor [202] care, în plus, erau nevoiți să plătească și cheltuielile de judecată.

Nu este mai puțin adevărat că și argații mănăstirilor, din cauza unor pretinse daune puse în seama lor, și neavînd cu ce le plăti, erau nevoiți să se dea robi. Este interesant cazul pe care ni-l relevă zapisul din 10 februarie 1706 dat egumenului mănăstirii Precista Răducanu de către Radu țiganul. Acesta a declarat că îngrijind caii mănăs-

[195] Arh. St. Buc., M-rea Neamț, XLV/10.
[196] *Pravila lui Vasile Lupu*, Edit. Academiei, București, 1961, p. 67.
[197] Arh. St. Buc., M-rea Doljești, XX bis/120.
[198] *Idem*, M-rea Sf. Sava, XXX/33; XXXI/42 etc.
[199] *Idem*, M-rea Precista Răducanu, XVIII/4, 15, 16, 18, 20.
[200] *Ibidem*, XVII/27.
[201] *Ibidem*, XVII/31, 45, 46.
[202] *Ibidem*, XVII/6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tirii „au pierit un cal" prețuit la 40 de lei. „Deci tîmplîndu-se de au pierit acel cal m-au apucat părintele să plătesc calul mănăstirii, deci eu neavînd nici o putere să plătesc calul, m-am dat vecin mănăstirii" [203]. Acest Radu se pare că fusese un țigan liber, dar a fost nevoit să renunțe la libertate în schimbul sumei pretinsă de egumen pentru calul mort. Prin „vecin" trebuie să înțelegem rob, pentru că la această dată începe a nu se mai face o distincție clară între situația de rob și vecin, ambele confundîndu-se.

Robii mănăstirești, care locuiau în jurul sau chiar în incinta mănăstirii, erau obligați să facă diferite munci speciale. Între ei erau meseriași, ca: fierari, lăcătuși, lemnari, zidari, iar alții îndeplineau serviciul de bucătari, servitori etc. Acești robi s-ar putea presupune că aveau o situație superioară celor din sate, de ogor, care trebuiau să îndeplinească munci mult mai grele, deși poate că se bucurau de mai multă libertate decît ceilalți [204]. S-ar părea că robii, care locuiau și munceau în satele și pe moșiile mănăstirilor se numeau „țigani de moșie", deși prin această expresie se poate înțelege că erau robi proprii, moșteniți, sau obținuți prin danii și cumpărări anterioare [205].

Slugile hătmănești căutau să scoată venituri și de la robii mănăstirilor, obligîndu-i să plătească anumite sume de bani sau să presteze diferite munci. La reclamațiile mănăstirilor hatmanul poruncea subalternilor săi ca să fie lăsați în pace [206]. Abuzurile subalternilor hatmanului n-au putut fi însă stăvilite și de aceea s-a ajuns la un protest general al tuturor mănăstirilor împotriva acestor dregători. Din cauza aceasta Miron Barnovschi a fost nevoit să elibereze fiecărei mănăstiri proprietară de robi cîte un document solemn în care arăta că i s-au plîns călugării, „cu mare jalobă", că nu-și puteau stăpîni robii, deoarece slugile hătmănești și juzii de țigani le luau „ciubote și gloabe și în fiecare an „îi duceau" la scaunul domniei". Din cauza aceasta robii fugiseră prin alte țări. Miron Barnovschi, împreună cu episcopii și cu tot sfatul, a hotărît ca toți robii mănăstirilor să fie lăsați în pace, să nu aibă cu ei nici o treabă slugile hătmănești și vătavii de țigani, să nu le ia bir, ciubote, gloabe sau vreun alt venit hătmănesc [207].

Această dispoziție a lui Miron Barnovschi n-a prea fost respectată de agenții hătmăniei, fiindcă se constată că și alți domni au dat ordine similare [208]. Într-un document de la Moise Movilă (25 iulie 1631) se arată că episcopii și egumenii se plînseseră din nou împo-

[203] Arh. St. Buc., M-rea Precista Răducanu, XVIII/10.

[204] G. Potra, *Țiganii domnești, boierești și mănăstirești*, în „Revista istorică română", an. V—VI (1935—1936), p. 317—319; B. Scurtulencu, *op. cit.*, p. 18.

[252] *Idem*, M-rea Sf. Sava, XXXII/8, XXXV/9.

[206] *Ibidem*, și nr. 649.

[207] Bibl. Acad., LXXXII/144, LXXXIV/158, 159; Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXXIII/13, XXXV/4 etc. Aceste documente sînt dintre 4—6 mai 1627.

[208] Arh. St. Buc., M-rea Neamț, CXXXII/9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

triva pîrcălabilor de ţinut precum şi a slugilor hătmăneşti şi juzilor de ţigani fiindcă le învăluiau şi prădau robii, din care cauză fugeau, ca şi vecinii, în alte ţări [209]. Şi de la Vasile Lupu avem scrisori adresate „slugilor" hătmăneşti, aprozilor, vătavilor şi juzilor de ţigani, prin care li se poruncea ca să nu mai învăluiască şi trimită la lucru, în Iaşi, să nu ciobotească şi nici să globească robii mănăstirilor, fiindcă nu aveau asemenea „învăţătură" [210].

Chiar domnitorul Antioh Cantemir făcea cunoscut, la 28 octombrie 1696, că episcopii ţării, tot clerul şi chiar boierii, nu-şi mai puteau stăpîni robii din cauza impozitelor pe care le punea asupra lor domnia, deosebit de cele pe care le încasa hatmanul [211], iar dregătorii domneşti le luau în plus cai de olac, îi obligau să facă podvoade, deşi nu existau asemenea dispoziţii, sau cum scrie în document „ei acel obicei n-au mai avut" [212]. Din cauza unor asemenea practici abuzive mănăstirile erau ameninţate să rămînă fără robi şi de aceea domnitorii se străduiau să ia măsuri pentru curmarea lor [213].

De la robii mănăstirilor sau chiar ai mitropoliei, care se hrăneau din meşteşugurile lor umblînd prin oraşe şi sate, juzii şi staroştii de ţigani, pretindeau, fără drept, diferite sume de bani. Trebuiau intervenţii domneşti ca să fie lăsaţi în pace [214]. Egumenii se plîngeau că diferiţi dregători mergeau pe la mănăstiri şi le luau ţiganii, fără judecată, din „care pricină se sparie şi fug". După astfel de reclamaţii se da egumenului respectiv şi oamenilor lui „volnicie", adică împuternicire, „ca să-şi apere ţiganii, nimenea să nu puie mîna pe dînşii, să-i tragă fără judecată, macar cu cărţi domneşti de ar mergi sau şi oameni domneşti. Să nu dea pe ţigani pără nu vor veni la divan şi stăndu de faţă, cum va alegi divanul aşe vor urma" [215].

Pentru a-şi putea apăra robii împotriva unor asemenea dregători dichiul Mitropoliei din Suceava a primit o „carte" de la Ioan Mavrocordat (10 ianuarie 1744) [216]. Egumenii aveau însă şi alte greutăţi cu robii, mai ales cînd aceştia nu-i ascultau. În asemenea situaţii se adresau tot autorităţii centrale de stat ca să-i sprijine pentru a fi ascultaţi [217].

---

[209] I. Bianu, *Documente româneşti*, I, Bucureşti, 1907, p. 190—191.

[210] Bibl. Acad., LXXXIV/68, 161; Arh. St. Buc., M-rea Secul, I/6. Documentele sînt dintre 11—13 ianuarie 1637. Un altul din 8 aprilie 1645 pentru M-rea Bistriţa. Aceasta înseamnă că abuzurile au revenit la ordinea zilei şi că ordinele anterioare au trebuit să fie repetate.

[211] N. Iorga, *Studii şi documente*, tom. V, p. 96—97, nr. 90.

[212] Arh. St. Buc., M-rea Secul, I/20 (1708 august 20).

[213] „Buletinul Ioan Neculce", fasc. 2 (1922), p. 305—307.

[214] N. Iorga, *op. cit.*, p. 109, nr. 140.

[215] Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXVIII/39.

[216] Bibl. Acad., CLXXXVI/64.

[217] Vartolomei Măzăreanu, *Condica M-rii Voroneţ*, p. 103—104. Egumenul mănăstirii Voroneţ se plînsese domnitorului Grigore Al. Ghica (1767 ianuarie 21) că are încurcături grave cu „ţiganii corciţi", care nu-l ascultau, nu voiau să lucreze, ba mai mult încă, au îndrăznit să sară la el cu gîlceavă, l-au ocărît cum au voit şi chiar au voit să-l bată.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Pe baza cărților domnești egumenii aveau dreptul să-și judece robii, să-i certe după faptele lor, în afară de cei vinovați de furturi și crime, care trebuiau trimiși la divan [218].

d. *Robii boierești.* Orice curte boierească avea un număr de robi, de ambe sexe și diferite vîrste, folosiți ca meseriași și oameni de serviciu. Exploatarea acestora, ca și a țăranilor, se făcea numai în scopul satisfacerii cerințelor stăpînilor. Clasa dominantă avea tot interesul, după ce obținuse robi, să-i poată stăpîni și exploata. Atragerea de robi străini era dezaprobată și chiar pedepsită [219].

Robii boierești formau categoria a III-a sau a IV-a, dacă considerăm că robii doamnei erau distincți, ca organizare și regim de cei numiți domnești. În general, boierii și-au obținut robii prin danii domnești, cumpărări, moșteniri și ca pradă de război [220]. Aceștia din urmă însă au trebuit să le fie confirmați în proprietate printr-un act domnesc.

Știri deosebite, relative la boierii moldoveni proprietari de robi, găsim în documentul cu data de 22 septembrie 1411, cînd Șoldan Petru a fost miluit și cu satul de robi de pe Șomuz, numit Tamîrtașeuții [221]. Șoldan Petru este primul boier proprietar de robi cunoscut nouă pînă astăzi din Moldova și Țara Românească.

Plecînd de la informațiile date de acest document s-ar putea afirma că și alte sate, dăruite în secolul al XV-lea de domni, au putut fi locuite de robi. În sprijinul acestei afirmații vine documentul din 12 mai 1425 din care sîntem informați că boierul Ravas își pierduse, probabil din cauza unui act de viclenie, satele și robii, pe care domnul, după obiceiul pămîntului le dăruise unui alt boier [222].

Primul boier din Țara Românească, mai bine zis din feuda Făgărașului, cunoscut ca proprietar de robi, a fost un oarecare Costea, căruia Mircea cel Bătrîn i-a dăruit 17 țigani corturari [223]. Documentul n-are dată, însă este foarte important pentru că amintește existența țiganilor corturari robiți.

Într-un document din anul 1463 sînt pomenite între robii „tătari" ai pîrcălabului Arbore și două femei [224]. S-ar părea că acestea erau văduve, fără familii, căci altfel ar fi fost amintite în sălașele soților lor.

Documentele moldovenești de danie repetă, unul după altul, sute de ani, că robii au fost dăruiți de către domni boierilor, sau confirmați, „uric și cu tot venitul", sau de „ocină și de ohabă". Daniile de robi

---

218 Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXIX/38.
219 *Ibidem.*
220 *D.I.R., A*, sec. XVI tom. II, nr. 61 (1554 mai).
221 M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, tom. I, p. 92.
222 *Ibidem*, p. 173—174.
223 P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 113.
224 I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, tom. I, p. 78.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

făcute de domni, erau, în marea lor majoritate, legate obișnuit de sate, poieni [225], bălți [226] etc. Asemenea mențiuni indică precis că robii locuiau pe moșiile și proprietățile dăruite de domni boierilor.

În secolele al XVI-lea și al XVII-lea, daniile domnești de robi au constituit, pentru boieri, principala sursă de brațe de muncă gratuită. Daniile au continuat să se facă dintre așa-zișii robi domnești sau din cei veniți în țară și considerați ca atare [227]. Asemenea danii primeau boierii care făcuseră domnului servicii deosebite, consemnate în documente sub formula: „pentru credincioasă slujbă" [228]. În actele de danie se consemna proveniența robilor donați, precizîndu-se că fuseseră robi „drepți de moștenire" ai domnului [229], sau „din robii ce sînt drepți domnești" [230], sau „dintre țiganii domnești" [231], sau din țiganii care „au fost domnești de moșie" [232], sau „dintre ai noștri drepți domnești țigani străini" [233] etc.

Se obișnuia să se dăruiască boierilor și robi fugiți în Polonia [234] sau, după cum preciza Mihail Racoviță, într-un document din 17 februarie 1707, dintre țiganii care fugiseră „de multă vreme" în Muntenia [235]. Boierii care reușeau, prin intervenții personale, să obțină extrădarea unor astfel de fugari, îi primeau în dar de la domni, care menționau aceasta. Domnii obișnuiau să dăruiască și robi infractori [236] și chiar robi despre care nu știau unde se află. Boierul, căruia i se făcea o asemenea danie, primea și „o carte" specială ca să-i caute și să-i ducă unde ar fi voit [237]. În asemenea cazuri proprietarul se bucura de sprijinul autorităților locale, care i se acorda la cerere.

Se făceau și danii deghizate de robi, care pot fi considerate vînzări. De exemplu, Miron Barnovschi a dăruit lui Ionașcu Cehan un număr de țigani foști domnești, „pentru o slujbă ce făcuse și pentru un cal bun prețuit la 100 galbeni unguresti, bani buni" [238].

---

[225] M. Costăchescu, *op. cit.*, tom. II, p. 445.

[226] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 238—239.

[227] *D.I.R., A*, sec. XVI, tom. II, nr. 183; tom. IV, nr. 334; Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, tom. XX, p. 12—13; D. Dan, *Mănăstirea Sucevița*, 1923, p. 131 etc.

[228] Bibl. Acad., CIII/12, CCCLVIII/5; Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXXV/15.

[229] Bibl. Acad. VIII/227.

[230] *Ibidem*, CIII/157.

[231] *Ibidem*, CIII/12.

[232] Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXXV/15.

[233] D. Ciurea, *Documente moldovenești*, în „Cercetări istorice", an. X—XII (1934—1936), nr. 2, p. 78.

[234] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, t. XIX, p. 123.

[235] Arh. St. Buc., Ms. nr. 572, f. 158.

[236] *D.I.R., A*, sec. XVI, tom IV, nr. 334. Ieremia Movilă a dăruit logofătului Drăghici Bogza un țigan anume „Ștefan Hițe și cu muierea lui și cu feciorii lor, care... au fost drepți domnești și au fost săpat casa unui popă și i-au luat toate ale lui". Logofătul Drăghici a plătit popii toate pagubele înainte de a ajunge stăpînul robului.

[237] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, tom. XI, p. 59.

[238] Bibl. Acad., Peceți, nr. 70.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Numai daniile domneşti nu puteau satisface însă cerinţele boierilor, care urmăreau să aibă cît mai multe braţe de muncă gratuite. De aceea ei au căutat să-şi procure un număr mai mare de robi prin cumpărare, atît din ţară cît şi de peste graniţe. Din cauza aceasta ni s-a păstrat un mare număr de acte de vindere cumpărare de robi. Cu ocazia cumpărărilor se aminteau şi membrii de familie ai robului [239]. În secolul al XV-lea, atît vînzătorii cît şi cumpărătorii sînt mari boieri sau urmaşi de ai acestora, ca: portarul Arbore [240], pîrcălabul de Neamţ Dajbog [241], pîrcălabul Herman de Cetatea Albă [242], clucerul Duma [243] etc.

Preţul robilor în secolul al XV-lea era ridicat, dacă ne gîndim la raritatea şi valoarea monedelor aflate în circulaţie. Astfel, portarul Arbore a plătit pentru cinci robi „tătari", cu feciorii lor şi pentru două femei, 150 zloţi turceşti [244], iar pîrcălabul Dajbog a plătit pentru doi ţigani cu familiile lor, o sută de zloţi tătărăşti [245]. Mai precis este documentul din 29 august 1480, în care se arată că pîrcălabul Herman a plătit pentru un „tătar" 80 de zloţi, iar pentru un ţigan 70 de zloţi tătărăşti [246]. Ca să se poată face o comparaţie, pentru a se vedea cît de scumpi erau robii în secolul al XV-lea, amintim că pîrcălabul Dajbog a cumpărat, la 4 martie 1479, pe ţiganul Manciu cu familia lui, cu 40 zloţi tătărăşti, iar pentru ţiganul Pîntea şi familia lui a plătit 60 de zloţi tătărăşti. Dajbog a mai cumpărat, în aceeaşi zi, o parte din satul Doljeşti de la Gura Albîiei cu 60 de zloţi tătărăşti [247]. Preţul robilor varia după vîrstă, meserie, numărul membrilor de familie etc.

Pentru robii cumpăraţi boierii trebuiau să obţină întăriri domneşti în care se prevedea că treceau în stăpînirea cumpărătorului „uric cu tot venitul", de „ocină" şi de „ohabă", „nestricaţi, cu tot venitul în veci" etc., ca şi în cazul unei confirmări de proprietate funciară. De asemenea, totdeauna, actele de cumpărare prevedeau că regimul persoanelor robite se referea şi la eventualii lor urmaşi.

Numărul boierilor cumpărători de robi creşte în secolul al XVI-lea. Ei cumpărau robi de oriunde li se ofereau şi de oriunde găseau [248]. Deşi tranzacţiile de robi, în interiorul ţării se înmulţesc, ceea ce arată că numărul lor a crescut considerabil, totuşi preţurile lor rămîn, în continuare, extrem de ridicate [249], datorită cererii în creştere. Pentru a ne face o idee de valoarea robilor şi despre veniturile pe care le

[239] *D.I.R.,A*, sec. XIV, XV, tom. I, nr. 397; sec. XV, tom. II, nr. 8.
[240] *Ibidem*, tom. I, nr. 397.
[241] *Ibidem*, tom. II, nr. 8.
[242] *Ibidem*, nr. 23.
[243] *Ibidem*, nr. 25.
[244] *Ibidem*, tom. I, nr. 397.
[245] *Ibidem*, tom. II, nr. 8.
[246] *Ibidem*, nr. 23.
[247] *Ibidem*, nr. 8.
[248] *Ibidem*, tom. II, nr. 125; tom. III, nr. 143; sec. XVI, tom. I, nr. 196.
[249] *Ibidem*, tom. I, nr. 527; Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, tom. XIX, p. 195 (1586 iunie 12); o ţigancă roabă vîndută cu 600 aspri.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

aduceau boierilor, amintim că Toma, logofătul lui Ștefan Lăcustă a scris bistrițenilor că în timpul campaniei turcești din anul 1538 i-au fugit în Transilvania niște țigani cumpărați tot de aici. Pentru a-i impresiona pe bistrițeni, le-a scris că pe lîngă robi a pierdut tot ce a avut: „și case și sate și mori și bunuri și oi și albine și vase și haine și încălțăminte". El le-a promis bistrițenilor că dacă aveau să-l ajute să reintre în proprietatea robilor fugiți le va face cadou un cal prețuit la 100 de zloți [250].

În secolul al XVII-lea, boierii moldoveni au cumpărat foarte mulți țigani robi din Țara Românească, de la boieri mari ca banul Vintilă [251], dar mai ales de la diverși boierinași sau mici slujitori [252]. Între vînzătorii de robi din Țara Românească este amintită și Soltana, „fiica lui Mircea voievod" [253]. În secolul al XVII-lea și turcii au făcut comerț cu robi [254]. Interesant este totuși faptul că Matei Basarab, pentru a înzestra mănăstirea Soveja, a cumpărat un mare număr de robi din Moldova deși Țara Românească era o piață bună pentru boierii moldoveni [255].

Pînă aproape de jumătatea secolului al XVII-lea, în tranzacțiile referitoare la robi, predomină încă moneda de aur, în care se calculează de altfel și obiectele sau alte bunuri, care se dădeau în locul banilor. În documente această monedă este numită „ughi galben" [256], galbeni unguresti [257], ughi roșii [258], sau simplu galbeni [259]. Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea înainte cele mai numeroase tranzacții de robi se fac în lei [260].

Pînă la jumătatea secolului al XVIII-lea constatăm, în continuare, o adevărată goană a clasei exploatatoare pentru obținerea de robi. Boierii au continuat să cumpere robi țigani, iar cei care îi vindeau nu făceau aceasta decît în cazuri extreme. Valoarea robilor țigani din această perioadă de timp, deși numărul lor a crescut foarte mult, e încă extrem de ridicată [261]. În majoritatea cazurilor prețurile erau influențate categoric de situația internă a țării, de anii secetoși, de războaie [262] etc. După cum la orice transfer de proprietate trebuiau între-

[250] N. Iorga, *Documentele Bistriței*, II, p. 111—112.
[251] *D.I.R., A*, sec. XVII, tom. I, nr. 43.
[252] *Idem*, M-rea Sf. Sava XXXII/8, XXXV/9.
[253] Arh. St. Iași, CDXXV/3.
[254] Arh. St. Buc., Achiziții Noi, MDCCCLXI/3.
[255] *Idem*, M-rea Sf. Sava, XXXII/8, XXXV/9.
[256] *D.I.R., A*, sec. XVII, tom. III, nr. 225.
[257] Bibl. Acad., IV/148.
[258] N. Iorga, *op. cit.*, p. 296—297, nr. 5.
[259] Bibl. Acad., CLXXIX/6.
[260] Arh. St. Bacău, IX/1; Arh. St. Iași, CDXII/32; Arh. St. Buc., M-rea Precista Răducanu, XVIII/3.
[261] Arh. St. Buc., M-rea Doljești, XX bis/18; N. Iorga, *op. cit.*, tom. XVI, p. 308—309, 310—311, 317.
[262] *Ibidem*, tom. V, p. 101 și p. 209—230.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

bate mai întîi rudele, care se bucurau de dreptul de preempţiune, la fel se proceda şi cu robii cînd erau scoşi la vînzare. Ei nu puteau fi vînduţi persoanelor din afara familiei, pînă ce acestea nu erau întrebate dacă voiau să-i cumpere. Străinii nu puteau „încăpea" să cumpere înaintea rudelor [263], sau cum se precizează într-un document din 15 mai 1711, „căci i s-au căzut dumisale să-l cumpere fiindu-mi nepoată de vară primară" [264]. Astfel că înainte de a se face o vînzare de robi trebuiau întrebate neapărat întîi „rudele de mai aproape" [265] şi numai dacă acestea refuzau să cumpere, robii puteau să fie vînduţi şi altor persoane.

Ca şi celelalte bunuri, urmînd normele obiceiului pămîntului, şi robii se împărţeau între urmaşii proprietarilor decedaţi. Împrăţirile, vînzările şi cumpărările se întăreau de către domni. Cele mai interesante norme de împărţire se referă în special la soţul supravieţuitor şi copii, cînd existau, sau între cei dintîi şi rudele soţului decedat, cînd nu avuseseră copii. La 30 martie 1587 Petru Şchiopul anunţa pe fostul pîrcălab Miron că s-au împărţit bunurile răposatului Dinga fost hatman între soţie şi cei trei copii ai săi. Referindu-se la robii ţigani, domnul hotărîse ca să-i împartă în două. „O parte să fie la jupîneasă, ca să se folosească cu dînşii, pînă cînd va fi ea vie, şi o parte să se împartă în trei părţi, cu Ionaşcu şi cu fratele lui Gligorie şi cu sora lor Tudosia [266]. La plîngerea Antemiei, soţia răposatului vornic Bucium, Eremia Movilă i-a împărţit şi robii. Mai întîi a despărţit robii soţiei de ai soţului, care s-au împărţit apoi între copii. În partea soţiei au revenit şase sălaşe, iar în a soţului 21 de sălaşe. Între aceştia erau trei lăutari, un sitar şi un bucătar [267]. Fiecărui copil îi revenea un număr egal de robi.

Se ţinea seama, împărţindu-se separat, dacă erau robi de vatră sau meseriaşi [268]. De multe ori aceste împărţiri erau urmate de procese, deşi se făcuseră în faţa unei autorităţi publice. Pentru a nu se apela la altă instanţă cei în cauză îşi luau angajamentul că dacă vor „mai scorni pîră... să fie foarte de certare mare şi de gloabă denaintea măriei sale lui vodă [269].

Se întîmpinau greutăţi mari cînd partajul se făcea între rude mai îndepărtate şi cînd robii nu se găseau „de faţă", adică erau împrăştiaţi prin ţară. Atunci se scoteau toate documentele de proprietate asupra robilor şi după ce-i afla unde se găsesc, îi strîngeau la un loc, după care se trecea la împărţire [270]. Strîngerea robilor împrăştiaţi

[263] Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXXV/7.
[264] N. Iorga, *op. cit.*, tom. XVI, p. 308—311.
[265] *Ibidem*, p. 317.
[266] *D.I.R.,A*, sec. XVI, tom. III, nr. 422.
[267] A. Sava, *Documente privitoare la ţinutul şi tîrgul Orheiului*, Bucureşti, 1944, p. 28—29 (1602 februarie 24).
[268] *Ibidem*; Bibl. Acad., Ms. nr. 3380, f. 94 (1622 ianuarie 13).
[269] Bibl. Acad., IX/57.
[270] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, tom. VII, p. 7—8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

îi costa de obicei mulţi bani pe moştenitori, mai ales că, în unele cazuri, erau nevoiţi să apeleze la agenţii puterii de stat, centrale sau locale. Acestor agenţi li se plăteau aşa-zisele ciubote, iar dacă cei în cauză nu aveau bani, le dădeau în schimb cîte un copil de ţigan [271].

Cele mai numeroase împărţiri de robi, în special de copii, se întîmplau din cauza căsătoriilor dintre robii a diferiţi stăpîni. Boierii nu s-au dat în lături să despartă familiile şi să-şi împartă copii, chiar cînd aceştia aveau încă nevoie de îngrijirea părinţilor. Cîteodată se înţelegeau, dînd în loc alţi robi sau roabe, sau plătind o sumă de bani pentru robul care nu le aparţinea [272], pentru a nu se despărţi familiile.

Încurcături se produceau cînd în familiile care trebuiau împărţite între doi stăpîni numărul copiilor de robi era fără soţ. Atunci, sau una din părţi renunţa la jumătatea de rob discutabilă, sau o plătea [273]. Într-un document din 18 martie 1734 se arată că după o împărţire de robi între doi stăpîni rămăsese în discuţie o copilă. Domnul a dispus ca cei doi boieri să se înţeleagă pentru ca fetiţa să rămînă la unul [274].

Împărţirile de robi se complicau cînd se făcea distincţia între robii maturi şi copii, fiindcă o jumătate de rob matur valora mai mult ca o jumătate de copil rob, deşi la un loc făceau „un suflet" [275]. Cînd însă unul din stăpîni nu voia să renunţe la jumătatea de rob în discuţie, celălalt trebuia s-o plătească [276].

Este interesant de relevat faptul că la împărţirea copiilor unor robi, pentru roabă stăpînul trebuia să primească doi copii [277]. Dacă un rob de împărţit era meseriaş şi aducea astfel stăpînului un venit mai mare, persoana care îl pretindea, trebuia s-o despăgubească pe cealaltă. Uneori i se lăsa cîte o jumătate „de suflet" sau căuta altă modalitate de despăgubire [278]. Parte, la astfel de împărţiri era uneori şi domnitorul, mai ales cînd unii dintre robii săi se căsătoriseră cu roabe mănăstireşti sau boiereşti, sau invers. Şi în asemenea cazuri se proceda ca şi în cele semnalate mai sus [279].

Abuzurile extraordinare, care se făceau cu ocazia împărţirii robilor, mai ales a soţilor şi a copiilor de părinţi, au provocat grave

---

271 N. Iorga, *op. cit.*, tom. XVI, p. 317, nr. 57 (1724 iunie 15).

272 *Ibidem*, p. 310—311, nr. 42; Gh. Ghibănescu, *op. cit., tom.* VII, p. 271; Bibl. Acad., XLIX/13 (1647 iunie 2).

273 Arh. St. Iaşi, CCLXXIV/20.

274 Theodor Codrescu, *op. cit.*, tom. XXI, p. 386—387.

275 N. Iorga, *op. cit.*, p. 325—326, nr. 81.

276 Bibl. Acad., LXV/149.

277 N. Iorga, *op. cit.*, p. 332, nr. 99.

278 *Ibidem*, p. 333, nr. 102.

279 A. Sava, *Documente privitoare la ţinutul şi tîrgul Lăpuşnei, Bucureşti, 1937*, p. 205—209; N. Iorga, *op. cit.*, tom. XVI, p. 326, nr. 83; Arh. St. Buc., M-rea Doljeşti, XX bis/128.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tulburări în rîndurile acestora. Din această cauză autoritatea de stat a fost nevoită să intervină. La 22 ianuarie 1766 a fost convocat la mitropolie din ordinul domnului, un așa-zis sobor, sub președinția mitropolitului, la care au participat episcopii, egumenii și toți boierii. Acest sobor a hotărît redactarea unui proiect de așezămînt în care trebuia să se prevadă cum să se „urmeze" în asemenea cazuri. Membrii „soborului" au scos în evidență că cele mai numeroase cazuri de judecăți, pentru împărțirile de robi, proveneau din cauza căsătoriilor. Stăpînii de robi au arătat că de obicei proprietarul roabei căsătorite cu robul altuia rămînea păgubaș de slujba ei pînă ce copii născuți ajungeau la vîrsta la care puteau fi împărțiți. S-a remarcat, totuși, și de către acești oameni egoiști și interesați, că acest procedeu era „mai amar și mai cumplit și de cît robia străinilor vrăjmași, despărțindu-se părintele de fecior și fratele de frate... Fiind un lucru fără de cale a se împărți ei ca niște dobitoace". Chiar membrii soborului au recunoscut că această comportare era „necuvioasă și cu totul fără dreptate".

Ca să se curme cu aceste discuții și tulburări în masa robilor, boierii și membrii clerului, proprietari de robi, au propus că dacă un rob domnesc, boieresc sau al oricui ar fi fost, se căsătorea cu o roabă a altui stăpîn, proprietarul robului trebuia să dea în schimb altă roabă. Dacă n-ar fi avut o roabă de schimb trebuia să dea un rob sau 30 lei, prețul roabei, sau 40 lei pentru rob. Dacă atît robul cît și roaba ar fi fost meșteșugari și din cauza meseriei lor nu s-ar fi putut învoi, atunci stăpînii trebuiau să se adreseze unei instanțe de judecată, care avea să hotărască prețul meșteșugului în afara prețului „sufletului".

Cînd se căsătoreau robi, dintre care unul nu se știa al cui este și aceasta s-ar fi aflat de-abia peste cîțiva ani, proprietarul robului în cauză trebuia să plătească prețul roabei cu 30 lei, iar pentru copiii sub 16 ani, care s-ar fi cuvenit în partea roabei, jumătate din preț, adică pentru băieți 20 de lei, iar pentru fete 15 lei. Dacă ar fi fost în vîrstă de peste 16 ani, pentru rob avea să se plătească 40 lei, iar pentru roabă 30 lei.

Pentru ca mănăstirile să nu fie puse în situația de a plăti asemenea sume, s-a hotărît ca robii domnești să nu se căsătorească cu roabe mănăstirești și invers. Dacă totuși s-ar fi contractat și asemenea căsătorii trebuia să se facă schimb, adică să se dea roabă pentru roabă, fără ca mănăstirea să fie obligată a plăti bani. Totodată s-a poruncit preoților ca să nu oficieze asemenea căsătorii. Preoții care ar fi știut în ce situație se află cei care îl solicitau să-i căsătorească și totuși i-ar fi cununat, erau obligați să plătească mănăstirii prețul roabei.

Pentru țiganii domnești sau boierești, care umblau prin țară cu șatrele și erau obișnuiți să fure fete de țigan trăind cu ele fără cunu-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nie, afirmînd totuși că sînt căsătoriți cu ele, s-a propus ca să se dea porunci „tari" juzilor, să-i supravegheze pentru a nu mai face asemenea fapte. Cei prinși că încălcau dispozițiile, fiind găsiți fără acte de căsătorie, erau pedepsiți grav, adică atît țiganul cît și judele, iar țiganca împreună cu toți copiii erau restituiți stăpînului.

Stăpînul care și-ar fi îndemnat robul să fure o roabă dintr-o „casă străină", pentru a se căsători cu ea, fiindcă s-a luat hotărîrea ca să nu se strice căsătoriile, își pierdea robul, care trecea în proprietatea stăpînului păgubit. Dacă un asemenea act s-ar fi petrecut fără știrea stăpînului robului, atunci avea să hotărască divanul domnesc.

De acum înainte, dacă se contractau căsătorii între moldoveni și țigani, chiar dacă ar fi trecut ani și ar fi existat copii, ei trebuiau despărțiți, „fiind cununie propită". Soțul moldovean avea dreptul să răscumpere partea de copii care revenea soțului rob. Prețul de răscumpărare era 80 lei pentru bărbatul de slujbă, iar pentru femei 60 de lei. Copiii mai mici de 16 ani se răscumpărau cu jumătate din acest preț. Dacă soțul moldovean nu avea bani ca să-i răscumpere, putea să slujească stăpînului, socotindu-se cîte 12 lei pe an, pînă ar fi împlinit suma respectivă. Putea însă să dea și zapis cu chezășie, și „cu vade pîră într-un an că va da banii și să fie slobod".

Moldovenii care se căsătoriseră cu roabe și robii cu moldovence, înainte de această hotărîre, trebuiau să rămînă în continuare robi, după cum prevedeau hrisoavele vechi [280]. La 25 februarie, în același an (1766), referindu-se la situația acestora din urmă, domnul nu a fost de acord cu hotărîrea „soborului". El a dispus ca „cei corciți cu parte moldovenească, care după urmare obiceiului pămîntului ce au fost întărit cu hrisoave domnești erau robi ca și ceilalți țigani", de acum înainte „partea moldovenească" nu avea să mai fie „supărată cu slujba întru nimica, ce să fie slobodă, iar partea țigănească să se numească slobodă, însă supuși la toată slujba stăpînilor săi, în toată viața lor ca și țiganii și de s-ar strămuta să fie volnici stăpînii a-i trage la slujba lor și a-i lua oriunde ar fi. Și cu această slujbă a lor vor cîștiga răscumpărare și slobozirea copiilor, adică cîți din copii aceștia vor fi în vîrstă copilărească, pînă la 7 ani și cîți se vor naște de acum înainte, vor fi de tot slobozi. Ca fiecare din moldoveni să fie volnici a merge unde le va fi voia. Iar cîți din copiii acestora vor fi în vîrstă de la 7 ani în sus, să fie supuși în toată viața lor la slujba stăpînilor... și aceștia să fie propiți a nu se cununa cu neam de țigan... Și copiii acestora să fie slobozi ca fiecare din moldoveni și volnici a merge unde le va fi voia. Și aceste pricini ale acelor corciți se vor cerceta numai de pe tată și de pe mamă, iar după moșu și moașă hotărîm domnie me să nu socotească nici să caute" [281].

[280] Bibl. Acad., CCLXVI/18 (1766 ianuarie 22).
[281] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Prin această hotărîre s-a încercat, de-abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, curmarea unui abuz generator de grave nemulțumiri în rîndurile robilor.

Stăpînii au avut oricînd dreptul, cînd interesele lor o cereau, să-și schimbe robii [282]. La schimburi participau chiar și domnii. În numele lor schimbul se făcea de către hatmani [283]. Numeroase schimburi de robi se făceau din cauza căsătoriilor. Cînd un proprietar avea nevoie de o roabă pentru a-și căsători un rob, da un rob, și invers. Existau și alte motive pentru schimb. De exemplu, la 21 iulie 1645, doi proprietari au făcut un schimb de robi. Primul a luat de la al doilea un rob și l-a „dat la o treabă", dar i-a dat altul în schimb, ca să-i „fie țigan de moșie" [284].

Cele mai multe documente nu precizează însă motivul schimburilor. Pentru schimbul de robi se întocmeau acte speciale, cu martori, în care se prevedea ca „schimbătura să rămînă stătătoare" [285]. În alte situații unii boieri, ca să nu-i deplaseze pe robi dintr-o localitate în alta, căci se putea ca pe drum să fugă, îi schimbau cu alți proprietari din localitatea unde aveau nevoie de mîna de lucru [286]. Nu trebuia însă numaidecît să dea în schimb același număr de „suflete". De exemplu, la 26 martie 1761 Iordache Hrisoscoleu a făcut un schimb de robi cu Vasile Buhăescul. Primul a dat opt „suflete", șase mari și două mici, pentru cinci „suflete" mari și două mici [287]. Pentru robii împrumutați, ca să facă diferite munci unui boier, dacă se întîmpla să fugă, acesta era obligat să dea alții în schimb [288].

Robii erau schimbați și pe diverse bunuri. Astfel, Ștefan Bosie a dat lui Vasile Buhăescu o pivniță de piatră, în Iași, pe podul Hagioaiei, pentru un număr de țigani robi. În document se precizează că „de vreme că și țiganii moșie se socotesc, iar bani de la dumnealui n-am luat și pe cîte suflete ne-a fost tocmeala cu dumnealui să-mi dea, mi-au dat deplin [289]. Stolnicul Gheorghe Beldiman, la 26 iunie 1760, a făcut schimb cu Toma Luca, dîndu-i o casă din Iași, în schimbul a „trei suflete de țigani" [290]. Nicolae Cantacuzino vel paharnic a dat vărului său Ion Neculce pentru doi țigani cu femeile lor „un armăsar mare și pe trei perechi iar doi armăsari" [291]. Constantin Cantacuzino fost mare paharnic a făcut un schimb cu vornicul Constantin Sturza,

---

[282] *D.I.R., A*, sec. XVI, tom. III, nr. 180.
[283] *Ibidem*, sec. XVII, tom. II, nr. 355; tom. IV, nr. 202.
[284] Bibl. Acad., XXII/173.
[285] N. Iorga, *Anciens documents de droit roumain*, p. 249, nr. 195.
[286] Arh. St. Buc., M-rea Doljești, XX/40.
[287] *Ibidem*, XX/52.
[288] *Idem*, Achiziții Noi, MDXXI/68.
[289] Bibl. Acad., XVI/43 (1760 aprilie 6).
[290] *Idem*, Ms. nr. 783, f. 37, v. (1760 iunie 26).
[291] *Idem*, CXXI/2 (1779 iunie 6).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dîndu-i pe Stanciul țiganul cu femeia și trei copii și pe vizitiul Dinu, în schimbul a patru cai, unu armăsar și 100 de lei [292].

Se obișnuia ca un proprietar să-și plătească datoriile cu robi sau să-i zălogească pînă la o eventuală plată a datoriei [293]. La 12 martie 1650 Nastasia Udrea lăsa cu limbă de moarte un țigan cu copii săi lui Vasile Udrea ca să-l vîndă și să-i plătească datoria pe care o avea la doi turci, să-i facă 300 de liturghii și opt sărăcuste [294]. În cazuri grave, cînd un datornic trebuia să plătească o anumită sumă de bani și nu avea, putea vinde imediat din robi. Astfel a procedat Iurașcu fiul căpitanului Iosif, care a vîndut, la 16 august 1650, un țigan „de moșie", cu 18 galbeni bani buni, pe care-i luase cînd și-a „scos capul", fiind dator lui Iorga armașul [295]. Alții, care aveau datorii la turci și erau presați să le plătească imediat obișnuiau, dacă nu aveau bani, să-și scoată robii în vînzare [296]. Se proceda la fel cînd nu puteau plăti anumite sume de bani visteriei statului, provenite din strîngerea unor impozite nedepuse [297].

Anumite intervenții ale unor dregători în justiție sau la alte instituți se puteau plăti și cu robi [298]. Evident că aceștia erau bucuroși să primească asemenea cadouri. Sînt cunoscute cazurile cînd foștii copii orfani, ajunși la majorat, își răsplăteau foștii tutori cu robi [299].

Dacă robii nu puteau fi cedați imediat, fiind fugiți sau așezați în alte părți, se fixau termene pînă la care trebuiau predați creditorului. Tot acuma se fixa și prețul robului, de exemplu, după un document din 10 februarie 1761 „țiganul mare" la 30 lei, iar cei mici, „însă de slujbă", doi pentru unul mare, și 10 lei de un țigan mic [300]. Cîteodată creditorii erau nevoiți, neavînd ce lua de la debitori, să socotească prețul robilor mult mai ridicat decît cel obișnuit [301].

La anumite tovărășii, cînd unul din participanți nu avea cu ce răspunde cheltuielilor sau luase bani mai mulți decît i se cuvenise, putea da și robi pentru acoperirea datoriei [302]. În schimbul unor „direse" pe care a voit să le ia Apostol Catargiul de la Miron Stîrcea, i-a dat două salașe de țigani, la alegere, sau după cum relatează documentul, „care i-ar fi plăcut" [303].

---

292 Arh. St. Buc., Achiziții noi, MDXXI/64.
293 *D.I.R., A,* sec. XVII, tom. IV, nr. 386; Bibl. Acad., XIX/48.
294 Bibl. Acad., XLIX/17.
295 *Ibidem,* IX/38; Theodor Codrescu, *op. cit.,* tom. XXI, p. 386. Un țigan cu femeia lui au fost dați unui turc pentru o datorie.
296 N. Iorga, *Studii și documente,* tom. XVI, p. 306—307; Arh. St. Buc., M-rea Doljești, XX bis/9.
297 Arh. St. Buc., M-rea Doljești, XX bis/15.
298 Theodor Codrescu, *op. cit.,* p. 385—386.
299 Gh. Ghibănescu, *op. cit.,* tom. VIII, p. 200—201.
300 Arh. St. Buc., M-rea Doljești, XX bis/103.
301 *Ibidem,* XX/16 (27 octombrie 1746).
302 Arh. St. Buc., M-rea Doljești, XX/19.
303 N. Iorga, *op.cit.,* p. 304—305, nr. 25.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Cînd se făceau împrumuturi de bani, debitorii, dacă nu aveau altceva îşi puteau zălogi robii. Aceasta o făceau pînă şi boierii mari sau rude ale lor [304]. Asemenea zăloage pretindeau creditorii care nu aveau încredere că vor primi banii la timp, sau cînd nu se mai putea amîna plata datoriei, fiind implicaţi şi alţi creditori, ca turci de exemplu [305].

Cînd îşi căsătoreau fetele boierii obişnuiau să le dea ca zestre şi un număr de robi [306]. La fel puteau fi înzestraţi şi băieţii [307]. La oficierea căsătoriilor se obişnuia ca pe lîngă părinţi şi alte rude să facă tinerilor căsătoriţi cadou cîte un număr de robi [308].

Boierii puteau dona robi oricui, atît rudelor mai apropiate cît şi a celor mai îndepărtate, pentru a răsplăti anumite servicii [309]. Aceşti robi, după întocmirea actelor de danie, deveneau, „ţigani drepţi de moşie" [310] ai noului proprietar. Obişnuit asemenea danii se întăreau de domni prin documente solemne [311]. Boierii donau robi şi unor rude mai apropiate sau mai îndepărtate [312], nu numai ca daruri de nuntă [313], dar şi unor fete străine pe care voiau să le înzestreze [314], la botezuri [315] etc.

S-a amintit că boierii au dăruit mănăstirilor un mare număr de robi încă din secolul al XV-lea. Interesant este un document din 15 iunie 1775 în care se arată că Iordache Cantacuzino, fost mare logofăt, „avînd nevoie de istorii de învăţături pe la şcolile greceşti, ca să scoată de pe cărţile greceşti pe limba moldovenească, a poftit pe Duca Sotirovici, tipograf, şi le-au scris şi tălmăcit". Acesta căsătorindu-se în Moldova, Iordache Cantacuzino l-a cununat şi i-a făcut, ca dar de nuntă, un ţigan rob [316].

Boierii ca şi domnii puteau dispune de robii pe care-i aveau ca de orice bun mobil sau imobil. Totuşi autoritatea de stat intervenea, uneori luînd măsuri împotriva stăpînilor care nu ţineau seama de cele mai elementare reguli de umanitarism, deoarece în caz contrar domnii, împreună cu boierii şi mănăstirile riscau să rămînă fără robi.

În schimbul muncilor prestate stăpînii aveau doar obligaţia să-şi îmbrace şi să-şi hrănească robii care munceau la curte. Pentru cei care umblau prin ţară ca să-şi agonisească traiul şi plăteau stăpînilor

[304] Bibl. Acad., CCXLI/33 (1645 noiembrie 6).
[305] Theodor Codrescu, *op. cit.*, p. 29—30; Arh. St. Buc., M-rea Doljeşti, XX/38.
[306] Theodor Codrescu, *op. cit.*, p. 19—20; N. Iorga, *op. cit.*, p. 304, tom. XX, p. 263.
[307] B. Scurtulencu, *op. cit.*, p. XXXI—XXXII.
[308] *Ibidem*, p. XXVII; Theodor Codrescu, *loc. cit.*
[309] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, tom. XX, p. 189—190; Bibl. Acad., CIII/154.
[310] Vezi doc. cit. mai sus.
[311] Bibl. Acad., XXII/193.
[312] *Ibidem*, XLI/16.
[313] Arh. St. Buc., Ms. nr. 578, f. 379, Bibl. Acad., IX/52.
[314] Arh. St. Iaşi, CCCXXXIX/16, p. 1085.
[315] C. Solomon şi C. Stoide, *Documente tecucene*, tom. II, Bîrlad, 1939, p. 26—27.
[316] N. Iorga, *op. cit.*, tom. XVI, p. 321—322, nr. 74; tom. V, p. 108, nr. 136.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

anumite sume de bani, ei nu aveau nici această grijă. Boierii și membrii clerului abuzau permanent de drepturile lor, astfel că robii puteau fi pedepsiți oricînd cu bătaia, puși în butuci și în fiare, închiși și flămînziți, fără ca autoritățile să fi avut vreun drept să se amestece. Tot stăpînii își puteau căsători și chiar despărți robii, deși această practică nu era admisă de biserică. Ca atare se poate afirma că nenumărate erau silniciile practicate de stăpîni împotriva robilor, ca și a celorlalte persoane sau grupuri sociale dependente, aflate la discreția lor. Cu toate acestea în pravila lui Vasile Lupul s-a prevăzut că robul era dator să-și ajute și să-și apere stăpînul în caz de primejdie sau cînd l-ar fi amenințat cineva [317].

III. OBLIGAȚIILE ÎN MUNCĂ ȘI BANI ALE ROBILOR CĂTRE STĂPÎNI ȘI STAT

Robii puteau fi obligați de stăpîni să presteze orice munci [318]. Cantitatea de muncă pe care trebuiau s-o realizeze rămînea totdeauna la aprecierea stăpînului sau a vechilului acestuia. Informațiile documentare se referă numai la obligațiile robilor și nicidecum la drepturile lor. Robii de la curțile boierilor și din mănăstiri erau folosiți în mod obișnuit ca vizitii, bucătari, îngrijitori de animale, meseriași, lăutari, servitori etc. Nici o normă sau obicei nu limita munca pe care erau obligați s-o presteze. Ei nu aveau drept la plată și erau hrăniți de stăpîni doar cu resturi [319]. Din cauza tratamentului neuman la care erau supuși, numeroși robi fugeau din curțile sau de pe moșiile boierești și mănăstirești [320].

Pe lîngă robii stabili, vătrași sau de curte, așa numiții țigani băieși, erau folosiți de boieri și ca lucrători, zidari, fierari sau pieptănari. Băieșii puteau circula liberi în toată țara, cu obligația de a plăti stăpînilor o sumă de bani anuală [321]. Țiganii care căutau aur în nisipul rîurilor erau obligați să dea soției domnului o cantitate de aur, în valoare — după Dimitrie Cantemir — de 1 600 „drahme" [322].

Dajdea țiganilor aurari se repartiza între ei după sistemul cislei [323].

Încă de la începutul secolului al XV-lea, în Moldova, s-a interzis dregătorilor statului ca să-i oblige pe robii particulari la prestarea vreunei „slujbe domnești" [324]. Domnii se refereau la asemenea dispoziții ori de cîte ori confirmau vechile danii de robi sau la cererea

[317] *Ediția citată*, p. 105.
[318] G. Potra, *Țiganii domnești, mănăstirești...*, p. 296.
[319] Marcel Emerit, *op. cit.*, p. 131—132.
[320] B. Scurtulencu, *op. cit.*, p. 35.
[321] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 575 și urm.
[322] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 26.
[323] T. G. Bulat, *Dregătoria armășiei și țiganii la sfîrșitul veacului al XVIII-lea*, în „Arhivele Basarabiei", an. VIII (1936), nr. 1, p. 3—6.
[324] *D.I.R., A*, sec. XIV, VI, tom. I, nr. 16 (1402 octombrie 31).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

stăpînilor. Dregătorii care ar fi încălcat asemenea dispoziții erau avertizați că vor fi pedepsiți.

O situație similară era și în Țara Românească [325]. Statul feudal a urmărit totuși să-i oblige și pe robi la plata unor contribuții, dar impunerea robilor la plata unor impozite se repercuta asupra stăpînilor, care evident că interveneau pentru a fi scutiți. Astfel, în Țara Românească Dan al II-lea, la 5 august 1424, hotăra ca robii mănăstirii Tismana să fie scutiți de „toate muncile și dările domniei" [326]. Că și robii din Moldova au avut o situație similară ne informează documentul din 8 februarie 1470. Referindu-se la situația robului „tătar" Oană, cînd s-ar fi întors în țară, Ștefan cel Mare a hotărît ca să fie „slobod" și să nu plătească „niciodată nimic..., nici coloade, nici dare, nici o ajutorință, ci să plătească după legea românească" [327]. Pasajul citat lasă să se înțeleagă destul de clar că robii plăteau impozite mai mari decît locuitorii care trăiau după „legea românească". Prin urmare, deși formau cea mai exploatată categorie socială, se pare că robii aveau obligații duble în muncă și bani, adică pentru stăpîni și pentru stat.

În secolul al XVII-lea țiganii robi ai mănăstirilor și boierilor erau obligați să lucreze și pentru domnie, din care cauză au continuat să fugă din țară în număr mare. La o plîngere a mănăstirii Neamțului din 21 aprilie 1625 Radu Mihnea a dat o „carte" prin care se chemau țiganii fugiți în Transilvania, promițîndu-le că vor fi în pace, că nu vor avea nici o nevoie de la nimeni și că nu vor mai lucra nimic pentru domnie, „ci vor face treburile și poslușaniile mănăstirii" [328].

Egumenii mănăstirilor și boierii au făcut o plîngere colectivă la începutul lunii mai 1627 în care au arătat că robii pe care i-au avut din moșteniri, danii sau cumpărături, nu-i mai puteau stăpîni din cauza marilor sarcini fiscale și obligații în muncă ce se aruncau asupra lor. Miron Barnovschi a desființat obligațiile în muncă ale robilor boierești și mănăstirești către stat dînd ordine speciale în acest sens [329], dar sistemul a continuat să fie practicat [330].

După un document din 11 aprilie 1640 dregătorii de stat și juzii de țigani luau dijme de la robii mănăstirii Dobrovăț [331]. În mod abuziv și în a doua jumătate al secolului al XVIII-lea robii mănăstirești au fost obligați să presteze „lucru domnesc", ceea ce

---

325 P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 139—141, 168—170, 239 (1458 martie 5).
326 *D.I.R., B* sec. XIII, XIV, XV, nr. 365.
327 *D.I.R., A.*, sec. XIV, XV, tom. I, nr. 439.
328 Arh. St. Buc., M-rea Secul, I/4.
329 Bibl. Acad., LXXXIV/144, 158, 199; LXXXV/25; CLXXXVI/40; Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XI/2, XXXIII/13, XXXV/4.
330 Arh. St. Buc., M-rea Neamț, CXXXII/9; M-rea Sf. Sava, XXXI/87 etc.
331 „Arhivele Basarabiei", an. V (1933), nr. 3, p. 271—272.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a dat din nou naştere la numeroase reclamaţii [332]. Domnii au dispus ca aceşti robi să fie lăsaţi să muncească numai mănăstirilor şi boierilor iar muncile domneşti să fie prestate numai de robii domneşti [333]. Dregătorii, după obiceiul şi practica orînduirii feudale, nu respectau asemenea ordine, de aceea şi în a doua jumătate a secolului al XVII-lea au continuat să aducă în fiecare an pe toţi robii la curtea domnească şi să-i oblige la diverse munci. De aceea robii continuau să fugă din ţară [334]. Situaţia a continuat să fie aceeaşi şi în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, deşi s-au dat mereu ordine de către domni ca robii mănăstireşti şi boiereşti să nu fie luaţi la „lucrul domnesc" [335].

Muncile prestate de robi sub diferite forme mai purtau şi denumirea de boieresc sau boierescuri [336]. Un rob care făcuse o pagubă de 40 lei a trebuit să muncească patru ani de zile unui boier pentru a-l despăgubi [337]. Robii domneşti meşteşugari se bucurau de un regim de favoare în sensul că erau apăraţi de abuzurile agenţilor aparatului de stat. Asemenea robi, în meşteşugul lor se numeau „gospod" [338]. Unii stăpîni neavînd la ce munci să-şi pună robii, îi trimiteau să slujească, „în simbrie" [339]. Robii se puteau învoi chiar cu stăpînii lor, dîndu-le o sumă de bani în schimbul posibilităţii „de a se hrăni" muncind în alte părţi [340]. În timpul cînd lucrau la alţi boieri aceşti robi aveau prilejul să fugă şi să nu se mai întoarcă la stăpînii lor [341]. Chiar o parte din robii Mitropoliei Moldovei se hrăneau prin ţară „cu meşteşugurile lor", fiind însă obligaţi să plătească mitropolitului o sumă de bani [342].

O neînţelegere gravă, care a dat naştere la reclamaţii şi anchete numeroase, care au durat peste zece ani, s-a produs între mănăstirea Precista Răducanu şi administraţia Ocnei domneşti, unde se angajaseră să muncească „cu hac", un număr din robii ei, care nu voiau să plătească nimic. De aceea egumenul a încercat să-i ia înapoi, dar reclamaţiile, care s-au succedat an de an, ne arată că el a întîmpinat foarte mari greutăţi, fiindcă robii săi se amestecaseră cu cei domneşti, iar dregătorii ocnei căutau să-i menţină la lucru [343].

---

[332] Arh. St. Buc., M-rea Neamţ, I/7 (1654 iunie 14); Bibl. Acad., LXXXIII/110 (1654 iunie 5).

[333] Arh. St. Buc., M-rea Neamţ, CXXXII/14; Ms. nr. 572, f. 164 v. (1658 mai 18).

[334] Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXIX/7 (1660 martie 29).

[335] *Idem*, M-rea Secul, I/7, (1754 iunie 14).

[336] *Idem*, Achiziţii noi, MDXXI/67 (1781 iulie 8).

[337] *Idem*, M-rea Rîşca, XVIII/7 (1742—1743).

[338] *Idem*, M-rea Sf. Sava, XXVII/17.

[339] *Ibidem*, XVIII/3 (1648 ianuarie 10).

[340] *Ibidem*, XXVII/13 (1726 august 29). Ţiganii Manole Ciută, Dumitrache, ş.a. s-au învoit cu egumenul M-rii Cetăţuia ca să-i dea 20 lei noi, cîte 5 lei pe sfert şi să fie liberi să se hrănească lucrînd la vii.

[341] *Ibidem*, I/30 (1730 octombrie 8).

[342] N. Iorga, *op. cit.*, tom. V, p. 109, nr. 140 (1757 ianuarie 11).

[343] Arh. St. Buc., M-rea Precista Răducanu, XVIII/4, 5; XVII/36, 46.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Sumele de bani plătite de robi stăpînilor, pentru că îi lăsau să lucreze în alte părți, sînt numite dajdii [344].

Ceea ce arată gradul de cruntă exploatare la care au fost supuși robii în timpul orînduirii feudale, este faptul că pe lîngă muncile pe care trebuiau să le presteze stăpînilor și domniei, au fost obligați să plătească impozite statului, hatmanului și subalternilor lui. Neținînd seama de vechile privilegii acordate proprietarilor de robi, s-ar părea că domnii din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, dar mai sigur din prima jumătate a celui următor, au impus la bir pînă și pe robii mănăstirilor. Astfel, documentele de la sfîrșitul deceniului al III-lea al secolului al XVII-lea ne informează că robii mănăstirești și boierești plăteau bir, deși contribuția lor către vistierie aducea grave prejudicii materiale proprietarilor lor. Deci și din cauza impozitelor prea grele pentru posibilitățile lor de cîștig, la care se adăugau muncile pretinse de stăpîni, mulți robi fugeau din țară [345]. Totuși, documentele acordate mănăstirilor și boierilor prin care robii se scuteau de dări arată că prevederile lor nu erau respectate nici de slujbașii domnești din a doua jumătate al secolului al XVII-lea [346].

Pentru impozitele robilor nescutiți răspundeau stăpînii [347]. Pe lîngă robii mănăstirești și cei boierești puteau fi scutiți de dajdea domnească și hătmănească [348].

La începutul secolului al XVIII-lea robii domnești, mai înstăriți plăteau un impozit de 2 ughi, iar cei săraci, mai puțin [349]. Este posibil ca impozitul în sumă de 2 ughi „pe cap", plătit de robi la 6 ianuarie 1711, să fi fost așa-numitul „țigănărit", care se încasa și în anul 1713. Alexandru Amiras a scris că Nicolae Mavrocordat numai o dată a scos țigănăritul, „pentru o nevoie ce au avut atunce, eară apoi n-au mai scos țigănăritul și iarăși au legat cu blăstăm ca să nu să mai scoată" [350].

Actul prin care Nicolae Mavrocordat a desființat țigănăritul are data de 1 iulie 1714, cînd a arătat că încasase acest impozit pentru „nevoie țării" și cu toate că țara mai era încă „la mare greutate, ca o corabie ce se află în mijlocul mării, cuprinsă din toate părțile de valuri holburate și fără liniște", a hotărît să renunțe la el [351].

---

[344] *Idem*, M-rea Neamț, LXI/8 (1777 octombrie 27). Episcopul de Roman cerea unui schit din ținutul Neamț ca să-i dea un rob țigan morar, pe care-l va așeza „cu dajde, ca să-și dea pe tot anul dajdea lui la schit".

[345] *Idem*, M-rea Sf. Sava, XXXI/4; M-rea Neamț, CXXXII/9, 12.

[346] Arh. St. Buc., M-rea Neamț, CXXXII/14; M-rea Sf. Sava, XXIX/7; XXX/16.

[347] Arh. St. Iași, CDXII/28; Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXX/16 (1677 iunie 22). Antonie Ruset scutește țiganii M-rei Bistrița de dajdea domnească, dajdea hătmănească și de altele.

[348] Arh. St. Buc., Ms. nr. 572, f. 161 (7 decembrie 1696).

[349] Melchisedec, *Cronica Hușilor*, p. 80.

[350] M. Kogălniceanu, *Cronicele sau letopisețele Moldovei și Valahiei*, ed. a II-a, București, 1872, p. 120—121.

[351] N. Iorga, *op. cit.*, tom. V, p. 100.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Mihail Racoviță a anulat dispoziția lui Nicolae Mavrocordat și la începutul anului 1725, „a scos" din nou „țigănit, de tot țiganul cîte doi ughi" [352], dar în octombrie, același an, a renunțat la acest impozit [353]. Actul de desființare al țigănăritului, din 23 octombrie 1725, n-a fost acceptat nici de urmașii lui Mihail Racoviță, deși se recunoscuse că „obiceiul de a lua dajde de la țiganii din toată țara" a fost „izvodit" pentru „slăbiciunea țării". Dar, după cum afirma și Mihail Racoviță, deși țara se afla la „cumpănă", din cauza oștirilor străine, prădată și robită, datorită plîngerii boierilor" și mai vîrtos „ale mănăstirilor", că „li se pustiesc țiganii", s-a hotărît să-l desființeze. Mihai Racoviță se scuza arătînd că a reintrodus „țigănăritul" numai din cauza nenorocirilor abătute asupra țării, ca: datorii, „jacuri de cătane și prăzi și robii". Ca să poată deci „ridica poruncile stăpînilor — adică ale turcilor — și neavînd de unde mai lua și cu ce se chivernisi, iarăși s-au aținat și s-au urmat a lua acest țigănărit, pînă acuma, care nu că am poftit ca să fie scos, că n-am cunoscut a fi obiceiu rău și că nu iaste hulă al urmare... ce de mare nevoie s-au scos".

Mihail Racoviță pretinde că s-a „spăimîntat de cele multe neajunsuri" și de aceea nevoind să mențină ce nu era „de folos pămîntului", a dorit ca „să se stingă acest obiceiu scornit de la o samă de vreme încoace, adică țigănăritul, căci cu luatul, cu obiceiurile rele, nu să va face nici un folos, nici domnilor, nici țării". Însă, a adăugat el, țiganii domnești și cei de toiag hătmănesc „vor fi cu dajdea lor, cum au avut obiceiul", iar cei boierești și mănăstirești, sau ai cui ar fi, „dajde pe dînșii să nu se mai scoată" [354].

„Țigănăritul", deci impozitul în valoare de doi galbeni, plătit de fiecare rob, a fost desființat în octombrie 1725, datorită intervenției boierilor și mănăstirilor. Totuși, deși s-a afirmat că Grigore al II-lea Matei Ghica n-ar fi încasat „țigănăritul" [355], se știe însă că acest domn n-a respectat decît puțin timp prevederile hrisovului lui Mihail Racoviță [356]. Ion Neculce arată că Grigore Ghica în 1732 sau 1733 „au scos și pe țigani hîrtii grele" [357].

La 11 ianuarie 1757 Constantin Racoviță a scutit un număr de robi ai mitropoliei de „leul" plătit de țigani „căsari" și de „jumătate de leu", pe care o plăteau țiganii holtei. Din acești bani se întrețineau robii care lucrau la „grajdul" domnesc [358].

Impozitele plătite de robi, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, erau distincte de ale oamenilor liberi. Într-un mare număr de do-

[352] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 299.
[353] *Ibidem.*
[354] „Buletinul Ion Neculce", fasc. 2 (1922), p. 305—307; N. Iorga, *op. cit.*, tom. V, p. 103, nr. 112.
[355] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, vol. III, p. 157—158.
[356] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 304.
[357] *Ibidem*, p. 319.
[358] N. Iorga, *op. cit.*, tom. V, p. 109, nr. 140.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cumente, care se referă la căsătoriile dintre robi şi oameni liberi, se consemnează că aceştia din urmă nu vor plăti bir, cum nu plăteau nici primii [359], dar oamenii liberi, robiţi pe nedrept, cereau să fie impuşi la bir cu ţara, pentru a fi şi ei ca ceilalţi moldoveni [360]. Acceptarea plăţii birului de către autorităţi, pentru ei echivala cu eliberarea din robie.

În „Condica de socoteli", pe anii 1763—1764 a lui Grigore Calimachi, care cuprinde „slujba mucarerului scoasă pe iulie", după „tablili date de zlotaşi", robii sînt înscrişi, pe ţinuturi, cu sumele respective, adică: „ţiganii din Suceava şi Cîmpulung" cu 486 lei, Neamţ 372 lei, Roman 94,60 lei, Bacău 150 lei, Putna 145 lei, Tecuci 60 lei, Covurlui 33 lei, Tutova 51 lei, Vaslui 145,90 lei, Fălciu 36 lei, Hîrlău şi Dorohoi 88,60 lei, Cîrligătura 96,60 lei, Iaşi 111 lei, iar cei din oraşul Iaşi 103,60 lei ş.a. [361]. Fiindcă nu se ştie cîţi ţigani robi din fiecare ţinut au fost impuşi la plata mucarerului, nu putem preciza cota fiecăruia. La plata mucarerului, pe lîngă locuitorii liberi şi robii domneşti, contribuiau şi cei particulari, cum ne arată un document din 30 iulie 1760, cînd spătarul Toma da o mărturie egumenului Simion de la Soveja, pentru un ţigan rob al mănăstirii, fugar în Transilvania, pentru care plătise el mucarerul [362]. Din această mărturie, deşi nu se arată suma, totuşi se poate constata că nu era neglijabilă, fiindcă boierul făcea caz de dînsa.

Un alt impozit plătit de robi în secolul al XVIII-lea se numea „banii grajdului domnesc", de care erau scutiţi numai robii mitropoliei, care şedeau în „cutul mitropoliei". În acest document se menţiona că banii grajdului domnesc se vor plăti numai de ţiganii „cu casă în tîrg, în Suceava" [363].

De impozitul numit „banii grajdului" erau scutiţi robii domneşti meseriaşi, ca Ioan „lăcătuşul gospod" din Iaşi, luat de domn „ca să fie numai pentru treaba lucrului gospod" [364]. După alte documente de scutiri, ca de exemplu cele acordate mănăstirii Sf. Nicolae din Botoşani, constatăm că robii mai erau obligaţi să plătească şi impozitul numit „banii potcoavelor", precum şi „alti angării sau beilicuri, ce sînt pre alţi ţigani" [365].

Zalloni, în cunoscuta lui lucrare despre fanarioţi, arată că birul (capitaţia) plătit de fiecare rob ţigan aşezat era de doi galbeni pe an şi de un galben pe fiecare ţigan nomad [366].

După un document din 12 mai 1658 ţiganii robi mănăstireşti trebuiau să suporte „cheltuiala mesei domneşti pre tot anul" [367]. Acest act

[359] Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXXII/40 (1758 ianuarie 31); Ms. nr. 656, f. 76 v.
[360] Theodor Codrescu, *op. cit.*, tom. XXI, p. 388—390.
[361] N. Iorga, *Documentele Calimachi*, tom. II, p. 89—92.
[362] Arh. St. Buc., Ms. nr. 656, f. 76.
[363] Bibl. Acad., CLXXXVI/64.
[364] Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXVII/17 (1747 iulie 15).
[365] *Idem*, M-rea Neamţ, XLV/6 (1757 iulie 15); XLV/8 (1758 decembrie 18).
[366] Marcu Filip Zalloni, *Despre fanarioţi*, trad. Iorgu Balş, p. 72.
[367] Vartolomei Măzăreanu, *Condica M-rii Voroneţ*, p. 96—97.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

arată sistemul fiscal exploatator al orînduirii feudale ca foarte inventiv, obligînd chiar pe robi să suporte o asemenea cheltuială. La data amintită au fost scutiți de „cheltuiala mesei domnești" țiganii robi ai mănăstirii Voroneț [368]. Fiindcă această obligație nu mai apare în alte documente s-ar putea presupune că a fost temporară, sau înglobată în formula generală de „alte angării".

Țiganii robi stabili, atît mănăstirești [369], cît și domnești [370], plăteau desetină de stupi și gorștină de mascuri, dacă aveau asemenea bunuri. Nu este exclus ca să fi avut asemenea obligații și robii boierești. Într-un document din 3 iulie 1753 dat țiganilor lingurari se prevedea că „pentru un mascur, doi", ce ar fi avut, după casele lor, să „n-aibă supărare de către deseatnici" [371]. Robii care aveau cai erau obligați să-i dea pentru olac și să facă podvoade [372]. Evident că asemenea obligații produceau perturbări și pagube stăpînilor, fie ei boieri sau mănăstiri, dar și robilor atît de săraci. Stăpînii, care aveau trecere la domnie, în special episcopii și egumenii mănăstirilor, căutau să obțină pentru robii lor scutiri de aceste obligații [373]. Erau scutiți de impozite și alte obligații fiscale juzii, vătavii și bulibașii de țigani robi. Ei aveau sarcina de a strînge și preda vistieriei impozitele plătite de robi [374].

IV. BUNURILE MOBILIARE ȘI IMOBILIARE ALE ROBILOR

Robii puteau avea bunuri proprii pe care și le administrau singuri și de care dispuneau[375]. Chiar în secolul al XV-lea se menționează donații de robi „cu toată averea lor" **И съ всѣмь имѣнимь** [376]. Sînt și alte informații care arată că robii donați aveau bunuri proprii [377]. Documentul din 5 octombrie 1572, prin care Ion Vodă cel Cumplit a întărit unui „țigan" numit Nicola 1/3 din 1/5 parte din satul Baloteștii și un vad de moară la Putna, cumpărate cu 120 de zloți tătărăști, se referă la un mic boiernaș poreclit „țiganul" și nu la un rob [378]. Documentul din 15 mai

[368] Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXXIII/15 (1657 aprilie 11). Scutire acordată de Gh. Ștefan judelui de țigani Ion, pentru obligația lui de a strînge țiganii domnești împrăștiați prin țară.

[369] *Ibidem.*

[370] *Ibidem*, XXXIII/15.

[371] „Revista istorică", an. III, p. 15—16; N. Iorga, *Anciens documents de droit roumain*, tom. II, p. 524—525.

[372] Melchisedec, *Cronica Romanului*, p. 309—310; Arh. St. Buc., M-rea Secul, I/20.

[373] *Ibidem*; N. Iorga, *op. cit.*, p. 524—525.

[374] G. Potra, *op. cit.*, p. 71; B. Scurtuleanu, *op. cit.*, p. 37—38.

[375] M. Costăchescu, *op. cit.*, tom. II, nr. 38, nr. 39, nr. 54, nr. 65 și nr. 121.

[376] *Ibidem*, nr. 121 (1453 ianuarie 6).

[377] B. Scurtulencu, *op. cit.*, p. 26—28 și 54; A. Gebora, *op. cit.*, p. 43; M. Emerit, *op. cit.*, p. 132.

[378] *D.I.R., A*, sec. XVI, tom. III, nr. 15.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1642 se referă însă la un țigan liber, care cumpărase o bucată de ocină din Mirceni, în valoare de zece lei [379]. „Țîgan din Silești", căruia la 18 martie 1652 Vasile Lupu îi da o „carte" ca să-și poată stăpîni ocina, cumpărată de la soția unui preot, nu era un țigan rob ci un om liber numit „Țîgan" [380].

Unii robi, poate meseriași (documentele se referă mai mult la țiganii liberi), cu anumite excepții, dispuneau de bani, pe care îi împrumutau cu zăloage. La 1 august 1676 țiganul Ciudin din Bîrlad împrumutase, unui oarecare Postolache Patrașcu 35 de lei pentru care luase ca zălog „un zapis al caselor". Ceva mai tîrziu Postolache Patrașcu fugise din țară. Ciudin a reclamat domnului, care a dat dispoziții „de au opritu casăli". Postolache nemaiîntorcîndu-se Ciudin i-a vîndut casele cu 35 de lei [381].

Considerăm deosebit de interesant un document din 20 martie 1708 în care se arată cum înaintea vornicilor de Bîrlad a venit cu o carte domnească țiganul Lupașcu, pentru o casă făcută de el în acest oraș. Unul din orășeni, Toader Abagerul, a declarat că locul era al său cumpărat de la Baboi țiganul. Orășenii chemați ca martori au susținut că locul nu era al lui Baboi, ci „loc domnesc", din care cauză nu „încapi țiganul să vînză, că țiganul n-are moșii" [382]. Totuși, fiul acestui Lupașcu, cu știrea tuturor fraților săi, a vîndut, la 26 iunie 1744, lui Ioniță Mîțăblîndă un loc de casă și o pivniță pentru suma de 16 lei [383]. Peste vreo 10 ani (10 aprilie 1754) Ion Mîțăblîndă, fiindcă se stricase casa, a vîndut locul și pivnița lui Chiriac țiganul, cu 12 lei. Alții „nu încăpeau" să-l cumpere fiindcă Chiriac era nepotul lui Lupașcu țiganul [384]. Deci, în orașe unii țigani liberi puteau deține proprietăți imobiliare ca și ceilalți orășeni. Fiind stăpîni necontestați ai unor asemenea bunuri, evident că, după cum s-a văzut, puteau dispune de ele.

Despre țiganii robi, despre bunurile lor mobiliare, amintesc multe documente, care se referă, în special, la robii fugiți sau împrăștiați prin țară. Ei trebuiau luați cu tot ce aveau și duși acolo unde cereau stăpînii lor [385]. Un document din 7 martie 1753 se referă și la „ciniile" țiganilor, care trebuiau aduși la mănăstirea Nicoriță de unde fugi-

[379] Arh. St. Iași, CCCXXIII/48.

[380] Bibl. Acad., XXII/199.

[381] Arh. St. Iași, CDVIII/10. La 20 decembrie 1691 Grigore Burgă neavînd cu ce „plăti niște dăjdi, s-au îndatorat la un Bolea țiganul și apucîndu-l țiganul de bani", a dat lui Dima pîrcălabul niște părți de ocină (A. Sava, *Documente putnene*, tom. I, p. 51). Gheorghe Mereuță căldărarul, care a putut fi un țigan liber, a dat un zapis egumenului Cozma de la mănăstirea Precista Răducanu de la Ocnă, că i-a vîndut ocina sa dreaptă și moșie de la părinții săi, două pogoane și jumătate de loc, care erau lîngă căsoaia mănăstirii, cu 50 lei bătuți. Tot Gh. Mereuță a mai făcut mănăstirii danie o jumătate loc de casă (Arh. St. Buc., M-rea Precista Răducanu, XIV/6).

[382] I. Antonovici, *Documente bîrlădene*, tom. II, p. 17—18.

[383] *Ibidem*, p. 25.

[384] *Ibidem*, p. 25—26. Chiriac țiganul a vîndut locul logofătului Ilie cu 25 lei (1758 iulie 27); p. 41—42.

[385] Arh. St. Iași, CDXII/6, 36; Bibl. Acad. LII/72; Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXXVI/6; Ms. nr. 578, f. 379 v.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

seră [386]. Se menţionează că la 15 iunie 1718 ţiganii robi ai mănăstirii Bistriţa îşi aveau „bucatele" — adică vitele — lor pe care urmăreau să le „tragă" agenţii fiscului pentru neplata impozitelor, deşi mănăstirea avea „darea ei deusebi de altă ţarî", precum şi posibilitatea de a apara „bucatele ţiganilor săi" ca „să nu se ia pentru alţii şi nici pîrcălabii să nu-i amestici" [387].

Olăcarii urmăreau să ia în olac caii robilor mănăstireşti sau în podvoade, ceea ce înseamnă că ei aveau şi cai, precum şi alte animale de povară, care puteau fi folosite pentru transporturile cerute de dregătorii statului [388]. Ca să-şi poată întreţine aceste animale evident că robii aveau anumite întinderi de fînaţ puse la dispoziţie de stăpîni, sau pe care le munceau în dijmă [389].

Un ţigan rob al mănăstirii Neamţului, meseriaş morar, care se afla la un boier, a fost luat de juzi şi trimis la mănăstire. Robul avea un car cu patru boi şi alte „calabalîcuri ale casei lui" [390].

În „Aşezămîntul ţării Moldovei" din anul 1741 al lui Constantin Mavrocordat, în paragraful 36 (referitor la căsătoriile dintre ţiganii robi şi moldoveni) este şi următorul pasaj : „că fiind unii ţigani bogaţi şi ca să nu se îndemne a ieşi sămînţa lor din robie, să dea îndoit, adică numai ţiganul cu moldoveanca 300 lei, care să face cu gloaba popii şi a naşului 380 lei. Şi aceasta s-au făcut ca să lipsească cele fără de cale obicinuite şi să înfrîneze ; nicidecum moldovan cu ţigan să nu se amestece, nici popii, precum nici naşii să nu-i mai cunune" [391].

L'ESCLAVAGE EN MOLDAVIE

(DE LA CRÉATION DE L'ÉTAT MOLDAVE AU MILIEU DU XVIII-e SIÈCLE) (I)

RÉSUMÉ

L'auteur publie la première partie de l'étude qu'il a consacrée à l'esclavage en Moldavie. Cette première partie comprend les chapitres suivant : I — *L'origine des esclaves dans les pays roumains* ; II — *La situation économique, sociale et juridique des esclaves* (la classification des esclaves d'après leur maître) ; III — *Les obligations de travail et les redevances en argent des esclaves à l'égard de leur maître et de l'Etat*; IV — *Les biens meubles et immeubles des esclave.*

386 Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXXI/6.
387 *Ibidem*, XXXII/24.
388 *Idem*, M-rea Secul, I/20 (1708 august 20); „Revista istorică", an. III (1917), p. 15—16. Document din 3 iulie 1753, care se referă la luarea în olac a cailor ţiganilor lingurari şi a carelor lor la podvezi.
389 Arh. St. Buc., M-rea Neamţ, LXV/8 (1777 octombrie 27).
390 *Idem*, M-rea Secul, III/112 (1781 aprilie 13).
391 Theodor Codrescu, *op. cit.*, tom. IV, p. 396—408.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Dans le premier chapitre l'auteur met en évidence que les esclaves dans les pays roumains, ainsi que dans le sud-est de l'Europe, sont originaires de l'Inde. Ils sont venus chez nous en passant par la péninsule des Balkans.

Les boyards et les monastères se sont procurés un grand nombre d'esclaves soit par donations que le prince régnant leur a faites, soit par voie d'achats. Les boyards moldaves ont acheté même en Transylvanie des esclaves tziganes.

Selon le maître auquel ils appartenaient, les esclaves se divisaient en trois catégories :a) les esclaves du prince régnant, b) les esclaves des monastères et c) les esclaves des boyards. La plupart des esclaves étaient rattachés soit aux terres des boyards ou des monastères soit servaient comme domestiques ou comme artisans à la cour princière ou dans les maisons des boyards.

Les esclaves du prince régnant ont eu une meilleure situation que les esclaves des boyards ou des monastères. En effet, à l'exception de ceux qui étaient astreints au travail à la cour princière, les autres esclaves du chef de l'État pouvaient circuler librement dans toute la Moldavie, ayant seulement l'obligations de payer périodiquement une certaine somme d'argent.

Les esclaves des boyards, ainsi que les terres provenant de donations, étaient confisqués par le prince régnant lorsque leurs maîtres étaient impliqués dans des procès de haute trahison.

Le chef de l'État a rarement fait des donations d'esclaves pratiquant un métier.

Les boyards et les monastères s'efforçaient d'acquérir des esclaves en bonne santé, aptes au travail et qu'ils pouvaient vendre n'importe quand à des prix élevés.

Le travail des esclaves, ainsi que celui des paysans serfs, a été exploité uniquement au profit de la classe qui gouvernait l'Etat.

Le maîtres pouvaient exiger des esclaves n'importe quel travail. Le travail que l'esclave devait fournir dépandait du bon vouloir du maître. Aucune norme légale ne limitait ni ne précisait la durée du travail auquel les esclaves étaient astreints.

Les détenteurs de l'autorité étatique ont inscrit les esclaves dans des registres spéciaux et les ont obligés à payer de lourds impôts. Les boyards et les monastères voyant que, par ce procédé, leurs revenus diminuaient, se sont efforcés d'obtenir du prince régnant que leurs esclaves soient exemptés de tout impôt. Parmi les esclaves il y en avait qui possédaient des biens, mais la valeur de ces biens était fort petite. Pourtant assez souvent les agents du fisc ont confisqué le maigre pécule des esclaves qui n'avaient pas payé leur impôt.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CĂILE DE COMUNICAȚIE TERESTRE ÎN MOLDOVA ÎNTRE 1834—1848 (I)

DE

L. BOICU

Condițiile generale și speciale ale dezvoltării transporturilor. Sub impulsul creșterii forțelor de producție, economia Moldovei a continuat să se dezvolte în perioada regulamentară într-un ritm din ce în ce mai grăbit. Procesul de dezvoltare economică a Moldovei a fost accelerat în urma aplicării clauzelor, referitoare la țările noastre, ale tratatului de la Adrianopol. Articolul al V-lea al tratatului prevedea dreptul Principatelor Române de a se bucura „de liberul exercițiu al cultului lor, de o siguranță desăvîrșită, de o administrație națională independentă și de o deplină libertate de comerț" [1]. Actul separat al tratatului de la Adrianopol, referitor la Principatele Române, limita amestecul Porții în treburile interne ale țărilor noastre, abolind furniturile de cereale, oi, legume, corvezile și rechizițiile pe care Moldova și Țara Românească erau obligate să le execute în favoarea Turciei. Actul proclama dreptul locuitorilor din cele două principate de a se bucura de „deplina libertate de comerț, pentru toate produsele solului lor și a industriei lor... fără nici o restricție" [2].

Prin aplicarea acestor prevederi, abolirea monopolului turcesc asupra comerțului nostru exterior și limitarea ingerințelor curții suzerane în afacerile țărilor noastre au devenit fapte împlinite. Urmarea firească a acestei stări de lucruri a constituit-o slăbirea rolului de frînă pe care l-a jucat Impreiul Otoman în procesul de dezvoltare a Principatelor Române. În felul acesta, forțele de producție au fost într-o oarecare măsură descătușate, iar economiei noastre i s-au creat condiții de progres mai prielnice.

---

[1] D. A. Sturdza, G. Petrescu, *Acte și documente relative la Istoria Renașterei României*, vol. I, p. 321.

[2] *Ibidem*, p. 328.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Sustrasă monopolului otoman, producția cerealieră a crescut într-un ritm fără precedent. În numai zece ani, producția de cereale marfă în Moldova s-a dublat: în 1838 se produceau aproximativ 395 964 hl de grîu și secară, iar în 1849 — 736 123 hl [3].

Creșterea producției de cereale marfă, dezvoltarea tîrgurilor și orașelor, sporirea populației sătești și orășenești, a numărului comercianților și al meseriașilor, dezvoltarea schimburilor între oraș și sat, creșterea numărului de instalații industriale și meșteșugărești, dezvoltarea vechilor centre de producție a sării, a cherestelei, a păcurii, apariția unor centre noi, ca spre exemplu Comănești, de unde se extrăgeau cărbunii care se transportau la Galați sau la Iași la moara cu aburi a lui Gueldry, adîncirea continuă a diviziunii sociale a muncii etc. sînt dovezi invederate ale dezvoltării pieții interne [4]. Sutele de cereri de înființare de iarmaroace, numeroasele deschideri de drumuri noi de legătură cu centrale orășenești sau cu căile principale de comunicație, fac dovada măsurii în care gospodăria încă feudală era atrasă de piață. Una din caracteristicile dezvoltării pieții interne a Moldovei în acea perioadă a constat în aceea că ea era pe punctul de a depăși stadiul de iarmaroc pentru a îmbrățișa întreg cuprinsul țării, tinzînd în același timp să se unească cu cea a Țării Românești [5], ceea ce s-a și întîmplat la sfîrșitul perioadei care face obiectul studiului nostru.

Legătura între toți acești factori ai vieții economice și sociale era asigurată prin căile și mijloacele de comunicație. Ele însă erau departe de a corespunde cerințelor mereu crescînde ale unei societăți în plină dezvoltare. În condițiile create prin pacea de la Adrianopol, pentru marele proprietar moldovean se puneau cu o deosebită stringență două probleme: a produce cît mai multe cereale marfă și a le desface pe cît posibil mai avantajos. Desfacerea avantajoasă a produselor marfă era însă indisolubil legată de asigurarea unui transport lesnicios, ieftin. Un astfel de transport se putea efectua numai pe căi și cu mijloace de comunicație bune. Dar starea în care se aflau căile și mijloacele noastre de comunicație era nesatisfăcătoare. Moldova rămăsese o țară în care principalul mijloc de transport greu pe uscat era carul, o țară fără șosele, cu poduri insuficiente și proaste. Din această cauză, regiuni întregi rămăseseră izolate, nelegate cu principalele căi de comunicație ale țării și continuau să se dezvolte din punct de vedere economic extrem de lent. Din aceeași cauză cheltuielile de transport erau mult ridicate și în unele regiuni, pe anumite distanțe, depășeau chiar valoarea

[3] I. Adam, N. Marcu, *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura României*, București, 1956, p. 12.

[4] Vezi *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 969 și urm.

[5] Un pas important pe această cale l-au constituit convențiile vamale încheiate între cele două principate. Vezi I. C. Filitti, *Primele convențiuni între Principatele Române*, în „Viața Românească", nr. 11, noiembrie 1908, Iași, p. 183 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mărfii transportate. Starea în care se aflau căile și mijloacele de comunicație, prețul de cost ridicat al transporturilor, puneau în imposibilitate unele regiuni să-și desfacă mărfurile. Bunăoară, din aceste motive cerealele din nordul Moldovei erau transformate în rachiu [6]. Starea proastă în care se aflau căile noastre de comunicație explică de ce transportul unor categorii de mărfuri din Anglia la Galați, de pildă, costa mai puțin decît transportul lor de la Galați la Dorohoi [7].

Insuficiența căilor și a mijloacelor de comunicație în Moldova era în totală contradicție nu numai cu interesele de negustor ale boierului, ci și cu întreg procesul de dezvoltare economică și socială a țării. În aceste împrejurări era natural ca problema comunicațiilor, a transporturilor să devină una din preocupările de bază ale categoriilor sociale interesate activ în schimbul de mărfuri. Aceste preocupări s-au reflectat pregnant în dispozițiunile Regulamentului Organic, care a pus bazele unei noi orientări a statului moldovean — în mare măsură potrivit cu cerințele progresului — în domeniul căilor și a mijloacelor de comunicație.

Răspunzînd intereselor păturilor sociale angrenate activ în schimbul de mărfuri, Regulamentul Organic a prevăzut măsuri și mijloace, amănunțit indicate, privind îmbunătățirea comunicațiilor. Prin art. 139, secția a II-a a „departamentului treburilor dinlăunrtu" a fost însărcinată cu îndatorirea „ținerii în bună stare a drumurilor mari, și mai cu osebire a acelora ce ar aduce mai multă înlesnire și siguranție. Poduri de lemn sau de piatră se vor face și se vor păzi deapururea în bună stare, peste rîuri și pîraie și peste trecătoarele mlăștinoase" [8]. Prin art. 158 s-a hotărît ca „Siretul și Prutul, care curg de-a lungul țării spre amiazăzi și dau în Dunăre, să slujească spre coborîrea mărfurilor și a producturilor țerei, fără vreo dare de plată la plutirea lor..." [9]

În sfîrșit, Regulamentul Organic a fost prima legiuire a țării care a prevăzut includerea în mod regulat în bugetul Moldovei a unor sume special destinate îmbunătățirii căilor de comunicație: 75 000 lei anual, bani pentru a căror întrebuințare „domnul împreună cu Obștească Obicinuită Adunare va hotărî pentru această slujbă [lucrul la șosele — n.n.] prețul zilei lucrului și a cărăturii, cu care preț vor fi îndatoriți a lucra sătenii ținuturilor unde acest fel de drumuri au să se întocmească, și de care ei mai ales se folosesc" [10].

---

[6] N. Suțu, *Scurtă privire asupra cauzelor stînjenirii și stagnării comerțului și asupra nevoilor economice ale Moldovei*, în *Opere economice*, (Ediție îngrijită de I. Veverca) Edit. Științifică, București, 1957, p. 57—58.

[7] *Ibidem*, p. 339.

[8] *Regulamentul Organic al Moldovei, în Analele parlamentare ale României* tom. I, partea a II-a, București, 1893, p. 154.

[9] *Ibidem*, p. 159.

[10] *Ibidem*, art. 74, p. 96.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Pe baza acestor dispoziţiuni, organele de stat, însărcinate cu executarea lor, persoane şi societăţi particulare care au obţinut concesiuni, au întocmit planuri de anvergură în vederea construirii de şosele, proiecte de navigabilizare a rîurilor, de construcţii de poduri mari de piatră, de introducere a căilor ferate etc. O dată însă cu încercările de transpunere a acestor proiecte în practică, realitatea social-economică consacrată prin Regulamentul Organic le-a amputat, le-a ciopîrţit şi le-a redus la dimensiunile regimului feudal. Astfel, au ieşit în relief limitele acestei legiuiri, înainte de toate o legiuire feudală, care nu numai că a menţinut orînduielile iobăgiste, dar le-a şi întărit. Lipsa mîinii de lucru libere, a capitalurilor etc., au fost cauzele principale care au menţinut lucrările în domeniul căilor şi a mijloacelor de comunicaţie la nivelul unei societăţi încă feudale.

Regulamentul Organic, oglindind în mare măsură interesele boierimii feudale, a conceput îmbunătăţirea căilor de comunicaţie prin metode tipic feudale. Toate îndatoririle de lucru la şosele au fost aruncate pe seama ţărănimii care trebuia să presteze, pe un preţ al zilei de muncă mult sub valoarea efortului, 6 zile pe an, care în realitate se ridicau, după cum vom vedea, la 10—12 zile pe an. De aceea, această obligaţie a ţărănimii clăcaşe era de fapt — aşa cum a şi fost numită la 1848 — havale. Alcătuitorii Regulamentului Organic au motivat cu ipocrizie aceste îndatoriri ale ţărănimii clăcaşe prin aceea că şoselele care urmau să se construiască vor fi folosite „mai ales" de către ea [11]. În afară de aceasta, Regulamentul Organic a păstrat şi întărit, prin legiferare în folosul boierimii feudale, unele rămăşiţe ale dreptului senioral, ca brudina, sau a stabilit obligaţia statului, iezăturilor, morilor şi a podurilor de pe apele mari, în cazul cînd aceste ape vor fi redate navigaţiei, de către stat sau persoane şi societăţi particulare. Această dispoziţiune a fost una din cauzele eşuării multora din proiectele de navigabilizare a rîurilor noastre.

Aşadar, Regulamentul Organic, consfinţind numeroase dispoziţiuni şi măsuri utile, a consacrat însă şi întărit regimul feudal în unele domenii ale vieţii social-economice, iar prin aceasta a limitat şi îngreuiat de la început lucrările de îmbunătăţire a căilor de comunicaţie.

Lucrările în acest domeniu s-au desfăşurat sub semnul contradicţiei între nevoile economiei noastre şi posibilităţile de satisfacere pe care le-a oferit regimul feudal moldovean. În Moldova, toate categoriile sociale erau interesate în îmbunătăţirea căilor şi a mijloacelor de comunicaţie. Ion Ghica a notat că „noi în toate clasele simţim amar lipsa drumurilor: boierul cînd îşi cară fînul şi lemnele, arendaşul cînd îşi cară bucatele la Galaţi sau la Brăila, neguţitorul cînd îşi aduce

[11] *Regulamentul Organic al Moldovei*, loc. cit., art. 74, p. 96.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

marfă în București și în Iași și țăranul peste tot anul [12]. Reprezentanți ai tuturor categoriilor sociale și-au manifestat dorința de a se moderniza drumurile, de a se construi șosele, de a se navigabiliza rîurile etc. Cereri care țintesc la realizarea unor astfel de obiective nu lipsesc aproape din nici un memoriu sau program politic după anul 1831. Toate categoriile sociale din Moldova au primit, fără excepție, cu satisfacție unele dintre prevederile Regulamentului Organic în acest domeniu.

Societatea moldovenească luase însă față de această problemă o poziție nediferențiată numai în principiu, căci atunci cînd s-a trecut la alegerea celor mai nimerite mijloace pentru înfăptuirea unor îmbunătățiri radicale în domeniul comunicațiilor au apărut puncte de vedere contrarii. Boierimea, prin Regulamentul Organic și prin legiuirile ulterioare intrării lui în vigoare, a aruncat pe seama țărănimii clăcașe toată greutatea unor lucrări de mari proporții și durată. Unele elemente reprezentînd mica boierime, sau burghezia în formare și dezvoltare, s-au opus folosirii unor mijloace tipic feudale, pe care Regulamentul Organic le consfințise; ele au indicat căi și obiective care au depășit vădit nu numai dispozițiile Regulamentului Organic, ci și chiar, în unele cazuri, însăși posibilitatea societății feudale moldovenești. Prin aceasta se demonstra, printre altele, că regimul era incapabil să țină pasul cu progresul.

În *Proiectul pentru cele ce s-au socotit spre îndreptarea în ale ocîrmuirii din lăuntru* al conjurației lui Leonte Radu, din septembrie-octombrie 1839, se cerea „să se facă toate drumurile cele mari șosele ca în Austria și cu aceleași mijloace" [13].

Mihail Kogălniceanu s-a ridicat cu hotărîre împotriva sistemului feudal de construire a șoselelor. În *Dorințele partidei naționale în Moldova* el cerea, în art. 34, înlesniri comerțului și libertății muncii prin deschiderea de canale și drumuri și „mai ales desființarea a orice beilicuri, cărături și havalele, precum la drumuri publice" [14] etc.

Ion Ghica s-a preocupat și el de problema căilor și a mijloacelor de comunicație. În anul 1848 a publicat un studiu [15] în care a analizat transporturile terestre, fluviale și maritime în unele regiuni ale lumii unde progresul a fost remarcat. Observațiile și concluziile sale au urmărit să indice măsura și modul în care progresele înregistrate în procesul de dezvoltare a căilor de comunicație se pot aplica în țările noastre. Și în acest domeniu, ca și față de alte probleme capitale ale epocii, I. Ghica s-a situat pe o poziție

[12] I. Ghica, *Măsurile și greutățile românești și moldovenești în comparație cu ale celorlalte neamuri. Cu un articol asupra mijloacelor de comunicație*, București, 1848, p. 8—9.

[13] Vezi Hurmuzaki, Supl. I, vol. VI, p. 91.

[14] *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. IV, București, 1903, p. 104.

[15] I. Ghica, *op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

avansată. Alături de Mihail Kogălniceanu, V. Alecsandri şi alţii, el a fost unul din promotorii introducerii căilor ferate şi a vaselor cu aburi în ţările noastre.

V. Alecsandri a înfierat, alături de M. Kogălniceanu, „lucrul nemăsurat al boierescului, lucrul şoselelor, lucrul podurilor s.c.l." [16], opunîndu-se dispoziţiilor Regulamentare, care au aruncat întreaga sarcină a muncii la şosele şi poduri pe seama clăcaşilor.

Participanţii la mişcarea din martie 1848 în Moldova au cerut „contenirea tuturor beilicurilor" [17], şi, se înţelege, şi munca obligatorie la şosele. Autorii proclamaţiei redactată la 12/24 mai 1848 la Braşov, intitulată *Prinţipiile noastre pentru reformarea patriei,* pun şi ei problema abolirii beilicurilor [18]. Proclamaţia are un caracter net şi în întregime antifeudal. Prin art. 2 se cerea „ridicarea beilicurilor, a lucrului şoselelor, a tuturor împovărărilor fără plată către stăpînire".

Aceste puncte de vedere reprezintă poziţia micii boierimi şi a burgheziei în formare şi dezvoltare faţă de chestiunea care face obiectul studiului nostru. Ele pot fi considerate — deşi în măsură diferită — ca fiind cele mai avansate. O trăsătură comună a lor constă în condamnarea felului cum a fost utilizată forţa de muncă la construcţiile de poduri şi şosele, în demonstrarea necesităţii folosirii la aceste lucrări a muncii libere, „năimită" prin buna învoială. Izbînda acestei revendicări ar fi avut ca urmare sustragerea unui însemnat număr de braţe de muncă din sfera relaţiilor feudale.

Boierimea moldoveană era interesată şi ea, în cel mai mare grad, în dezvoltarea şi îmbunătăţirea căilor de comunicaţie. Pentru boierul moldovean această necesitate era cu atît mai mult simţită cu cît el întrunea, fie şi în parte, după cum spunea N. Suţu, „condiţiile agricultorului, industriaşului şi a[le] comerciantului" [19]. Este şi explicabil de ce boierimea moldoveană a acordat o atenţie deosebită dezvoltării căilor şi a mijloacelor de comunicaţie, de ce marea majoritate a cererilor şi a proiectelor de şoselare a drumurilor noastre, de navigabilizare a rîurilor, de introducere a căilor ferate, a pornit din partea unor boieri. Utilizarea forţei aburului în transporturile terestre, fluviale şi maritime, a uimit şi agitat atît de mult minţile boierilor moldoveni, încît unii dintre ei puneau înflorirea economică a ţărilor apusene numai pe seama transporturilor modernizate. Ideile, planurile şi proiectele de îmbunătăţire a căilor şi a mijloacelor de comunicaţie deveniseră obiecte de studiu la modă. Boierii moldo-

[16] *În numele Moldovei, a omenirii şi a lui Dumnezeu,* în *Anul 1848 în Principatele Române,* vol. I, Bucureşti, 1902, p. 419.

[17] *Loc. cit.,* p. 177.

[18] Val. Popovici, *Dezvoltarea mişcării revoluţionare din Moldova după evenimentele din martie 1848,* în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, nr. 1—2, anul V (1954), p. 447—448.

[19] N. Suţu, *Nevoia de credit în Moldova şi necesitatea unei bănci de amortizare,* în V. Slăvescu, *Viaţa şi opera economistului N. Suţu,* Bucureşti, 1941, p. 473.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

veni făceau astfel încă un pas pe calea adaptării intereselor lor la procesul de trecere de la orînduirea feudală la cea capitalistă.

Reprezentantul tipic al acestei categorii sociale a fost în Moldova N. Suțu, autorul a numeroase memorii și proiecte de modernizare a căilor și a mijloacelor noastre de comunicație. El a fost veșnic preocupat să găsească mijloacele cele mai sigure și potrivite prin utilizarea cărora bogățiile țării să fie valorificate, iar boierimea să capete înlesniri în activitatea și afacerile ei.

N. Suțu condiționa progresul Moldovei de dezvoltarea industriei alimentare. Dezvoltarea industrială a Moldovei era însă preconizată din punctul de vedere al marelui proprietar de pămînt — negustor. S-a observat pe bună dreptate că N. Suțu a fost „un industrialist de nuanță agrarianistă, susținînd necesitatea industrializării exclusiv din punctul de vedere al intereselor agriculturii moșierești" [20]. Înfăptuirea cu succes a acestui proces era însă indisolubil legată de îmbunătățirea căilor și a mijloacelor de transport. „Crearea de noi debușee — spunea N. Suțu — și, mai ales, deschiderea de căi de comunicație expeditive și economice, introducerea treptată a artelor industriale, sînt pentru Moldova o necesitate reală și urgentă și trebuie încurajate prin toate mijloacele capabile... Căile de comunicație, îmbunătățite din zi în zi, se vor preta noilor nevoi ale activității productive și numeroaselor schimburi; rîurile navigabile vor scurta distanțele, vor micșora cheltuielile de transport și vor deschide piețe pentru produsele de la care nu se pot trage foloase din neputința de a le pune la dispoziția consumatorului fără cheltuieli mari. Încetul cu încetul, Moldova va deveni o țară agricolă și industrială" [21].

Importanța și interesul pe care N. Suțu le-a acordat căilor și mijloacelor de comunicație au depășit cu mult preocupările contemporanilor săi. Memoriile și proiectele sale de navigabilizare a Siretului, de introducere a unei căi ferate între Tg. Ocna și Galați, de șoselare a unor drumuri, analiza cheltuielilor de transport, dovedesc o bună informare și competență. El era la curent cu ultimele noutăți în domeniul lucrărilor de șosele din Franța, Anglia etc. Printre hîrtiile sale, aflate la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, se află articole decupate din ziare, note extrase din cărți de specialitate, conspecte etc. El a fost unul din promotorii introducerii la noi în țară a sistemului Mac-Adam de lucru a șoselelor [22].

Aceste preocupări, unice pentru acest domeniu la noi în prima jumătate a secolului al XIX-lea, n-au depășit însă limitele și interesele boierului, a cărui gospodărie are la bază munca clăcașilor. Toate proiectele de modernizare a căilor și a mijloacelor noastre de

[20] Vezi introducerea lui I. Veverca la N. Suțu, *Opere economice*, București, 1957, p. 42.

[21] *Ibidem*, p. 79.

[22] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (în continuare se va cita Bibl. Acad.), ms. rom. 1034.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

comunicație, ca și devizele unor lucrări, întocmite de N. Suțu, sau aprobate de el, indicau printre mijloacele de realizare munca clăcașilor și nu munca omului liber, eliberat de relațiile feudale, de a cărei superioritate nu se îndoia, ba chiar o mărturisea. În felul acesta, N. Suțu s-a împotmolit și el în contradicția dintre scopul, care depășea posibilitățile de înfăptuire pe care le oferea regimul feudal, și mijloacele de lucru tipic feudale.

Am arătat, ceva mai sus, că toate păturile sociale ale Moldovei erau interesate în îmbunătățirea căilor de comunicație și a comunicațiilor în genere, dar mai ales boierimea, pe moșiile căreia producția de cereale marfă creștea necontenit. Și cum boierimea constituia forța conducătoare în stat, era natural ca guvernul, reprezentantul acestei clase, să aibă în centrul atenției sale rezolvarea acestui deziderat. Și, într-adevăr, îmbunătățirea căilor de comunicație a devenit în această perioadă o problemă de stat.

În toate mesajele domnitorului Mihail Sturdza, prezentate cu ocazia deschiderilor anuale ale sesiunilor Obicinuitei obștești adunări, în dările de seamă ale departamentului de interne, măsurile luate pentru înlesnirea relațiilor comerciale ocupă un loc important. Se sublinia, în special, legătura indisolubilă care există între îmbunătățirea căilor de comunicație și progresele comerțului moldovenesc. Mihail Sturdza spunea în ofisul său din 12 ianuarie 1835: „cu cît trebuie a se lăsa comerțul întru toată întinderea slobozeniei, cu atît trebuie a i se da înlesnirea comunicațiilor"[23]. Faptele arată că acest punct de vedere a fost însușit de toți acei care conduceau treburile publice în Moldova. Organizarea administrativă și tehnică a lucrărilor de îmbunătățire a căilor de comunicație, construcțiile de șosele și poduri, paza și întreținerea lor, demonstrează că poziția guvernelor moldovene din acea perioadă a corespuns într-o oarecare măsură necesităților pe care le ridica progresul economic al țării.

Această poziție însă nu poate fi just apreciată dacă nu i se precizează și limitele. Se știe că, în trecut, istoriografia noastră, luînd în considerație numai aspectele pozitive ale activității care s-a desfășurat în acest domeniu în Moldova, a atribuit oamenilor de stat moldoveni și mai ales domnitorului Mihail Sturdza merite exagerate. Trebuie să subliniem însă că, dacă boerimea, forța conducătoare în statul moldovean, a înțeles necesitatea îmbunătățirii căilor și a mijloacelor de comunicație, care coincidea pe deplin cu interesele sale, ea a aruncat în schimb sarcina înfăptuirilor pe spatele țărănimii clăcașe.

Este știut că statul nu a impus boierilor nici o contribuție, în afara lemnelor trebuincioase la repararea podurilor și la construcțiile de șosele că boierii și-au conservat și întărit dreptul brudinei, al unor despăgubiri pentru desființarea iezeturilor de pe Siret și Prut etc. Așadar, activitatea „ocîrmuirii" moldovene în domeniul îmbună-

[23] *Analele Parlamentare ale României*, tom. V, partea a II-a, anexa 20 b, p. 564.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tăţirii căilor şi a mijloacelor de comunicaţie trebuie privită ca fiind activitatea unor reprezentanţi ai boierimii interesate activ în schimbul de mărfuri, investiţii cu mijloace legale de acţiune. Aceasta ne explică şi succesele şi limitele lucrărilor de construcţie a căilor de comunicaţie în Moldova.

Conducerea administrativă şi tehnică a lucrărilor. Prin Regulamentul Organic, conducerea tehnică şi administrativă a lucrărilor de construcţie şi întreţinere a căilor de comunicaţie a fost încredinţată secţiei a II-a a „departamentului din lăuntru". Ea şi-a exercitat atribuţiile, în această ramură de activitate, pînă în 1849.

Amploarea pe care au luat-o lucrările în domeniul comunicaţiilor şi al construcţiilor în general către jumătatea veacului trecut a pus problema reorganizării conducerii lor. Era evident că o simplă secţie de minister nu mai putea să îndrumeze şi să supravegheze ansamblul lucrărilor de construcţii de pe întreg cuprinsul ţării.

Este adevărat că încă din anul 1835 se crease, din aceste motive, un „comitet special al drumurilor" şi al lucrărilor publice. În compunerea lui intrau ministrul „din lăuntru", preşedintele sfatului orăşenesc din Iaşi, inginerul statului, arhitectul capitalei, un casier şi doi desenatori [24]. Comitetul era însărcinat să dirijeze toate lucrările de construcţii publice, cărora trebuia să le imprime o unitate organizatorică şi de pregătire tehnică. Înfiinţarea acestui comitet n-a corespuns aşteptărilor. Activitatea lui, împletită şi suprapusă cu cea a secţiei a II-a a departamentului „din lăuntru", s-a desfăşurat confuz, chiar haotic. Aşa că, pe bună dreptate, în ofisul din 3 septembrie 1849, domnitorul Grigore Ghica observa că „mijloacele menite pentru înaintarea lucrărilor publice au fost pînă acum neregulate şi împărţite în mai multe ramuri... încît [lucrările — n.n.] n-au putut fi unite într-o sistematică organizare, nici închipuirea planurilor şi punerea lor în lucrare, nici contabilitatea" [25]. De aceea înfiinţarea unui departament, în ale cărui atribuţii aveau să fie incluse în mod exclusiv comunicaţiile şi construcţiile, era socotită o măsură oportună. Un astfel de departament, sub numele de Departamentul lucrărilor publice, a fost înfiinţat la 3 septembrie 1849.

Una din chestiunile cele mai dificile ale organizării lucrărilor din punct de vedere tehnic a constituit-o formarea unui corp de ingineri însărcinaţi cu conducerea şi supravegherea muncii. Era vorba de constituirea unui corp de ingineri specialişti în construcţiile de poduri şi şosele. În Moldova nu existau astfel de specialişti, şi de aceea —

[24] I. C. Filitti, *Domniile Române sub Regulamentul Organic 1834—1848*, Bucureşti, 1915, p. 459; Al. A. C. Stourdza, *Règne de Michel Stourdza, prince regnant de Moldavie, 1834—1848*, Paris, 1907, p. 56.

[25] *Manualul administrativ al Prinţipatului Moldovei*, t. II, Iaşi, 1856, p. 211. Vezi şi Nestor Urechia, *Începuturile ministerului de lucrări publice în Principatele Române*, în „Revista societăţii conductorilor de lucrări publice", nr. 2—3, anul IX, 20 septembrie 1914, p. 98.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

arăta inginerul Singurov într-un raport din luna mai 1833[26] — construcţia şi întreţinerea drumurilor erau lăsate în grija isprăvniciilor, care se puteau dispensa, dat fiind caracterul mărginit al lucrărilor, de cunoştinţele tehnice ale unor specialişti.

În ajunul începerii lucrărilor de construcţii de poduri şi şosele, Singurov a propus[27] ca lucrările în domeniul comunicaţiilor să fie scoase de sub egida ispravnicilor şi să fie atribuite inginerului statului, care urma să fie ajutat de un inginer şi un „cartejnic" (tenhician însărcinat cu întocmirea planurilor). La 14 ianuarie 1834, Sfatul ocîrmuitor, luînd în discuţie propunerile lui Singurov, conchidea că Moldovei nu-i este „de neapărată trebuinţă... mai mult decît un ajutor de inginer —..., iar pentru drumurile şi podurile din afară să rămîie precum au fost, supt îngrijirea ispravnicilor... şi numai la nevoie să fie chemat inginerul să facă smeturi"[28]. Aşadar, cererea lui Singurov de a se mări numărul specialiştilor şi de a li se spori atribuţiile a fost respinsă.

Puţinii ingineri de care dispunea Moldova în anul 1834 au fost însărcinaţi cu elaborarea planurilor de îmbunătăţire a căilor de comunicaţie : planuri de şoselare, de construcţii de mari poduri de piatră etc.

Chiar în această etapă pregătitoare, de elaborare a proiectelor şi devizelor, a ieşit din nou în evidenţă faptul că lucrările nu vor putea fi executate mai înainte ca Moldova să-şi formeze un corp de tehnicieni, corespunzător ca număr şi calitate pretenţiilor pe care le impuneau proiectele de construcţie. Iată pentru ce Sfatul Ocîrmuitor şi-a schimbat atitudinea şi a angajat la început specialişti din statele austriece, iar mai tîrziu din Franţa.

Agenţia austriacă din Iaşi a comunicat Secretariatului de stat al ţării, printr-o notă din 14 decembrie 1835, că la cererea guvernului moldovean, „gubernia" Leovului este gata să trimită în Moldova ingineri de poduri şi şosele. Într-adevăr, nu după multă vreme, inginerii Karl Baudus, Ioseph Roschek, Wintzer Stosak şi Karl Woljart, şi-au prezentat cererile de angajare însoţite de diplomele de atestare a pregătirii lor[29]. Autorităţile moldovene l-au găsit corespunzător numai pe Ioseph Roschek, care a şi fost angajat în serviciul Moldovei[30]. În afară de Roschek au mai fost angajaţi în 1835 Braun[31], în 1838 Karl Ostwaldt[32], în 1839 Ioseph Bolberitz[33]. În 1841 lucra deja la construcţiile de şosele inginerul austriac Fuks[34]. Un inginer cu o activitate

[26] Arh. St. Iaşi, Tr. 1764, op. 2013, nr. 403, f. 11—12.
[27] *Ibidem.*
[28] *Ibidem.*
[29] Arh. St. Iaşi, Tr. 1764, op. 2013, nr. 2, f. 21—22.
[30] *Ibidem.* f. 24.
[31] Arh. St. Iaşi, Tr. 766, op. 868, nr. 249, f. 127.
[32] Arh. St. Iaşi, Tr. 926, op. 1066, nr. 106, f. 1.
[33] Arh. St. Iaşi, Tr. 1764, op. 2013, nr. 3758, f. 95.
[34] Arh. St. Iaşi, Tr. 1382, op. 1560, nr. 1409, f. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

deosebit de rodnică în Moldova a fost cehul Peytaven, venit în Moldova în anul 1843 [35]. De numele lui se leagă lucrări de „înfrumusețare" și sistematizare a orașelor, construcții de poduri și șosele, introducerea telegrafiei [36] etc.

Dintre inginerii străini, o mențiune specială merită porucicul rus N. Singurov, care a desfășurat în Moldova, timp de peste 20 ani, o foarte bogată activitate. El rămîne în țară în vremea administrației ruse din anii 1828—1834. În 1833 este numit „glavnoi inginer" (inginer principal), iar în 1854 este avansat colonel și numit director al Departamentului lucrărilor publice [37]. Se pune însă problema în ce măsură inginerii străini angajați corespundeau prin studiile și pregătirea lor titlurilor pe care le purtau. Un răspuns categoric este greu de dat, deoarece n-am găsit copiile de pe atestatele și diplomele pe care ei le-au prezentat autorităților moldovene. Este neîndoielnic că L. Braun, Peytaven, Singurov purtau cu totul justificat titlul de inginer [38]. În privința celorlalți avem suficiente motive de îndoială. Este sugestivă, din acest punct de vedere, observația inginerului F. Freywald, care, referindu-se în decembrie 1835 la angajarea unor ingineri austrieci, nota că toți cei vizați nu sînt ingineri, ci „inspectori de șosele" [39]. De altfel este foarte greu să credem că acești *rara avis*, cum erau inginerii în acea epocă, își părăseau țara angajîndu-se în Moldova numai pentru executarea unor planuri de șosele. Dovada ne-o oferă inginerii francezi care acceptă să intre în serviciul Moldovei numai pe postul de inginer șef, sau pentru executarea unor lucrări speciale de mare însemnătate (construcțiile de poduri mari de piatră, navigabilizarea rîurilor). Este vorba deci de lucrări care solicită într-adevăr cunoștințe temeinice ce se capătă numai prin studii speciale superioare.

Să mai adăugăm la cele de mai sus că remunerația pe care o acorda statul moldovean inginerilor nu era de loc ispititoare. În 1840, inginerul L. Braum refuza să recomande guvernului moldovean spre angajare ingineri deoarece, își motiva refuzul, cu un salariu așa de mic un inginer cinstit nu poate acepta oferta, afară doar dacă și-a pus în gînd să jefuiască statul și pe salahori [40]. Așadar, nu toți aceia pe care îi găsim în materialele de arhivă intitulați ingineri aveau cu adevărat acest titlu. În realitate numărul lor a fost mult

[35] Arh. St. Buc., Depart. lucr. publ. Moldova, dosar 660/1855, f. 1

[36] L. Boicu, *Introducerea telegrafiei în Moldova. Contribuții la cunoașterea ocupației austriece a Principatelor Române (1854—1857)*, în „Studii și cercetări științifice. Istorie", Iași, nr. 2, 1957.

[37] Arh. St. Buc., Depart. lucr. publice — Moldova, dosar 455/1854.

[38] Într-o scrisoare din 20 martie 1843 a lui Duclos către Guizot se nota că traseul șoselii Iași-Galați „onorează în mod deosebit pe inginerul care l-a conceput și executat". Pe această linie de comunicație, Duclos a găsit poduri „d-un grand et beau travail". Hurmuzaki, vol. XVII, p. 948. Autorul acestor lucrări este Leon Braun.

[39] Arh. St. Iași, Tr. 1764, op. 2013, nr. 2, f. 2—3.

[40] Arh. St. Buc., Depart. lucr. publice — Moldova, dosar 330/1840, f. 82, 89.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mai mic, dar totuşi suficient pentru conducerea lucrărilor de construcţii de poduri şi şosele în Moldova.

În sfîrşit, se simţea în Moldova nevoie de personal calificat ajutător, maiştri, calfe etc. Domnitorul M. Sturdza semnala în ofisul său din 12 ianuarie 1835 că Moldova dispune de suficient material pentru construcţiile de poduri şi şosele, „iar meşteri vom lua de la vreun stat megieşit" [41]. În şedinţa Sfatului administrativ din 30 august 1834 s-a hotărît să se aducă meşteri din Bucovina [42] deoarece „pentru a se aduce la împlinire [şoselarea drumurilor — n.n.] cîrmuirea are trebuinţă de meşteri buni, cu ştiinţă de aşa industrie, şi fiind că de aceştia numai acolo se pot găsi ca la un loc unde prin faptă este cunoscută această lucrare" [43]. Cu angajarea meşterilor, în condiţiile „ce se obişnuiesc acolo", au fost însărcinaţi bucovinenii Ioseph Volanski şi avocatul Pruncu [44].

Meşterii aduşi din Austria au fost folosiţi la pavatul străzilor din oraşe şi la construcţia podurilor de piatră. Au mai fost angajaţi pentru aceleaşi lucrări meşteri sîrbi, socotiţi mai buni, mai conştiincioşi decît cei austrieci [45] şi, firească, meşteri moldoveni a căror număr şi volum de muncă au fost superioare celorlalte categorii de meşteri.

Nu ştim precis cum erau plătiţi meşterii. Cunoaştem însă cazul unei calfe din Roman, care pentru „munca de pietrărit" de la podul de piatră pe 3 bolţi de la Docolina a fost plătit cu 150 galbeni [46], iar 4 calfe teslari pentru lucrul de la podul de piatră de pe Bahlui au fost plătite cu cîte un sorcovăţ şi o grosiţă pe zi de fiecare [47].

Întregul corp de tehnicieni a fost înzestrat, pe lîngă sculele obişnuite, şi cu anumite aparate speciale : nivele cu aer şi apă „cu ochiană şi busolă", linii cu unităţi de măsură moldoveneşti, planşete cu busolă, nivele cu două pietre etc. [48].

Pentru întocmirea unui deviz de construcţie a unei porţiuni de şosele, tehnicienii făceau următoarele operaţiuni : planul şoselii, calculul bombamentului, calculul mîinii de lucru salariate şi a materialelor necesare, calculul timpilor morţi, calculul depărtării satelor de locul muncii şi a drumurilor ce se şoselau de depozitele de piatră etc.

Şoselele în Moldova au fost lucrate după metoda lui Mac-Adam, pe care I. Ghica o descria [49] în 1848 astfel : „astăzi, cînd este a se face o linie de şosea, se nivelează linia drumului, adică i se dă scurge-

[41] *Analele Parlamentare ale României*, tom. V, partea II, anexe, p. 564.
[42] Arh. St. Iaşi, Tr. 1352, op. 1535, nr. 1193, f. 1.
[43] *Ibidem*, f. 2—3 şi 31.
[44] *Ibidem*.
[45] *Analele Parlamentare ale României*, tom. VII, partea a II-a, p. 734—735 şi Arh. St. Iaşi, Tr. 1764, p. 2013, nr. 2, f. 16.
[46] *Ibidem*.
[47] Arh. St. Iaşi, Tr. 1764 op. 2013, nr. 946, f. 3.
[48] Arh. St. Iaşi, Tr. 1764, op. 2013, nr. 403, f. 11—12, 16.
[49] I. Ghica, *op. cit.*, p. 13.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rea cuviincioasă, pe urmă se așează un așternut de piatră mare și pe de-asupra se pune piatră sfărîmată ca de mărimea unui ou. Mac-Adam, născocitorul acestor șosele prescrie cantonierilor drept măsura pietrei de așternut măsura unei îmbucături". După sistemul lui Mac-Adam, notează I. Ghica, se așterneau pe patul de piatră două palme de prundiș. Astăzi însă, „cei mai mulți găsesc că o palmă de așternut este deajuns" [50]. Cu excepția mărimei „pietrelor de așternut", celelalte prescripții ale sistemului au fost, în general, respectate în Moldova.

Acest sistem prezenta însă un dezavantaj ; pietrișul așternut pe patul șoselii nu era închegat. De aceea, după o perioadă oarecare de circulație șoseaua se denivela. Pentru a se remedia acest neajuns s-au făcut în Moldova diverse încercări și chiar inovații.

Astfel, la 28 decembrie 1841, un oarecare Margotti cerea domnitorului un privilegiu de 15 ani pentru aplicarea metodei sale „himicești", „prin mijlocirea materialului *asfaltu*, adică dohot, păcură și smoală de care se găsește pre cu îndestulare aice în Principat, și care poate să aducă multă înlesnire atît la lucrare de drumuri, pardosiri de uliță, odăi, grajduri, cît și la acoperămîntul feluritelor binale". Locul ce urma să fie asfaltat — arăta Margotti — trebuie dinainte pregătit ; pe el era necesar „să-s așeze piatră, în depărtarea cuvenită una de alta, după metodul meșteșugului, între care depărtare a pietrelor apoi se va turna acea compoziție care va lega pietrele cu atîta putere, încît se va socoti că e întreagă migmă" (asfalt) [51].

La 22 aprilie 1842, aceeași ofertă era făcută și de către doctorul Cihac [52]. Nu știm dacă aceste metode au fost sau nu aplicate în construcțiile de șosele în Moldova. Merită însă să fie semnalat faptul că astfel de încercări — de a se găsi un mijloc de închegare a pietrișului de pe șosele s-au produs de-a lungul întregii perioade.

Inovații au făcut și meșterii pietrari. Așa bunăoară, la 1 decembrie 1843, Ioan Volanski a fost propus domnitorului pentru decorare, căci „au iscodit chipul zdrobirii unei asămine pietre scutind cheltuiala prafului de pușcă". Din păcate, documentele nu ne dau detalii despre acest „chip iscodit" [53].

Informațiile de mai sus merită să fie reținute. Ele ne dovedesc că lucrările de construcție de poduri și șosele au creat pentru tehnicieni o bună ambianță de lucru, uneori de emulație, în ciuda tuturor piedicilor, greutăților și a indolenței organelor de stat. În rîndurile specialiștilor și-a făcut loc preocuparea de a aplica metode generalizate în tehnica de lucru a vremii, ba chiar a unor inovații, care țineau la reducerea cheltuielilor și la îmbunătățirea calității lucrărilor. De aceea,

[50] I. Ghica, *op. cit.*, p. 13.
[51] Arh. St. Iași, Tr. 1764, op. 2013, nr. 1425, f. 2.
[52] *Ibidem*, f. 13.
[53] Arh. St. Iași, Doc. pachet 404/304.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

socotim că lucrările din Moldova în domeniul comunicațiilor au constituit pentru meșterii și calfele indigene o școală utilă.

Mîna de lucru. La baza lucrărilor de construcție a podurilor și a șoselelor a stat mîna de lucru clăcașă. Alături de ea a mai fost folosită munca liber angajată a meșterilor și a calfelor care, evident, a avut un caracter limitat.

Prin Regulamentul Organic s-a repartizat din bugetul țării suma infimă de 75 000 lei anual pentru „dregerea drumurilor celor mari și a podurilor", precizîndu-se că „potrivit cu această sumă, Domnul, împreună cu Obștească Obicinuită Adunare, va hotărî pentru această slujbă prețul zilei lucrului și a cărăturii, cu care preț vor fi îndatorați a lucra sătenii ținuturilor unde acest fel de drumuri au să se întocmească, și de care ei mai ales se folosesc" [54].

Este neîndoielnic că prin adăugirea la zilele de boieresc a obligației de lucru la șosele situația țărănimii s-a înrăutățit și mai mult. De aceea lucrul la șosele a fost prezentat ca o măsură luată în interesul țărănimii. Într-un ofis din 1 februarie 1845, domnitorul Mihail Sturdza încerca să convingă țara că munca la drumuri este „privitoare, mai cu asebire, la însăși priința locuitorilor, ca să se lesnească ii în cărăușiile ce fac spre folosul și cîștigul lor, și ca să li se ferească însuș dobitoacele lor de beteșuguri și uneori de periciunea ce li se întîmpla prin răutatea drumurilor" [55].

Pe temeiul unor astfel de considerații ipocrite, toate categoriile sociale, sau fiscale, privilegiate au fost scutite de munca la șosele [56], aceasta constituind o obligație exclusivă a birnicilor.

Prin Regulamentul Organic, domnitorul și Obicinuita Obștească Adunare au fost îndatoriți să fixeze plata pentru lucrul la poduri și șosele. Prin aceasta se urmărea să se mascheze caracterul de „havale" al noilor obligații ale birnicilor. În ședințele Obicinuitei Obșteși Adunări din 29 aprilie 1836 și 5 februarie 1837 s-a hotărît ca lucrările în domeniul comunicațiilor să fie plătite cu 5 lei pentru construcția unui stînjen de șosea în lungime și de cinci stînjeni în lărgime [57], iar munca la drumurile și podurile vicinale urma să se execute fără plată [58]. În foarte scurt timp însă, după cum vom vedea mai jos, abuzurile administrației de stat au transformat munca la șosele într-o veritabilă „havale".

---

[54] Regulamentul Organic al Moldovei, în *Analele Parlamentare ale României*, tom. I, partea a II-a, București, 1893, p. 96.

[55] „Buletin. Foaie Oficială", Iași, 1 februarie 1845.

[56] Vezi Arh. St. Iași, Tr. 1339, op. 1521, nr. 797, f. 36 și Tr. 1772, op. 2020, nr. 34560, f. 139.

[57] Hurmuzaki, Supl. I, vol. IV, p. 194. Vezi I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic 1834—1848*, București, 1915, p. 472 și M. Emerit, *Les paysans roumains depuis le traité d'Adrianople jusqu'à la libération des terres (1829—1864)*, Paris, 1937, p. 203.

[58] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 472.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Lucrările au început fără să se fi stabilit în prealabil o regulă privind durata lucrului sau cuantumul muncii prestată de către „salahori". În anul 1835, la șoseaua Mihăileni-Iași se lucra cîte 15 zile de om pe an [59]. În 1837 se scotea din fiecare sat, la lucrul aceleiași șosele, 1/5 din numărul total al locuitorilor, jumătate palmași și jumătate cu care, pe o perioadă de 15 zile pe an [60]. În cele din urmă, o comisie însărcinată de către domnitor la 27 decembrie 1839 cu „alcătuire închipuirii atingătoare de îmbunătățirile drumurilor Moldovei" [61] a limitat perioada de lucru a birnicilor la 6 zile pe an [62]. Din numărul celor ce se prezentau la lucru, 1/3 trebuia să aibă care. Perioada de lucru începea la 15 aprilie a fiecărui an și dura 6 luni [63].

Repartizarea clăcașilor la lucrul șoselelor se făcea după tabelele ultimului cfert al plății capitației, pe care ispravnicii erau obligați să le trimită din vreme la Departamentul din lăuntru [64]. Cu supravegherea lucrărilor au fost însărcinați cîte un boier cu două ajutoare pentru fiecare drum în parte. Cîte un mazil sau un postelnicel au primit misiunea să conducă nemijlocit cîte o grupă de lucrători, formată din 20 care sau 40 de palmași [65]. Locul de muncă era ales, pe cît posibil, mai aproape de satele care trimiteau clăcașii la lucru. Au fost indicate și delimitate imașurile pe care proprietarii erau obligați să le pună la dispoziția cărăușilor contra plată [66].

Una din dificultățile care îngreuiau munca a fost lipsa de unelte. În afara carelor, care trebuiau să fie „înscorțate", clăcașii au fost obligați să se prezinte la locul de muncă cu ferestraie, topoare, sfredele mari, cotiuge pe două roate, tărăboante, săpi, lopeți, hîrlețe [67]. Clăcașii însă se prezentau la lucru, de cele mai multe ori, numai cu „sape în spate", cum se semnala într-un raport din 4 septembrie

[59] Arh. St. Iași, Tr. 630, op. 692, nr. 133, f. 29 v.

[60] *Ibidem.*

[61] Bibl. Acad., mss. rom. 1034, f. 122 și urm.

[62] *Ibidem*, f. 123 v.

[63] *Ibidem*, f. 124 v.

[64] Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, nr. 211, f. 2 și urm.; nr. 217, f. 2 și urm.; Tr. 1768, op. 2017, nr. 362 și 418.

[65] Bibl. Acad., mss. rom. nr. 1034 f. 125. Regula aceasta nu a fost întotdeauna respectată. Nesupunerea clăcașilor la lucru a obligat guvernul să repartizeze adeseori pentru supraveghere mazili la grupe de cîte 10 palmași. Fiecare zapciu avea în posesia sa o condică „pecetluită" în care se ținea evidența muncii prestate de către fiecare lucrător în parte. La sfîrșitul perioadei de 6 zile, fiecare clăcaș primea o adeverință prin care se atesta săvîrșirea obligației de muncă la șosele pe anul în curs (Arh. St. București, Depart. lucr. publice, Moldova. Vezi dosarele de la nr. 467/1849 la 514/1849).

[66] Plata se făcea reținîndu-se din banii pe care clăcașii îi primeau pentru munca la șosele (cîte 2 parale de jugul cu boi).

[67] Arh. St. Iași, Tr. 1339, op. 1521, nr. 809, f. 1; Arh. St. București, Departamentul lucr. publice-Moldova, dosar 335/1839, f. 144, 145, 160. În acest fond există zeci de dosare care cuprind material relativ la această chestiune.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1835 [68], iar birnicii de prin mahalalele oraşelor [69], căpătîerii trecuţi în rîndul birnicilor [70] etc., nici măcar cu atît. Ei erau socotiţi „oameni de adunătură" cu care nu se putea întreprinde nimic.

Pentru a pune capăt acestei stări de lucruri, Sfatul administrativ a hotărît să cumpere uneltele necesare lucrărilor din banii cutiilor sătești. În anul 1844, de pildă, s-au luat din cutiile sătești în acest scop 40 455,63 lei [71]. Măsura aceasta n-a fost aplicată cu consecvenţă, iar problema uneltelor de lucru n-a putut fi soluţionată.

Munca la şosele a continuat să se desfăşoare în tot cursul acelei perioade cu inventarul sărăcăcios al clăcaşului, care, evident, nu era în măsură să satisfacă cerinţele unor lucrări de amploare. Un deceniu mai tîrziu, la 16 iunie 1858, Departamentul lucrărilor publice a fost nevoit să constate că „un neajuns radical în lucrarea drumurilor fiind lipsa totală de unelte ce locuitorii sînt datori a ave, din care pricină munca lor mult mai trudnică se pierde fără nici un rezultat" [72]. Dacă adăugăm la aceasta şi faptul că uneltele clăcaşilor erau rudimentare, din care cauză s-a propus ca volumul lucrărilor pe care trebuia să le presteze la noi un lucrător într-o zi să fie stabilit cu 1/4 sub nivelul celui obişnuit în statele avansate din Europa, „în privirea neîndeplinirii uneltelor şi a necunoştinţei lui [a lucrătorului] cum se cuvine a lucra" [73], avem tabloul fidel al condiţiilor în care se construiau şoselele în Moldova.

Prin Regulamentul Organic s-a hotărît în principiu ca munca la şosele să fie plătită. Cazurile însă în care birnicii nu au primit nici un fel de îndemnizaţie pentru lucru abundă. În anul 1835, locuitorii din satele Cernicarii, Matca, Blăgeşti, Onisăşti, Ţigăneştii Vechi, Ţigăneştii Noi, Branişăii, Malurile, Nămoloasa, Focşa, Buda, Odlia, Perîi şi Cucoraşii s-au plîns că nu fuseseră plătiţi pentru lucrările la podul Drăgăneşti de pe apa Bîrladului [74]. Este cunoscut memoriul boierilor moldoveni adresat ţarului în anul 1835, prin care ei îl învinuiesc pe M. Sturdza că a folosit la construcţia şoselii Iaşi-Mihaileni locuitori din ţinuturile de sus ale Moldovei fără plată [75]. De asemenea, memoriul boierilor moldoveni către Ch. de Kotzebue din 15 august 1838, prin care ei îi comunicau, acestuia din urmă, că la şoseaua de la Socola au lucrat peste 1 000 de oameni fără plată şi s-au hrănit din cerşit [76].

[68] Arh. St. Iaşi, Tr. 630, op. 692, nr. 133, f. 82.
[69] Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, op. 2020, nr. 29, 175, f. 1—3.
[70] Arh. St. Iaşi, în 1316, op. 1488, nr. 211, f. 24.
[71] *Loc. cit.*, nr. 311, f. 26.
[72] Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, op. 2020, nr. 35788, f. 131.
[73] *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tom. II, p. 228—229.
[74] Arh. St. Iaşi, Doc. pachet XXIX/27.
[75] *Uricariul*, tom. VIII, p. 132—133 şi *Hurmuzaki*, vol. XVII, p. 539.
[76] *Hurmuzaki*, supl. I, vol. IV, p. 192.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Prin Regulamentul Organic s-a mai stabilit că podurile și drumurile „lăturalnice" urmau să fie îmbunătățite de către săteni fără nici o remunerație. Autoritățile moldovene au aplicat însă această dispoziție în mod abuziv, obligînd pe locuitori să lucreze la „drumuri mari" și la podurile de pe „drumurile mari", pretextînd că este vorba de drumuri sau poduri lăturalnice. Așa s-a procedat, de pildă, cu lucrările de construire a 5 poduri pe „drumul mare" al Galațului. Podurile, se spunea la începutul unui raport din 24 august 1838 relativ la acest caz, erau „aflătoare pe drumul mare"; la sfîrșitul raportului însă erau „trecute", din „neatenție", de pe drumul mare pe drumuri „lăturalnice" [77].

Adeseori banii cuveniți clăcașilor pentru lucru erau plătiți cu întîrziere de un an, doi ani, trei ani și chiar mai mult. Așa bunăoară, la 28 iulie 1843 încă nu se plătiseră lucrătorilor banii pentru munca prestată în anul 1841 [78]. Atunci cînd pentru plata birnicilor se aduna o oarecare sumă, ea era imediat destinată „mai întîi", cum se spunea într-o adresă a Secretariatului de stat [79], pentru plata imașurilor boierești, pe care pășunau boii salahorilor la șosele. Așa că este explicabil de ce uneori, cum s-a întîmplat în anul 1841, Vistieria a avut de unde plăti boierilor pentru pășunatul imașurilor, dar n-a avut de unde plăti birnicilor, pentru munca prestată în același an, nici în anul 1843 [80].

Neplata lucrărilor la șosele în Moldova era un abuz cunoscut. Împotriva lui se lupta pe toate căile. În anul 1849, redactorii ziarului Hurmuzăcheștilor, „Bucovina", au cerut „desființarea lucrului neplătit la drumuri" [81]. Această măsură era cerută de către toate elementele progresiste din țară.

Un alt abuz, care avea grave repercusiuni asupra stării țărănimii, consta în prelungirea perioadei de lucru la șosele peste termenul de 6 zile. De obicei cele 6 zile se urcau la 10—12 zile pe an, datorită timpului pe care birnicii îl pierdeau cu drumul dus și întors de la locul de muncă, datorită întîrzierilor provocate de către autorități etc. Se întîmpla însă, și nu de puține ori, ca perioada de lucru să se prelungească și peste o lună de zile. De pildă, în memoriul citat al boierilor moldoveni către Țar se semnala că locuitorii ținuturilor Neamț și Suceava au fost „îndatoriți în curs de două luni de zile a lucra drumul printre munții Carpați pînă la băile Borca". La 3 octombrie 1837, departamentul treburilor din lăuntru a informat pe ispravnicul ținutului Iași că a ordonat ispravnicului ținutului Roman să

[77] Arh. St. Iași, Tr. 1764, op. 2013, nr. 1012, f. 25—26.
[78] Arh. St. Iași, 1316, op. 1488, nr. 211, f 52, și nr. 212, f. 2.
[79] *Loc. cit.*, nr. 212, f. 1.
[80] *Loc. cit.*, f. 2.
[81] I. Lupaș, *Corespondența lui Grigore Ghica, Domnul Moldovei, cu Felix Von Schwarzenberg, ministru președinte al Austriei 1849—1850*, București, 1933, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

trimită lucrători la şoseaua Mihaileni care să aibă la ei hrană „pentru o lună de zile" [82].

Adeseori zilele de lucru la şosele luau o cu totul altă destinaţie. Este cazul drumului spre Borca, unde N. Canta încerca să organizeze acolo o aşezare balneară [83], a şoselii de la Socola, a palatului de la Socola [84], a tuturor abuzurilor făptuite de ispravnicii ţinuturilor de sus ale Moldovei, abuzuri dezvăluite în anii 1845—1850 de către M. Kogălniceanu [85].

În sfîrşit, dosarele din Arhivele statului Iaşi sînt pline de cereri, jalbe şi plîngeri ale clăcaşilor pentru „năpăstuiri". Multe sate boiereşti erau scutite ilegal de lucrul la drumuri, iar obligaţiile lor erau trecute asupra altor sate, al căror număr de locuitori era sporit prin adăugirea morţilor, fugiţilor etc. La 11 decembrie 1847, locuitorii satelor Gura Văii şi Turtureşti din ţinutul Neamţ au pribegit. Comisia însărcinată cu cercetarea cauzelor pribegirii a consemnat [86] că „aceste sate, găsindu-se în drumul mare al şleaului şi împregiurul lor fiind satele Dobrenii, Dărmăneşti, Merăţăi, Cuciuleşti, Serbeşti şi Cîrligii, toate proprietăţi boiereşti, toate trebuinţele obşteşti cerute de cîrmuire ocolesc satele mai sus cuprinse după protejarisirea porprietarilor, sprijinind numai în aceste : Gura Văii şi Turtureşti".

Abuzurile mai sus-amintite se adăugau la un şir întreg de alte cauze care au frînat şi îngreuiat lucrările de şoselare a drumurilor moldovene. Principala cauză, determinantă, trebuie căutată însă în faptul că lucrătorul la şosele, în afara meşterilor şi a calfelor special angajate, era un clăcaş, un om dependent de moşia boierească. Munca la drumuri începea la 15 aprilie, adică în timpul campaniei agricole de primăvară, cînd clăcaşul trebuia să lucreze pe pămîntul său şi pe al proprietarului. Or tocmai în această perioadă era nevoit să-şi părăsească îndeletnicirile sale pe un timp de 10—14 zile. Pe de altă parte, marele proprietar era interesat, fără îndoială, ca ţara să fie înzestrată cu şosele pe care el să-şi poată transporta produsele moşiei sale cu cheltuieli cît mai mici, dar nu putea renunţa cu uşurinţă pentru o vreme relativ îndelungată, în toiul muncilor agricole, la mîna de lucru clăcaşă. Aşadar, marele proprietar intra în contradicţie cu necesităţi care-i depăşeau moşia şi pe care el încerca să le rezolve pe diferite căi samavolnice. Iată de ce scutirile abuzive ale satelor boiereşti de lucrul la şosele sînt atît de numeroase.

Lucrările la şosele, bazîndu-se pe forţa de muncă clăcaşă, au căpătat caracterul unei munci de sezon, depinzînd de timpul liber al

[82] Arh. St. Iaşi, Tr. 630, op. 692, nr. 133, f. 585.
[83] *Uricariul*, vol. VIII, p. 133.
[84] I. C. Filitti, *Documente din vremea Regulamentului Organic*, Bucureşti, 1935, p. 112.
[85] Artur Gorovei, *O activitate necunoscută a lui Mihail Kogălniceanu*, în „Arhiva Românească", tom. VI, 1941, p. 21 şi urm.
[86] Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, op. 2020, nr. 13429, f. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

muncitorului agricol. Este adevărat că se căuta, pe cît posibil, ca lucrările la drumuri să se desfășoare după terminarea muncilor agricole. Dar o sumedenie de motive, unele excepționale (vreme ploioasă, iarna mai lungă etc.), produceau perturbări în acest sistem. În acest caz, se renunța la lucrul șoselelor pentru a nu se „lovi" în „industria agricolă" [87].

Clăcașul, „tras" în două părți, spre moșiile boierești de „înscrisuri" și clacă și spre munca la șosele de către zapcii, se plîngeau în anul 1843 locuitorii satului Rafaila [88] (Vaslui), va aștepta cea mai apropiată ocazie favorabilă spre a fugi de la lucrul la șosele. Dacă totuși paza îi va face imposibilă fuga, el va lucra, cum e și normal, fără interes, „anapoda".

Aprecierile contemporanilor sînt unanime în a recunoaște că punctul nevralgic al lucrărilor de transformare a drumurilor moldovene în șosele l-a constituit forța de muncă. Toate comisiile însărcinate cu cercetarea cauzelor care îngreuiau lucrările au ajuns și ele la aceeași concluzie.

Caracterul de obligație, de havale, al lucrărilor la șosele explică, în mare măsură, randamentul extrem de scăzut al muncii. La 10 noiembrie 1851, revizorul A. Giarini a făcut proba duratei de timp în care se poate construi un stînjen de șosea și a ajuns la concluzia că un om poate face aceasta în 10 ore [89]. În practică, randamentul era însă mult mai scăzut. De pildă, comisia însărcinată de către domnitor la 14 august 1839 cu analiza măsurilor ce trebuiau luate pentru îmbunătățirea căilor de comunicație a constatat că la construcția șoselii Socola un om a lucrat, în medie, un *stînjen și jumătate de șosea în curs de doi ani* [90]. Șaisprezece ani mai tîrziu, un corespondent al ziarului „Steaua Dunării" a făcut următorul calcul: dacă în vremea domniei lui M. Sturdza s-ar fi luat „numai cîte 100 000 locuitori la lucrul șoselelor, cîte șase zile pe an, fac 8 200 000 zile, de ar fi lucrat numai cîte *un* palmac în trei zile, țara trebuie să fie țesută de șosele" [91]. Cum în anul 1855, data cînd redactorul face acest calcul, țara era departe de a fi „țesută" cu șosele, el trage justificata concluzie că un astfel de rezultat nu putea fi obținut cu munca clăcașă.

Era în interesul statului moldovean să puie capăt acestei stări de lucruri. „Remediul" a fost găsit nu în schimbarea caracterului forței de muncă utilizate, ci în măsuri de constrîngere poliție-

---

[87] *Loc. cit.*, nr. 24899, f. 24 și urm.

[88] Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, nr. 211, f. 43.

[89] Arh. St. Buc., Departamentul lucrărilor publice — Moldova, dosar 321/1851, f. 19.

[90] Bibl. Acad., mss. rom. 1034, f. 122 vo.

[91] Bibl. Acad., Arhiva M. Kogălniceanu, vol. XIII, fost mss. rom. 1173, f. 194—195. Calculul este greșit. Lucrul a 100 000 de locuitori cîte 6 zile pe an în tot cursul domniei lui M. Sturdza „face" nu 8 200 000 zile, ci 8 400 000 zile.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nească. Mazililor, pristavilor, jandarmilor etc., care supravegheau lucrările, li s-a ordonat „să facă cel mai cu strînsoare zapcilîc" [92]. „Zapcilîcul" era socotit principalul mijloc de stimulare a muncii, cauza cea mai importantă a succeselor și eșecurilor. Însuși domnitorul țării a afirmat în 1845 că mersul lucrărilor la șosele se desfășoară nesatisfăcător pentru că „s-a lăsat în părăsire zapcilîcul cuvenit asupra locuitorilor" [93].

Este adevărat că s-a făcut apel și la alte mijloace de îndreptare a situației. Așa, de pildă, în anul 1835 au fost angajați la construcția șoselelor oameni cu munca în acord [94]. Acesta a fost însă un caz excepțional, la care s-a renunțat, nu știm din ce motive, foarte curînd.

Sfatul administrativ al Moldovei a continuat să păstreze caracterul de havale al lucrărilor, extinzîndu-l chiar, uneori, și asupra unor categorii fiscale scutite de astfel de obligații. De pildă, deși țiganii statului au fost exceptați de la îndatorirea de a lucra la drumuri timp de trei ani de la data dezrobirii lor, ei totuși au fost folosiți uneori, la aceste lucrări, chiar în anul în care au fost dezrobiți [95].

De asemenea, obligația de a lucra la șosele a fost impusă deseori și unor sate răzețești: satului Schiopeni din ținutul Fălciu (despre locuitorii răzeși ai acestui sat, frații Bogosăști arătau într-o plîngere din anul 1846 către Visterie că sînt „săraci, lipsiți despre hrana lor" și cereau să nu fie confundați cu birnicii) [96], satelor răzețești Căutețenii lui Burchi și Porcești (Roman). Despre locuitorii acestor din urmă sate se spunea că sînt lipsiți „de boi îngiugători", iar satele erau aproape părăsite [97] etc. În anul 1846, vrîncenii au fost scutiți de munca la șosele, în schimbul „datoriei păzirii granițiii", dar în anul 1855 hotărîrea a fost anulată, iar ei au fost puși să presteze munca la drumuri [98]. Așadar, guvernul moldovean a căutat o ieșire din situația

---

[92] Arh. St. Iași, Tr. 630, op. 692, nr. 133, f. 499.

[93] Arh. St. Iași, Tr. 1339, op. 1521, nr. 797, f. 1.

[94] *Analele Parlamentare ale României,* tom. VI, partea a II-a, p. 856—857.

[95] Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. 2017, nr. 363, f. 12. De abia începînd cu anul 1849 țiganii au fost legal obligați să lucreze la șosele. În 1848 existau în Moldova 3 899 țigani dezrobiți ai statului și 2 483 dezrobiți ai clerului. Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. 2017, nr. 599, f. 10 vo.

[96] Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. 2017, nr. 362, f. 120.

[97] *Ibidem,* nr. 599, f. 34.

[98] Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 34560, f. 139. Încălcările foarte dese ale dispozițiilor Regulamentare în privința muncii la șosele se datoresc și lipsei brațelor de muncă, insuficienței lor. Din această cauză, în cele din urmă, scutiri nu s-au acordat nici chiar în cazuri excepționale. De pildă, la 6 august 1846, isprăvnicia Fălciu a cerut guvernului păsuirea de la lucru a satelor din cuprinsul ținutului, motivînd lipsa de cereale, foametea. O comisie însărcinată, la 11 octombrie 1846, cu cercetarea acestui caz a constatat că, într-adevăr, în ținut bîntuie foametea, că proprietarii și arendașii nu pot ajuta pe țărani „din pricina însemnătoarei exportații urmate în anul acesta". Sfatul administrativ aprobă acordarea unui ajutor țăranilor, oprirea velnițelor și a exportului, dar nu-i scutește pe locuitori de lucrul la șosele. Ahr. St. Iași, Tr. 1764, op. 2013, nr. 2289, f. 1, 7, 22, 35, 45.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

creată de insuficiența și neproductivitatea muncii clăcașe nu prin schimbarea caracterului muncii la șosele, ci prin abuzuri, constrîngere etc.

La măsurile de constrîngere luate de către autorități, clăcașii au reacționat. Mai întîi ei se plîng către Departamentul din lăuntru. În Arhivele statului din Iași se află un mare număr de dosare, care conțin cereri de scutire de munca la drumuri, de înlăturare a abuzurilor etc., „căci, la dimpotrivă — scriu în 1843, de pildă, locuitorii satului Căscoești (Vaslui) nu ne rămîne alta a face decît a apuca drumul încotro ochii ne vor îndrepta" [99]. Într-un „doclad" al Sfatului administrativ din 15 martie 1843 [100] se arată că birnicii de prin satele răzășești, în cea mai mare parte argați, „au pribegit în necunoscute locuri". De asemenea, au fugit și birnicii din orașul Bîrlad. În luna mai 1844 mai rămăseseră din ei doar 90, care „abia pot plăti banii birului, fiind aceștia niște săraci, carile toți se găsesc argați pe la unii și alții, negăsind la ei un bou măcar" [101]. Numai în anul 1843 se scădeau, din satele birnice, de la lucrul șoselelor, 1496 de oameni fugiți [102], iar în anul 1844, 793 de oameni din ținutul Vaslui [103], 139 din ținutul Bacău [104], 434 din ținutul Tutova [105], 632 din ținutul Roman [106] etc.

Sate întregi refuzau în mod hotărît să lucreze și nu se prezentau la locurile de muncă. În anul 1842 nu s-au prezentat la lucru: 19 sate ale mănăstirii Sf. Spiridon cu un total de 2086 locuitori, 354 de locuitori din ținutul Iași, 130 din orașul Bîrlad, 80 din Vaslui, 3983 de locuitori din alte părți ale țării [107]. Multe sate trimiteau la șoselare copii sau bătrîni în locul oamenilor apți pentru muncă, înscriși în liste.

În sfîrșit, o ultimă formă de rezistență pe care am întîlnit-o era bătaia [108], pe care țăranii o aplicau mazililor, pristavilor etc.

În asemenea condiții era și normal ca munca la șosele să se desfășoare extrem de lent, fără perspective, cu sacrificii mari din partea clăcașilor, cu abuzuri și samavolnicii din partea autorităților. Fuga, nesupunerea la lucru, protestele clăcașilor, au pus sub semnul întrebării posibilitatea de a se continua îmbunătățirea căilor de comunicație în Moldova pe temeiul unor îndatoriri devenite insuportabile pentru țărani. O schimbare a acestei stări de lucruri se impunea. Ea s-a produs, în anii 1849—1852, ca o urmare firească și imediată a

[99] Cei fugiți sînt, îndeobște, lipsiți de mijloace de existență (Arh. St. Iași, Tr. 1772, cp. 2020, nr. 14.386, f. 1).
[100] Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, nr. 211, f. 3—4.
[101] *Loc. cit.*, nr. 217, f. 86.
[102] Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, nr. 211, f. 5—12.
[103] *Loc. cit.*, nr. 217, f. 27—35.
[104] *Ibidem*, f. 71.
[105] *Ibidem*, f. 85.
[106] *Ibidem*, f. 94.
[107] *Loc. cit.*, nr. 212, f. 13.
[108] Arh. St. Iași, Tr. 1339, op. 1521, nr. 797, f. 297.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mișcării revoluționare din 1848, a transformărilor care au avut loc în acei ani la noi, ca și în mai toată Europa.

Materiale de construcții pentru drumuri și poduri. Pentru construcția de poduri se foloseau următoarele materiale: lemn — mai ales stejar — sub formă de șarampoi, tălpi, parmace, podele, grinzi; frînghii, piatră, var, nisip [109], fier [110], plumb [111] etc. Pentru construcția de șosele se folosea prundiș, adus din apele Bistrița, Moldova, Trotuș [112], mai puțin din Siret, de la pasul Tarcău [113], lemn mai ales pentru porțiunile de șosea unde se instalau canale pentru scurgerea apei (Erbiceni) [114], dohot, păcură și smoală.

Pentru îmbunătățirea drumurilor neșoselate se utiliza lemn în cantități foarte mari, cu care se astupau gropile și porțiunile de drum mlăștinoase. Astfel, de pildă, pe drumul Tg. Ocna — Galați, la Copăcești s-au folosit 150 de șarampoi a cîte 2 stîngeni lungime șarampoiul pentru „a se bate la drum", 150 care de lemn de pădure pentru astuparea „batacurilor", „400 de stînjeni lemne la punctele Ruptura și Berbeci pentru „îndesat lemnul" [115].

Domnitorul M. Sturdza, într-un ofis din 12 ianuarie 1835 [116], referindu-se la materialul necesar pentru construcția căilor de comunicație în Moldova observa că pămîntul nostru are toate materialele de a căror trebuință se simte nevoia pentru înfăptuirea proiectelor.

Domnitorul avea dreptate numai în ceea ce privește aprovizionarea lucrărilor cu lemn. Situația în regiunile de șes se schimba însă dacă apreciem nevoia de materiale din punctul de vedere al construcției unei rețele de căi de comunicație moderne, construcții în care piatra este materia primă de bază. Or lipsa de piatră a fost una din cauzele care a creat dificultăți lucrărilor de transformare a drumurilor în șosele. A. Demidoff, semnalînd în 1837 greutățile pe care le întîmpina remedierea stării în care se aflau căile de comunicație nota: „într-un ținut (regiune) veți face leghe întregi fără a întîlni cea mai mică pietricică, stabilirea unui drum solid și ferm în orice sezon nu este lucru ușor" [117].

---

[109] În anul 1836 o merță de var costa 8 lei, una de nisip 8 lei, iar o merță de piatră 36 de lei. *Analele Parlamentare ale României*, tom. VI, partea a II-a, p. 865.

[110] În anul 1836 o ocă de fier costa 2,20 lei. Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 177, f. 42.

[111] În același an, o ocă de plumb costa 3 lei. *Ibidem.*

[112] Bibl. Acad., Doc. pachet CCCXI/7; piatra și prundișul se mai scoteau de pe unele moșii. În 1857, de pildă, de pe moșia Brateș se vindea prundiș și nisip cu 5 lei carul. Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 37811, f. 8.

[113] La Tarcău exista un oficiu de exploatare a pietrei cubice. Arh. St. Iași, Doc. pachet 404/307; vezi *Analele Parl. ale Rom.* tom. XVII, partea a II-a, p. 132—133.

[114] Arh. St. Iași, Tr. 830, op. 692, nr. 133, f. 104.

[115] Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 2006, f. 55.

[116] *Analele Parlamentare ale României*, tom. V, partea a II-a, p. 564.

[117] A. Demidoff, *Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie*, Paris, MDCCCXLI, p. 199.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Procurarea pietrii, necesară în special pentru patul șoselii iar în orașe pentru străzi, era anevoioasă. Ea era adusă din regiunea muntoasă a țării, mai ales de la Tarcău, iar mai tîrziu chiar de peste granițe [118].

Din cauza cantității insuficiente de piatră, conducătorii echipelor de lucru și-o procurau adesea abuziv. Așa s-a întîmplat cu piatra destinată pentru construcția unei biserici din Tecuci care a fost luată și folosită la șosele [119].

Chiar și prundiș se procura greu, mai ales pentru șoselele de la cîmpie, unde rîurile nu aveau pietriș suficient. Așa bunăoară, pentru șoseua Iași-Galați, pe teritoriul ținutului Covurlui, aprovizionarea cu prundiș se făcea dintr-un singur punct pe Siret: Liești—Călieni [120]. Și nici acolo nu se găsea în cantități suficiente, din care cauză se aducea prundiș din rîul Putna, care era depozitat la Călieni [121]. Se înțelege că astfel de probleme nu se puneau pentru drumurile din regiunea de munte, și aceasta nu numai pentru că acolo piatra se procura cu ușurință, ci mai ales pentrucă marile căi de comunicație ocoleau zona muntoasă. In schimb, aprovizionarea lucrărilor cu lemn s-a făcut cu mult mai mare ușurință. Lemnul a continuat să se ia pentru nevoi de interes public, după un vechi obicei, din pădurile clerului și ale boierilor, fără plată [122]. Printr-o anafora din 2 octombrie 1839 se hotăra chiar că, acolo unde se fac construcții de poduri și șosele și se simte nevoie de lemn, iar păduri nu sînt prin apropiere, proprietarii moșiilor pe care se execută lucrările erau obligați să cumpere lemnul necesar, iar locuitorii să-l lucreze. Această măsură a căpătat sancțiunea domnitorului [123].

Cu toată opoziția clerului și a boierilor, constrîns de imperioase nevoi, Sfatul administrativ a reconfirmat [214] hotărîrea luată în 1839. Dar, spre a se pune capăt abuzurilor, s-a stabilit ca lemnul cerut să fie dat numai după ce în prealabil Sfatul administrativ a apreciat că cererea corespundea unei nevoi reale.

Așadar, lemnul, piatra, prundișul necesare construcțiilor de poduri și șosele se procurau fără plată. De asemenea, transportul lor la locul de muncă era asigurat, fără plată, prin obligația ce o aveau locuitorii de a transporta în contul zilelor de lucru la șosele. Se plăteau doar fierul, plumbul etc., la prețul pieței.

---

[118] D. Bodin, *Documente privitoare la relațiile economice între Principatele române și regatul Sardiniei*, București 1940, p. 300. La 10 februarie 1857, agentul consular al Sardiniei în Galați făcuse către căpitanii de vase o cerere semnificativă: corăbiile care ajung în Principatele Române să nu vină goale, ci încărcate cu piatră pentru case și trotuare.

[119] Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 15774.

[120] Arh. St. Buc., Depart. lucr. publice — Moldova, dosar 321/1851.

[121] Filiala Arh. St. Focșani. Stărostïa Putnii, dosar 840/1845.

[122] Arh. St. Iași, Tr. 630, op. 692, nr. 133, f. 213.

[123] Arh. St. Iași, Tr. 1764, op. 2013, nr. 1170, f. 168.

[124] *Manualul administrativ al Principatului Moldovei*, tom. II, p. 224.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Aprovizionarea lucrărilor cu material neplătit nu se făcea fără dificultăți. Se întîmpla ca proprietarii de moșii să refuze categoric cedarea lemnelor [125], a „molozului" pentru șosele [126] sau chiar prundiș [127] din apele de pe moșii. De foarte multe ori autoritățile, în înțelegere cu propietarii, obligau pe țărani să plătească lemnul [128] pe care proprietarul era obligat să-l livreze.

Finanțarea lucrărilor. Cu excepția lemnului și a prundișului, care se procurau pe căile arătate mai sus, guvernul moldovean trebuia să plătească fierul, varul, plumbul, uneori cărămida necesară construcțiilor de poduri și șosele, trebuia să cumpere, măcar în parte [129], unelte de lucru pentru cantoniști și salahori și să remunereze munca meșterilor, a calfelor și a birnicilor.

Un preț fix, după cum am văzut, a fost stabilit pentru lucrul clăcașilor, cu carul și cu palmele (5 lei de stînjenul de șosea). Dacă prețul de cost al unui stînjen de șosea, arăta I. Ghica în anul 1848, atingea, în medie, aproximativ, 30 de lei, sume foarte mari erau înghițite de construcțiile de poduri mari [130].

Pentru prima dată în istoria țării, prin Regulamentul Organic s-a prevăzut în bugetul țării o sumă de bani special destinată îmbunătățirii căilor de comunicație care a variat în perioada care face obiectul studiului nostru între 75 000 și 150 000 lei anual [131].

Cu acești bani, guvernul moldovean își propusese să transforme drumurile Moldovei în șosele, să construiască poduri etc. Dar suma repartizată în acest scop, dacă avem în vedere că veniturile Moldovei — banii intrați în Vistierie — au crescut de la 6 178 381 lei în anul 1832 la peste 15 000 000 în anii 1856—1857 [132], era prea mică. Cu ea se putea, printr-o corectă și chibzuită gospodărire, șosela, de bine de rău, principalele drumuri ale țării, dar nu era posibil să se construiască poduri solide și nu se puteau întreprinde lucrări de navigabilizare a rîurilor etc., așa cum se proiectase prin Regulamentul Organic. A. Demidoff observa în anul 1837 că dacă se ia în considerație că starea solului în Moldova va avea nevoie de sisteme de lucrări costisitoare pentru a se construi drumuri veritabile, suma este insuficientă [133], chiar numai pentru lucrările de șoselare.

---

[125] Arh. St. Iași, Tr. 1764, op. 2013, nr. 1170, f. 170.

[126] Arh. St. Iași, Tr. 630, op. 692, nr. 133, f. 701.

[127] Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 24899, f. 52.

[128] Arh. St. Iași, Tr. 630, op. 692, nr. 133, f. 156, 213, 233 și Tr. 1339, op. 1521, nr. 988, f. 12—13.

[129] Parte din ele erau cumpărate cu bani din cutiile sătești.

[130] I. Ghica, *op. cit.*, p. 13—14.

[131] Această sumă a fost de 708 lei în anul 1832, de 25 000 lei în anii 1833—1834, de 75 000 lei în anii 1835—1840, de 100 000 lei în anul 1841, de 150 000 lei în anii 1842—1845 și din nou cîte 100 000 lei în anii 1846—1857. *Budgeturile veniturilor și a cheltuielilor Departamentului de finanse din Principatul Moldovei de la anul 1832 pînă la 1857*, Iași, 1858.

[132] *Ibidem.*

[133] A. Demidoff, *op. cit.*, p. 231.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Așadar, sumele destinate pentru îmbunătățirea căilor de comunicație în Moldova făceau dificilă construcția unor șosele trainice și erau vădit insuficiente pentru realizarea proiectelor anunțate prin Regulamentul Organic, de vreme ce numai construcția unui singur pod, la Vlădeni pe Siret, „înghițise" mai bine de 50% (61 088 lei) [134] din suma prevăzută în buget pentru construcția de șosele și poduri.

Insuficiența sumei destinată îmbunătățirii căilor de comunicație iese în evidență dacă o raportăm la veniturile anuale ale statului și la repartiția cheltuielilor. De pildă, suma prevăzută pentru plata scutelnicilor și a pensiilor era de 1 000 000 lei anual [135], cea pentru straja pămîntească crescuse pînă la 1846 la 1 340 119 lei [136], iar capuchehaia era plătită cu 80 000 lei anual [137]. Față de aceste sume, alocația pentru lucrări în domeniul comunicațiilor, avînd în vedere și însemnătatea lor pentru economia Moldovei, pare ridicol de mică. Mai mult, nici măcar această alocație n-a fost utilizată, potrivit destinației ei, în întregime [138].

Neutilizarea integrală a banilor prevăzuți în buget pentru căi de comunicație face dovada faptului că guverenul încerca să arunce sarcina îmbunătățirii comunicațiilor exclusiv pe spatele birnicilor. Este deci și explicabil de ce plata unor materiale, a unor lucrări speciale, a unor categorii de instrumente s-a făcut uneori din „suma de rezervă" a statului și foarte adeseori din cutiile sătești, iar de foarte multe ori clăcașilor nu li s-au plătit nici cei 5 lei pentru lucru unui stînjen de șosea.

M. Sturdza, este foarte adevărat, a acordat o atenție specială îmbunătățirii căilor de comunicație. Socotim însă că eforturile financiare ale administrației sale în acest scop (el nu scapă nici o ocazie să le amintească) au fost estimate cu o nejustificată exagerare.

Neutilizarea integrală a sumelor prevăzute în buget nu se datorește unui foarte bun spirit gospodăresc, care într-adevăr nu-i lipsea domnitorului, unei „ordine admirabile și matematică", cum spune Al. A. C. Sturdza [139], ci faptului că boierimea și domnitorul au încercat să realizeze maximum în acest domeniu prin munca clăcașilor ile-

---

[134] Arh. St. Iași, Tr. 1764, op. 2013, nr. 3861, f. 285.

[135] *Analele parlamentare ale României*, tom. VII, partea a II-a, p. 745.

[136] *Ibidem*, tom. XIV, partea a II-a, p. 389.

[137] *Ibidem*, tom. IX, partea a II-a, p. 127.

[138] *Budgeturile veniturilor și a cheltuielilor departamentului de finanse din Principatul Moldovei de la anul 1832 pînă la 1857*. Iași, 1858. În anul 1833 se cheltuiseră în acest scop doar 17 799 lei, în anul 1834 doar 4 092 lei, în anul 1835 doar 8 735 lei, în anul 1836 doar 30 351 lei, în anul 1837 numai 47 056 lei, în anul 1838 doar 32 962, în anul 1839 doar 74 131 lei, în anul 1840 doar 74 425 lei, în anul 1841 numai 97 736 lei, în anul 1842 din 150 000 lei prevăzuți în buget s-au cheltuit numai 92 306 lei, iar în anul 1843, o excepție, 149 974 lei; în anii 1844 și 1845 — 91 421 lei și respectiv 13 175 lei; în anul 1846 din cei 100 000 lei prevăzuți în buget nu s-a cheltuit nici un leu și la fel în anii 1847, 1848 și 1849.

[139] Al. A. C. Stourdza, *op. cit.*, p. 60.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

gal neremunerată, care evident a avut repercursiuni asupra calității lucrărilor.

De altfel, unii dintre contemporani și-au exprimat chiar de la început îndoiala în privința rezultatelor la care se poate ajunge în domeniul îmbunătățirii comunicațiilor, atunci cînd conducerea țării se află în mîinile marii boierimi. De aceea ei au apelat la capitalul străin, pe care au încercat să-l atragă în executarea unora dintre proiecte.

Încă în anul 1831, un român, anonim, a publicat în revista emigranților polonezi din Paris, „Le Polonais", un articol prin care scoate în evidență faptul că Principatele Române au nevoie de drumuri moderne, de canale, de vapoare, de fabrici etc. și invita capitaliștii din Europa să mediteze asupra observațiilor sale [140]. Încercări de atragere a capitalului străin s-au făcut în tot cursul acestei perioade, dar ele abundă mai ales în deceniul al VI-lea al secolului trecut, cînd, pe de o parte, experiența a dovedit că marea boierime este incapabilă să asigure satisfacerea unor cerințe sociale stringente, iar pe de altă parte, cînd intereselor economice li s-au raliat cu toată forța interese politice. Dar încercarea de a atrage capital străin în acțiunea de construcție a căilor de comunicație a eșuat. De aceea, șoselele din Moldova au fost construite prin forțe proprii.

Construcțiile de șosele au fost executate sub conducerea și supravegherea reprezentanților statului. Construcția unor poduri mari a fost însă făcută în regie. Ea se concesiona unei persoane sau unui grup de persoane prin licitație. Așa s-a procedat în anul 1836 cu podul de pe apa Putnei, pe drumul Tecuci-Focșani [141], în anul 1839 cu podul de la Docolina [142], în același an cu podul de la Nicolina [143] al cărui preț de cost a fost coborît prin licitația concesionării de la 48 323 lei la 42 800 lei.

În afară de construcțiile executate de către stat sau în regie, guvernul a mai obligat pe unii proprietari de moșii să construiască poduri. Această obligație deriva din dreptul pe care-l aveau aceștia din urmă de a încasa brudina. Dacă proprietarul în cauză refuza, atunci era amenințat cu retragerea dreptului de a încasa brudină, sau cu închiderea podului, cum s-a întîmplat în anul 1844 cu proprietarii podurilor de pe apa Bistriței [144], iar în anul 1846 cu proprietarii podului de la Săucești [145] etc.

---

[140] Gh. Duzinkievici, *Quelque chose sur les relations polono-roumains dans la première moitié du XIX — ème siècle*, în „Revue historique du Sud-Est Europeene", XIII (1936), p. 264 și urm.

[141] Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 177, f. 41.

[142] Arh. St. Iași, Tr. 1764, op. 2013, nr. 1170, f. 14.

[143] *Ibidem*, f. 90.

[144] Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 2008, f. 13.

[145] *Ibidem*, f. 76.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

In asemenea condiții și cu astfel de mijloace s-au desfășurat lucrările de îmbunătățire a căilor de comunicație în Moldova în perioada 1834—1848.

Întreținerea podurilor și a șoselelor. Pînă la intrarea în vigoare a Regulamentului Organic, întreținerea căilor de comunicație și a podurilor nu făcuse obiectul preocupărilor constante ale statului. Regulamentului Organic a instituit obligația organelor de stat de a îndruma și supraveghea întreținerea în stare bună a drumurilor și a podurilor. In acest scop, organelor de resort li s-au pus la dispoziție fonduri speciale, prevăzute în bugetul statului. Regulamentul Organic a stabilit cu precizie că drumurile „mari" sînt sub directa supraveghere și îngrijire a Departamentului din lăuntru. Incepînd cu anul 1849, această obligație a trecut asupra Departamentului lucrărilor publice. Cu întreținerea drumurilor vicinale au fost însărcinate satele mărginașe. O excepție făcea așa-zisul drum al Ocnei, care era dat în grija cămărașilor, la cererea cărora statul le acorda ajutor pentru reparația și întreținerea lui. Această din urmă îndatorire a statului a fost inclusă în fiecare contract încheiat între Vistierie și antreprenorii Ocnelor.

In anul 1843, printr-o hotărîre a Sfatului Adiminstrativ, a fost organizat un corp de „cantoniști" însărcinat cu lucrările de reparație și întreținere a „drumurilor mari". S-au elaborat dispoziții speciale de împărțire a drumurilor în ceasuri și de instalare a acestor cantoniști [146]. Unui ceas îi corespundeau 25 000 stînjeni, la fiecare 2 500 stînjeni urma să se fixeze un stîlp mare pe care trebuia gravată marca țării, iar la 500 stînjeni un stîlp mai mic. Porțiunea de șosea dintre doi stîlpi mai mici era dată în grija unui cantonist, căruia i se construia o locuință la jumătatea acestei distanțe. Fiecare cantonist trebuia să fie înzestrat cu o tărăboanță legată în fier, cu o cazma, o greblă de fier, un cosor de curățit copacii, cu o lopată de lemn, o sapă, o „covată", un ciocan de fier etc. În dispozițiunile mai sus amintite se indică obligațiile cantoniștilor privind întreținerea șoselelor, pedepsele ce se aplică celor ce aduc stricăciuni drumurilor etc. Ca semn distinctiv, cantonistul purta pe piept o insignă cu marca țării. In schimbul îndatoririlor lor, cantoniștii erau scutiți de bir [147] și havalele, li se construiau locuințe din lemn sau cărămidă [148], li se dădea cîte $1^1/_2$ falce pămînt pentru hrană în aprovizionarea locuințelor și o leafă variind între 40—60 de lei pe lună [149].

---

[146] *Manualul Administrativ al Principatului Moldaviei*, tom. II, p. 237 și urm. si M. Emerit, *op. cit.*, p. 204.

[147] Pînă în anul 1846, birul lor a fost plătit din cutiile sătești. Începînd cu acest an, birul lor n-a mai fost încasat. *Manualul Administrativ*, tom. II, p. 237.

[148] *Ibidem*, p. 216—217.

[149] *Ibidem*. Începînd cu anul 1854, salariul lor a scăzut mult, deoarece capitația le-a fost luată din leafă. Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 35788, f. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Începînd cu luna martie 1846, cantoniştii au fost subordonaţi unor epistaţi, care la rîndul lor erau subordonaţi „Vegmaiştrilor" [150]. De asemenea, şoselele din cuprinsul oraşelor au fost date spre întreţinere „cantoniştilor" orăşeni. Un cantonist din Iaşi primea o leafă de 40 lei pe lună, iar în celelalte oraşe şi tîrguri cîte 30 lei pe lună [151].

Isprăvnicia Iaşi instalase pe teritoriul ei, pînă în ianuarie 1845, 14 cantonişti, Suceava 47 cantonişti, Putna 45 cantonişti, Dorohoi 25 cantonişti, Tecuci 16 [152] etc.

In martie 1843, isprăvniciile porniseră acţiunea de strîngere a banilor pentru achiziţionarea de unelte, cu care trebuiau să fie înzestraţi cantoniştii. In decembrie 1844 şi ianuarie 1845, isprăvniciile Putna, Bacău, Neamţ, trimiseseră Departamentului din lăuntru parte din banii necesari [153]. Totodată se construiau şi locuinţele trebuincioase cantoniştilor [154].

Crearea unui aparat special de oameni însărcinaţi cu întreţinerea drumurilor s-a lovit însă de piedici serioase. Ele au fost puse de către proprietarii de moşii, care au fost obligaţi să pună la dispoziţia statului un număr de săteni birnici de pe moşiile lor, să-i scutească de clacă, să le acorde $1^1/_2$ falce lor de hrană în apropierea locuinţelor lor situate pe principalele căi de comunicaţie şi să le pună la dispoziţie materiale pentru construcţia acestor locuinţe.

Cu toate intervenţiile stăruitoare ale domnitorului pe lîngă proprietari [155], cu care prilej au fost invocate o serie întreagă de avantaje (înlesnirea comunicaţiilor, acordarea la cantonişti cîte $1^1/_2$ loc de hrană şi nu 3 fălcii cum prevedea Regulamentul Organic etc.), aceştia din urmă nu s-au lăsat uşor înduplecaţi. Ei refuzau pentru că cele $1^1/_2$ falce loc de hrană, situate la drumul mare, valorau adeseori cît cele 3 fălci pe care erau datori să le pună la dispoziţia clăcaşilor şi pentru că nu puteau renunţa cu uşurinţă la cîteva braţe de muncă.

La 30 octombrie 1843, Sfatul Administrativ făcea cunoscut că proprietarii din ţinutul Vaslui refuză să dea cantonişti şi loc de hrană „fără plată de boieresc" [156]. La 6 mai 1844, epitropii averii răposatei M. Moruzi refuzau să acorde cantoniştilor loc de hrană [157]. La 2 aprilie 1845, Vistieria a cerut Isprăvniciei Dorohoi să intervină pentru a opri impunerea cantoniştilor la bir şi boieresc [158].

Stabilirea de cantonişti pentru întreţinerea drumurilor mari a fost o măsură pozitivă. Pe lîngă faptul că se asigura un serviciu perma-

[150] *Manualul Administrativ al Prinţipatului Moldovei*, tom. II, p. 246.
[151] *Ibidem*, p. 244.
[152] Arh. St. Iaşi, Tr. 1316, op. 1488, nr. 321, f. 13, 32, 33, 43, 45.
[153] Arh. St. Iaşi, Tr. 1316, op. 1488, nr. 321, f. 23, 6, 88.
[154] *Analele Parlamenatre ale României*, tom. XV, partea a II-a, p. 1033.
[155] *Manualul Administrativ al Principatului Moldaviei*, tom. II, p. 242.
[156] *Ibidem*, p. 243.
[157] Arh. St. Iaşi, Doc. pachet 404/246.
[158] Arh. St. Iaşi, Tr. 1316, op. 1488, nr. 320, f. 23.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nent de întreținere a principalelor căi de comunicație, ea avea și o semnificație socială. În mod practic, un număr de clăcași, e drept puțin important, era scos din sfera relațiilor feudale. Dar opoziția și abuzurile organelor locale de stat și ale proprietarilor de moșii au fost cauzele principale datorită cărora această măsură și-a atins doar parțial scopul.

După cum am mai arătat, întreținerea drumurilor vicinale a fost lăsată în grija satelor, care aveau obligația să le țină în permanentă bună stare.

Întreținerea podurilor mari, construite de către stat, intrau în atribuțiile Departamentului din lăuntru, iar începînd cu anul 1849 a Departamentului lucrărilor publice. Podurile, proprietate personală a proprietarilor laici sau eclesiastici, erau întreținute cu cheltuiala lor. Dreptul de încasare a brudinii atrăgea după sine în mod automat și obligația de a le ține în bună stare. Statul obliga pe acești proprietari, sub amenințarea retragerii dreptului de încasare a brudinei, să repare sau să reconstruiască podurile [159]. Majoritatea podurilor din Moldova fiind proprietate personală, organele centrale de stat veghiau asupra respectării de către proprietari a îndatoririlor decurgînd din dreptul de încasare a brudinii, acordîndu-le în schimb mari înlesniri, între care și scutirea de „beilicuri" (e vorba mai ales de munca de șosele) a unui număr de locuitori, numiți „podari", care erau obligați să repare podurile și să le întrețină în bună stare. Atunci cînd nu li se „scuteau" astfel de oameni, proprietarii includeau în învoielile ce le făceau cu sătenii angajamentul acestora din urmă de „a meremetisi poduri" [160].

Pe lîngă măsurile de organizare a unui serviciu special de întreținere a șoselelor, s-au luat măsuri prin care se impuneau călătorilor respectarea anumitor reguli de protejare a căilor de comunicație. Așa bunăoară, la 30 septembrie 1840, Departamentul din lăuntru a cerut ca și în Moldova, după exemplul țărilor europene mai avansate, carele grele și cele mocănești „să fie șănuite în lățime cel puțin de o palmă proastă cu toată periferia roții", iar cuiele să nu iasă din roată. Celelalte tipuri de care să aibă „ciolanele roților" late de o palmă [161]. Datorită însă faptului că proprietarii carelor mocănești au refuzat să execute transporturi în aceste condiții, ca și datorită rezistenței în fața acestei măsuri a celorlalte categorii de cărăuși, Sfatul administrativ a fost nevoit să renunțe la aplicarea acestei dispoziții [162].

---

[159] Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 2008, f. 42; nr. 29985, f. 1; Tr. 1764, op. 2013, nr. 1912, f. 68, 76—77; Tr. 1588, op. 1818, nr. 1445, f. 47 etc.

[160] Arh. St. Buc., Achiziții Noi, Pachet CCXVII/35.

[161] Arh. St. Buc., Depart. lucrărilor publice — Moldova, dos. 337/1840. v. și *Manualul Administrativ al Prințipatului Moldovei*, tom. II, p. 235, în notă.

[162] *Manualul Administrativ al Prințipatului Moldovei*, tom. II, p. 235.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Piedici și greutăți în munca de îmbunătățire a comunicațiilor. Din cele de mai sus rezultă că îmbunătățirea căilor de comunicație în Moldova a întîmpinat numeroase dificultăți. Principala piedică în calea progresului căilor și a mijloacelor de comunicație a constituit-o însuși regimul feudal. Totuși, dezvoltarea economică a Moldovei impunea îmbunătățirea drumurilor și a podurilor, deschiderea de noi căi de comunicație, sporirea și perfecționarea mijloacelor de transport etc. Boierimea era, în aceeași măsură ca și negustorimea, interesată în ameliorarea și progresul condițiilor de schimb și transport. Dar ea nu se opunea înfăptuirii acestor cerințe numai în măsura în care ele nu-i știrbeau din privilegiile sale feudale. Așa se și explică numărul mare de reclamații ale negustorilor împotriva boierilor care, avînd în păstrarea lor jumătate din pecetea satului și refuzînd să se dispenseze chiar numai vremelnic de mîna de lucru clăcașă, nu întăreau contractele de angajare pentru transporturi încheiate între clăcași — cărăuși și negustori.

Revizorii lucrărilor de șoselare se plîngeau că numeroși proprietari și arendași adaugă noi dificultăți la cele deja cunoscute: refuză să dea lucrători la drumuri, împiedică boii clăcașilor să pască pe imașurile lor etc. Mulți dintre proprietari, urmărind interese meschine, închideau drumuri noi deschise, impuneau la taxe cărăușii ce treceau pe moșiile lor ș.a.

O altă piedecă în calea înlesnirii comunicațiilor, izvorînd din relațiile feudale, era brudina. Regulamentul Organic a menținut și reglementat acordarea și încasarea brudinei fără să fi adus vreo inovație. Ea continua să rămînă un drept al proprietății feudale particulare sau de stat. Dezvoltarea economiei de schimb și intensificarea circulației mărfurilor au determinat o importantă sporire a valorii acelor poduri la trecerea cărora se plătea brudină. Așa se explică existența a foarte numeroase cereri de înființare de noi poduri. În felul acesta construcția de poduri se transforma dintr-o problemă legată de înlesnirea comunicațiilor într-o afacere menită, mai degrabă, să împiedice scăderea prețului de cost al transporturilor. Că așa stau lucrurile ne-o dovedește faptul că podurile aflate în proprietate particulară se aflau mai totdeauna într-o stare foarte proastă, deoarece stăpînii podurilor nu erau interesați decît în menținerea și mărirea privilegiilor și a beneficiilor și nu de calitatea podurilor. Pe podul de la Bacău al beizadelei C. Sturdza de pildă, care se afla într-o stare foarte proastă, călătorii treceau „cetind molitve și rugăciuni" [163].

Deși beneficiile rezultate din încasarea brudinei s-au mărit în raport direct proporțional cu dezvoltarea circulației, proprietarii se declarau totuși nemulțumiți. Pînă în anul 1839, brudina s-a încasat

[163] Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 2008, f. 11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

după prețul stabilit în 1816 [164]. Încă la 2 ianuarie 1829, vistiernicul Alexandru Balș, spătarul V. Alecsandri, vornicul M. Sturdza, hatmanul Aslan și Iorgu Razu, au cerut mărirea brudinei, sub pretext că podurile le cauzează pierderi nu foloase [165].

În 1839, luîndu-se în considerație această cerere, ca și altele asemănătoare care i-au urmat, s-a stabilit o nouă taxă a brudinii, pornindu-se de la cuantumul ei din 1825, la care s-a mai adăugat „încă giumătate la ceea ce au fost atunci" [166]. Presiunea proprietarilor de poduri asupra Consiliului administrativ a sporit într-atîta, încît în 1854 li s-au satisfăcut cererile, hotărîndu-se ca pentru podurile de pe Siret, Bistrița și Moldova să se plătească de către trecători o taxă dublă față de cea din 1839 [167]. Această măsură a avut însă urmări atît de grave pentru circulația mărfurilor, încît Consiliul administrativ a fost nevoit s-o anuleze chiar în același an [168]. O nouă cerere de sporire a brudinei, venită din partea proprietarilor, a avut aceeași soartă. Brudina a continuat să rămînă la nivelul celei din 1839 [169].

Interesele economice ale țării cereau desființarea acestei rămășițe a dreptului seniorial. Guvernul țării însă, alcătuit el însuși din mari proprietari feudali, nu a desființat brudina, dar n-a avut nici curajul s-o mărească peste nivelul stabilit în 1839. La rîndul lor, proprietarii de poduri, sau posesorii podurilor, neizbutind să obțină satisfacție pe această cale, s-au folosit de mijloace ilegale pentru a-și mări veniturile: încasarea brudinii de la trecătorii prin vaduri, pe gheață, sau chiar de la cei ce treceau rîurile înotînd [170]. Adeseori, proprietarii podurilor închideau vadurile pentru a obliga pe călători să folosească podurile [171]. De asemenea, proprietarii și posesorii podurilor impuneau la plata brudinii categorii fiscale scutite de plata acestei taxe, ca de pildă cărăușii ce lucrau la drumuri, transporturile de interes obștesc etc. Foarte numeroase sînt cazurile de încasare a brudinei peste prevederile stabilite prin lege. În iulie 1837, de pildă, egumenul mănăstirii Răchitoasa lua de la trecătorii pe podurile de la Furceni și Ciușlea cîte 3—8 lei „de om pe jos" [172]. Proprietarul podu-

[164] Arh. St. Iași, Tr. 360, op. 391, nr. 19, f. 1, 2

[165] *Analele Parlamentare ale României*, tom. IX, partea a II-a, p. 467.

[166] *Ibidem*, p. 466—467. În 1843 a fost majorată și brudina pentru podurile de pe rîul Trotuș (*Ibidem*, tom. XII, partea a II, p. 253—255).

[167] „Buletin. Foaia publicațiilor Oficiale a Prințipatului Moldovei", nr. 52 din 4 iulie 1854.

[168] *Ibidem*, nr. 76 din 26 septembrie 1854.

[169] *Ibidem*, nr. 30 din 17 aprilie 1855.

[170] Vezi circularele departamentului din lăuntru, prin care ispravnicii primeau instrucțiuni relative la împiedecarea proprietarilor și a posesorilor de poduri de a încasa brudina de la trecătorii prin vaduri, pe gheață și înot. Arh. St. Iași, Tr. 726, op. 813, nr. 1886, f. 1; *Manualul administrativ al Prințipatului Moldovei*, tom. I, p. 419, 422.

[171] Arh. St. Iași, Tr. 1722, op. 2020 ,nr. 16950, f. 1, 2.

[172] *Idem*, Tr. 1764, op. 2013, nr. 946, f. 120.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lui de la Rădăuți încasa în 1841 o brudină de 3 sorcoveți de om pe jos [173]. În anul 1846, la podurile de la Rădăuți, Leova și Sculeni, se încasa o brudină „covîrșitor de mare" peste cuantumul stabilit în 1839 [174].

Toate aceste abuzuri constituiau o piedică foarte serioasă în calea bunei desfășurări a circulației. Ele au cauzat ciocniri violente între trecători și slujbașii de la poduri. Bătăile aplicate „strîngătorilor brudinei" [175], ocolirea podurilor pe la mari distanțe, transporturile de interes particular făcute sub masca transporturilor de interes obștesc, scutite de brudină, erau cîteva din cele mai obișnuite forme de exprimare a unei opoziții crescînde. Firește că s-au făcut încercări de a se pune capăt acestor abuzuri. Ele însă n-au avut urmări practice pozitive, pentru că singura soluție posibilă, la care însă organele de stat n-au recurs, era abolirea brudinii.

O altă serie de mari dificultăți în calea bunei desfășurări a lucrărilor în domeniul comunicațiilor au constituit-o corupția și indolența funcționarilor de stat și stilul de muncă. Recrutarea slujbașilor însărcinați cu conducerea administrativă a muncii în domeniul comunicațiilor s-a făcut, cum era și obiceiul, după criterii în care interesele personale ale suspușilor precumpăneau. Slujbașii, în marea lor majoritate, erau simple slugi, care nu-și respectau obligațiile decît în măsura în care ele satisfăceau interese personale. Existau și excepții, dar ca toate excepțiile erau atît de puține, încît se pierdeau în masa neorînduielilor. Stilul de muncă era cel tipic oriental, adică a administrației unde se discuta mult și îndelungat, unde se scria mult, foarte mult și se făcea foarte puțin. Cine parcurge corespondența între organele centrale de stat și cele locale cu privire la construcția drumurilor și a podurilor rămîne cu impresii care depășesc tot ce-și poate închipui mai rău un om despre o administrație coruptă și indolentă. Pentru a ilustra această stare de lucruri e suficient, credem, un singur exemplu : pentru reconstrucția unui *podeț* pe apa Bașeului s-a purtat între organele centrale de stat și cele locale o corespondență care a început în 1839 și s-a terminat în 1843 [176].

Abuzurile, fraudele, delapidările, au însoțit necontenit lucrările în domeniul comunicațiilor, în întreaga perioadă de care ne ocupăm. Grija organelor locale de stat era îndreptată mai ales către camuflarea lor, „spre a nu se strica hatîr cu boierii" [177], remarca inginerul Karl Bolberitz într-o limbă pe care de abia o învăța. Ispravnicii, pentru a întreprinde ceva, continua Bolberitz, au nevoie de „10 adresuri", iar jandarmii trimiși după oamenii repartizați la lucru „vin cu minciuni"', firește, după ce fuseseră mituiți.

[173] Arh. St. Buc., *Loc cit.*, dosar 143/1841.
[174] *Analele Parlamentare ale României*, tom. XIV, partea a II-a, p. 174.
[175] Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 28846, f. 1.
[176] Arh. St. Iași, Tr. 1764, op. 2013, nr. 1170.
[177] Arh. St. Buc., Depart. lucr. Publ. Mold., dos. 321/1851, f. 61.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Delapidările făcute cu prilejul construcției în 1841 a podului de la Docalina [178], însușirea de către spătarul D. Sturdza, ispravnicul Vasluiului, a banilor destinați pentru construcția drumurilor în 1844 [179], sustragerea banilor încasați la Galați pe răvașele de drum [180], oameni scutiți ilegal de la munca la drumuri [181], cantoniști folosiți de autorități ca slugi [182], bani luați de la clăcași în schimbul promisiunii de scutire de muncă [183], contracte false încheiate între reprezentanți ai organelor de stat și persoane particulare pentru construcții de poduri [184], crîșme deschise la locul de muncă de către revizorii lucrărilor [185], pedepse inumane aplicate lucrătorilor [186] etc., sînt numai cîteva dintre numeroasele abuzuri, fraude și iregularități, care ilustrează cum nu se poate mai convingător condițiile în care s-au desfășurat lucrările de îmbunătățire a comunicațiilor în Moldova.

Măsurile de „înfrînare" se întîlnesc atît de rar, încît ele demonstrează mai degrabă întinderea și gravitatea abuzurilor decît străduința de a le pune capăt. De altfel, oricît de frecvente și drastice ar fi fost sancțiunile, ele n-ar fi avut efectele scontate, deoarece printre vinovați se aflau adesea cei împuterniciți cu aplicarea lor. De cele mai multe ori dezordinile și fraudele erau mușamalizate de către organele de stat sub pretext ca: „...e o scăpare de condei" [187], sau „...ca să oprească strigările..." [188] etc. Firește că o astfel de conducere administrativă a lucrărilor a contribuit nu la buna desfășurare a muncii ci, dimpotrivă, la frînarea ei.

Deși în Regulamentul Organic au fost prevăzute măsuri speciale pentru siguranța comunicațiilor, totuși ele încă mai stînjeneau transporturile. Intensificarea schimburilor comerciale a obligat organele de stat să-și îndrepte cu toată seriozitatea atenția către asigurarea vieții și a avutului călătorilor, ceea ce a avut ca urmare obținerea unor succese însemnate în acest domeniu. Cu toate acestea, brigandajul n-a putut fi stîrpit, deoarece el își avea izvorul în înseși condițiile social-economice. Procesul de descompunere a feudalismului, care se desfășura într-un ritm rapid în acea epocă, lăsa fără posibilități de asigurare a existenței un număr mereu sporit de oameni care, negăsind de lucru în orașe, „apucau calea drumului mare". Kuch sfătuia pe călătorul străin prin Principatele Române „să fie totdeauna

[178] Arh. St. Iași, Tr. 1764, op. 2013, nr. 1170, f. 23.
[179] Arh. St. Focșani, Fondul Starostia Putnii, dosar 983/1848, f. 1, 7, 51. În 1851, Ispravnicul nu fusese încă sancționat.
[180] Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 32115, f. 14 și urm.
[181] Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, nr. 217, f. 313.
[182] *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tom. II, p. 245.
[183] Arh. St Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 26000, f. 1.
[184] Arh. St. Iași, Tr. 1339, op. 1521, nr. 988, f. 10.
[185] Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 24899, f. 56.
[186] Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 7010, f. 1.
[187] Arh. St. Iași, Tr. 627, op. 689, nr. 436, f. 9.
[188] Arh. St. Iași, Tr. 938, op. II 1080, nr. 61, f. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

armat și gata a se apăra" [189], notînd că între 1835 și 1837, în Moldova, mai multe bande de hoți făceau ca drumurile să fie nesigure iar negustorii „se vedeau prădați în toate părțile și ajunseseră aproape a nu mai putea să iasă din orașe" [190]. În 10 aprilie 1836, domnitorul însuși se vedea obligat să anunțe că brigandajul „pricinuia o simțitoare jignire țirculației capitalurilor operațiilor comerciale..." [191]. Într-un raport [192] din 6 octombrie 1838, al Pîrcălăbiei de Galați, se arăta că „negoțul portului Galați nu numai pătimește, dar să dă înapoi în loc să margă spre înflorire, din pricina neîndemnării și a nesiguranței ce au emborii Galațului întru aducere sumilor de bani de la Iași la piața portului, după polițele ce vinu de pe uscat...". Pîrcălabia cerea ca transporturile bănești către Galați să fie însoțite de slujitori înarmați. În cele din urmă, transportul de monede a fost transferat poștelor și pus sub egida Vistieriei [193]. Dar jafurile n-au încetat. În noiembrie 1848, de pildă, un transport de marfă către Iași a fost prădat lîngă Docolina [194].

În tot cursul acestei perioade, boierii, negustorii, cărăușii, au cerut de repetate ori luarea unor măsuri drastice, care să asigure circulația. Sub presiunea unor necesități atît de stringente, statul a fost nevoit să ia măsuri imediate. În 1834 s-a luat hotărîrea ca „nici un sătean să nu poată călători undeva... fără bilet de drum" [195]. Se urmărea în felul acesta să se creeze înlesniri organelor de stat în prinderea răufăcătorilor cînd, de fapt, hotărîrea lovea în cea mai numeroasă și cinstită categorie socială. Aplicarea acestei măsuri a avut și un efect negativ: libera circulație a fost îngreuiată mai ales pentru țărani, care erau nevoiți să apeleze pentru orice deplasare la organele locale ale puterii de stat. Printr-un ofis domnesc din 1 martie 1835 au fost anunțate noi măsuri „împotriva făcătorilor de răle" [196]. Prinderea și stîrpirea briganzilor a fost pusă în sarcina satelor, ai căror locuitori aveau obligația să conlucreze în acest scop cu autoritățile. La 13 aprilie 1837 a fost elaborat un regulament pentru siguranța drumurilor mari, care a fost completat în 1839 [197]. Pe principalele drumuri ale țării au fost stabilite pichete de pază: de la Herța la Iași; de la Focșani—Adjud—Bacău—Roman—Tg. Frumos—Podul Iloaiei la Iași; de la Tîrgul Frumos la Fălticeni; din Fălticeni la Mihăileni prin Botoșani; de la Mihăileni la Dorohoi; de la Fălticeni la Piatra

[189] Kuch, *Moldausch — walachische Zustände in den Jahren 1828 bis 1845*, Tradusă în „Convorbiri literare, an XXV (1891), p. 208.
[190] *Ibidem*, p. 586.
[191] *Analele Parlamentare ale României*, tom. VI, partea a II-a, p. 775.
[192] Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, nr. 353, f. 2, 5, 6, 12, 13, 18.
[193] *Ibidem*.
[194] Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 1246, f. 2.
[195] C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, p. 455.
[196] *Manualul Administrativ a Principatului Moldovei*, tom. I, p. 494.
[197] *Ibidem*, p. 535—534.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

prin Tg. Neamț; de la Bacău la Tîrgul Ocna și de la Iași la Huși. La fiecare pichet se afla un grup de slujitori călări, care însoțeau convoaiele. Doi căpitani însoțiți de cîte 4 slujitori supravegheau funcționarea acestui sistem de pază. Pe timp de iarnă slujitorii erau cantonați în satele cele mai apropiate de pichete [198]. În 1837, Demidoff a găsit la fiecare poștă cîte o excortă [199], iar Kuch a notat [200] că „de-alungul drumurilor mari, dar mai ales la locurile mai puțin sigure, sînt posturi alcătuite din trei sau patru cazaci, dar aceasta numai în timpul verii...", care cer călătorilor și răvașe de drum. Kuch a făcut și alte două observații îndreptățite: bacșișul înlocuia adeseori răvașul de drum, pichetele de pază n-au funcționat decît în timpul verii. Între timp s-a aplicat încă o măsură privitoare la asigurarea călătorilor: în aprilie 1842 au fost „închezășluiți" harabagii [201].

Funcționarea acestui sistem de asigurare a comunicațiilor nu era perfectă deoarece ea era determinată de însăși imperfecțiunea aparatului de stat. Totuși, nu putem trece cu vederea peste unele succese care au creat comunicațiilor o siguranță incomparabil mai mare față de perioada preregulamentară. Domnitorul arăta în ofisurile sale anuale numărul de briganzi prinși și sancționați. În 1834 — 357 [202], în 1835 — 450, în 1836 — 286 [203] etc. Dacă s-ar fi prins numai jumătate din numărul de răufăcători anunțat de domnitor, iar 50% din ei ar fi fost hoți de drumul mare, încă ar fi fost un succes. Documentele demonstrează că, într-adevăr, în epoca domniei lui Mihail Sturdza siguranța comunicațiilor a făcut mari progrese, dar ea era totuși departe de ceea ce pretindea Radu Rosetti că ar fi fost cînd a scris că în vremea domniei lui Mihail Sturdza „și în mijlocul drumului poți dormi cu saci de aur drept căpătîi" [204]. În deceniile 4—5 ale secolului al XIX-lea, și mai tîrziu, deși se instituise o siguranță relativă a comunicațiilor, problema jafurilor „la drumul mare" încă mai neliniștea pe călători.

LES VOIES DE COMMUNICATION TERRESTRE EN MOLDAVIE DE 1834 A 1848

RÉSUMÉ

Dans cette première partie d'une étude plus étendue, l'auteur décrit les conditions économiques et sociales-politiques de la période 1834—1848, au cours de laquelle, en Moldavie, les voies de communica-

198 *Manualul Administrativ a Principatului Moldovei*, tom. I, p. 534—535.
199 A. Demidoff *op. cit.*, p. 194.
200 Kuch, *op. cit.*, p. 329.
201 Arh. St. Iași, Tr. 1772, p. 2020, nr. 32754, f. 1, 3 și urm.
202 *Analele Parlamentare ale României*, tom. V, partea a II-a, p. 563.
203 *Ibidem*, tom. VII, partea a II-a, p. 728.
204 Radu Rosetti, *Amintiri*, vol. I. *Ce-am auzit de la alții*, București, f.a., p. 187.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tion ont été ameliorées. Il met en évidence aussi les moyens matériels utilisés pour faciliter les transports.

La période 1834—1848, en Moldavie, a été caractérisée, entre autres, par un remarquable essor de la production économique, surtout agricole, et par une grande augmentation des ventes de marchandisses. C'est ce qui explique l'importance accordée en général à un meilleur aménagement des voies de communication et spécialement à la construction des chaussées.

Toutes les classes sociales intéressées à l'échange des marchandises, inclusivement les grands boyards propriétaires d'immenses domaines produisant des graines, ont insisté pour que les voies de communication soient améliorées.

Des divergences entre les représentants des différentes couches et classes sociales se sont produites, lorsqu'il a fallu décider quels seront les moyens qui devront être employés. Les représentants des boyards moyens et petits, et surtout ceux de la bourgeoisie, demandèrent que fussent utilisées les méthodes bourgeoises de travail et de financement, tandis que les représentants des grands boyards conservateurs voulurent maintenir les méthodes traditionnelles féodales de travail et de financement. Finalement, cette dernière solution a été admise, car elle corespondait aux intérêts de la couche sociale qui gouvernait l'Etat.

Voilà pourquoi à la construction des ponts et des chaussées ont travaillé les paysans serfs, qui ont été soumis à une prestation annuelle théoriquement de six journées de travail et qui effectivement atteignit de 10 à 12 journées de travail.

Pour la construction des chaussées et des ponts fut alloué dans le budget de la Moldavie un crédit annuel de 100.000 lei (correspondant à approximativement 33.000 francs or). Si l'on tient compte que les revenus de l'Etat dépassèrent en 1846 la somme de 15 millions de lei et qu'un seul pont, à Vădeni, sur le Séreth, a coûte 60.000 lei, on constate que le financement de la construction des ponts et chaussées a été absolument insuffisant. Tout le travail a été mis à la charge des paysans serfs.

L'auteur s'occupe ensuite de l'entretien des ponts et chaussées, confié à un corps spécial de cantonniers, des obstacles qui empêchèrent la circulation de devenir plus aisée, notamment le maintien des péages (taxes féodales payée à la traversée des rivières), l'insuffisance de la sécurité des voyageurs, etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

UNELE ASPECTE PRIVIND CONSECINȚELE ECONOMICE ALE PREZENȚEI TRUPELOR GERMANE ÎN ROMÂNIA (1940—1944)

DE

D. ȘANDRU și I. SAIZU

În cadrul preocupărilor istoriografiei noastre actuale cu privire la cercetarea problemelor perioadei celui de-al doilea război mondial, chestiunea consecințelor economice determinate de prezența misiunii militare germane și a trupelor hitleriste pe teritoriul României n-a format pînă acum obiectul unui studiu special. Ținînd seama de faptul că urmările politice ale prezenței trupelor germane, caracterul intrării lor în România, comportarea lor față de ostașii români, metodele de ocupație folosite în România, atitudinea potrivnică a poporului și a armatei române față de trupele hitleriste au fost prezentate într-o serie de studii [1], în articolul de față ne propunem, pe baza informațiilor documentare existente în unele arhive interne, în colecții de documente străine și într-o serie de lucrări și articole publicate în ultimii ani, să abordăm cîteva aspecte privitoare la jafurile organizate și neorganizate

---

[1] Ion Popescu-Puțuri, *Les principales caractéristiques du régime politique de Roumanie pendant la dictature militaire-fasciste et l'agression hitlérienne*, în volumul *La Roumanie pendant la deuxième guerre mondiale*, Editions de la Academie, București, 1964, p. 34—36; N. N. Constantinescu, *L'exploitation et le pillage de l'économie roumaine par l'Allemagne hitlérienne dans la période 1939—1944*, în volumul *La Roumanie pendant la deuxième guerre mondiale...*, p. 126—128; Maria Covaci, Florea Dragne, *Unele aspecte ale luptei clasei muncitoare și țărănimii împotriva dictaturii militaro-fasciste și a războiului hitlerist (1941—1944)*, în volumul *Din istoria contemporană a României*, Editura Științifică, 1965, p. 141 și urm.; C. Antip, C. Nicolae, *Domnule Mareșal, ne găsim în divergență*, în „Magazin istoric", nr. 3 (1967), p. 26—30; I. Cicală, *Intensificarea acțiunilor antifasciste ale maselor populare din regiunea Cluj, în anul 1943*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", tom. VIII (1965), p. 292—293; L. Eșanu și I. Saizu, *Aspecte ale rezistenței maselor populare din Moldova împotriva dictaturii militaro-fasciste și a războiului antisovietic*, în „Studii", nr. 3 (1966), p. 531—549; I. Saizu, D. Șandru și L. Eșanu, *Contribuții la cunoașterea situației materiale a maselor populare din Moldova în perioada 6 septembrie 1940—23 August 1944*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie", Iași, tom. I (1964), p. 9—30.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

săvîrşite de ele pe teritoriul României în perioada octombrie 1940—23 august 1944, cît şi la urmările generate de acestea.

Izbucnirea celui de-al doilea război mondial la 1 septembrie 1939 a agravat situaţia internaţională a României, contribuind nemijlocit la izolarea ei. Evoluţia evenimentelor externe de la sfîrşitul anului 1939 şi prima jumătate a anului 1940, ca şi încercările tot mai brutale de amestec ale Germaniei hitleriste în afacerile interne ale României, au contribuit la o regrupare în cadrul cercurilor conducătoare din România, o influenţă crescîndă avînd-o grupările progermane. Acest fapt se reflectă în componenţa prohitleristă a guvernului I. Gigurtu, format la 4 iulie 1940 [2]. În timpul cabinetului Gigurtu, României i-a fost impus dictatul de la Viena, prin care partea de nord a Transilvaniei era răpită şi predată Ungariei horthyste. În acele condiţii deosebit de grele pentru soarta ţării „poporul român s-a găsit singur, fără nici un sprijin din afară, părăsit de toate puterile Europei. România a fost nevoită să accepte condiţiile nedrepte ale dictatului de la Viena. Prin aceasta ea a fost lăsată la cheremul Germaniei, a fost aruncată de fapt în braţele forţelor hitleriste" [3].

Izolarea în care se afla România şi presiunile neîntrerupte ale Germaniei au creat Reichului o serie de posibilităţi de imixtiune în politica internă şi externă a ţării noastre. În conjunctura internaţională dată, cînd Ungaria reuşise să cîştige în favoarea sa guvernele de la Berlin şi Roma în problema revendicărilor teritoriale pe seama României [4], cînd exista un pericol iminent de ciuntire a teritoriului ţării de către statele revizioniste, primul ministru român Gigurtu a discutat la Berlin problema trimiterii în ţara noastră a unei misiuni militare cu scopul instruirii trupelor române [5]. Guvernul german, căutînd să-şi subordoneze ambele state (România şi Ungaria) şi să determine pe cel dintîi să admită unele cedări teritoriale în folosul celui de-al doilea, a refuzat [6] în acea vreme trimiterea unei misiuni folosind acest refuz ca un mijloc de presiune pentru a dobîndi poziţii importante în România. Dovada o constituie faptul că odată cu noul guvern Ion Antonescu, al dictaturii militaro-fasciste, instaurat la 6 septembrie 1940, a cărei orientare prohitleristă era evidentă, Germania, care reuşise mai întîi să satisfacă revendicările teritoriale ale Ungariei, a urmărit să-şi trimită

[2] Ion Popescu-Puţuri, *op. cit.*, p. 14.

[3] Nicolae Ceauşescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluţionare şi democratice a poporului român, al tradiţiilor mişcării muncitoreşti şi socialiste din România*, Editura Politică, Bucureşti, 1966, p. 47.

[4] G. Juhasz, *La politique extérieure de la Hongrie de 1939 à 1943*, în „Revue d'Histoire de la deuxième guerre mondiale", nr. 62 (1966), p. 24.

[5] Arh. St. Bucureşti, Fond. Preşed. Cons. de Miniştri, dosar 1077/1943; Дж. Батлер, Большая стратегия, сентябрь 1939 — июнь 1941. Издательство И. Л., Москва, 1959, p. 342. Traducere din limba engleză a lucrării lui J. R. M. Butler, *Grand Strategy. September 1939—June 1941*, London, 1957.

[6] Дж. Батлер, *op. cit.*, p. 342. M. Ádám, Gy. Juhász L. Kerekes, *Allianz Hitler, Horthy, Mussolini, Dokumente zur Ungarischen aussenpolitik (1933—1944)* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966, p. 281—282.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

trupe în România cu scopul aparent de a instrui armatele ei. În vederea înfăptuirii acestui plan, încă de la 4 septembrie 1940, Fabricius a avut o întrevedere cu Valer Pop, în timpul căreia a ieșit la iveală interesul Reichului de a-și trimite trupe în țara noastră [7].

Intrarea armatelor germane în România și ocuparea de către acestea, fără agresiune, a unor puncte vitale, era dorită de Reich, întrucît pe această cale el putea folosi toate bogățiile României în războiul agresiv, iar pe de altă parte, reușea să-și păstreze intacte însemnate efective de oameni și cantități de armament pe care le-ar fi folosit în cazul unei agresiuni militare [8]. Deși de drept România nu a fost o țară ocupată, amestecul trupelor hitleriste în treburile interne ale statului făcea ca ele să aibă „misiunea unor trupe de ocupație" [9].

Pe de altă parte, sub pretextul contracarării unor poziții militare și strategice ale Angliei în Balcani, Germania a căutat să-și trimită o parte din trupele sale în statele balcanice [10]. Pe baza convenției tratată de guvernul român cu generalul von Tippelskirch și semnată la 17 septembrie 1940, începînd din acea lună au fost trimise prin Ungaria în România o divizie de tancuri și aviație [11]. Deși primele efective ale misiunii militare germane au sosit în țară în a doua jumătate a lunii septembrie 1940, guvernul român a făcut cunoscut acest act abia la 7 octombrie 1940 [12]. Conform convenției încheiate misiunea militară germană avea menirea de a-și da concursul la instruirea și organizarea armatei române [13]. Totodată, României i-au fost promise tancuri, artilerie antitanc și antiaeriană, avioane de vînătoare, arme și muniții, în contul efortului economic pe care-l făcea [14].

Dintr-o analiză sumară a efectivelor misiunii militare germane aduse în România în toamna anului 1940, misiune urmată de primele divizii ale Wehrmacht-ului, cît și a modului de dispersare a acestora pe teritoriul țării, apare în mod evident că scopul instruirii armatelor române a fost secundar. Guvernul german a căutat însă să creeze im-

---

[7] Ion Popescu-Puțuri, *op. cit.*, p. 16—17.

[8] *Ibidem*, p. 10.

[9] Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 47—48.

[10] К. Типпельскирх, История второй Мировой Войны Издательство И. Л., Москва, 1956, p. 135—136. Traducere din limba germană a lucrării lui Kurt von Tippelskirch, *Geschichte des zweiten Weltkriegs*, Bonn, 1954; А. М. Некрич Внешная политика Англий, 1939—1941, Издательство Академий Наук СССР, Москва 1963, p. 384—385 (Autorul citează în acest sens revista „Economist" din 15 februarie 1941).

[11] К. Типпельскирх, *op. cit.*, p. 135—136; Andreas Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*, Ed. a II-a, Franz Steiner Verlag GMBH Wiesbaden, 1965, p. 99; *Procesul marii trădări naționale*, Editura „M. Eminescu", 1946, p. 12, 27, 47 și 270.

[12] Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 99.

[13] Нюрнбергский процесс, Преступления против мира, том II, Гос. издательство юридическои литературы, Москва 1958, p. 497.

[14] К. Типпельскирх, *op. cit.*, p. 135—136.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

presia că sarcina principală a acestei misiuni a fost aceea de a ajuta România în pregătirea şi organizarea forţelor sale armate [15].

În realitate, sarcinile misiunii militare germane, stabilite la 14 septembrie 1940 de Statul major al Wehrmacht-ului şi Ministerul de externe german, constau în instaurarea dominaţiei politice şi economice asupra României [16]. Unul din ţelurile importante urmărite de Hitler prin trimiterea armatei în România era şi acela de a asigura apărarea zonei petrolifere din Valea Prahovei şi transportul petrolului spre Germania. Acest lucru este atestat şi de faptul că misiunea militară germană şi divizia a 13-a tancuri, sosite în toamna anului 1940 sub comanda mai multor generali [17], au fost amplasate în regiunea petroliferă, precum şi în porturile româneşti şi nicidecum la unităţile militare din ţară. Ocuparea acestor zone a fost favorizată de însuşi generalul Antonescu, care a cerut Reichului să asigure protecţia aeriană şi terestră a Văii Prahovei [18]. Vorbind despre acest act, presa britanică şi americană remarca faptul că pătrunderea trupelor germane în România constituia „o măsură de apărare a regiunii petrolifere... armatele de instructori devenind astfel armatele protectoare ale regiunilor petrolifere" [19]. „Trupele germane — scria ziarul „Chicago Daily Tribune" din 13 octombrie 1940 — au fost trimise în România pentru a asigura un flux neîntrerupt de petrol în Germania şi Italia" [20].

Referindu-se la acelaşi act, presa hitleristă prezenta ocuparea zonei petrolifere ca o măsură menită să preîntîmpine un eventual atac sau act de sabotaj din partea Angliei. Scopul ocupării regiunii petrolifere a fost arătat cu diferite ocazii nu numai de numeroase organe de presă, ci şi de unele persoane oficiale hitleriste. Într-o notă cu caracter intern din 21 septembrie 1940 generalul Keitel arăta necesitatea ca trupele germane să colaboreze în regiunea petroliferă cu unităţile speciale ale contraspionajului şi Gestapoului care se aflau deja în această regiune [21]. La 20 noiembrie 1940, Hitler îşi manifesta, într-o scrisoare adresată lui Mussolini, îngrijorarea cu privire la posibilităţile ce şi le-ar fi putut crea Anglia prin cucerirea unor importante puncte strategice din Grecia de a se apropia la circa 500 km de zona petroliferă Ploieşti, distanţă uşor accesibilă bombardierelor britanice care ar fi putut pe această cale să producă pierderi ireparabile rafinăriilor româneşti [22]. El vedea o asemenea situaţie militară ca ameninţătoare

[15] *Documents on German Foreign Policy, 1918—1945*, Seria D, vol. XI, Washington, 1958, p. 144—145; **Дж. Батлер.** *op. cit., p. 342.*

[16] Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 98—99.

[17] **Нюрнбергский процесс, том.** II, p. 497.

[18] *Procesul marii trădări naţionale ...*, p. 271; *Documents on German Foreign Policy ...*, vol. IX, doc. 328, p. 550.

[19] Arh. St. Bucureşti, fond Preşed. Cons. de Miniştri, dosar 523/1940, f. 6.

[20] Arh. Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., fond 10, dosar 323, vol. II, f. 49—50.

[21] *Documents on German Foreign Policy ...*, vol. XI, p. 144—145.

[22] **К. Типпельскирх,** *op. cit.*, p. 119.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

din punct de vedere economic pentru Germania, întrucît Reichul viza regiunile bogate în petrol ale României și tocmai din această cauză Hitler insista pentru aplicarea în această zonă a unor măsuri militare de apărare [23]. Paralel, Ribbentrop a recunoscut la 10 octombrie 1940 că Germania avea un mare interes ca producția de petrol a României să continue nestingherită și în acest scop a trimis aici unități militare [24].

În același timp, ocuparea regiunii petrolifere de către trupele hitleriste s-a efectuat și pentru a preveni sabotajele muncitorilor, pentru a controla producția și exportul petrolului românesc.

Intrarea trupelor germane în România, ca și „promisiunile" de ajutor militar făcute de Reich, au îngrijorat cercurile revizioniste maghiare, care nu doreau întărirea armată a României, de la care, cu tot arbitrajul de la Viena, pretindeau încă unele teritorii [25]. În același timp, pătrunderea misiunii militare germane în România a generat nemulțumiri în sînul cercurilor politice italiene care nu doreau ca Reichul să fie singurul beneficiar al petrolului românesc. În acest sens, Ciano arăta la 8 octombrie 1940 că, vorbind cu Mussolini despre misiunea militară germană din România, „Ducele era foarte supărat din cauză că numai armatele germane erau prezente în regiunile petrolifere ale României" [26]. Însuși Ciano nota în legătură cu acest act că Italia îl considera ca un „pas delicat și greu" [27].

O parte din literatura germană a timpului subliniază interesul Italiei în România în direcția întăririi influenței ei economice și militare. Căutînd să ilustreze preocuparea Italiei de a-și consolida poziția, alături de Germania, în România, Alfred Rosenberg nota că „concurența sudică (Italia — n.n.) lucrează cu înfrigurare" [28] și că „Roma încearcă să se amestece în toate părțile, în loc să se concentreze spre interesele ei în Marea Mediterană" [29].

Pe de altă parte, intenția Reichului a fost și aceea — după cum reieșea din discuțiile purtate la 18 septembrie 1940 între ministrul Germaniei la București, Fabricius, și ministrul de externe român, Mihail Sturza — de a folosi teritoriul României pentru transferul unor trupe în vederea înfăptuirii planurilor sale militare [30]. Guvernul Reichului a hotărît ca toate măsurile privitoare la transferul de trupe să fie efectuate cu o „viteză maximală", trecerea lor prin Ungaria și România trebuind făcută neîntrerupt și explicată prin necesitatea întăririi mi-

[23] К. Типпельскирх, *op. cit.*, p. 119—120.

[24] *Documents on German Foreign Policy ...*, vol. XI, doc. 169, p. 279.

[25] К. Типпельскирх, *op. cit.*, p. 135—136.

[26] *The Ciano Diaries 1939—1943*, Edited by Huch Gibson Daubleday § Co Inc, Garden City, New-York, 1946, p. 299.

[27] *Ibidem.*

[28] *Das Politische Tagebuch Alfred Rosenberg 1934/1935 und 1939/1940*, Herausgeber Wilhelm Treue, Musterschmidt Verlag Göttingen, Frankfurt, Berlin, p. 58.

[29] *Ibidem*, p. 52.

[30] *Procesul marii trădări naționale...*, p. 14; Hitler, *Directives de guerre*, Arthaud, Paris, 1965, p. 70.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

siunii militare germane din România [31]. Conform convenţiei din 17 septembrie 1940 efectivul misiunii militare germane trebuia să fie de 19 000 de soldaţi şi ofiţeri, iar durata staţionării ei în România era limitată la 4—5 luni [32]. Efectivul trupelor germane din România a depăşit însă întotdeauna această cifră. Generalul Ilie Şteflea, fost şef al Marelui stat major român, declara în 1946 că în privinţa trupelor germane venite în ţară pentru instrucţie, şi-a dat seama că odată cu ele au sosit „un număr mare pe care nu l-am putut cunoaşte niciodată, de divizii germane" [33].

După ce în anul 1940 Uniunea Sovietică a concentrat la graniţa de pe Prut 30 de divizii de infanterie, 8 divizii de cavalerie şi 14 brigăzi de trupe motorizate, în vreme ce România poseda la sfîrşitul aceluiaşi an, la aceeaşi graniţă, doar 7 divizii, guvernul german a găsit un nou pretext pentru a-şi spori efectivele sale pe teritoriul României, concentrînd în februarie 1941 la frontiera cu U.R.S.S. trei divizii care ulterior au fost sporite la zece, cu un efectiv de 200 000 soldaţi [34].

Poporul român, care nu s-a împăcat niciodată cu aservirea ţării faţă de imperialismul german, a văzut în prezenţa trupelor hitleriste pe teritoriul patriei un pericol pentru existenţa naţiunii române. El îşi amintea de jafurile efectuate pe teritoriul ocupat de armatele germane în anii primului război mondial, de faptul că Reichul a fost principalul promotor al ciuntirii României în anii celui de-al doilea război mondial. De aceea, el a manifestat ostilitate faţă de pătrunderea trupelor hitleriste în ţară, văzînd în ele nu numai principalul instrument al Germaniei pentru asigurarea dominaţiei ei aici, ci şi reazimul armat al regimului fascist din România. În acest sens, însuşi Hitler ordonase armatelor sale să fie puse în sprijinul guvernului român „de la generalul Hansen şi pînă la ultimul ostaş german" [35]. De la venirea trupelor hitleriste în ţară şi pînă la izgonirea lor completă, masele populare, sub conducerea Partidului Comunist Român, au desfăşurat o luptă permanentă pentru alungarea lor din ţară, pentru apărarea unităţii naţionale, independenţei şi suveranităţii patriei [36].

*

Prezenţa trupelor hitleriste în România a generat o serie de perturbaţii cu caracter economic, determinate de sistemul de aprovizio-

[31] К. Типпельскирх, *op. cit.*, p. 136—137.
[32] *Procesul marii trădări naţionale ...*, p. 48.
[33] *Ibidem*, p. 271.
[34] Arh. St. Bucureşti, fond Preşed. Cons. de Miniştri, dosar 1046/1943, f. 136; dosar 1077/1943; Нюрнбергский процесс, том. II, p. 502; Ion Popescu-Puţuri, *România în timpul celui de-al doilea război mondial*, în „Analele Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.", nr. 5, 1966, p. 54.
[35] Ion Popescu-Puţuri, *Les principales caractéristique ...*, p. 23.
[36] *Ibidem*, p. 82.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nare cu diverse produse de pe piața internă [37]. În convorbirea avută de Ion Antonescu cu Hitler la Berlin, în noiembrie 1940, s-a subliniat necesitatea ca misiunea militară germană aflată în România să continuie munca de instruire a trupelor române. Totodată s-a convenit ca să se încheie o înțelegere pe baza căreia România, în schimbul alimentelor și altor produse ce le va livra misiunii germane, să primească armament [38].

Prin *Convenția asupra directivelor obligatorii pentru aprovizionarea trupelor germane în România*, din 17 ianuarie 1941, semnată de Neubacher și N. Dragomir, s-a stabilit detaliat modalitatea de aprovizionare a trupelor germane, exceptînd prima divizie de instrucție. Cheltuielile de orice fel referitoare la aceste aprovizionări, în conformitate cu art. 1, priveau exclusiv guvernul german, statul român neavînd de suportat nici o cheltuială, sub nici o formă. Articolul 2 al Convenției precizează contingentele animalelor și alimentelor ce trebuiau livrate după prevederile acordului din 4 decembrie 1940: animalele de tăiere urmau a fi livrate cu începere de la 1 ianuarie 1941, în cote săptămînale, care nu puteau depăși 200 boi și 400 porci; în lunile februarie-aprilie cota de porcine putea fi sporită pînă la 500 capete săptămînal. Din aceste cote se puteau produce conserve la fabricile indicate de intendența română. Fabrica „Deva" era însărcinată să lucreze pentru trupele germane numai după executarea contractelor date de armata română. Pieile acestor animale urmau a fi predate tăbăcăriei armatei române la prețul oficial în vigoare pentru întreaga țară, pînă la împlinirea cifrei de 7 500 bucăți (adică 50% din contingentul consimțit pentru Germania) — precum fusese stabilit și în acordul din 4 decembrie 1940. Totodată, trupele germane erau obligate să respecte zilele de tăiere a animalelor la abatoarele din România.

Cuantumul produselor prevăzute a fi livrate lunar trupelor germane era stabilit prin articolele 2 și 3: păsări — pînă la 10 000 găini și 10 000 gîște și rațe; mazăre — 14 vagoane; linte — 7 vagoane; porumb — 100 vagoane; orz și ovăz — 100 vagoane.

Livrările, în afară de contingentele consimțite a fi predate trupelor germane, urmau a se face din „surplusurile" care întreceau necesarul populației române, după normele stabilite de Ministerul Coordonării. În faza inițială a aplicării Convenției, România trebuia să livreze: paie presate — 50 vagoane lunar, fără ca această cantitate să poată fi sporită ulterior; lemne de foc — pînă la 600 vagoane lunar; lemne de construcție — pînă la 22 000 m.c. grinzi și 30 000 m.c. scînduri de 24 mm; săpun de rufe — pînă la 3 vagoane lunar. Pentru băuturile alcoolice s-a stabilit la 70 000 l contingentul în prima lună, urmînd ca în viitor să se facă o nouă determinare a acestora, în mod special

[37] Arh. St. București, fond Președ. Cons. de Miniștri, dosar 1290/1943, f. 83.
[38] Нюрнбергский процесс, том II, p. 498 și 685.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a berei, de către Ministerul Coordonării. Ţigările urmau a fi livrate după posibilităţile C.A.M.

Articolele 4—6 stabilesc modalitatea de aprovizionare şi cazare a trupelor germane din România. Toate produsele de mai sus trebuiau cumpărate şi livrate numai prin intendenţa armatei române, cu care se opera decontarea, cu excepţia mazării, lintei, porumbului, orzului şi ovăzului, prevăzute la art. 2, ce puteau fi procurate de intendenţa germană direct de la „Reichsstelle für Getreide".

Convenţia acorda reduceri de taxe de orice fel, în egală măsură cu reducerile oferite armatei române, pentru prelucrarea cerealelor şi leguminoaselor necesare armatei germane. De asemenea, se scuteau de taxe vamale cerealele introduse în ţară dinspre est de nemţi pentru trupele hitleriste. Conform art. 6, plata indemnizaţiilor pentru cantonament se făcea direct de trupele germane la preţul stabilit de primarii oraşelor, împreună cu reprezentanţii trupelor germane. În mediul rural cartiruirea era gratuită.

Art. 7 interzicea livrarea pîinii, cartofilor, untului, uleiului comestibil, grăsimilor şi laptelui. Restricţia livrării ouălor se păstra numai pînă la 31 martie 1941.

În ceea ce priveşte transporturile efectuate pentru trupele germane sau pentru aprovizionarea lor, ca şi accidentele şi pagubele survenite în timpul acestor transporturi pe căile ferate şi apă, trebuiau contabilizate de autorităţile române şi trecute în contul guvernului german [38a]. În primele luni sarcina aprovizionării trupelor germane revenea „Statului major economic din România" („Wehrwirtschaftsstab in Rumänien"), care făcea parte integrantă din misiunea militară germană. La 22 ianuarie 1941 acest organ s-a transformat în „Misiunea militară economică germană în România" („Deutsche Wehrwirtschaftsmission in Rumänien") care primea largi împuterniciri pe linia unei directe colaborări în chestiuni de natură economică cu autorităţile superioare militare şi civile române [39]. Statul major economic din România, iar după desfiinţarea acestuia, Misiunea militară economică germană în România, erau singurele mandatare de a pune în aplicare, de comun acord cu guvernul român, acele clauze din convenţiile economice româno-germane care priveau aprovizionarea cu alimente şi alte produse a misiunii militare şi a trupelor germane cantonate în România.

Trebuie subliniat, din capul locului, că aranjamentele care au decurs din convenţiile economice nu au fost respectate de instituţiile germane împuternicite. Pe de o parte, ele au aprovizionat trupele hitleriste pe cale legală cu produse agro-alimentare şi industriale prevăzute în tranzacţiile economice, iar pe de altă parte, au permis înseşi trupelor germane de a se aproviziona ilegal, de pe piaţa internă.

[38] a Arh. St. Suceava, fond Prefectura judeţului Suceava, dosar 13/1940, f. 9—12; dosar 3/1942, f. 2.

[39] Arh. St. Bucureşti, fond Preşed. Cons. de Miniştri, dosar 138/1941, f. 384.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La numai 13 zile de la semnarea *Convenției asupra directivelor obligatorii pentru aprovizionarea trupelor germane în România,* Ministerul Coordonării, Statul Major Economic, cu circulara secretă nr. 100 466 expediată tuturor prefecturilor, atrăgea atenția asupra necesității de a se respecta întocmai toate clauzele Convenției : „Rămîne bine stabilită excluderea oricăror aprovizionări de pe piață din partea militarilor germani. Insistăm asupra acestei stipulațiuni, — preciza Statul Major Economic — fără de care, dat fiind numărul important al trupelor germane, se ajunge la o secătuire a pieții și la o răsturnare a nivelurilor prețurilor" [39 a]. Pentru a preîntîmpina ilegalitățile în ceea ce privește aprovizionarea trupelor germane, Statul Major Economic preciza în aceeași circulară și împrejurările în care autoritățile puteau admite derogări în această direcție. În cazul cînd unele trupe germane se aflau în mișcare, fără ca sosirea lor într-o localitate să poată fi anunțată din timp, garnizoanele române locale sau de jandarmerie, acolo unde nu erau trupe române, aveau permisiunea să admită aprovizionarea din depozitele destinate armatei române sau, cînd aceasta nu era posibilă, să aprobe aprovizionarea chiar de pe piață, urmînd ca ulterior să intervină intendența română. Numai în mod excepțional și numai în baza unei prealabile înțelegeri între intendența română și germană trupele hitleriste se puteau aproviziona de pe piață [39b].

Sistemul de aprovizionare, practicat de trupele germane imediat după sosirea lor în țară, imixtiunea unor cadre ale misiunii într-o serie de afaceri interne ale statului, au constituit factori care au contribuit, alături de alții, la agravarea situației economice, ceea ce a determinat pe Ion Antonescu să ceară în decembrie 1940 guvernului Reichului să-și reducă efectivele sale din România [40]. Cererea guvernului a constituit în același timp o tentativă de a determina Reichul să ia măsuri pentru combaterea sistemului ilegal de aprovizionare, practicat de trupele sale în România. Cu toate acestea însă misiunea militară germană nu numai că nu și-a redus efectivele, din contra, ea și le-a sporit simțitor la începutul anului următor.

Trimiterea trupelor hitleriste în România a avut repercusiuni negative asupra economiei țării noastre cu atît mai mari cu cît prezența germană aici a fost însoțită de numeroase ilegalități. Chiar de la venirea ei, misiunea militară germană a inițiat o largă acțiune de aprovizionare a trupelor hitleriste de la firmele și populația românească. Amploarea luată de această operație scotea în relief faptul că misiunea germană, departe de a urmări numai aprovizionarea armatei, devenise, chiar din primele luni, o instituție colectoare de produse agroalimentare românești. În afară de aceasta, mari cantități de alimente achiziționate legal sau ilegal din România erau expediate în Germania

[39 a] Arh. St. Suceava, Fond Prefectura județului Suceava, dosar 13/1940, fila 11.
[39 b] *Ibidem.*
[40] Arh. St. Buc., Fond Președ. Cons. de Miniștri, dosar 1075/1940, Expozeul făcut de Mihai Antonescu la 19 iulie 1943 în fața notorietăților din Sibiu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sub formă de colete de către soldaţii şi ofiţerii hitlerişti cantonaţi aici [41]. Acapararea, de multe ori forţată, a cerealelor şi animalelor din sate, a unor fabricate de pe piaţa oraşelor, a produs nemulţumiri în rîndul maselor, fapt care a provocat îngrijorare în sînul cercurilor guvernante româneşti.

Trebuie precizat că guvernul român, angajat în planurile Germaniei, a căutat să se achite de obligaţiile împovărătoare de ordin economic stipulate în convenţiile şi protocoalele încheiate cu Germania. În acelaşi timp, el a încercat să determine Reichul să-şi respecte obligaţiile contractuale luate faţă de statul român. Aşa se explică faptul că membrii guvernului au luat poziţie faţă de numeroasele ilegalităţi săvîrşite de trupele hitleriste cantonate în România în direcţia aprovizionării lor. Atitudinea reprezentanţilor României n-a atins însă limitele unei rezistenţe faţă de Reich, ci ea s-a rezumat doar la încercări repetate de a determina trupele germane cantonate în România de a se aproviziona cu produse agro-alimentare şi industriale numai în baza prevederilor acordurilor încheiate. Dovada o constituie faptul că guvernul român s-a angajat în decursul războiului să satisfacă majoritatea cererilor germane, pe bază de acorduri, dar a cerut în repetate rînduri Reichului şi armatei sale din România să respecte cuantumul prevăzut în acestea.

În majoritatea lor, documentele subliniază teama guvernului român faţă de perspectiva unei crize economice şi financiare, generate de încălcarea acordurilor de către trupele germane cantonate în România, încălcare care ar fi putut provoca „răsturnarea echilibrului social al statului". Mihai Antonescu, vicepreşedinte al Consiliului de miniştri şi ministru de externe, care cunoştea starea de lucruri în relaţiile dintre cele două state, ilegalităţile şi abuzurile săvîrşite de Reich, cît şi intenţia acestuia de a nu-şi respecta obligaţiile, a fost nevoit de nenumărate ori să ia atitudine faţă de ilegalităţile Reichului. Ion Antonescu a recunoscut în acest sens în mai 1946, la procesul intentat criminalilor de război, că „totdeauna a fost o luptă între noi şi germani; aceasta o ducea în spinarea sa Mihai Antonescu, căci germanii căutau să ne păcălească; să le dăm noi şi ei să nu ne dea nimic" [42].

Din aceste cauze, guvernul român a atras atenţia în nenumărate rînduri celui de la Berlin asupra ilegalităţilor săvîrşite de trupele germane. În vara anului 1941, guvernul român aducea la cunoştinţa Reichului, printr-o notă de protest, actele cu caracter economic săvîrşite de intendenţa germană şi de unii cumpărători folosiţi de organizaţiile armatei hitleriste, care „ameninţau să atingă stabilitatea preţurilor" şi a „minimului necesar vieţii noastre economice" [43].

[41] N. N. Constantinescu, *Exploatarea şi jefuirea economiei româneşti de către Germania hitleristă în perioada 1939—august 1944*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", nr. 6, 1963, p. 90.

[42] *Procesul marii trădări naţionale...*, p. 71.

[43] Biblioteca Centrală de Stat (în continuare se va cita B.C.S.), fond. St. Georgescu, pachet LV, dosar 7, Arh. Mihai Antonescu. Convorbiri diplomatice. Convorbirea din

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Trebuie subliniat faptul că aproape în toate convorbirile purtate între reprezentanții celor două state, ca și în memorandumurile trimise de Ion Antonescu lui Hitler, partea română atrăgea atenția asupra necesității de a se lua măsuri de corijare pentru a se evita pe această cale consecințele economice și sociale grave ce puteau izvorî de pe urma perpetuării acestui sistem de ilegalități. Urmarea notei de protest remisă din vara anului 1941, a fost faptul că la 2 septembrie 1941 Steltzer, însărcinatul cu afaceri al Germaniei la București în lipsa lui Killinger, a venit în audiență la Mihai Antonescu spre a discuta în legătură cu protestul guvernului român, comunicîndu-i că Ribbentrop a ordonat o anchetă „severă" și pedepsirea vinovaților pentru ca pe viitor să se poată respecta regimul de cumpărare impus de guvernul de la București. Vicepreședintele consiliului de miniștri român a insistat pe lîngă Steltzer în legătură cu necesitatea de a se curma din partea trupelor germane asemenea acțiuni care atingeau măsurile coordonate de guvernul român. „Altfel — spunea el — duplicitatea prețurilor va duce la o nouă cascadă a lor, iar supraefortul făcut de cumpărătorii germani va paraliza toată ordinea guvernului de așezare a prețurilor și ne va crea o gravă criză economică" [44].

Asigurările date de guvernul german în legătură cu luarea unor măsuri pentru a preîntîmpina cumpărăturile ilegale de pe piața românească de către trupele germane și ancheta promisă de Reich deși au revenit întotdeauna în discuțiile ulterioare purtate cu reprezentanții guvernului român nu s-au înfăptuit niciodată. Guvernul român n-a putut lua măsuri eficiente care să subordoneze problema aprovizionării trupelor germane instituțiilor sale. În aceste împrejurări, Mihai Antonescu s-a văzut nevoit a încerca să obțină o nouă reglementare a relațiilor economice cu Germania la tratativele ce urmau să aibă loc și a căutat de numeroase ori să conexeze cele două probleme. Astfel, la 2 septembrie 1941, el arăta lui Neubacher necesitatea de a se stăvili cumpărăturile ilegale de către armata germană din România și de a se stabili un plan economico-financiar detaliat asupra modalităților de colaborare, care să precizeze definitiv nevoile armatei germane, pe baza acordului din 4 decembrie 1940 și să se respecte principiul cumpărătorului unic [45].

Peste o săptămînă, la 9 septembrie 1941, la întrevederea dintre Mihai Antonescu și Neubacher, primul arăta că nu va mai trata nici o problemă economică și financiară cu Germania relativ la armatele sale pînă ce reprezentantul ei la București nu va formula concret cererile financiare pe care însuși Ion Antonescu le considera excesive și necesare a fi comprimate [46]. Declarația reprezentantului guvernului

2 septembrie 1941 dintre Mihai Antonescu și însărcinatul de afaceri al Germaniei la București în lipsa lui von Killinger, Steltzer.

[44] B.C.S., fond St. Georges, pachet LV, dosar 7. Arh. Mihai Antonescu, Convorbiri diplomatice.

[45] *Ibidem*, f. 63—66.

[46] *Ibidem*, f. 78.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

român l-a determinat la 18 septembrie 1941 pe Killinger să vină în audienţă la vicepreşedintele consiliului de miniştri. Mihai Antonescu a insistat atunci asupra necesităţii convocării unei conferinţe româno-germane în scopul soluţionării unor chestiuni „care azi au devenit foarte ameninţătoare pentru ordinea economică şi financiară internă, dacă ar continua. În special — preciza el — cumpărăturile făcute de germani, depăşind puterile, nevoile excepţionale ale armatei germane, lipsa materiilor prime, a importurilor germane în România şi mai ales în armament şi muniţii necesare, ne creează grave dificultăţi asupra cărora trebuie să luăm o soluţie grabnică“ [47]. Aceeaşi problemă o ridica Mihai Antonescu o săptămînă mai tîrziu, la 25 septembrie 1941, comandantului suprem al intendenţei germane: „I-am arătat d-lui General Thomas — se sublinia în stenograma acelei convorbiri — neajunsurile pe care le-am avut pe plan economic datorită gravelor servituţii de ordin financiar, pe care a trebuit să ni le impunem pentru a finanţa nevoile armatei germane aflate în România, transporturile şi altele, în timp ce exportul german spre România a fost aproape stagnat. I-am atras atenţia d-lui general Thomas că fără o convenţie economică şi financiară care să precizeze obligaţiunile reciproce şi să urmărească un just echilibru între contribuţia română şi între exportul german nu vom putea continua aceste jertfe fără a răsturna întregul echilibru al statului. De asemenea, i-am cerut să ia măsurile cele mai aspre pentru a interzice cumpărăturile făcute direct de armată, întrucît ele duceau la o supraofertă şi la o majorare de preţuri, răsturnînd preţurile fixate de autorităţile române“ [48].

La 2 octombrie 1941, Mihai Antonescu atrăgea din nou atenţia guvernului german, în cursul convorbirii avute cu Blessing şi Neubacher, că regimul de control al preţurilor introduse de guvernul român nu va avea sorţi de izbîndă decît dacă se va păstra unicitatea cumpărătorului, căci „în anul precedent, după ce izbutisem să fixăm preţurile, cumpărătorii germani, societăţile şi particularii care lucrau pentru Germania, au aruncat pe piaţă cantităţi de lei excepţionale, oferind preţuri mult mai mari decît acelea fixate şi, natural, creînd prin aceasta o prăbuşire a ordinei economice şi o ridicare neînchipuită a preţurilor“ [49].

La 9 octombrie 1941, Mihai Antonescu a pus la dispoziţia Germaniei prin Killinger un dosar în care era specificată contribuţia armatei române la război, subliniind în acelaşi timp verbal că România nu va mai putea continua colaborarea economică şi financiară cu Germania pe bazele date. „I-am arătat d-lui ministru von Killinger că armata germană şi cumpărători particulari, tot în folosul Germaniei,

[47] B. C. S., fond St. Georges, pachet LV, dosar Arh. Mihai Antonescu, Convorbiri diplomatice, f. 93.
[48] *Ibidem*, f. 102.
[49] *Ibidem*, f. 123.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dezechilibrează prețurile și pun în circulație cu prețuri exorbitante mărfuri blocate de armată în interesul aprovizionării sale sau al rezervelor necesare aprovizionării românești. Și că în asemenea condițiuni noi nu vom putea stăpîni nici regimul prețurilor pe care abia l-am introdus, nici aprovizionările țării, primejduind prin aceasta ordinea socială internă ca o consecință a desechilibrului economic și financiar. Pe de altă parte, armata germană face multe cumpărături neregulate și ajunge să exporte chiar produsele cumpărate, ceea ce este cu totul potrivnic angajamentelor luate" [50]. Deși Killinger a împărtășit punctul de vedere românesc, în sensul ca statul român să fie singurul furnizor al armatelor germane și a comunicat din nou vicepreședintelui consiliului de miniștri român hotărîrea luată de Reich de a iniția o anchetă [51], asigurarea dată de reprezentantul german la București a fost formală, iar ilegalitățile germane au continuat.

La 10 octombrie 1941, Neubacher, trimis de Killinger, a venit din nou la Mihai Antonescu subliniind necesitatea de a găsi o soluție care să nu zădărnicească satisfacerea necesităților armatei germane din România [52]. La 16 octombrie 1941, în convorbirea dintre Mihai Antonescu și Killinger, cel dintîi a arătat că în pofida angajamentului și a regimului prețurilor, diverse autorități și persoane germane procurau în continuare pe cale particulară mărfuri de pe piața internă, provocînd lipsa articolelor de primă necesitate. Pentru a preveni ieșirea din țară a mari cantități de produse, guvernul a închis granițele și a supus controlului vagoanele C.F.R. și autovehiculele ce treceau frontiera, deoarece „am văzut că nu se respectă convențiile" [53]. Ion Antonescu a arătat cu alt prilej lui Killinger dezordinea provocată de cumpărătorii germani, imposibilitatea de a se mai prelungi această stare, ca și faptul că consumul de mărfuri necesare trupelor germane trebuia efectuat numai în cadrul contingentării. El și-a arătat totodată convingerea că multe din mărfurile cumpărate din România erau vîndute de hitleriști cu prețuri mai mari în alte state [54].

Cu toate asigurările date de reprezentanții Reichului în România, în legătură cu respectarea de către armată a prevederilor stipulate în convenții, aceștia nu au intervenit niciodată hotărît pentru curmarea abuzurilor și a ilegalităților. Ca o dovadă, la 18 octombrie 1941, Clodius declara lui Mihai Antonescu că era sceptic în ce privește rezolvarea problemei solicitate de mareșal a achiziționării printr-un singur cumpărător, explicînd că cumpărăturile făcute de particulari și misiunea militară constituie singurul mijloc pentru Germania de a-și fi procurat

[50] B.C.S., fond St. Georges, pachet LV, dosar 7. Arh. Mihai Antonescu. Convorbiri diplomatice, f. 132—133.
[51] *Ibidem*, f. 133.
[52] *Ibidem*, f. 135.
[53] *Ibidem*, f. 145.
[54] *Ibidem*, f. 146.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mărfurile care nu puteau fi găsite la preţuri fixe. „I-am atras atenţia d-lui ministru Clodius — avertiza vicepreşedintele Consiliului de miniştri — că vom proceda cu cea mai mare asprime şi că vom refuza să dăm contribuţiile stabilite în cadrul clearingului dacă se va continua sistemul anterior, întrucît aceasta ar însemna să desorganizăm economia naţională, mergînd la o criză de aprovizionare şi la nemulţumiri sociale adînci. I-am atras atenţia d-lui ministru Clodius că, prin urmare, trebuie să aştepte ca furnizările să fie făcute prin statul român, singurul colector, iar organizaţiile anterioare sau societăţile şi particularii, cumpărători pentru Germania, n-au decît să dea toate datele lor serviciului de aprovizionare al armatei care va realiza colectarea de acum înainte şi în vederea exportului român în Germania sau pentru aprovizionarea armatei germane din România. D-l ministru Clodius — arăta Mihai Antonescu — s-a declarat de acord mai ales atunci cînd l-am informat că armata a colectat deja 11 000 vagoane pînă acum“ [55].

La 23 octombrie 1941, Steltzer s-a prezentat la Preşedinţia consiliului de miniştri român pentru a da explicaţii în legătură cu nota diplomatică pe care Killinger o remisese lui Ion Antonescu în seara zilei de 22 octombrie 1941, ca răspuns la demersul mareşalului privitor la ilegalităţile economice săvîrşite de Misiunea militară germană şi unele societăţi de cumpărare şi cererile de finanţare excesivă ale misiunii. Steltzer informa pe Mihai Antonescu de faptul că punctele 1 şi 2 ale notei remise de Killinger, în care se răspundea că aparent nu se găsiseră pînă atunci învinuiri prea mari armatei germane, trebuiau interpretate împreună cu un al treilea punct prin care guvernul Reichului anunţa că o conferinţă cu caracter de anchetă va avea loc la Berlin şi că un plan economic şi financiar va stabili pe viitor colaborarea între Germania şi România şi limitele cerinţelor armatei germane în ţara noastră [56].

Cum nici prin această convorbire, ca de altfel nici prin cele anterioare, nu s-a ajuns practic la un acord între România şi Germania în legătură cu întreţinerea misiunii militare, a doua zi, la 24 octombrie 1941, Mihai Antonescu comunica lui Neubacher că guvernul său a suspendat orice fel de plăţi faţă de armatele hitleriste din România pînă la stabilirea planului economico-financiar anunţat de Berlin [57]. Cu toate acestea însă, Ion Antonescu a fost nevoit, la insistenţa Germaniei, să livreze 2 000 de vagoane de grîu ca un contingent provizoriu pînă la stabilirea contingentelor definitive [58]. Măsurile amintite, cît şi faptul că guvernul român încerca să realizeze o nouă reglementare la tratativele economice în ce priveşte aprovizionarea trupelor germane a determinat Reichul să dea formal dispoziţii lui Killinger la începutul lui

[55] B. C. S., fond St. Georges, pachet LV, dosar 7. Arh. Mihai Antonescu. Convorbiri diplomatice, f. 155.
[56] *Ibidem*, f. 171.
[57] *Ibidem*, f. 172.
[58] *Ibidem*, f. 173.
[59] *Ibidem*, f. 231.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

noiembrie 1941 să intervină pentru ca misiunea militară germană să-și restrîngă cumpărăturile sale din România [59].

Puternice divergențe s-au dezvoltat în anii războiului între guvernul român și cel de la Berlin în legătură cu finanțarea misiunii militare germane. Prin convenția din septembrie 1940 referitoare la venirea trupelor hitleriste în țară, guvernul Antonescu era obligat să plătească misiunii militare pentru întreținere cîte 100 000 000 lei lunar, deci un total de 1 200 000 000 lei anual [60]. Totodată, România finanța Reichul, atît în cadrul clearingului româno-german, cît și formațiunile S.S., create pe teritoriul țării din membrii „grupului etnic german" [61].

Chiar de la început Reichul a încercat să obțină de la statul român majorarea acestei sume. Guvernul român a căutat să conexeze aprobarea sporului solicitat cu respectarea de către Germania a obligațiilor sale. La 25 septembrie 1941, Mihai Antonescu informa pe Steltzer că față de noile cereri pe care armata germană le făcuse anterior de a i se pune la dispoziție două miliarde lei și față de nevoile tot mai intense ale Germaniei în România, guvernul de la București considera indispensabilă stabilirea de îndată a programului economic și financiar care ar fi fost de dorit să se realizeze — spunea el — de îndată ce Killinger s-ar fi întors de la Berlin" [62].

După sosirea ambasadorului german la București, Reichul solicită ridicarea plafonului de finanțare a misiunii sale militare la 18 miliarde lei, pentru o perioadă de 6 luni. La 30 septembrie 1941, Mihai Antonescu, făcînd bilanțul raporturilor financiare româno-germane, arăta lui Killinger că dacă se acceptă finanțarea cu 18 miliarde lei a trupelor hitleriste de pe teritoriul României, soldul creditor al României, care la acea dată era de 15 miliarde lei, ar fi sporit considerabil, din care cauză îl roagă insistent să intervină la Hitler pentru ca Germania să execute imediat, în contul acestui credit, cererile de furnituri militare. Totodată, el preciza că România a ajuns la limita maximă a contribuției sale, din care cauză se impunea reducerea volumului necesităților armatelor hitleriste și sincronizarea lor cu planul de schimburi comerciale româno-germane pentru a se înlătura pe această cale „consecințele sociale care pot duce la o adevărată anarhie în țara noastră" [63].

În aceeași zi, Mihai Antonescu preciza din nou, de data aceasta în convorbirea avută cu generalii Hauffe, întors de la cartierul general al lui Hitler, Speidel, amiralul Eleicher, colonelul Schumacher și consilierul militar al legației germane la București, Kluguist, punctul de vedere românesc față de pretențiile germane: „Am atras atenția că este un dezacord între Marele Cartier General și misiunea militară

[59] B. C. S., fond St. Georges, pachet LV, dosar 7. Arh. Mihai Antonescu. Convorbiri diplomatice, f. 231.

[60] *Procesul marii trădări naționale ...*, p. 253; Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 159.

[61] N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 94.

[62] B. C. S., fond St. Georges, pachet LV, dosar 7. Arh. Mihai Antonescu. Convorbiri diplomatice, f. 105.

[63] *Ibidem*, f. 24.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

din România, Marele Cartier considerînd că cererile armatei germane în România sînt exagerate, cerînd ca să se facă o revizuire a acestor nevoi pentru a ne uşura posibilităţile de finanţare... Am atras atenţia — continua el — asupra riscurilor de dezordine economică şi financiară pe care le provoacă continuarea emiterii de lei pentru acoperirea nevoilor financiare germane, dacă în acelaşi timp nu vom îngriji ca prin furnituri germane în România să putem absorbi de pe piaţă aceşti lei şi să stabilim echilibrul" [64]. Situaţia financiară a României, devenită din ce în ce mai rea — reproşa la 2 octombrie 1941 Mihai Antonescu lui Blessing, colaboratorul lui Schacht, şi lui Neubacher — nu se datora aşa cum acuzau ei, politicii de instabilitate a preţurilor în interior, ci faptului că necesităţile armatei germane impuneau Băncii Naţionale o finanţare care să sporească cu 18 miliarde lei circulaţia fiduciară românească. În acelaşi timp, Germania nu oferea posibilitatea absorbirii acestei emisiuni printr-o circulaţie sănătoasă a mărfurilor de pe piaţa românească, întrucît volumul exportului german spre România era staţionar [65]. Cererea germană de a se spori cu 18 miliarde lei finanţarea misiunii militare era cu atît mai grea — comenta Mihai Antonescu — cu cît ea era făcută pentru următoarele 6 luni şi cu atît mai mult cu cît România trebuia să finanţeze cu 20 miliarde lei exportul său spre Germania, fapt ce ar fi dus la ridicarea emisiunii fiduciare la aproape 68 miliarde lei numai pentru finanţarea nevoilor germane [66]. La 10 noiembrie 1941, el atrăgea din nou atenţia lui Killinger că noile pretenţii de sporire a finanţării misiunii militare germane cu 18 miliarde lei, care, conexate cu cele de mai sus menţionate, vor crea asemenea dificultăţi economice României, încît „în realitate acoperindu-le (cheltuielile — n.n.) am lucra şi împotriva Germaniei nu numai împotriva regimului mareşalului Antonescu" [67].

Cu toate încercările guvernului român de a determina Reichul să-şi reducă pretenţiile financiare pentru trupele sale, el a fost nevoit să cedeze presiunilor insistente ale Germaniei. Numai de la venirea trupelor hitleriste în ţară pînă la 15 septembrie 1941, guvernul român le-a finanţat cu o sumă de 34 361 000 000 lei. Din diferite documente referitoare la această operaţie reiese sarcina grea ce a avut-o statul român pentru întreţinerea acestei misiuni şi a trupelor germane cantonate în România. Mihai Antonescu recunoştea în şedinţa consiliului de miniştri din 6 noiembrie 1942 că primindu-se pe teritoriul ţării noastre aproape 500 000 de oameni, aceasta a adus grave servituţii economiei prin punerea la dispoziţia germanilor a mijloacelor financiare pentru aprovizionări [68].

[64] B. C. S., fond St. Georges, pachet LV, dosar 7. Arh. Mihai Antonescu. Convorbiri diplomatice, f. 108—109.
[65] *Ibidem*, f. 122.
[66] *Ibidem*, f. 123.
[67] *Ibidem*, f. 237.
[68] *Procesul marii trădări naţionale...*, p. 254.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În anii 1942—1943, deși problema aprovizionării trupelor hitleriste din România n-a mai constituit o chestiune dominantă în comparație cu modul cum s-a pus la sfîrșitul lui 1940 și în 1941, totuși, Reichul a emis în continuare noi pretenții legate de finanțarea trupelor sale și alimentarea mașinii de război hitleriste cu petrol și cereale.

Statul român a continuat să alimenteze, pe baza acordurilor și protocoalelor încheiate, armatele hitleriste cu produse petroliere, alimentare și altele. O dată cu primele insuccese înregistrate de trupele germane pe frontul de est, pretențiile Reichului asupra României, în direcția aprovizionării armatelor sale, au sporit și mai mult. Cu prilejul a numeroase întrevederi avute între reprezentanții celor două state, partea germană căuta să obțină noi mijloace materiale și financiare pentru armata sa, în opoziție cu partea română care încerca, pe temeiul marilor eforturi depuse de ea în război, să determine Reichul să-și reducă pretențiile, subliniind consecințele economice, politice și sociale ce le-ar fi putut avea continuarea acestora. România — arăta Mihai Antonescu în timpul vizitei din 10 ianuarie 1943 făcută la Marele Cartier General al lui Hitler — continuînd să facă numeroase jertfe, între care și finanțarea nevoilor militare germane „merge sigur la o gravă criză economică a producției, iar inflația în care a intrat datorită finanțării nevoilor germane, amenință cu desechilibrul întregul aparat al statului și ordinea socială“ [69].

Faptul contribuia cu atît mai mult la agravarea situației economiei naționale, cu cît Germania își sporea necontenit pretențiile. Prin scrisoarea din 11 septembrie 1943, trimisă lui Ion Antonescu de Killinger, de pildă, se arăta că Ribbentrop solicita, în scopul ducerii războiului, ca România să pună la dispoziția armatelor hitleriste toate rezervele de carburanți, de cereale și, totodată, să achite integral sumele „cuvenite“ voluntarilor din grupul etnic german [70].

În condițiile cînd viața economică a României se agrava din ce în ce mai mult, guvernul Antonescu, continuînd a satisface cererile mereu sporite ale Reichului și ale trupelor sale din România, a căutat să obțină de la cel german acoperirea în aur a contravalorii mărfurilor livrate. În numeroase convorbiri avute de Mihai Antonescu cu Goering, Funck și cu unii reprezentanți ai Germaniei în România, primul a ridicat problema plății în aur a mărfurilor românești, cererea fiind aproape tot de atîtea ori întîmpinată cu refuz [71]. Deși în 1942, după multe negocieri, guvernul Reichului a făcut promisiunea oficială celui de la București în legătură cu rezolvarea acestei cereri, în fapt România nu a primit aurul solicitat. Refuzurile repetate ale conducătorilor naziști au determinat guvernul român să se adreseze, la sfîrșitul lui 1943 direct lui Hitler. Ca și mai înainte, cererea română nu a găsit ecou. Mai mult,

[69] Arh. St. Buc., fond Președ. Cons. de Miniștri, dosar 1046/1934, f. 48.
[70] *Idem*, dos. 1274/1943.
[71] *Idem*, dos. 1077/1943.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Hitler a ripostat violent arătînd că armatelor germane le trebuiesc carburanţi şi alimente pentru război : „Avem nevoie de carburanţi pentru armatele noastre — spunea el — şi în loc să primim carburanţi primim cererea D-lui Mihai Antonescu de a da aur ; ce vrea să facă cu aurul dacă rușii ajung în România ?... cerem hrană pentru soldaţii noştri şi în loc de hrană Dl. Mihai Antonescu cere aur ; ce vrea să facă cu hrana în depozite dacă rușii ajung în România şi vor găsi depozitele cu alimente ?“ [72]

Mihai Antonescu arăta în timpul negocierilor purtate la 14 decembrie 1943 cu Karl Clodius bilanţul uriaşelor cheltuieli financiare făcute de România în război, care la acea dată se ridicau la peste 300 de miliarde lei, fapt ce agrava simţitor situaţia economică a ţării, subliniind totodată că în ciuda acestui fapt Reichul îşi sporea continuu pretenţiile, fără a-i acorda compensaţii. Deşi prin protocolul din 11 ianuarie 1943 se prevedea pentru cheltuielile armatei germane din România ca statul român să acorde lunar 525 milioane lei, suma cheltuită în fiecare lună cu acestea pînă în iulie acelaşi an, s-a ridicat la 650 milioane lei, dublîndu-se pînă în decembrie 1943 [73]. În această lună, Reichul a solicitat din nou sporirea sumelor pentru întreţinerea armatelor sale din România. Din această cauză, generalul Ilie Şteflea, şeful Marelui Stat Major Român, a reacţionat faţă de noile pretenţii propunînd reducerea efectivelor armatei germane şi înlocuirea lor cu cadre româneşti. Reacţia se datora faptului că întreţinerea trupelor hitleriste costa enorm în raport cu sumele plătite pentru armatele române. Astfel — se argumenta că — în vreme ce el plătea familiilor soldaţilor români aflaţi pe front sume cuprinse între 700—1 500 lei lunar, pentru fiecare militar hitlerist se cereau cîte 7 500 lei lunar [74]. Mai mult, conform angajamentelor luate, guvernul român trebuia să plătească germanilor din România înrolaţi în S.S. ajutoare şi pensii care se cifrau la 4 milioane lei lunar [75].

Începînd din iarna lui 1943—1944 şi mai ales după mutarea operaţiunilor militare pe teritoriul României, problema aprovizionării trupelor germane se ridică cu o acuitate mult mai mare în raport cu anii anteriori. Prin protocolul româno-german din 9 februarie 1944 se stabileau, între altele, şi noile contribuţii ale României atît în direcţia finanţării misiunii militare germane, cît şi a formaţiunilor militare ale „grupului etnic german“. Pentru finanţarea trupelor hitleriste în perioada următoare s-a întocmit planul de mai jos (în miliarde lei) [76] :

Totodată, guvernul român se angaja prin articolul 62 să plătească în plus lunar cîte 180 milioane lei familiilor germanilor din România ai

[72] Arh. St. Buc., fond Preşed. Cons. de Miniştri, dosar 1077/1943.
[73] *Ibidem.*
[74] *Ibidem.*
[75] *Ibidem.*
[76] *Idem,* dosar 6/1944, f. 107.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Lunile	Intendența germană și Waffen-S.S.	Autorități române care prestau servicii pentru armata germană	Total
Februarie	990	587,0	1577,0
Martie	990	1251,0	2241,0
Aprilie	990	919,0	1919,0
Mai	990	920,4	1900,4
Iunie	990	433,0	1423,0
Iunie	990	433,0	1423,0
August	990	433,0	1423,0
Septembrie	990	433,0	1423,0
Total milioane lei			13354,4

căror soți erau plecați pe front ca voluntari înrolați în S.S.[77]. Protocolul stabilea concret condițiile în care B.N.R. urma să finanțeze armata hitleristă din România cu un credit global de 18 miliarde lei în schimbul căruia statului român trebuia să i se sporească creditul de armament și alte materiale[78].

La scurt timp după semnarea protocolului, cînd teatrul de război se mutase deja pe o parte a teritoriului României, comandamentul armatei germane a emis noi pretenții față de stipulațiile protocolului. Astfel, la 29 aprilie 1944 guvernul român întrunit în consiliul de miniștri a discutat cererea germană de a i se acorda pentru aprovizionarea trupelor sale cîte 11 miliarde lei lunar[79]. Se pare că guvernul român nu a dat curs acestei pretenții. Dovadă că ulterior comandantul grupului de armate Ucraina de sud, generalul Schroner, vine la Mihai Antonescu cu o cerere „de mare urgență" de finanțare a trupelor germane, solicitînd sporirea cheltuielilor pentru întreținerea trupelor hitleriste la numai 3 miliarde lei lunar. Totodată, el solicita livrarea regulată a cantităților de alimente și materiale în cadrul aprobat de guvernul român. Repunerea acestei chestiuni era dictată de faptul că în condițiile critice ale anului 1944, guvernul român încerca să limiteze aprovizionarea unităților hitleriste[80]. Această limitare se explică prin faptul că Germania refuza să acorde devize în contul cerealelor primite, din care cauză guvernul de la București a anunțat Reichul că nu va mai face nici o tranzacție în afara protocolului din 9 februarie 1944[81].

Pe lîngă faptul că guvernul român a dispus temporar reducerea prestațiilor suplimentare pentru armata germană la nivelul prevederi-

[77] Arh. St. Buc., fond Președ. Cons. de Miniștri, dosar 1041/1943.
[78] *Idem*, dosar 6/1944, f. 70.
[79] *Procesul marii trădări naționale...*, p. 28—29.
[80] Arh. St. Buc., fond Președ. Cons. de Miniștri, dosar 6/1944, f. 98.
[81] *Ibidem*, f. 99.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lor protocolului din 9 februarie 1944, el a hotărît să micşoreze şi indemnizaţia de 180 milioane lei plătită lunar voluntarilor germani [82]. În aceste condiţii, Reichul s-a văzut nevoit să promită că va compensa prin prestaţii suplimentare mărfurile livrate de România.

Pentru a preîntîmpina un nou amestec al armatei germane pe piaţa internă, după ce se rennoise acordul cu privire la aprovizionarea acestora, Marele Stat Major Român a stabilit la 20 martie 1944 că trupele germane vor fi hrănite pe teritoriul României din depozitele proprii create din timp, cu produse aduse din afara graniţelor României. În mod cu totul excepţional, se admitea să se pună la dispoziţia germanilor subsistenţe strînse de pe teritoriul ţării şi predate prin ofiţeri români de legătură, care urmau să emită furnizorilor, producătorilor etc. bonuri cu plată sau bonuri de rechiziţii [83]. În ciuda acestei dispoziţii, trupele germane, neţinînd seama de nici un fel de autoritate de stat, şi-au creat depozite de alimente de pe urma jefuirii populaţiei civile. Această acţiune n-a putut fi curmată prin nici un mijloc. Căile prin care armata germană a preluat bunuri materiale din România au fost numeroase : a) prin bonuri de cumpărare speciale ; b) prin bonuri de rechiziţii tip românesc ; c) prin bonuri de mînă, verificate sau în curs de verificare de intendenţa germană ; d) prin plăţi făcute în R.M. sau R.K.K.S. ; e) prin preluări cu forţa. Este semnificativ în direcţia acestor procedee, ordinul circular numărul 746 200 din 20 iunie 1944 al Marelui Stat Major Român, Secţia a IV-a, care cerea prefecturilor să intervină pentru aplicarea aranjamentului din 20 martie 1944, întrucît, contrar celor stabilite atunci, de multe ori, unităţile germane sau soldaţi germani izolaţi, ridicau alimente, vite, vehicole şi diverse materiale de la producătorii români, fără justificare. „Asemenea ridicări silite — explica ordinul circular — s-au făcut în general, fie achitîndu-se proprietarilor bunurilor sume în R.K.K.S. sau lei, fie lăsîndu-se păgubiţilor o dovadă, o notă etc., prevăzută sau nu cu ştampila şi indicaţiuni pentru identificarea unităţii respective fără a se lăsa un act doveditor şi ascuzîndu-se identitatea celor care au făcut acest lucru [84].

Mişcarea trupelor germane de la şi spre teatrele de operaţii militare şi sistemul de aprovizionare practicat de ele a contribuit — aşa cum sublinia Ion Antonescu într-o şedinţă a Consiliului de miniştri cu ocazia prezentării memoriului ministrului de finanţe asupra bugetului pe anul 1944 — la prăbuşirea politicii preţurilor şi a monedei naţionale, deoarece acestea „cumpără orice şi plătesc oricît" [85].

Mari proporţii au înregistrat jafurile efectuate de armatele hitleriste pe teritoriul Moldovei, mai ales în judeţele unde se stabilise în primăvara anului 1944 linia frontului. În judeţele Suceava şi Botoşani,

[82] Arh. St. Buc., fond Preşed. Cons. de Miniştri, dosar 6/1944, f. 101.
[83] *Ibidem*, dosar 1041/1943 ; Arh. St. Rădăuţi, fond Prefectura judeţului Rădăuţi, dosar 40/1944, f. 18.
[84] Arh. St. Rădăuţi, fond Pref. jud. Rădăuţi, dosar 40/1944, f. 18.
[85] Arh. St. Buc., fond Preşed. Cons. de Miniştri, dosar 28/1944, f. 19.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

locuitorilor le-au fost ridicate de trupele germane aproape toate cerealele, animalele și mijloacele de tracțiune [86]. În raza județului Rădăuți au fost însușite pînă la 1 iunie 1944, prin metode de jaf și violență, următoarele mijloace de subsistență și materiale de tot felul : 480 200 kg cereale, 118 260 kg diverse produse alimentare, ca și însemnate cantități de încălțăminte, pielărie băuturi alcoolice, coloniale etc. [87].

La sate, armatele hitleriste ridicau samavolnic cereale și vite, risipeau bunurile gospodăriilor țărănești, împușcau animalele pe care nu le puteau ridica, distrugeau recoltele. Acte de adevărat vandalism au fost săvîrșite și în județele Roman, Bacău, Vaslui și altele [88]. În județul Roman, ostașii germani intrau cu forța în locuințe, în plină zi, devastîndu-le și amenințînd cu moartea pe cei ce se opuneau jafurilor [89].

Devastările și jafurile efectuate de trupele hitleriste în regiunea operațiunilor militare au fost atît de mari încît chiar Ion Antonescu recunoștea că acestea au produs o serie de „acte care, într-adevăr, pentru cel mai tare om erau de nesuportat" [90].

Trebuie subliniat că acțiunile de distrugere și jaf săvîrșite de trupele hitleriste nu aveau întotdeauna în vedere necesități de aprovizionare sau strategice. Ele căpătau de foarte multe ori un caracter de represiune împotriva populației care opunea rezistență vandalismului acestora. Este semnificativ de arătat că după devastarea muzeului din Suceava, hitleriștii au transformat localul în grajd [91]. La Iași, după ce autoritățile hitleriste au forțat populația să se evacueze, au trimis în Germania obiecte de valoare și însemnate cantități de bunuri materiale provenite din jafuri [92]. Devastările și jafurile din orașul Iași au fost comise de armatele germane care, după părăsirea locuințelor au incendiat o parte din ele [93]. În vara anului 1944, timp de opt zile localitățile cuprinse între Gura Humorului, Vatra Dornei, Poiana Stampei, ca și satele din preajma acestei zone, au fost jefuite de unitățile hitleriste în retragere [94]. La Tg. Frumos, soldații germani au luat și tabla de pe acoperișul caselor. Numai în județul Iași, în aprilie 1944, au fost devastate, jefuite sau incendiate, 90% din locuințele particu-

---

[86] „Moldova liberă", 26 mai 1944 ; Arh. St. Suceava, Fond Prefectura județului Suceava, dos. 14/1944.

[87] Arh. St. Rădăuți, fond Prefectura județului Rădăuți, dosar 16/1944.

[88] Vezi Arh. St. Buc., fond Președ. Cons. de Miniștri, dosar 85/1944, f. 371, 377—378.

[89] *Ibidem.*

[90] *Idem,* dosar 121/1944, f. 5.

[91] „Scînteia", 25 mai 1945.

[92] Arh. St. Iași, fond Prefectura județului Iași, dosar 302/1944.

[93] Arh. M.F.A., fond M.St.M., dosar 68, vol. I, Nereguli săvîrșite de trupele germane. Adresa nr. 726.988 din 11 mai 1944.

[94] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lare, fără ca aceste acte să poată fi stăvilite [95]. Şi în alte judeţe, ele, după ce au săvîrşit devastări, au trecut la incendierea de case, sate şi chiar comune, imobile şi instituţii din oraşe [96]. Armatele germane împiedicau totodată pe ţărani să recolteze cerealele, cu toate că aceştia aveau autorizaţia de a ieşi la lucru.

Acţiunea de jaf efectuată de trupele hitleriste în rîndul populaţiei civile, mai ales în regiunile operaţiunilor militare, a determinat guvernul român să ia o serie de măsuri prin care, pe de o parte, să stabilească cît mai aproape de realitate cuantumul şi preţurile bunurilor acaparate de armata germană, iar pe de altă parte, să caute să preîntîmpine, pe cît posibil, acţiunile ilegale ale hitleriştilor. La 9 mai 1944, organele de resort româneşti însărcinate cu verificarea cantităţii şi valorii mărfurilor luate de militarii hitleriştii, raportau Preşedinţiei consiliului de miniştri că acestea nu se cunosc exact „deoarece nu s-au respectat normele fixate prin clearing, nici pentru aprovizionarea prin colectori sau direct de la locuitori" [97].

Guvernul român însărcinase o comisie cu misiunea de a preîntîmpina preluarea cu forţa de către germani a mărfurilor româneşti şi de a-i obliga să înfiinţeze imediat depozite militare proprii din care trupele hitleriste să se aprovizioneze [98]. Cuantumul mărfurilor ce trebuiau predate trupelor germane, stabilit în funcţie de necesităţile lor, pe lunile aprilie-iunie se ridica la 7 miliarde lei (cereale, legume, animale, diverse şi restanţe) [99]. Acoperirea acestei sume urma să se efectueze de către Banca naţională a României, în măsura în care statul german executa contraprestaţiile rezultînd din acordul încheiat în legătură cu aprovizionarea armatei hitleriste, adică fie că depuneau franci elveţieni în proporţia înserată în acord, corespunzător valorii bunurilor ce urmau să primească fie asigurînd printr-un export de produse germane în România, altele decît armament, disponibilul necesar pentru plata restului de produse.

Cum cu toate măsurile întreprinse de guvern, jafurile germane luau totuşi proporţii, la 18 mai 1944 Ion Antonescu a ordonat ca toate cererile de aprovizionare ale armatei hitleriste să fie dirijate spre Ministerul afacerilor străine, iar aplicarea lor să o efectueze numai

[95] Arh. M.F.A. fond M. St. M., dosar 68, vol. I. Nereguli săvîrşite de trupele germane. Adresa nr. 726.988 din 11 mai 1944; Arh. St. Iaşi, fond Prefectura judeţului Iaşi, dosar 23/1944, f. 29; dosar 54/1944, f. 314; dosar 110/1944, f. 2, 32, 73; dosar 118/1944, f. 1—18; dosar 300/1944, f. 6; I. Saizu, D. Şandru şi L. Eşanu, *Contribuţii la cunoaşterea situaţiei materiale a maselor populare din Moldova în perioada 6 septembrie 1940—23 August 1944*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie", Iaşi, 1964, p. 24.

[96] Arh. Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., fond 2, dos. 30, f. 9; D. Zaharia, *Situaţia materială a muncitorilor şi ţăranilor din judeţul Bacău în anii 1940—1944*, în *Studii şi articole de istorie*, VI, (1964), p. 273—299.

[97] Arh. St. Buc., fond Preşed. Cons. de Miniştri, dosar 12/1944, f. 180—181.

[98] *Ibidem*, f. 182.

[99] *Ibidem*, f. 307.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

subsecretariatul de stat al aprovizionării prin intendența militară română și numai pe baza convențiilor existente, interzicîndu-se prin ordin orice aprovizionare directă de pe piață a armatelor germane [100].

Ca urmare, guvernul român a întocmit împreună cu Clodius o listă a tuturor bunurilor ce trebuiau puse la dispoziția Germaniei de subsecretariatul de stat al aprovizionării, peste contigentele normale, generalul Petala, din partea României și Clodius, ca reprezentant al Germaniei fiind însărcinați să pregătească un text adițional la acordul din 9 ferbuarie 1944 [101]. Concomitent, guvernul român a dus — cu asentimentul lui Ion Antonescu — tratative pentru a livra suplimentar armatei germane 25 000 metri cubi lemn lunar. La insistențele delegației hitleriste de a i se suplimenta cantitatea cu 15 000—20 000 metri cubi lunar, Ion Antonescu a dispus a se rezerva acesteia încă 50 000 metri cubi pentru următoarele trei-patru luni, material ce urma să fie prelucrat la fabricile de cherestea, hîrtie și celuloză din Transilvania [102].

Încercările de reglementare a aprovizionării trupelor germane n-au avut însă efectul scontat, astfel că ridicările ilegale de bunuri de către armatele hitleriste au constituit și mai departe un fapt curent. Îngrijorat de amploarea luată de jafurile germane, guvernul s-a întrunit la începutul lunii iunie 1944, într-un consiliu de miniștri special convocat pentru dezbaterea acestei chestiuni. S-a subliniat cu acea ocazie că prin protocolul româno-german din 9 februarie 1944, guvernul de la Berlin a solicitat sporirea contingentelor de mărfuri ale României, fapt stipulat în textul lui, dar că autoritățile germane din România au efectuat ridicări de mărfuri direct de pe teren, în cadrul convenției, ceea ce a făcut ca guvernul român să nu mai poată cunoaște exact volumul exportului său. Ca o măsură de prevenire pe viitor, vicepreședintele consiliului de miniștri solicita întregului guvern să găsească o soluție practică pentru ca Germania să nu mai poată ridica direct mărfurile, căci acest fapt va fi realizat de statul român, prin luarea bunurilor de la cetățeni și punerea lor la dispoziția Germaniei. „A mai fost un moment greu în 1941 — declara Mihai Antonescu — cînd am fost siliți să luăm măsuri ca să preîntîmpinăm o asemenea stare de lucruri" [103].

La data ținerii consiliului de miniștri, guvernul nu poseda încă o situație exactă a bunurilor ridicate de germani. După aprecierile generalului Arbore, numai la începutul anului 1944 s-ar fi ridicat mărfuri în valoare de 870 milioane lei. Mihai Antonescu aprecia valoarea mărfurilor luate de la țărani la o sumă mult mai mare. Numai într-un județ din nordul Moldovei — spunea el — s-au ridicat 5 000 de vite a căror valoare s-ar cifra la 150 milioane lei [104]. Guvernul nu primise încă

[100] Arh. St. Buc., fond Președ. Cons. de Miniștri, dosar 12/1944, f. 221—222.
[101] *Idem*, dosar 1041/1943.
[102] *Idem*, dosar 36/1944, f. 92.
[103] *Idem*, dosar 1041/1943.
[104] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pînă în ziua întrunirii consiliului de miniştri situaţii complete a bunurilor acaparate de hitlerişti decît din judeţele Ilfov şi Vîlcea, a căror valoare se ridica la 1 152 532 871 lei [105]. Un tablou al prefecturilor judeţelor Iaşi, Fălciu, Tutova şi Vaslui, înaintat Preşedinţiei consiliului de miniştri, departe de a fi complet, stabilea valoarea jafurilor săvîrşite de trupele germane, în intervalul de timp 28 martie — 28 mai 1944 la 56 709 950 lei, 58 777 135 lei, 22 637 982 şi respectiv 19 681 620 lei [106].

După o apreciere probabilă a lui Mihai Antonescu, ridicările efectuate de trupele germane în cadrul şi în afara acordului, de la 9 februarie 1944 pînă la şedinţa Consiliului de Miniştri, s-ar fi cifrat la 2 800 000 000 lei [107]. Vorbind despre jafurile hitleriste, însuşi vicepreşedintele consiliului de miniştri român reliefa faptul că a cunoscut personal la Bucureşti o „infinitate" de proprietari care fuseseră deposedaţi de toată averea lor şi — menţiona el — această situaţie este generalizată. La rîndul lor, generalii Socrate Mardare şi I. Arbore arătau modul ilegal în care germanii acaparau produsele româneşti. Germanii — declara generalul Mardare — ridică fînul fără nici o normă ; nu dau nici un ban ; caii mănîncă din holdele oamenilor, iar organelor româneşti li se cere pe de altă parte să facă plata în lei a soldelor germane. Din această cauză, — completa generalul Arbore — problema furajelor a devenit foarte acută în Moldova, astfel încît există perspectiva de a se pierde toate vitele din această provincie. Am — continua el — foarte multe cazuri de ridicări neregulate de mărfuri efectuate de armata germană. La fel se petreceau lucrurile şi cu materialele lemnoase care nu intrau în contingentul protocolului. În situaţia actuală — conchidea generalul Arbore — nu mai este nimeni care să ţină socoteala de ceea ce s-a dat [108].

Mihai Antonescu comunica guvernului necesitatea imperioasă de a se lua măsuri pe baza cărora să nu se mai acorde trupelor germane nici o autorizaţie de a ridica de pe teren mărfuri, nici dreptul de a cumpăra fie cu bani, fie direct, unele mărfuri, în afară de cele ce s-au stabilit în contigent sau prin protocolul de supliment de contingent încheiat cu acordul comun al celor două state. Am stabilit cu Clodius — concludea el — că tot ceea ce Germania nu poate procura din România pentru trupele sale va aduce din Germania sau din altă parte [109]. Bonurile date de autorităţile germane s-a dispus a fi desfiinţate, urmînd a nu se mai elibera bonuri decît exclusiv prin organele româneşti, deoarece — aşa cum recunoştea însuşi Mihai Antonescu —

[105] Arh. St. Buc., fond Preşed. Cons. de Miniştri, dosar 1041/1943.
[106] *Idem*, dos. 10/1944, f. 55 ; Arh. St. Iaşi, fond Prefectura judeţului Iaşi, dosar 118/1944, f. 18.
[107] Arh. St. Buc., fond Preşed. Cons. de Miniştri, dosar 1041/1943.
[108] *Ibidem*.
[109] *Ibidem*.
[110] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cele germane „cuprindeau obrăznicii“ [110], iar interdicția se impunea cu atît mai mult cu cît, în pofida măsurilor întreprinse ca aprovizionarea trupelor germane să se efectueze numai prin intendența română, totuși „se făceau ridicări neregulate de către trupele germane. Am multe informații în acest sens“ [111]. Tocmai din această cauză s-a dispus a se discuta cu reprezentanții germani, căci, guvernul român, în urma acestor acte, nu mai știa practic de unde să recupereze sumele pentru mărfurile acaparate, de la intendența militară sau de la legația germană.

Vicepreședintele consiliului de miniștri român vedea în modul de a proceda al armatei hitleriste o ilegalitate cu atît mai mare cu cît România pierduse pînă atunci în război 400 000 soldați, morți și răniți, și cheltuise pentru susținerea lui 400 miliarde lei [112]. Chiar Ion Antonescu, îngrijorat de amploarea jafurilor germane și a consecințelor lor asupra stării de spirit a maselor, s-a văzut nevoit să reacționeze față de Clodius: „De unde sistemul acesta — îl întreba mareșalul — ca marele puteri să ducă război pe spatele țărilor mici?“ [113] Nemulțumirea guvernului român era generată și de faptul că în vreme ce, în condiții critice pentru el din vara anului 1944 cînd jafurile hitleriste ajunseseră la paroxism, reprezentanții Germaniei, căutau să includă în sarcina României noi obligații financiare. „Nu este vorba umai de contestațiile cu privire la ceea ce au ridicat germanii — declara Mihai Antonescu — ci este vorba de faptul că nu putem trata cu... Clodius pe o bază precisă... Clodius ne scoate datori cu suma de 8 miliarde pentru livrările făcute statului. Dînșii calculează la milimetru, fac calcule la centimă pentru ultima carabină și ultima baionetă, pe care ni le calculează cu sporul de 200%, iar noi spunem că nu avem ce face“ [114].

Reprezentanții guvernului își manifestau nemulțumirea pentru faptul că Germania pusese în contul României o serie de sarcini în afara acordurilor. În aceste condiții ea se considera creditoare, refuzînd să achite datoriile către România, din care cauză Banca Națională pierduse numai de la încheierea protocolului din februarie 1944 pînă la începutul lunii iunie suma de 6 miliarde lei. Mihai Antonescu se arăta foarte îngrijorat în legătură cu efectele ce le putea avea starea de lucruri creată asupra maselor. „Nimic nu mă doare mai mult — declara el — decît că noi dăm tot ce putem și nici măcar ordinea nu este respectată“ [115].

Spre a înțelege enormele eforturi financiare făcute de statul român pentru întreținerea armatelor hitleriste trebuie arătat că numai într-o perioadă extrem de scurtă, 1 martie—30 iunie 1944, acestora li s-a

[110] Arh. St. Buc., fond Președ. Cons. de Miniștri, dosar 1041/1943.
[111] *Ibidem.*
[112] *Ibidem.*
[113] *Ibidem.*
[114] *Ibidem.*
[115] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

predat sau au jefuit o gamă extrem de variată de materii prime și produse finite în valoare de 8 720 616 475 lei [116], la care se adaugă 1 678 848 660 lei, reprezentînd valoarea livrărilor efectuate de I.N.C.O.O.P. organizației „Reichsstelle für Getreide" și coloanelor de refugiați germani, deci în total 10 399 465 135 lei [117]. Pînă la 7 iulie 1944 s-au plătit trupelor germane 11 137,2 milioane lei, față de 10 161,4 milioane cît se prevăzuseră în protocolul din 9 februarie 1944, deci un surplus de 975,8 milioane lei, la care se mai adaugă 624,2 milioane lei reprezentînd sumele „cuvenite" autorităților și instituțiilor publice pentru serviciile prestate de acestea armatelor germane. România a făcut deci prestații suplimentare de 1 600 milioane lei, fără să primească compensații de la germani [118].

Uriașe pagube a suferit România și în domeniul transporturilor și telecomunicațiilor, puse în perioada 1940—1944 într-o însemnată măsură la dispoziția mașinii de război hitleriste. Căile ferate au fost constrînse să efectueze transporturi de interes militar și economic pentru Germania în interiorul României. În acest scop, numai între 1 ianuarie 1943—25 mai 1944 din cele 29 521 trenuri întrebuințate în folosul Germaniei, 29 387 au efectuat transporturi de interes militar [119]. Dintr-o notă asupra sumelor datorate de armata germană căilor ferate la 31 mai 1944 rezultă că pînă la 30 septembrie 1943 se efectuaseră transporturi pentru armata germană în valoare de 5 920 000 000 lei pentru care Germania plătise deja 4 792 000 000 lei. Armata germană datora căilor ferate, prin urmare, la acea dată, 1 128 000 000 lei. Între 1 octombrie 1943—31 mai 1944 s-au mai efectuat pentru armatele hitleriste transporturi în valoare de 2 699 582 692 lei. În conformitate cu protocolul economic din 9 februarie 1944, suma de 1 128 000 000 lei datorată pînă la 30 septembrie 1943 urma să se plătească în rate lunare de 69 000 000 lei. Din transporturile curente s-a achitat începînd de la 1 octombrie 1943 suma de 1 519 000 000 lei [120]. Armata germană datora, de asemenea, Societății anonime de telefoane la diferite date următoarele sume: 429 792 697 lei la 1 octombrie 1943; 393 060 217 lei la 9 februarie 1944 și 510 184 597 lei la 10 iunie 1944 [121].

Trebuie reținut că pagubele suferite de transporturile române din partea Germaniei au afectat într-o însemnată măsură și mijloacele de transport naval. La dispoziția misiunii navale germane au fost puse de către guvernul român vasele „Ardealul", „Suceava", „Danubius", „Sulina", „Carpați", ca și alte mijloace de transport fluviale și maritime [122]. Deși prin convențiile dintre cele două state s-a prevăzut la

---

[116] Arh. St. Buc., fond Președ. Cons. de Miniștri, dosar 39/1944, f. 24—26.
[117] *Ibidem*, f. 20.
[118] *Idem*, dosar 6/1944, f. 69—70.
[119] *Ibidem*, f. 129.
[120] *Ibidem*, f. 126—127.
[121] *Ibidem*, f. 108.
[122] *Idem*, dosar 1054/1943.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

începutul războiului ca partea română să pună la dispoziția Societății germane de navigație D.D.S.G., prin subsecretariatul de stat al marinei române, sub formă de închiriere 90 de vase proprietate a C.N.R. și particulare cu clauza că în caz de pierdere vasele vor fi înlocuite în termen de 30 de zile, și cu toate că 24 dintre ele au fost distruse, partea germană, în ciuda tuturor intervențiilor făcute de guvernul român, nu și-a respectat angajamentul nici pînă la 26 iulie 1944 [123]. Mai mult, partea germană a refuzat să plătească chiar și chiria prevăzută. Astfel, vasul „Danubius" care a intrat în patrimoniul statului pe baza legilor de „românizare" a fost pus, alături de alte vase, printr-un contract din 1941, la dispoziția armatelor germane. La refuzul Germaniei de a plăti prețul de folosință asupra acestor vase, Ion Antonescu a cerut la 16 iunie 1944, ca germanii să „plătesacă folosința oricărui bun românesc particular sau de stat și să asigure despăgubirea particularilor sau statului prin înlocuirea lui la timp, conform principiului ce am pus la începutul războiului" [124]. Atitudinea lui I. Antonescu a fost dictată de refuzul formulat la 19 mai 1943 de Statul Major Naval German de a nu fi de acord cu plata chiriei pentru vasul „Danubius", care a fost scufundat cu ocazia evacuării din Crimeea [125]. Ion Antonescu a cerut să i se precizeze lui Clodius că acest procedeu este inadmisibil și că „nu poate contribui la strîngerea raporturilor de prietenie și de încredere între cele două țări. Din contra, este un act de piraterie" [126].

Bilanțul cheltuielilor suportate de România pentru întreținerea armatelor hitleriste în timpul staționării lor pe teritoriul țării noastre sau a tranzitului spre front și de pe front a fost deosebit de păgubitor pentru întreaga economie națională. El reprezintă numai o parte din volumul global al cheltuielilor neechivalate suportate de România în cadrul relațiilor economice ale sale cu Germania. Pentru a ilustra pagubele suferite de economia țării în perioada 1940—1944 numai în domeniul întreținerii trupelor germane din România este necesar să arătăm că acestora le-au fost puse la dispoziție în total, pînă la 23 August 1944, suma de 67 miliarde lei la valuta anului 1938 [127]. Deosebit de acestea, armatele hitleriste de pe teritoriul României au provocat pagube de 32 476 492 936 lei la valuta din 1938 prin impunerea unor construcții speciale în domeniul căilor ferate, prin uzarea, avarierea sau pierderea completă a unor vase maritime și fluviale, prin neplata sau plata incompletă a tarifelor, prin folosirea fără plată a instalațiilor portuare, prin neplata taxelor pentru utilizarea poștei, telegrafului și telefoanelor și lei 48 729 015, la aceeași valoare, prin folosirea fără

[123] Arh. St. Buc., fond Președ. Cons. de Miniștri, dosar 202/1940, f. 672 și urm.
[124] *Idem*, dosar 36/1944, f. 623 bis.
[125] *Ibidem*, f. 624.
[126] *Ibidem*, f. 623.
[127] N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 94.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

plată a unor materiale şi imobile, ca şi prin însuşirea fără plata echivalentă a diferitelor produse ale C.A.M. [128]. În aceste sume n-au fost incluse uriaşele valori reprezentînd contravaloarea bunurilor jefuite de armatele hitleriste de la populaţie.

În afară de consecinţele amintite, prezenţa trupelor germane pe teritoriul României a provocat, prin cumpărările masive şi ilegale efectuate pe piaţa internă, lipsa mărfurilor de primă necesitate pentru masele populare, agravînd inflaţia şi înrăutăţind simţitor aprovizionarea acestora. Prezenţa trupelor germane, cu consecinţele ei negative avute asupra economiei naţionale şi a poporului român, a determinat, alături de alţi factori, creşterea stării de spirit a maselor populare din ţara noastră, ducînd la crearea unei situaţii revoluţionare, care a culminat cu înlăturarea dictaturii militaro-fasciste, ieşirea României din coaliţia hitleristă şi alungarea armatelor din ţară.

QUELQUES ASPECTS DES CONSEQUENCES ÉCONOMIQUES DE LA PRÉSENCE DE L'ARMÉE ALLEMANDE EN ROUMANIE (1940—1944)

RÉSUMÉ

Les auteurs se sont proposés d'étudier un sujet qui n'a pas encore fait l'objet, en Roumanie, de recherches approfondies. Ils utilisent les informations publiées antérieurement, ainsi que des matériaux inédits pour relater les circonstances dans lesquelles, en 1940, s'est installée en Roumanie l'armée hitlerienne, sous le commandement d'une „mission militaire" allemande. Les buts réels poursuivis par cette „mission militaire", les conséquences de son activité, ainsi que l'attitude des grandes puissances sont mis en évidence.

Quoique juridiquement la Roumanie n'ait pas été un territoire occupé, l'immixtion de l'armée allemande dans les affaires intérieures de ce pays eut pour conséquence de créer une situation similaire à celle d'une occupation militaire.

Les auteurs, avec chiffres à l'appui, montrent quels furent les immenses sacrifices imposés à la Roumanie pour entretenir une armée dont l'effectif dépassa 500.000 soldats. Jusqu'au 23 août 1944, les frais d'entretien de cette armée, mis a la charge du contribuable roumain, se chiffrèrent à 67 milliards de lei, la valeur de la monnaie roumaine étant celle établie en 1938 (32 lei = 1 fr. suisse au cours officiel).

En outre, les soldats de Hitler, durant leur séjour en Roumanie, occasionnèrent des dommages évalués à 32.476.492.936 lei. Ces dommages résultèrent des travaux spéciaux effectués — à leur demande

[128] N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 94—95.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

expresse — aux chemins de fer, ainsi que de l'usage, de l'avarie ou de la perte complète de bâtiments maritimes ou fluviaux, de l'usage des installations de nos ports, des transports effectués sans paiement ou en payant seulement une partie du tarif, de l'usage gratuit des P.T.T., etc. Des dommages évalués à 48.729.015 lei furent causés à des immeubles — dont la location ne fut pas payée par les Allemands — et en s'appropriant des matériaux ou des marchandises monopolisées, telles que tabacs, alcools etc. Dans ces évaluations n'ont pas été inclus les dommages soufferts par la population civile dont de nombreux biens furent pillés par les soldats de Hitler.

Le peuple roumain qui n'a jamais voulu consentir à l'asservissement de sa patrie par l'impérialisme allemand, a considéré la présence sur son territoire des soldats de Hitler comme un grand danger pour l'existence de la nation roumaine. Le système employé par les Allemands pour s'approvisionner en Roumanie, les rapines auxquelles ils eurent recours immédiatement après leur arrivée dans notre pays, l'immixtion de quelques-uns de leurs commandants militaires dans les affaires intérieures de l'Etat etc. etc., ont accru l'hostilité des masses populaires et ont contribué a créer un état d'esprit révolutionnaire qui atteignit son point culminant le 23 août 1944, lorsque ces masses populaires renversèrent la dictature militaire-fasciste d'Antonesco, décidèrent le retrait de la Roumanie de la coalition hitlerienne et chassèrent de Roumanie l'armée allemande.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

COMITETELE ŢĂRĂNEŞTI, FORME NOI DE EXERCITARE A PUTERII MASELOR, ÎN LUPTA PENTRU INSTAURAREA PRIMULUI GUVERN DEMOCRAT (23 AUGUST 1944—6 MARTIE 1945)

DE

A. LOGHIN şi A. KAREŢKI

În perioada de intensă activitate politică, ce a urmat victoriei insurecţiei armate, lozincile partidului comunist prin care masele erau chemate la luptă pentru desfiinţarea rămăşiţelor feudale şi împroprietărirea ţărănimii, democratizarea vieţii politice, reconstruirea economiei însufleţeau, subliniază tovarăşul Nicolae Ceauşescu, toate forţele democratice şi patriotice ale ţării [1].

În primele sale documente elaborate după 23 August 1944, P.C.R. insista asupra necesităţii constituirii *comitetelor ţărăneşti* ca organe de luptă specifice ale ţărănimii [2]. Astfel, Comitetul Central al P.C.R.,

[1] Nicolae Ceauşescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluţionare şi democratice a poporului român, al tradiţiilor mişcării muncitoreşti şi socialiste din România*, Bucureşti, Editura Politică, 1966, p. 56.

[2] Organe revoluţionare ale ţărănimii muncitoare, comitetele ţărăneşti, îndrumînd şi organizînd masele de oameni ai muncii de la sate, au militat în mod permanent, sub îndrumarea P.C.R., în vederea activizării politice a maselor de ţărani muncitori, pentru înfăptuirea reformei agrare şi pentru instaurarea regimului democrat-popular.

Crearea şi activitatea comitetelor ţărăneşti a constituit obiectul unor studii ample în istoriografia noastră din care citãm doar cîteva. Astfel, a fost elaborată lucrarea în 3 volume *Din lupta P.C.R. pentru închegarea alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945*; Traian Udrea se remarcă printr-o suită de articole consacrate acestei probleme (vezi *Cu privire la rolul comitetelor ţărăneşti şi despre unele particularităţi ale revoluţiei populare în România* în „Studii. Revistă de istorie", 1959, nr. 4; *Condiţiile istorice ale formării Frontului Naţional Democrat*, în „Studii. Revistă de istorie", 1964, nr. 4; *Din activitatea P.C.R. la sate în preajma instaurării regimului democrat-popular — ianuarie—6 martie 1945*, în „Studii şi materiale de istorie contemporană", 1962, vol. II, Editura Academiei; *Gheorghe Matei, Alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare — temelia orînduirii democrat-populare*, în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

prin declarația sa din 24 august 1944, prin apelurile din zilele de 26 și 28 august 1944 adresate poporului român, precum și prin numeroase alte documente, chema țărănimea ca, urmînd exemplul clasei muncitoare, să treacă la organizarea comitetelor sale, în vederea consolidării și dezvoltării cuceririlor obținute prin insurecție. În apelul Comitetului Central al P.C.R., din 28 august 1944, se arăta: „Frați țărani! Comitetul Central al P.C.R. vă cheamă să treceți imediat la acțiune împotriva elementelor legionare. *Organizați-vă în comitete*" (subl. ns.)![3] Organizațiile locale ale partidului comunist au privit crearea formelor organizatorice de luptă ale țărănimii ca una din cele mai importante probleme. Comitetul județean Ilfov al P.C.R., de exemplu, a adresat, în primele zile ale lunii septembrie, un apel către țărănimea din județ, în care sublinia necesitatea creării comitetelor țărănești în vederea luptei împotriva fascismului, pentru înfăptuirea pe cale democratică a reformei agrare[4]. De asemenea, în numeroase plenare ale comitetelor regionale de partid Banat[5], Galați[6], Iași[7], etc. s-au analizat problemele legate de organizarea luptei țărănimii. Comitetul Regional Iași al P.C.R., după o întrunire organizată în luna octombrie 1944 cu delegații țăranilor din satele moldovene, a adresat o chemare în care se spunea: „Frați țărani, de la această întrunire mergeți la casele voastre, adunați satul și alegeți comitetele sătești din oamenii cei mai cinstiți, preluați și administrați toate bunurile părăsite de moșieri!"[8].

Organele de presă ale partidului comunist acordau o atenție deosebită luptei țărănimii, dînd indicații prețioase privind organizarea ei. Astfel, în unul din primele sale numere, ziarul „Scînteia" chema țărănimea să-și creeze comitetele sale. „Pentru rezolvarea tuturor problemelor țărănești, este nevoie ca ea (țărănimea — n.n.) să-și făurească organe de luptă speciale, organe care să-i reprezinte toate interesele. Aceste organe trebuie să mobilizeze, să organizeze și să conducă țără-

„Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1964, nr. 4 ș.a.

Este evident că în cadrul restrîns al unui articol nu pot fi abordate și totodată adîncite toate aspectele acestui complex proces de organizare a țărănimii. Lucrarea noastră și-a propus ca, pe baza documentelor din arhivele centrale și locale de partid și de stat, să evidențieze unele momente ale procesului de organizare a țărănimii în comitetele țărănești și ale contribuției acestora la lupta pentru instaurarea primului guvern democrat.

[3] „Apelul Comitetului Central al Partidului Comunist din România din august 1944" în „România liberă" din 28 august 1944; vezi și Arh. Sfatului Popular Regional Hunedoara, fond Prefectura jud. Hunedoara, dosar 16296/1944.

[4] „Luptătorul" din 16 septembrie 1944.

[5] Arh. Comitetului Regional Banat al P.C.R., fond 2, dosar 105, f. 4; fond 1 dosar 3, fila 384.

[6] Arh. Comitetului Regional Galați al P.C.R., fond 2, dosar 18, f. 72.

[7] Arh. Comitetului Regional Iași al P.C.R., fond 1, dosar 3, f. 24.

[8] „Moldova liberă" din 31 octombrie 1944.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nimea la luptă pentru satisfacerea nevoilor ei" [9]. Ziarul „Înainte", organ al Comitetului județean Bacău al P.C.R., încă din primul său număr, chema țărănimea să se organizeze: „Săteni! formați comitetele voastre! Impuneți pretutindeni respectarea drepturilor voastre de oameni muncitori și liberi!" [10].

Exemplul mobilizator al clasei muncitoare, verificarea în practica revoluționară și confirmarea de către ea a necesității organizării maselor populare, precum și rolul conducător al muncitorilor în constituirea comitetelor țărănești au făcut ca acestea să ia ființă încă de la începutul lunii septembrie 1944 [11]. Dezvoltarea procesului revoluționar, cuprinderea tot mai largă a muncitorilor în sindicatele unice au exercitat o influență hotărîtoare asupra creării comitetelor țărănești, al căror număr a crescut considerabil în cursul lunilor septembrie și octombrie 1944.

Pornind la organizarea rîndurilor sale, țărănimea s-a călăuzit după exemplul clasei muncitoare, ale cărei forme organizatorice de luptă căpătau o însemnătate crescîndă în desfășurarea revoluției. „Cum trebuiesc făurite aceste organe de luptă, țărănimea poate și trebuie să ia pildă de la muncitorii din orașe, care întotdeauna au stat în fruntea luptei poporului român" [12], arăta ziarul „Scînteia" în articolul *Comitetele țărănești de luptă.*

Documentele de partid arată că, sub conducerea P.C.R., clasa muncitoare, comitetele de fabrică au pus în *centrul* atenției și al preocupărilor lor sarcina sprijinirii permanente și multilaterale a luptei revoluționare a țărănimii [13]. C.C. al P.C.R. în instrucțiunile sale cu privire la activitatea comitetelor sindicale, instrucțiuni elaborate în toamna anului 1944, sublinia că aceste comitete au datoria „de a mobiliza masa (de muncitori — n.n.) și a constitui comitete cu sarcina de a duce munca printre țărani ... în sensul apropierii și educării lor în spiritul clasei muncitoare" [14].

---

[9] „Scînteia" din 22 septembrie 1944.

[10] „Înainte" din 15 octombrie 1944.

[11] Cu privire la apariția comitetelor țărănești în perioada ce a urmat după insurecția armată, documentele de arhivă cercetate de autori confirmă concluzia la care a ajuns și Tr. Udrea în articolele citate, și anume că, acest fenomen este specific începutului lunii septembrie 1944. Se pare că primul comitet apărut în condițiile desfășurării revoluției populare a fost cel din Valea Rusului, județul Ilfov, ales la 1 septembrie 1944 (Vezi „Luptătorul" din 10 septembrie 1944). În ceea ce privește existența unor comitete țărănești în Moldova înainte de 23 August 1944, apărute în condițiile cînd în această provincie, ca urmare a evoluției frontului, autoritățile antonesciene au fugit, autorii socot că ele nu intră în sfera prezentului articol. Cercetarea acestora, specifică numai pentru Moldova, a stat în atenția lui Tr. Udrea, în articolele citate.

[12] „Scînteia" din 22 septembrie 1944.

[13] Arh. Comitetului Regional Banat al P.C.R., fond 4, dosar 951, f. 23.

[14] „Norme de organizare a sindicatelor" (Instrucțiuni), în Arh. Comitetului Regional Banat al P.C.R., fond 4, dosar 951, f. 23.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Comitetele de fabrică luau, în numeroase cazuri, iniţiativa organizării echipelor de muncitori, care să se deplaseze la sate în mijlocul ţăranilor pentru a-i ajuta să înfăptuiască revendicările social-politice şi economice. Astfel, la întrunirea din luna octombrie a comitetelor de fabrică ale sindicatului metalurgist din Galaţi s-a discutat problema ţărănească şi s-a hotărît să se formeze echipe de muncitori care să meargă la sate, în tot cuprinsul judeţului, pentru a sprijini şi îndruma masele ţărăneşti [15].

Datorită intensei munci politice desfăşurate de partidul comunist, în toamna anului 1944, au plecat la sate mii de echipe de muncitori. Comitetul regional Moldova al P.C.R. arăta că a primit un sprijin preţios din partea Comitetului Central prin trimiterea unei echipe de muncitori [16]; la rîndul său, Comitetul regional Moldova al P.C.R. a trimis echipe de muncitori din Iaşi, Bacău şi Botoşani să ajute în organizare ţărănimea muncitoare din aceste judeţe [17]. Comitetul judeţean Tutova al P.C.R. a organizat numeroase echipe de muncitori care au mers la sate şi au condus lupta ţărănimii pentru constituirea comitetelor ţărăneşti [18]. Acelaşi lucru îl sublinia şi Comitetul judeţean Brăila al P.C.R., care a trimis periodic în mijlocul ţărănimii 10—15 echipe de muncitori [19].

Participarea directă a clasei muncitoare la crearea formelor organizatorice de luptă a ţărănimii a determinat extinderea comitetelor ţărăneşti în întreaga ţară, înfiinţarea lor căpătînd, în scurt timp, caracterul unui fenomen de masă [20]. Acest fenomen era determinat de adîncirea procesului revoluţionar, precum şi de activizarea politică a ţărănimii. La sfîrşitul anului 1944, în marea majoritate a comunelor din judeţul Dolj [21], Iaşi [22], Mehedinţi [23], Ilfov [24], Hunedoara [25], erau alese comitete ţărăneşti. În alte judeţe procesul de creare a comitetelor ţărăneşti se desfăşura cu mare intensitate. Aşa de exemplu, în judeţul Roman existau la sfîrşitul anului 1944 comitete ţărăneşti în 100 de

[15] „Dezrobirea" din 23 octombrie 1944.
[16] Arhiva Comitetului regional Iaşi al P.C.R., fond 1, dosar 1, f. 17.
[17] *Idem*, dosar 1578, f. 8.
[18] *Idem*, dosar 28, f. 21.
[19] Arhiva Comitetului regional Galaţi al P.C.R., fond 4, dosar 403, f. 11.
[20] În presă apăreau numeroase ştiri cu privire la participarea muncitorilor la lupta ţărănimii. Astfel, „Scînteia" din 26 noiembrie 1944 relata că un grup de muncitori ai uzinelor „Vulcan" din Bucureşti au plecat în comuna Mihăileşti — Vlaşca unde au ajutat pe ţărani să-şi aleagă comitetul.
[21] *Din lupta P.C.R. pentru închegarea alianţei...*, vol. I, 1955, p. 205.
[22] *Idem*, volumul II, 1958, p. 345.
[23] *Idem*, p. 163.
[24] Tr. Udrea, *Rolul comitetelor ţărăneşti în făurirea alianţei...* în „Studii. Revistă de istorie", 1959, nr. 4, p. 247.
[25] *Idem*, p. 249.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

comune [26], în județul Romanați în 74 de comune [27], în județul Tutova în 61 [28], în județul Neamț în 46 [29].

Toate acestea dovedesc că țărănimea a răspuns chemării partidului de a-și crea organele sale de luptă. *La sfîrșitul anului 1944 țărănimea, prin crearea comitetelor sale, și-a făurit o puternică bază organizatorică.*

Desfășurat în condițiile avîntului general de luptă, al radicalizării țărănimii, procesul de constituire a comitetelor țărănești era un *proces revoluționar,* ce se încadra în ansamblul complexelor acțiuni organizatorice ale maselor care, sub conducerea P.C.R., luptau pentru adîncirea și consolidarea cuceririlor obținute prin victoria insurecției armate.

Crearea și funcționarea comitetelor țărănești nu era reglementată de organele administrative ierarhice superioare. Forța lor rezulta din faptul că se bazau pe masele de țărani, aflate într-un continuu proces de radicalizare, erau înființate sub conducerea clasei muncitoare și își desfășurau activitatea în condițiile unui avînt revoluționar general al maselor atît de la orașe, cît și de la sate. Analizînd modul de constituire și activitatea comitetelor țărănești se constată că ele erau organele cele mai reprezentative ale masei de țărani. Caracterul democractic al comitetelor țărănești rezultă și din faptul că ele erau alese în adunări largi, la care participau majoritatea țăranilor din sat sau comună. Membrii acestor comitete erau aleși din rîndul celor mai buni, mai cinstiți și mai vrednici țărani. În acest fel era întruchipată expresia voinței de luptă a țărănimii pentru transformări democratice și pămînt, pentru înfăptuirea revoluției. Numărul de membri ai comitetului țărănesc era proporțional cu cel al locuitorilor satelor, sau comunei [30] și căpăta din partea alegătorilor drepturile cele mai largi, care indicau, în esență, preluarea conducerii comunei sau a satului respectiv.

Varietatea problemelor care necesitau rezolvarea lor din partea comitetelor țărănești a făcut ca în procesul revoluționar al luptei pentru putere ele să capete atributele unor organe administrative locale, care acționau împotriva elementelor reacționare din aparatul de stat. Deși comitetele țărănești nu erau recunoscute de legile existente, ele înfăptuiau funcțiile de conducere a administrației locale.

---

[26] Arhiva Comitetului regional Bacău al P.C.R., fond 19, dosar 1, f. 5.
[27] „Scînteia" din 29 decembrie 1944.
[28] Tr. Udrea, *op. cit.,* p. 249.
[29] Arhiva Comitetului regional Bacău al P.C.R., fond 19, dosar 1, f. 6.
[30] De exemplu, în comuna Jamul Mare, comitetul țărănesc era format din 20 membri (Arhiva Sfatului popular regional Banat, fond. Prefectura jud. Timiș-Torontal, dosar 35/1944); în comuna Dinias, el se compunea din 33 de membri („Luptătorul bănățean" din 28 oct. 1944); în comuna Șoldanul jud. Ilfov, din 25 de membri („Scînteia" din 2 oct. 1944); în comuna Dobreni, jud. Neamț, din 12 membri (Arh. C.C. al P.C.R., fond. 44 dosar 3834, f. 1).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Suportul activităţii şi al lărgirii sferei lor de atribuţiuni l-au constituit cuceririle revoluţionare ale maselor [31].

Crearea comitetelor ţărăneşti şi rolul lor de organe prin mijlocirea cărora masele de ţărani îşi exercitau puterea lor revoluţionară au putut fi realizate pe calea înlăturării din comune a administraţiei reacţionare. Astfel, ţăranii din comuna Coşereni alegîndu-şi comitetul au hotărît „alungarea din fruntea comunei a administraţiei antonesciene şi înlocuirea ei cu comitetul ţărănesc" [32]. Acelaşi lucru l-au făcut şi sătenii din Dinias, jud. Timiş-Torontal [33], precum şi din alte numeroase comune din judeţele Ilfov, Ialomiţa etc. [34] Conştiinţa forţei pe care le-o dădea organizarea, cît şi încrederea pe care o acordau aleşilor, au făcut ca numeroase rezoluţii de alegere a comitetelor ţărăneşti să se termine cu mandate imperative: „Împuternicim comitetul ales de noi să se ocupe de toate problemele comunale ca: administraţia şi paza comunei, bunul mers al şcolii, al bisericii, al dispensarului, stabilirea învoielilor agricole, precum şi cu toate problemele care privesc îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă ale sătenilor" [35].

Încă din momentul formării lor, comitetele ţărăneşti, ca organe de luptă, au început să capete trăsături care le caracterizau ca instrumente de exercitare a puterii la sate de către ţărani. Formate în procesul luptei pentru pămînt şi democratizarea ţării, comitetele ţărăneşti, încă din primele zile ale existenţei lor, au constituit instrumente prin care Partidul Comunist Român îşi aplica în viaţă, la sate, linia sa politică. Lărgirea cadrului organizatoric, adîncirea procesului de radicalizare a maselor ţărăneşti, creşterea conştiinţei lor politice au fost factorii care au favorizat crearea şi extinderea organizaţiilor Frontului Plugarilor.

Comitetele ţărăneşti se transformă în organe ale Frontului Plugarilor [36], desfăşurîndu-şi activitatea în cadrul acestei organizaţii democratice, sub îndrumarea permanentă a Partidului Comunist Român [37].

[31] Analiza activităţii desfăşurate de comitetele ţărăneşti ne permite să conchidem că prin crearea lor, în lumea satelor, au apărut organele prin care ţărănimea îşi exercita puterea împotriva reacţiunii. Pe măsura adîncirii procesului revoluţionar, ţărănimea îşi va lărgi cuceririle, contribuind la îngustarea treptată a sferei de exercitare a puterii politice şi de stat a reacţiunii.

[32] „Luptătorul" din 8 octombrie 1944.

[33] „Luptătorul bănăţean" din 28 octombrie 1944.

[34] „Scînteia" din 8 octombrie 1944; „România liberă" din 9 şi 10 octombrie 1944.

[35] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8831, f. 64; „Scînteia" din 8 octombrie 1944; „România liberă" din 10 octombrie 1944.

[36] Arhiva Comitetului Regional Banat al P.C.R., fond 1, dosar 2, f. 23; Arhiva Comitetului regional Iaşi al P.C.R., fond 25, dosar 1, f. 1.

[37] În documentul intitulat: *Instrucţiuni pentru organizarea Comitetelor judeţene ale F.P.* se arăta: „Frontul Plugarilor este partidul de luptă al plugărimii muncitoare. El s-a născut din lupta pentru pămînt a plugarilor săraci, din lupta împotriva bancherilor şi moşierilor exploatatori şi a guvernelor acestora. De la început F.P. în lupta sa a mers în strînsă alianţă cu clasa muncitoare de la oraşe" (Arhiva Comitetului regional Banat al P.C.R., fond 2, dosar 105, f. 16).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În faza de început a creării comitetelor țărănești, fază care se desfășoară în septembrie 1944, ele sînt întîlnite sub denumirea de „comitete patriotice". Această denumire este frecventă și în unele documente de partid [38]. Dezvoltarea procesului revoluționar din țara noastră, integrarea tot mai activă a maselor de țărani în lupta politică generală au avut ca rezultat extinderea organizației țărănești Frontul Plugarilor, care avea în fruntea sa pe eminentul om politic și de stat dr. Petru Groza. Condițiile favorabile despre care s-a vorbit au permis o rapidă dezvoltare a Frontului Plugarilor [39], prin înființarea de noi organizații [40].

Crearea comitetelor țărănești releva integrarea activă a țărănimii în lupta pentru rezolvarea sarcinilor revoluției populare în care rolul de conducător revenea clasei muncitoare. Prin activitatea lor multiplă, ce se adîncea ca urmare a dezvoltării procesului revoluționar, ele și-au adus o importantă contribuție în mobilizarea maselor de țărani la activitatea politică conștientă, la lărgirea și consolidarea cuceririlor obținute prin victoria insurecției armate.

Organizarea și activitatea comitetelor țărănești reliefează apariția în satele țării noastre a *elementelor noii puteri populare*. Ele constituie o latură însemnată a procesului revoluționar în plină desfășurare. Activitatea comitetelor țărănești se concentrează, încă din primele zile ale apariției lor, în jurul a două probleme principale: democratizarea aparatului de stat și lupta pentru pămînt, laturi componente ale desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice.

Elementele reacționare, atît din conducerea comunelor cît și din guvern, voiau să oprească procesul de masă al alegerii noilor comitete țărănești, ai căror membri erau priviți cu suspiciune pentru că erau reprezentanții celor care își dedicau întreaga activitate luptei împotriva reacțiunii.

Printr-o notă informativă, Ministerul Afacerilor Interne cerea Consiliului de Miniștri, la începutul lunii octombrie 1944, înlocuirea elementelor democratice alese de mase în fruntea organelor de stat din Moldova și reinstalarea „autorităților legale", trimise de centru, pentru că noile organe locale ar fi fost „instalate ilegal", adică fără aprobările

---

[38] Spre exemplificare cităm apelul Comitetului județean Ilfov al P.C.R., *„Frați țărani din Ilfov"*, publicat în „Luptătorul" din 16 septembrie 1944 în care, printre altele, se spunea: „Frați țărani! Sub conducerea comitetelor voastre patriotice luptați cu hotărîre pentru confiscarea fără plată a pămînturilor moșierilor, hitleriști și darea lor în folosință țăranilor săraci, pentru reforma agrară democratică!"

[39] Datele oferite de organizația regională Iași a F.P. sînt elocvente. Dacă în octombrie 1944 s-au pus bazele unei singure organizații a F.P., în noiembrie 1944 existau deja 8 organizații județene, 35 comitete comunale, iar în decembrie 1944, 9 organizații județene cu 149 comitete comunale. Numărul membrilor a crescut de la 3 300 în noiembrie la 13 000 în decembrie și 93 500 în februarie 1945 (Arhiva Comitetului regional Iași al P.C.R., fond XXV, dosar nr. 1).

[40] Arhiva Comitetului regional Banat al P.C.R., fond 1, dosar 2, f. 23.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

miniştrilor reacţionari [41]. Ministerul de Interne nu cerea însă numai înlocuirea organelor locale impuse de mase, ci să se ia şi cele mai severe măsuri împotriva ţăranilor care, ridicîndu-se tot mai hotărît la luptă, ameninţau proprietatea moşierească, regimul burghezo-moşieresc.

Analiza acestor fapte şi evenimente, reflectate pe larg în documentele şi presa vremii, arată că reacţiunea a urmărit prin toate mijloacele, în mod permanent, să lipsească masele populare, ridicate la luptă revoluţionară, de posibilitatea de a-şi exprima liber voinţa lor ameninţînd că nu vor fi recunoscuţi primari decît cei investiţi de autorităţile legale, adică de reprezentanţii reacţiunii din aparatul de stat [42]. Dar nici o forţă nu a putut şi nici nu putea să împiedice masele populare de a-şi apăra şi dezvolta drepturile cucerite prin victoria insurecţiei naţionale. Alegerea comitetelor ţărăneşti reprezenta unul din aspectele *puterii revoluţionare*, cum o numea V. I. Lenin.

Crearea comitetelor ţărăneşti constituia unul dintre aspectele izgonirii vechilor autorităţi. Prin alegerea comitetului lor reprezentativ, ţăranii muncitori îşi concentrau lupta împotriva aparatului de stat burghezo-moşieresc din perioada dictaturii antonesciene. Aşa de exemplu, ţăranii din Moldova alegeau comitete ţărăneşti şi primari democraţi sub lozinca „autorităţile vechi n-au ce căuta în Moldova" [44].

Presa şi documentele vremii reflectă faptul că alungarea vechilor primari, notari etc. era indisolubil legată de lupta maselor împotriva elementelor fasciste, legionare, elemente care se bucurau de sprijinul reacţiunii din guvern sau din alte verigi ale aparatului de stat. Alegerea şi funcţionarea comitetelor ţărăneşti scot în evidenţă latura democratică specifică activităţii revoluţionare a maselor. În cele mai multe cazuri, din sînul comitetului ţărănesc care era răspunzător de activitatea sa în faţa adunării satului [45], se alegea primarul, ce îndeplinea şi funcţia de preşedinte al comitetului [46]. În felul acesta adunarea satului sau comitetul ţărănesc puteau interveni în schimbarea primarului necorespunzător. Organele ierarhice administrative superioare, pretura şi prefectura, în cazul cînd în fruntea lor se găseau elemente ale reacţiunii, erau puse în situaţia de a se afla în faţa unui fapt împlinit, iar puternicele manifestaţii ale voinţei maselor le forţau să ratifice alegerile făcute [47]. Prin urmare, se observă că încă din luna septembrie, dar mai ales din luna octombrie 1944, reacţiunea începe să-şi piardă

---

[41] Arh. St. Bucureşti, fond Preşedenţia Consiliului de Miniştri, Cabinetul Militar, dosar 47/1944—1945, f. 17.

[42] *Ibidem.*

[43] V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 41, Bucureşti, Editura Politică, 1966, p. 370.

[44] Arh. St. Bucureşti, Fond Preşed. Cons. de Miniştri — Cabinetul militar — dosar 47/1944—1945, p. 17.

[45] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8831, f. 212.

[46] *Idem*, f. 64; vezi şi „Luptătorul" din 15 octombrie 1944; „Luptătorul bănăţean" din 28 octombrie 1944.

[47] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8833, f. 575.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

controlul asupra verigilor inferioare ale aparatului de stat, primăriile rurale [48], întrucît, în cadrul activității lor, primăriile nu mai țineau seama de ordinele care contraveneau intereselor maselor de oameni ai muncii de la sate. Din acest fapt rezultă, așadar, că primăriile rurale deveneau instrumente ale exercitării puterii maselor populare. În pofida ordinelor primite din partea ministrului de interne Penescu, iar mai tîrziu Rădescu, prefecturile erau silite să ratifice alegerile de primari efectuate din inițiativa maselor.

Împotriva ofensivei maselor, reacțiunea a luat însă o serie de măsuri ca arestarea comitetului țărănesc, trimiterea jandarmilor etc. ceea ce a determinat ca instalarea primarilor democrați să se facă, în unele locuri, în condițiile luptei pentru ocuparea primăriilor și luarea lor cu asalt [49]. Țărănimea în lupta pentru democratizarea aparatului de stat a primit un sprijin important din partea muncitorilor. Dacă în comunele mai îndepărtate de oraș plecau permanent echipe de muncitori, în cele mai apropiate, muncitorii se deplasau în masă pentru a lupta, alături de țărani, la alungarea primarilor reacționari. Cîteva note informative ale jandarmeriei sînt semnificative. Într-una din ele se arăta : „Raportăm că sîntem informați că mai multe coloane de lucrători se strîng la stadionul C.F.R. de unde pleacă manifestînd înspre comuna Marele Voevod Mihai" [50]. În altă notă informativă se arăta că la Uzinele „Malaxa" s-au lipit afișe pe ușile fabricii pentru ca lucrătorii să se adune la orele 15 pentru instalarea noului primar al comunei Principele Mircea [51].

În legătură cu evenimentele din comuna Grivița, în care primarul ales nu fusese confirmat de primăria Municipiului București, o altă notă informativă relata că au fost mobilizați muncitorii de la numeroase fabrici și ateliere care au impus recunoașterea alegerii făcute [52].

Demonstrațiile din diferite orașe ale țării se desfășurau sub semnul sprijinirii luptei țărănimii, mai ales că la acestea participau numeroși reprezentanți ai ei. Lozincile elaborate legau într-un tot problemele schimbării guvernelor, în care reacțiunea mai deținea majoritatea, cu lupta pentru curățirea diferitelor verigi ale aparatului de stat local de elementele fasciste și reacționare [53].

Participarea tot mai intensă a țărănimii la mitingurile și demonstrațiile din orașe, înlăturarea hotărîtă a tuturor piedicilor pe care le

---

[48] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8833, f. 691.
[49] *Idem*, dosar 8 831, f. 134, 208 ; dosar 8 833, f. 514.
[50] *Idem*, fond 49, dosar 8 833, f. 745.
[51] *Idem*, dosar 8 831, f. 288.
[52] *Idem*, f. 745.
[53] La demonstrația oamenilor muncii care a avut loc în luna octombrie în orașele Cîmpina și Moreni s-a cerut cu toată tăria venirea la cîrma țării a unui guvern democrat, schimbarea primarilor reacționari din sate, desființarea jandarmeriei etc. În felul acesta țărănimea se convingea tot mai mult că lupta sa nu este izolată și că este sprijinită de muncitorii de la orașe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

punea reacțiunea [54], demonstrează creșterea activității politice a masei de țărani în care un rol important l-au avut și comitetele țărănești. Acolo unde a avut loc alegerea comitetelor țărănești și a primarilor se intensificau acțiunile de democratizare a aparatului de stat [55].

O serie întreagă de măsuri veneau să consolideze și să întregească cuceririle obținute. Un prim aspect al acestei probleme îl constituie trecerea funcționarilor comunali sub controlul comitetelor țărănești. Acest lucru se realiza, fie prin alegerea lor dintre membrii comitetului [56], fie prin numirea de către comitetele țărănești. În unele comune, comitetul țărănesc își propunea să urmărească modul cum își fac serviciul funcționarii, iar cei găsiți în neregulă erau înlăturați [57]. Alegîndu-și comitetul, țăranii din comuna Dobreni, județul Neamț, i-au dat mandat în acest sens [58]. Comitetul țărănesc al comunei Comarna, județul Iași, a hotărît, în cadrul unei ședințe, schimbarea agentului fiscal [59], iar cel din comuna Geoagiu, județul Hunedoara, schimbarea notarului din pricina antecedentelor politice reacționare [60].

Faptul că comitetele țărănești dispuneau de numirea funcționarilor comunali fără a ține seamă de organele superioare, evidențiază activitatea lor ca organe ale unei puteri noi ce se năștea în lupta împotriva reacțiunii.

Normalizarea vieții comunei, sabotată de elementele reacționare, a fost una din problemele principale care a stat în atenția comitetului țărănesc. Din proprie inițiativă, în numeroase locuri, comitetele țărănești au preluat rezolvarea chestiunilor administrative și gospodărești. Cu ajutorul organizațiilor democratice ele își concentrează atenția pentru aprovizionarea locuitorilor săraci cu bunurile de consum necesare [61], formează comitete cetățenești de luptă împotriva speculei [62], înființează cooperative sătești de aprovizionare [63]. În numeroase locuri

[54] În numeroase locuri jandarmii au înconjurat satele, au închis intrările în orașe, au arestat țărani pentru a-i împiedica să participe la demonstrațiile din orașe (Arhiva C.C. al P.C.R. fond 1, dosar 400, f. 148).

[55] În unele locuri instalarea primarilor democrați a premers alegerii comitetului țărănesc. Alegerea comitetului țărănesc și a primarilor s-a făcut în numeroase comune în lunile septembrie și octombrie. Schimbările în verigile superioare ale aparatului de stat în special prefecturile, instalarea prefecților democrați reprezentanți ai F.N.D. au creat condițiile numirii primarilor de către aceste organe. În acest caz, comitetul țărănesc care lua ființă, juca și rolul de organizație locală a Frontului Plugarilor. Cele care fuseseră deja alese se transformau în sensul arătat mai sus.

[56] „Luptătorul bănățean" din 28 octombrie 1944.

[57] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8 834, f. 1; dosar 8 831, f. 326.

[58] *Idem*, fond 49, dosar 8834, f. 1.

[59] Arhiva Comitetului regional Iași al P.C.R., fond 26, dosar 9, f. 9.

[60] Arhiva Comitetului regional Hunedoara al P.C.R., fond 5, dosar 517, f. 55.

[61] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 401, f. 170; vezi și Arhiva Sfatului Popular Oltenia, fond Prefectura județului Dolj, pachet 4, dosar 10/1945, f. 18.

[62] *Idem*, fond 49, dosar 883, f. 742.

[63] Arhiva Comitetului regional Iași al P.C.R., fond XXVI, dosar 9, f. 36; vezi și „Luptătorul bănățean" din 5 ianuarie 1945.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ele au mobilizat țărănimea să participe la înlăturarea urmelor războiului prin repararea podurilor distruse, a diferitelor localuri publice etc. [64] Unele comitete țărănești s-au preocupat de redeschiderea școlilor, luînd în seama lor repararea localurilor, aprovizionarea cu lemne precum și încadrarea personalului didactic. Așa de exemplu, comitetul sătesc al comunei Țuțora, județul Iași, într-una din ședințe a hotărît: „deoarece, cu toate cererile, Inspectoratul școlar nu a trimis învățător, pentru ca copiii să nu sufere, comitetul ia hotărîrea de a încadra el un învățător cu studii corespunzătoare" [65].

Ca organe revoluționare, comitetele țărănești au luat o serie de alte măsuri menite să apere interesele țărănimii muncitoare. Astfel, la propunerea comitetului țărănesc din comuna Coșereni, județul Ilfov, au fost desființate impozitele comunale instituite de regimul de dictatură antonesciană și înlocuite cu un impozit unic, care urma să fie plătit de locuitorii comunei proporțional cu averea fiecăruia [66]. Țăranii muncitori din comuna Castranova, județul Romanați, la propunerea comitetului țărănesc au hotărît ca toate impozitele către stat, județ și comună să le plătească în întregime proprietarul moșiei [67]. În alte locuri ele au interzis moșierilor să oblige oamenii să mai facă zile de clacă [68] și le-au impus, totodată, modalitățile de încheiere a învoielilor agricole [69]. În acest mod, apare evident aspectul antifeudal al activității comitetelor țărănești odată cu dezvoltarea procesului revoluționar.

Apariția platformei F.N.D., în care un loc deosebit îl ocupa punctul referitor la înfăptuirea reformei agrare democratice, a impulsionat activitatea țărănimii muncitoare și a organizațiilor ei de luptă revoluționară. Tot mai frecvent apare în lumea satelor refuzul țăranilor de a încheia învoieli agricole sau de a mai respecta pe cele încheiate.

Comitetele țărănești organizează țărănimea la luptă pentru înfăptuirea prevederilor platformei F.N.D. [70]. În comuna Dejau, județul Timiș-Torontal, comitetul sătesc, relata ziarul „Luptătorul bănățean", a pornit la aplicarea punctelor din platformă, împărțind pămînt văduvelor de

---

[64] Arhiva Comitetului regional Iași P.C.R., fond XXVI, dosar 9, f. 3; fond 2, dosar 294, f. 1.

[65] *Idem*, fond XXVI, dosar 9, f. 19.

[66] „Luptătorul" din 8 octombrie 1944.

[67] „Scînteia" din 25 noiembrie 1944.

[68] Comitetul comunal al comunei Castranova, județul Romanați, a hotărît, printre altele: „nici un proprietar nu va mai obliga oamenii ce muncesc pe moșie în parte să facă zile de clacă" („Scînteia" din 25 noiembrie 1944).

[69] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8831, f. 281; dosar 8843, f. 25, etc. Semnificativă este ordonanța Comitetului comunal al comunei Crevedia, în care se stabilea: 1. Toți proprietarii de moșii din această comună vor da învoitorilor din recolta muncită de muncitori, două părți; una parte rămînînd proprietarului. 2. Proprietarii de tractoare sînt obligați să pună la dispoziția comitetului tractorul ce-l posedă pentru timp de 3 zile. (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8231, f. 284).

[70] Arhiva Sfatului Popular Regional Oltenia, fond Prefectura județului Dolj, 1945, pachet 2, inventar 5, f. 348.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

război şi femeilor celor care luptau pe front, a rechiziţionat pluguri şi vite de plug de la cetăţenii mai înstăriţi şi a făcut pe aceste porţiuni arăturile şi însămînţările de toamnă [71]. De altminteri, ocuparea moşiilor proprietarilor plecaţi, luarea lor în primire de către comitetele ţărăneşti împreună cu întregul inventar şi darea lor în folosinţă în vederea înfăptuirii lucrărilor de toamnă, reprezintă un fenomen general pe întreaga ţară. D. D. Negel, ministrul reacţionar al agriculturii, remarca: „La moşiile unde proprietarii erau plecaţi, chiar dacă au lăsat administrator, s-a procedat la constituirea de comitete sătesti care să se ocupe de cultivarea pămîntului" [72]. Aşa, de exemplu, moşierul D. Negulescu din judeţul Tutova, director general în Ministerul Sănătăţii, în cererea adresată lui Rădescu, arăta că la proprietatea sa din judeţul Tutova, comuna Perieni, administratorul „a fost forţat să evacueze imediat moşia pe motiv că moşiile au fost expropiate în urma unei decizii a prefectului de judeţ" [73].

Documentele vremii reflectă, prin urmare, faptul că sarcina de ocupare a pămînturilor părăsite, pusă în faţa comitetelor ţărăneşti de organizaţiile Partidului Comunist Român [74], se înfăptuia pe cale revoluţionară. Ele au răspuns cu entuziasm chemării P.C.R. de a mobiliza ţărănimea muncitoare pentru asigurarea recoltei viitoare, împotriva sabotajului, pentru sprijinirea frontului antihitlerist.

Analiza activităţii comitetelor ţărăneşti, *elemente ale noii puteri*, duce la concluzia că ele au îmbinat în activitatea lor revendicările proprii ţărănimii cu sarcinile generale revoluţionare ale luptei forţelor democratice conduse de Partidul Comunist Român. Organizarea nu numai a clasei muncitoare, ci şi a aliatului ei principal, ţărănimea muncitoare, a fost impusă de întreaga dezvoltare a procesului revoluţionar. Partidul Comunist Român a desfăşurat o vastă muncă pentru găsirea celor mai eficiente forme de organizare, de exemplu, comitetele ţărăneşti, care să-şi îndeplinească pe deplin rolul lor de organe ale revoluţiei. Experienţa revoluţiei din România, confirmă faptul că numai în alianţă cu clasa muncitoare şi sub conducerea acesteia din urmă, ţărănimea a putut să se elibereze de exploatare, să pornească pe drumul construcţiei socialismului. „Alianţa muncitorilor şi ţăranilor care a constituit forţa socială hotărîtoare în victoria revoluţiei populare şi construirea socialismului, arată tovarăşul Nicolae Ceauşescu, s-a dezvoltat şi întărit continuu în anii transformării socialiste a satelor" [75].

---

[71] „Luptătorul bănăţean" din 14 ianuarie 1945.

[72] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 103, dosar 8948, f. 6.

[73] Arhivele Statului Bucureşti, fond Preşed. Cons. de Miniştri, Cabinetul Militar, dosar 33945, f. 2.

[74] Într-o plenară a activului său, Comitetul regional Banat al P.C.R. arăta că „împărţirea pămînturilor trebuie să o facă comitetele ţărăneşti" (Arhiva Comitetului regional Banat al P.C.R., fond 1, dosar 3, f. 384).

[75] Nicolae Ceauşescu, *Expunere la Congresul cooperativelor Agricole de producţie*, Bucureşti, 1966, p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

*

Analiza unor laturi ale activității comitetelor țărănești scoate în evidență importanta lor contribuție în activizarea politică a țărănimii, care prin aceste organe de luptă și-a exercitat forța revoluționară împotriva reacțiunii. Astfel, masele țărănești s-au încadrat activ în lupta generală a forțelor democratice pentru alungarea elementelor reacționare din verigile aparatului de stat, realizarea pe cale revoluționară a revendicărilor țărănești, înfăptuirea reformei agrare democratice, sprijinirea războiului antihitlerist, instaurarea la cîrma țării a unui guvern democratic.

LES COMITÉS PAYSANS, FORMES NOUVELLES DE L'EXERCICE DE LA FORCE DES MASSES, DANS LA LUTTE POUR L'INSTAURATION DU PREMIER GOUVERNEMENT DÉMOCRATE (23 AOÛT 1944 — 6 MARS 1945)

RÉSUMÉ

Les auteurs, se fondant sur les documents publiés récemment par le Parti Communiste Roumain et sur de riches matériaux conservés comunei [30] și căpăta din partea alegătorilor drepturile cele mai largi, dans les archives centrales et locales de la République Socialiste de Roumanie, abordent un aspect très important de l'activité du Parti Communiste Roumain : la mobilisation et l'organisation des paysans travailleurs pour la lutte destinée à réaliser les objectifs immédiats et ceux plus lointains de la révolution.

Guidés pas l'enseignement marxiste-leniniste concernant la stratégie et la tactique, le Parti Communiste Roumain, parrallèlement à l'organisation du prolétariat, a accordé une attention spéciale à l'alliance de la classe ouvrière avec les paysans travailleurs.

Déjà, en septembre 1944, le Parti Communiste Roumain a pris l'initiative d'organiser des comités de paysans. Sur la base des documents conservés dans les archives du Parti, les auteurs relatent le rôle des comités de paysans dans l'action entreprise pour éliminer les éléments réactionnaires des administrations communales, pour réaliser par la voie révolutionnaire les revendications des paysans, pour mettre en application la réforme agraire démocratique et pour soutenir la guerre contre l'Allemagne hitlérienne.

Les auteurs soulignent aussi le rôle et l'importance de l'activité déployée par le Parti Communiste Roumain dans les villages. Par l'entremise des organisations du Parti et des comités de paysans, le Parti Communiste Roumain a fait participer activement pour la première fois les masses de paysans travailleurs à la gestion des affaires publiques et a réussi à les convaincre que seulement par une lutte organisée, en alliance et sous la conduite de la classe ouvrière, ils pouvaient obtenir pleine satisfaction pour leurs revendications.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

M. KOGĂLNICEANU ȘI EVENIMENTELE DIN MARTIE 1848 DE LA IAȘI

DE

D. VITCU

Mișcarea revoluționară din Moldova anului 1848 a atras îndeaproape, în decursul timpului, atenția istoricilor noștri. De la apariția în 1902 a primului din seria celor șase volume de documente privind *Anul 1848 în Principatele Române* și pînă în ultima vreme, interesul crescînd manifestat față de evenimentele care au dominat istoria politică a Moldovei către jumătatea veacului trecut a determinat, pe lîngă publicarea în continuare a izvoarelor documentare, o sporire considerabilă a numărului de lucrări consacrate celor mai diverse aspecte ale mișcării revoluționare moldovene. Astfel au fost elucidate principalele din multitudinea problemelor pe care le ridică momentul 1848 în Moldova.

Aceasta nu înseamnă, totuși, epuizarea discuțiilor legate de evenimentul amintit, întrucît, îndeosebi în ceea ce privește desfășurarea și reprimarea acțiunilor din 27—29 martie există încă multe puncte obscure datorate materialului documentar destul de sărac în informații precise asupra perioadei respective. Cele mai multe informații în acest sens le oferă memorialistica vremii, cum și corespondențele, notele și însemnările particulare ale conducătorilor mișcării moldovene, dar cunoscută fiind subiectivitatea acestor surse de informare, multe din aprecierile făcute pe baza lor asupra evenimentelor nu sînt suficient de convingătoare. Nu rare sînt cazurile cînd pentru aceeași chestiune — fie ea și de minimă importanță — informațiile transmise de contemporani diferă cu mult unele de altele, făcînd să dăinuie încă multe enigme. Așadar, reconstituirea exactă a faptelor pe baza izvoarelor amintite nu este un lucru ușor. Tocmai de aceea apariția sporadică a vreunui document cuprinzînd relatări asupra perioadei cercetate, adesea e în măsură să contribuie la revizuirea unor afirmații sau, cel puțin, să constituie o bază pentru noi discuții.

In cele ce urmează ne propunem ca, beneficiind de noi informații documentare, să repunem în discuție o latură cîndva controversată a mișcării revoluționare moldovene, și anume poziția adoptată de către unul din fruntașii politici ai generației patruzecioptiste, Mihail Kogălniceanu, în cadrul evenimentelor de la Iași din martie 1848. Socotim că în ce privește activitatea aceluiași Kogălniceanu în desfășurarea evenimentelor după luna martie, aceasta a prilejuit competente aprecieri [1], așa încît nu vom mai insista.

[1] Vezi Val. Popovici, *Desfășurarea mișcării revoluționare din Moldova după evenimentele din martie 1848*, în „Studii și cercetări științifice", Istorie, Iași, 1954, nr. 1—2, p. 451 și urm.; V. Ionescu, *M. Kogălniceanu. Contribuții la cunoașterea vieții, operei și concepțiilor sale*, București, 1963, p. 313—320; *Istoria României*, vol. IV, București, 1964, p. 47 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Este binecunoscut faptul că anul 1848 a însemnat pentru M. Kogălniceanu, pe de o parte, o îngustare a preocupărilor lui literare şi istorice, iar pe de alta o intensificare a activităţii politice, care de aici înainte va fi predominantă. Unii dintre biografii săi [2] au considerat, de altfel, că aceasta ar fi „prima sa manifestare curat politică". Dar, în cele mai multe dintre lucrările apărute pînă acum, acest „debut politic" a fost limitat la activitatea „teoretică" desfăşurată de către Kogălniceanu în afara graniţelor ţării, insistîndu-se mai cu seamă asupra meritelor netăgăduite ce le-a avut în cristalizarea programului revoluţionar moldovean fundamentat în *Dorinţele partidei naţionale în Moldova* din august 1848. S-a neglijat însă latura practică a activităţii sale desfăşurată multă vreme în ţară, care împreună cu cea teoretică, va defini în cele din urmă personalitatea marelui bărbat politic de mai tîrziu. Astfel, cei mai mulţi dintre cercetătorii vieţii şi operei sale se îndoiesc de faptul că tînărul om politic s-ar fi aflat la Iaşi alături de ceilalţi fruntaşi moldoveni în cursul celor petrecute în martie 1848. Totodată este demn de relevat faptul că nu lipsesc nici aserţiuni contrare care atestă prezenţa lui Kogălniceanu la Iaşi în primăvara lui 1848 şi legăturile lui nemijlocite cu acţiunile revoluţionare. Faţă de această situaţie, cercetătorul are toate motivele să se întrebe: a participat sau nu M. Kogălniceanu la evenimentele din martie 1848 de la Iaşi?

Mărturiile contemporanilor — de altfel, foarte puţine la număr — dau răspunsuri diferite. Aşa, de pildă, Gh. Sion, în ale sale *Suvenire contimporane*, consacrînd un capitol special mişcării din martie se referă, destul de vag, la persoanele implicate în mişcare. Conform spuselor sale, Kogălniceanu nu era la Iaşi în toiul frămîntărilor, fiind plecat la ţară [3]. Aparent, informaţia nu comportă alte comentarii, ştiut fiind faptul că Sion s-a numărat printre participanţii activi la evenimente [4]. De la bun început însă, se impune o precizare. Sion, care sosise la Iaşi în ziua de 29 martie [5], cu intenţia vădită de a participa la acţiunile revoluţionare, a preferat, din motive lesne de înţeles, să se situeze în afara evenimentelor, după cum singur mărturiseşte într-o scrisoare adresată lui Gh. Barit la 2 aprilie 1848 [6]. Absent în momentele cheie ale mişcării, atît la adunarea de la hotelul Petersburg, cît şi la cea de la casa lui Al. Mavrocordat, ceea ce nu rezultă din *Suvenire...*, el a recurs la informaţiile, insuficiente uneori, inexacte alteori, furnizate de către cei din preajmă-i. Aşa se şi explică faptul că, în amintirile sale s-au strecurat, cu sau fără voia autorului, numeroase inadvertenţe referitoare fie la fixarea în timp a evenimentelor, fie la persoanele implicate în mişcare. Privită prin prisma unei atari constatări, afirmaţia lui Sion potrivit căreia M. Kogălniceanu nu era la Iaşi în acele zile din martie rămîne discutabilă. De altfel, el este singurul contemporan care se pronunţă în acest sens.

În *însemnări pe file de ceaslov*, un alt contemporan al evenimentelor, martor într-o măsură pentru parte din ele, paharnicul Costache Sion [7], luînd atitudine împotriva acţiunilor întreprinse de către revoluţionarii moldoveni, face cu totul alte precizări. După indicaţiile lui, Kogălniceanu nu numai că a participat la aceste acţiuni, dar a şi făcut parte, împreună cu spătarul Cuza şi C. Rolla, din delegaţia însărcinată de adunare să prezinte domnitorului petiţia-proclamaţie [8]. Tot C. Sion mărturiseşte că personal n-a luat parte decît la adunarea de la hotelul Petersburg şi că informaţiile celelalte i-au fost transmise de către fraţii săi, spătarul Antiohi şi serdarul Toader, prezenţi atît la adunarea de la „ticăloasa şi blestemata casă a

[2] L. Rădulescu-Pravăţ, *Activitatea lui M. Kogălniceanu pînă la 1866*, Iaşi, 1913, p. 87. A. Rădulescu, *M. Kogălniceanu*, Bucureşti, 1942, p. 12.

[3] Gh. Sion, *Suvenire contimporane*, Bucureşti, 1888, p. 131.

[4] *Ibidem*, p. 130—135; Gh. Ungureanu, *Familia Sion*, Bucureşti, 1937, p. 139

[5] Gh. Sion, *op. cit.*, p. 132.

[6] *Anul 1848 în Principatele Române*, Bucureşti, 1902, vol. I, p. 221.

[7] C. Sion, era fratele lui Ioniţă Sion, tatăl poetului Gh. Sion. (Vezi Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 29).

[8] „Theodor Codrescu", anul IV (1935), p. 74—76.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

logofătului Costache Sturza", cît şi la cea de la Al. Mavrocordat [9]. Dominat de pasiuni politice, după modul cum relatează întîmplările, paharnicul C. Sion lasă să se înţeleagă că nu vrea să ascundă nimic din ceea ce a văzut şi auzit, folosind acest prilej şi pentru a-şi manifesta aversiunea faţă de „tulburătorii liniştii obşteşti", din rîndul cărora nu-l omite nici pe „puşchiul Mihalache Kogălniceanu" [10].

Prin urmare, martori în aceeaşi măsură ai întîmplărilor de la Iaşi, situaţi însă pe poziţii diferite în cursul acestor frămîntări, Gh. Sion şi C. Sion ne transmit informaţii deloc edificatoare asupra prezenţei sau absenţei lui Kogălniceanu în capitala Moldovei în acele zile. Alte mărturii contemporane privitoare la această chestiune nu avem. Din amintirile, memoriile, scrisorile şi însemnările aparţinînd unor fruntaşi ai mişcării moldovene, ca V. Alecsandri şi A. Russo sau prinţul N. Suţu, lipsesc asemenea referiri. Kogălniceanu însuşi s-a ferit, parcă, să facă precizări în acest sens, deşi — după cum vom vedea în relatările sale de mai tîrziu — se desprind suficiente aluzii privind complicitatea sa la mişcarea de la Iaşi. Lipsa unor asemenea informaţii a determinat pe cei mai mulţi dintre autorii care au abordat în lucrările lor probleme de istorie politică a Moldovei de la jumătatea veacului trecut să neglijeze acest aspect, aparent neînsemnat, lăsînd ca enigma să fie lămurită de către biografii de mai tîrziu ai lui Kogălniceanu. Dar cei mai mulţi dintre aceştia îl situiază în afara evenimentelor.

Astfel, N. Cartojan afirmă că „la mişcarea revoluţionară pusă la cale fără o serioasă pregătire prealabilă, se pare că Kogălniceanu n-a luat parte activă" [11]. Explicaţia unei asemenea atitudini o găseşte în faptul că chiar în acele momente Kogălniceanu, aflîndu-se în relaţii nu tocmai bune cu Mihail Sturdza, din pricină că îndrăznise să apere interesele mănăstirii Neamţ, al cărei vechil de curînd era, a fost nevoit să se abţină „de la o pripită şi necumpănită manifestare făţişă" [12].

Au fost invocate şi alte motive. Radu Dragnea, de pildă, deşi spune că la 28 martie 1848 M. Kogălniceanu venise în capitală, situîndu-l în grupul aşa-zişilor „bărbaţi cu temperament nord-moldovenesc", limitează „acţiunea practică de revoluţionar" a acestuia la atacurile întreprinse prin scris împotriva regimului lui Sturdza [13].

Reluînd argumentele lui N. Cartojan, autorul ultimei lucrări cu caracter biografic cosacrată lui M. Kogălniceanu, Virgil Ionescu, citînd o scrisoare a tînărului om politic adresată tatălui său la 26 martie 1848, arată că „cu o zi înainte de adunarea boierilor şi a notabililor moldoveni din 27 martie se afla plecat din capitală ocupîndu-se cu treburi lucrative" [14]. Conchide că amestecul lui Kogălniceanu în afacerea mănăstirii Neamţ l-a făcut să nu participe făţiş la mişcare.

Aşadar, motivul cel mai serios invocat de autorii amintiţi, care l-ar fi determinat pe Kogălniceanu să se abţină de a lua o atitudine ostilă domnului în acele momente, ar fi fost conflictul iscat între beizadea Grigore Sturdza şi mănăstirea Neamţ. Se naşte însă în mod firesc întrebarea: oare Kogălniceanu care înfruntase şi pînă atunci, cu demnitate şi curaj, toate persecuţiile la care fusese supus de către protectorul său de odinioară, prin interzicerea succesivă a revistelor ce le editase, prin ridicarea dreptului de a preda cursul de istorie naţională la Academia Mihăileană, culminînd cu închiderea sa la mănăstirea Rîşca şi ridicarea dreptului de a profesa avocatura, făcea tocmai atunci abstracţie de împrejurările politice create, limitîndu-se doar la simple intervenţii particulare în interesul mănăstirii

[9] „Theodor Codrescu", anul IV (1935), p. 74—76; vezi şi *Documente privind anul revoluţionar 1848 în Moldova*, Bucureşti, 1960, p. 185—186.

[10] *Ibidem*; D. Ciurea, *Moldova sub domnia lui Mihail Sturza*, Iaşi, 1947, p. 94.

[11] N. Cartojan, *Pribegia lui M. Kogălniceanu în Bucovina la 1848*, în „Omagiu lui I. Bianu", Bucureşti, 1916, p. 59—60.

[12] *Ibidem*.

[13] Radu Dragnea, *Mihail Kogălniceanu. Anii de pregătire*, Cluj, 1921, p. 23—24; idem, *Mihail Kogălniceanu*, Bucureşti, 1926, p. 167.

[14] Virgil Ionescu, *op. cit.*, p. 311—312.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Neamț? E drept că în calitatea pe care o avea, de avocat al mănăstirii, Kogălniceanu depunea mult zel pentru respectarea cu strictețe a principiului dreptății nu numai în procesul Neamțului, ci și în toate celelalte procese anterioare, care-i atrăsese, de altminteri, dizgrația guvernului. Dar, în situația nou creată, prin organizarea unei acțiuni îndreptate împotriva lui M. Sturdza, Kogălniceanu ar fi avut un motiv în plus să intre în tabăra opozanților domnului, de vreme ce orice intervenție în interesul mănăstirii pe lîngă domn, în acel moment, în mod firesc, n-ar fi putut să îmbuneze relațiile dintre ei, ci, dimpotrivă, să le agraveze. Avînd în vedere și faptul că din perioada respectivă nu există nici un fel de informație care să ateste un demers al lui Kogălniceanu pe lîngă domn, în scopul amintit, înclinăm să credem că punerea sa sub urmărire de către autorități, începînd din luna aprilie 1848, s-a datorat în primul rînd amestecului său în tulburările din 27/29 martie de la Iași. În sprijinul acestei afirmații aducem cîteva elemente noi.

Se știe că mișcarea revoluționară din Moldova, care avea să înceapă în capitală la 27 martie, a fost prefațată de numeroase întîlniri — fără știința domnului [15]. La aceste întruniri, ținute mai întîi „prin case particulare, apoi prin locuri publice" [16], participau de obicei cîte 15—20 de boieri, „buni și răi la un loc" [17]. În cadrul acestor întruniri se discutau măsurile ce urmau a fi luate pentru curmarea abuzurilor lui M. Sturdza. Printre altele se pomenea chiar de „emanciparea țării prin constituție largă" [18].

În legătură cu ținerea și frecventarea acestor reuniuni, credem că ar trebui pusă sosirea lui Kogălniceanu la Iași în ziua de 17 martie 1848, consemnată într-unul din rapoartele poliției capitalei către Departamentul din Lăuntru [19]. La raport este alăturată „lista feților însămnati" care au intrat și ieșit din capitală în acea zi. Între aceste „fețe" e înserat, la rubrica „Intrați... la bariera Păcurari", numele maiorului M. Kogălniceanu venit de la Neamț. Pînă la 26 martie [20] numele său n-a fost înregistrat la rubrica „Ieșiți" în niciunul din punctele de barieră ale orașului, ceea ce ar dovedi, totuși, prezența sa la Iași în acele zile. Cît privește scrisoarea către tatăl său, din 26 martie 1848, despre care vorbește V. Ionescu, precizăm că aceasta nu prezintă nici un indiciu asupra localității din care a fost expediată, așa încît nu este exclus ca Kogălniceanu s-o fi expediat chiar din capitala Moldovei, unde putea fi ocupat în acele zile cu suficiente „treburi lucrative".

Deși la 23 martie depunea la Departamentul din Lăuntru plîngerea sa împotriva supusului sard Angelo Pedemonti pentru neplata sumei de 275 galbeni ce-i datora acesta, reprezentînd restul de plată a „vechilicului" [21], scopul venirii sale la Iași pare să fi fost, totuși, altul. Răspuzînd, cîteva decenii mai tîrziu, învinuirii adusă în Cameră moldovenilor de către I. Brătianu cum că aceștia la 1848 au cerut „sfînta păzire a regulamentului", Kogălniceanu mărturisea că limitele legale ale mișcări moldovene, determinate, după spusele sale, de conjunctura externă defavorabilă, au fost discutate și impuse în cadrul unor vii dezbateri prilejuite de întrunirile de la Copou din prejma izbucnirii mișcării [22]. Din același răspuns reiese destul de clar prezența lui Kogălniceanu la acele întruniri [23].

---

[15] Ștefan Pascu, *Contribuții la cunoașterea mișcării revoluționare de la 1848 din Moldova*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", seria III-a, tom. 2, Istorie, 1958, p. 97.

[16] Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei pe 500 de ani*, Iași, 1857, p. 208.

[17] *Mémoires du prince Nicholas Soutzo*, Viena, 1899, p. 149; Vezi și Gh. Sion, *op. cit.*, p. 131.

[18] Manolache Drăghici, *op. cit.*, p. 209.

[19] Cf. Arhivele Statului Iași, Tr. 1772, op. 2020, dosar 12455, f. 170—171.

[20] Data ultimului raport aflat la dosar.

[21] Arhivele Statului Iași, Tr. 1772, op. 2020, dosar 12604, f. 1 și urm.

[22] Vezi „*Monitorul Oficial. Dezbaterile Corpurilor Legiuitoare din 11.II. 1883*", p. 1130.

[23] Ținute în casa lui Al. Mavrocordat (Cf. I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, București, 1915, p. 636).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Aşa stînd lucrurile, este lesne de înţeles că petiţia-proclamaţie cu cele 35 de puncte ale ei nu reprezintă opera de o zi a unui comitet format din 16 persoane alese, ci constituie, dacă nu integral, cel puţin parţial, sinteza dezbaterilor preliminare care au avut loc şi la care, participînd, fără îndoială că M. Kogălniceanu şi-a adus parte din contribuţie. Nu întîmplător în luna august a aceluiaşi an tovarăşii săi aflaţi la Cernăuţi i-au acordat redacţia acelui manifest-programatic, considerat „cartea cărţilor politice româneşti" — *Dorinţele partidei naţionale în Moldova*. Dar, dacă n-a subscris totuşi petiţia-proclamaţie, aceasta a făcut-o, credem, din motive de oportunitate politică. Poate că relaţiile personale cu M. Sturdza l-au determinat în acele momente să se abţină de a adopta o atitudine făţişă contra acestuia. Odată izbucnită sub forma unei largi manifestări legale-petiţionare, mişcarea de la Iaşi l-a avut, se pare, pe M. Kogălniceanu în mijlocul ei. Un nou document, recent descoperit [24], vine să întărească convingerea noastră. Documentul este de fapt o listă însoţită de succinte comentarii a „boierilor bătrîni şi tineri care au făcut revolutiunea din anul 1848 în Iasi subt domnia lui Mihail G. Sturdza". Mai întîi sînt enumeraţi, în această listă, „boierii bătrîni" surghiuniţi la moşiile lor printre care, logofeţii: C. Sturza (Ruginoasa), Sc. Miclescu (Călineşti), Şt. Catargiu (Tupilaţi), P. Bălănescu (Cîrligi), C. Conachi (Ţigăneşti), vornicul V. Beldiman (Miroslava), vistiernicul Toderiţă Balş (Hălăuceşti), hatmanul I. Laţiescu (Hudeşti), spătarul M. Cantacuzino-Paşcanu (Ceplenita) ş.a. Aceştia, potrivit textului documentului, nu aveau voie nici să părăsească moşiile lor, dar nici să primească „lume străină", decît numai pe acei considerati credincioşi cîrmuirii. Ca o măsură de siguranţă, poarta curţii fiecărui surghiunit era supravegheată de un panţîr îndatorat a păzi poruncile ce primea de la privighetorul de ocol, ispravnicul ţinutului şi guvern.

Documentul menţionează apoi numele acelor „boieri fruntaşi ţării", care umblau „fugari" şi care, fiind socotiţi mai periculoşi decît primii, erau urmăriţi îndeaproape de către ispravnicii ţinuturilor. Aceştia erau: vornicii Vasilică Sturza (Răcăciuni) şi Vasilică Ghica (Codăeşti), logofeţii Neculai Canta (Horodniceni) şi Neculai Suţu (Pungeşti), hatmanul Alecu Aslan (Oneşti), vistiernicul Grigore Ghica (Mărgineni) şi agii Grigore Cuza (...) [25], Gheorghe Costachi (Pătrăşcani) şi Nicu Rosset (Călugăra).

În sfîrsit, documentul cuprinde o amplă înşiruire a „tinerilor revoluţionari" care au participat la adunarea din seara zilei de 29 martie de la casa lui Al. Mavrocordat. Parte dintre aceştia au fost prinşi de soldaţii beizadelei Grigore Sturdza, iar majoritatea au reuşit să scape. Din rîndul celor prinşi făceau parte Nicu Ghica, Grigore Romalo, Vasilică Cantacuzino [26], Al. Răducanu-Rosset, Manolache Epureanu, Costache Miclescu, Nicu Ghica [27] şi Iancu Ghica. Evident, lista este incompletă, întrucît în rîndul acestora nu sînt menţionaţi unii revoluţionari despre a căror pre-

[24] Biblioteca Institutului de istorie şi arheologie — Iaşi. Copie după transcrierea făcută de Gh. Ghibănescu pentru *Surete şi izvoade*, tom. 40, în manuscris, p. 261—262. (Documentul în discuţie este o copie tîrzie a unui act original provenind din arhiva unui contemporan al evenimentelor, Andrieş Başotă. Copia, datînd din 1899, aparţine lui V. A. Forescu din Fălticeni, descendent probabil al lui Alecu Forescu din acelaşi tîrg, pe care N. Gane în *Amintirile* sale ni-l înfăţişează ca fiind „un tip original de vechi moşier manifestînd interes pentru cunoaşterea evenimentelor politice contemporane lui" şi care reuşise chiar să fie ales deputat în Divanul unionist al Moldovei în 1857 (Cf. N. Gane, *Amintiri*, Craiova, f. a, p. 24—29). Împreună cu copii ale altor documente de aceeaşi provenienţă, şi aceasta a fost trimisă de către V. A. Forescu cunoscutului istoric ieşean Gh. Ghibănescu, care a înserat-o, ca şi pe celelalte, în bogata sa colecţie de manuscrise, *Surete*. Documentul însă — ca de altfel foarte multe altele din aceeaşi colecţie — n-a mai ajuns să fie tipărit). În anexă, reproducem textul integral al documentului.

[25] Lipsă în text.

[26] Intîlnit în documente — V. Canta (Cf. Şt. Pascu, *op. cit.*, p. 97).

[27] A reuşit totuşi să fugă (*Documente privitoare la anul 1848 în Moldova*, p. 150).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

zență avem informații sigure, precum: Alecu Moruzi, Zaharia Moldovanu, Lascăr și Mitică Rosset, D. Filipescu și Ioan Cuza [28].

În ce ne privește, cel mai mare interes prezintă pentru noi lista cuprinzînd numele celor care au reușit să scape „pe ușile și ferestrele din dosul casei" [29], după cum mărturisește Manolache Drăghici. Astfel, documentul enumeră alături de numele lui V. Alecsandri, C. Rolla, Alecu Cuza [30], Dimitrie Ralet, cunoscuți și atestați documentar ca inițiatori ai mișcării, de cel al lui Alecachi Sturza Miclăușanu, devenit „capul boierilor opoziționiștii rămași în Moldova după înăbușirea mișcării" [31], pe Mihail Kogălniceanu, C. Negri, C. Negruzzi, Matei Millo, Petrache Cazimir, Petrache Mavrogheni, Alecu Hrisoverghi ș.a., a căror participare la evenimentele relatate era pînă acum discutabilă sau chiar necunoscută.

De asemenea, documentul ne vorbește despre alți opt „tineri" care deși nu participaseră la adunarea de la casa lui Mavrocordat, erau totuși urmăriți de către cîrmuire. Aceștia sînt: N. Docan, V. Mălinescu, Telemac Lazu, Iorgu Costache, Panaite Balș, Manolache Miclescu, Alecu Donici și Toma Iamandi. Potrivit informațiilor furnizate de document, cei care au reușit să scape din mîinile arnăuților au fugit în Bucovina, unde parte dintre ei s-au oprit în Cernăuți, parte la moșia Băisești (Cornul Luncii) a boierului Pantazi, iar restul au adăstat la Panaite Moldovanu, care poseda în acel moment moșia Valea Seacă a mănăstirii Slatina.

Încheind prezentarea documentului păstrat în arhiva lui Ghibănescu, apreciem că el reprezintă — poate — cea mai detaliată informație privind numele persoanelor implicate în mișcare, cunoscută pînă acum. După părerea noastră, el aduce o mărturie în plus asupra participării active a lui Mihail Kogălniceanu la evenimentele de la Iași din martie 1848, dînd un plus de consistență și verosimilitate surselor documentare citate în acest sens. Menționat așadar printre oratorii la întrunirea publică din 27 martie de la hotelul Petersburg [32], citat apoi ca făcînd parte din delegația care a prezentat domnului petiția-proclamație, lucru mai puțin probabil, prezent după propriile-i mărturisiri la întîlnirile de la Copou, care au semnificat prologul mișcării în prima ei fază, îl întîlnim pe M. Kogălniceanu nelipsit și la epilogul ei, petrecut în casele lui Al. Mavrocordat. Dar, dacă la început Kogălniceanu a avut — se pare — un rol cît de cît însemnat în organizarea manifestării petiționare de la Iași, mai apoi, datorită faptului că „această manifestare în fața rezistenței domnului de atunci M. Sturza, luase un caracter revoluționar" [33], în noua ipostază rolul său s-a redus simțitor pînă la cel de simplu participant. Liberal consecvent, acționînd în sens democrat în numele progresului social, preconizînd calea legală a reformelor de sus, Kogălniceanu a fost probabil conștient de nereușita oricăror acțiuni revendicative lipsite de pecetea legalității, mai ales în acel moment cînd la condițiile interne nu tocmai propice, se adăugau cele externe total nefavorabile reușitei mișcării din Moldova. Așa se explică anonimatul în care intraseră, după refuzul lui M. Sturdza de a accepta integral petiția, nu numai Kogălniceanu, ci și alți reprezentanți de frunte ai partidei naționale moldovene, avînd aceleași vederi politice, precum V. Alecsandri, C. Negri, C. Ralet, C. Rolla ș.a. Prezenți la casa lui Mavrocordat, unde elemente progresiste ca Zaharia Moldovanu și Alecu Cuza încercau să dea o nouă orientare mișcării moldovene, Kogălniceanu, Alecsandri, Rolla ș.a. au stat în expectativă, și la primele semnale ale intervenției armate ordonată de domn ei nu au întîrziat să plece de la locul întrunirii [34] Cei rămași, în schimb, au constituit

[28] *Documente privitoare la anul 1848 în Moldova*, p. 154—155.

[29] M. Drăghici, *op. cit.*, p. 212

[30] În realitate a fost prins (*Documente privitoare la anul 1848 în Moldova* p. 154—155).

[31] St. Pascu, *op. cit.*, p. 103.

[32] Vezi D. Onciul, *Memoriu la centenarul lui M. Kogălniceanu*, în „Analele Academiei Române", seria III-a, tom. XXXV (1918), p. 17—18.

[33] Cf. „*Monitorul Oficial. Dezbaterile Corpurilor Legiuitoare*", din 11 februarie 1883, p. 1130.

[34] M. Drăghici, *op. cit.*, p. 212.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

o pradă uşoară pentru arnăuţii domnului, fiind prinşi, legaţi şi expulzaţi fără judecată. Aşa după cum se ştie, a urmat prigoana dezlănţuită de către M. Sturdza împotriva tuturor acelora care ceruseră prin petiţie curmarea abuzurilor sale.

O vreme, Kogălniceanu a reuşit să înşele vigilenţa cîrmuirii, lansînd zvonul plecării sale peste graniţă, aşa încît singura măsură luată împotrivă-i, nu fără promptitudine, a fost interzicerea revenirii lui în ţară, începînd chiar din luna aprilie [35]. Descoperit în ţară abia la începutul lui iulie 1348, ca urmare a intervenţiilor făcute pe lîngă consulatele ruseşti din Iaşi şi Bucureşti în favoarea mănăstirii Neamţ [36], Kogălniceanu a devenit ţinta numeroaselor porunci şi ordine emise de Sturdza. Mai întîi s-a poruncit prinderea şi surghiunirea lui la moşia Măteeni [37], dar fără rezultat, întrucît a fost ajutat de ispravnicul Neamţului, Vasilică Roset [38]. Socotindu-l fugit iarăşi din ţară [39], cîrmuirea, spre a-l compromite, a ticluit şi i-a atribuit acea broşură incendiară *Căinţa încrederii în boierii aristocraţi şi sfînta holărîre de a nu-i mai crede*, fapt dezmînţit de către Kogălniceanu în *Protestaţia* lui din 28 iulie 1848 [40].

Acuzat fiind de „scandaloase purtări", de „încercare de a trece graniţa fără paşaport", de „amestec în lucrări răzvrătitoare asupra cîrmuirii" [41], Kogălniceanu este osîndit, în cele din urmă, a fi închis la Soveja. Prigoana dezlănţuită contra lui a mers pînă acolo încît, nereuşind să-l prindă, autorităţile au oferit recompense pentru capul său. „Era un preţ de 500 galbeni şi un rang de boierie pentru cine mă va împuşca" — avea să spună Kogălniceanu mai tîrziu în parlament [42]. Denunţat necontenit în adăposturile sale, fugărit de către „părintească cîrmuire" printr-o armată întreagă de militari, slujitori şi cinovnici, Kogălniceanu se vede nevoit să apuce drumul spre munţi şi, deghizat în straie de călugăr, la 19 august 1848, să plece în Bucovina [43], unde va găsi condiţii prielnice pentru a continua lupta începută în martie contra regimului despotic al lui M. Sturdza. Aşa avea să se încheie o primă etapă din activitatea sa politică, începută cu destul de multă prudenţă în luna martie a anului 1848. Faptul că Kogălniceanu devenea principalul prigonit oricîteori cîrmuirea era încredinţată de prezenţa lui în ţară, vine să întărească convingerea noastră că M. Kogălniceanu a fost implicat direct în evenimentele de la Iaşi.

Organizată ca o largă manifestare paşnică, revendicativă, caracterul ei fiind garantat prin punctul întîi al petiţiei, evoluînd apoi în sens revoluţionar în faţa rezistenţei domnului, mişcarea de la Iaşi a surprins pe cele mai multe dintre elementele progresiste — inclusiv pe Kogălniceanu — insuficient de bine pregătite pentru moment spre a li se încredinţa conducerea luptei în vederea săvîrşirii unor prefaceri sociale profunde. In focul luptelor ulterioare, acestea vor dobîndi experienţa necesară pentru a trece la înfăptuirea programului de revendicări cerut de stadiul dezvoltării social-economice a Moldovei la jumătatea secolului trecut. În ce-l priveşte pe Mihail Kogălniceanu, evenimentele care vor urma aveau să-i ofere prilejul ca să-şi etaleze multiplele calităţi de fruntaş al generaţiei sale.

ANEXA

Domnule redactor,

Între hîrtiile rămase de la bunul meu vornicel Andrieş Başotă, am găsit şi o listă scrisă cu litere vechi, de toţi boierii bătrîni şi tineri care au făcut revoluţiunea din anul 1848 în Iaşi subt domnia lui Mihail G. Sturdza.

[35] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, X, p. 373; *Anul 1848...*, vol. II, p 504.
[36] Virgil Ionescu, *op. cit.*, p. 314.
[37] *Anul 1848...*, vol. II, p. 337, 441, 444.
[38] *Ibidem.*
[39] *Ibidem*, p. 504.
[40] *Ibidem*, p. 685.
[41] Arhivele Statului Iaşi, Fond Documente, pachet 560, nr. 18.
[42] Cf. „*Monitorul Oficial*", nr. 11 din 16 ianuarie 1868, p. 68.
[43] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

«Bătrînii boieri au fost parte surghiuniți pe la moșiile lor neavînd voie nici de a părăsi moșia dar nici de a primi lume străină decît acei ce erau credincioși guvernului. La poarta curții sta un pantîr care trebuia să păzească poruncile ce i se dau de către ispravnicul ținutului, de către privighetor și de către tot ce vinea din partea guvernului.

La moșia Ceplenița era surghiunit dumnealui spătarul Mihalache Cantacuzin-Pașcanu, la Ruginoasa sta logofătul Costache Sturza la moșia Călimănești era cumnatul meu logofătul Scarlat Miclescu la moșia Gropnița cumnatul meu vornicul Iordachi Miclescu, la Hudești hatmanul Iordachi Lațiescu, la Hălăucești vistiernicul Toderiță Balș (fostul caimacam), la Miroslava — vornicul Vasile Beldiman, la Tupilați logofătul Ștefan Catargiu, la Cîrligi — logofătul Petrachi Bălănescu, la Bozieni — logofătul Lupușor Balș, la Pomîrla — moșul meu Ioniță Basotă, la Țigănești — logofătul C. Conachi, la Dulcești — logofătul Gheorghieș Sturza.

Apoi unii din boierii fruntași țării mai umblau și fugari; aciia erau mai tulburători și urmăriți deaproape de ispravnicii ținuturilor. Vornicul Vasilică Sturza de la Răcăciuni, hatmanul Alecu Aslan de la Mărgineni, logofătul Neculai Canta de la Horodniceni, aga Grigore Cuza de la...[44] aga Nicu Rosset de la Călugăra, logofătul Neculai Suțu de la Pungești, aga Gheorghe Costache de la Pătrășcani.

Tinerii revoluționari, parte se găseau la Alexandru Mavrocordat la Copou cînd beizadea Grigore Sturdza trimis de Vodă Mihail Sturdza, tatăl său, cu v-o cîțiva soldați, în capul cărora se afla arnăutul Inge, a venit să aresteze și să pună mîna pe acei tineri si să-i surghiuniască din țară. Nu a putut ca să prindă pe toți decît parte dintrînșii: pe Nicu Catargiu, Grigore Romalo — care a și murit la Țarigrad din pricina unei lovituri ce a primit cu latul puștii în cap, Vasilică Cantacuzin, Alecu Răducanu-Rosset, Manolachi Epureanu, Costachi Miclescu, Nicu Ghica și Iancu Ghica. Iar acii ce au putut scăpa din casă fie pe ușile și ferestrele din dosul casei au fost: Negri Costache, Ralet Dimitrie, Petrache Mavrogheni, Dimitrie și Alecu Cuza, Petrachi Cazimir, *Mihail Kogălniceanu* (subl. noastră), Matei Millo, Costache Negruzzi, Grigore Carp, Matei Buhuși, Alecachi Sturza-Miclăusanu. Todiras Sturza, Alecu Hrisoverghi, frații Leon și Grișa Cantacuzino, Panaite Moruzi, Iancu Constantin, Sevastian Canano, Costachi Rolla, Vasile Alecsandri.

Iar tinerii care deși nu se găseau la Mavrocordat, totuși erau urmăriți, au fost: Neculai Docan, Vasile Mălinescu, Telemac Lazo, Iorgu Costachi, Panaite Balș, Manolachi Miclescu, Alecu Donici, Toma Iamandi.

Tinerii scăpați de beizadea Grigore s-au retras în Bucovina, parte din ei au stat în Cernăuți, parte la boierul Pantazi — un proprietar din Bucovina — la moșia sa Băisești chiar lîngă Cornul-Luncii, granița Moldovii, iar parte la cuconul Panaite Moldovanu, care era atuncea posesor moșii monastirii Slatina din Bucovina — Valea Seacă. După o ședere de vreo două luni parte din acești tineri au plecat spre Paris, iar parte, pe furiș, intrau în țară, pînă cînd au plecat Vodă Sturdza cu totul din țară».

Vă comunic și copie de pe cererile adresate de acești boieri, puterilor străine (originalu era scris în limba franceză) și totodată și o copie de pe suplica bucovinenilor adresată la 1848 Mitropolitului Moldovei și alte copii tot privitoare la revoluțiunea din acel an.

Primiți, vă rog, domnule redactor asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

V. A. Forescu

Folticeni, 1899 martie 20

[44] Lipsă în text.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

MICHEL KOGĂLNICEANU ET LES ÉVÉNEMENT DE JASSY DE MARS 1848

RÉSUMÉ

Michel Kogălniceanu, le grand homme d'État moldave qui fut président du conseil des ministres à deux reprises et ministre des affaires étrangeres en 1877—1879 lorsque la Roumanie redevint un État indépendant, était âgé de trente-et-un ans lors de la révolution de 1848.

Parmi les historiens qui ont étudié la révolution de 1848 dans la Principautés roumaines, les uns ont considéré peu probable, tandis que d'autres ont même contesté la participation de Michel Kogălniceanu aux manifestations qui eurent lieu à Jassy en mars 1848 et qui marquèrent le début du mouvement révolutionnaire en Moldavie.

L'auteur du présent article, se fondant sur des sources contemporaines, soutient que Michel Kogălniceanu a effectivement pris part à ces manifestations de 27—29 mars 1848. Les souvenirs de l'écrivain moldave Georges Sion maintes fois cités par les historiens qui se sont occupés de l'activité déployée par Michel Kogălniceanu, abondent en contradictions. D'autres sources contemporaines attestent la présence de Kogălniceanu à Jassy en mars 1848. En outre, un document inédit, conservé aux Archives Nationales de Jassy parmi les pièces recueillies par le professeur Georges Ghibanesco, document émanant d'un témoin oculaire des événements de 1848, prouve que Michel Kogălniceanu a été à Jassy en mars 1848 et qu'il a pris part aux manifestations qui se sont déroulées dans cette ville. Le texte intégral de ce document est reproduit dans une annexe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

SCRIERI NECUNOSCUTE ALE LUI M. KOGĂLNICEANU DIN 1869

(COLABORAREA LA ZIARUL „ADUNAREA NAȚIONALĂ")

DE

AL. ZUB

Cercetarea activității lui M. Kogălniceanu a beneficiat în ultimii ani de contribuții valoroase în direcția determinării profilului său de istoric și om de stat, prozator și memorialist, deslușindu-se în parte aportul său la dezvoltarea gîndirii social-politice a veacului trecut. Reținem pentru cele ce urmează, întîia consemnare științifică a scrisului său, datorată prof. D. Simonescu (1957) [1], cu utile completări și comentarii făcute de Constantin C. Angelescu [2]. Susceptibilă de îmbogățiri viitoare, bibliografia cărturarului, a omului de stat și animatorului care a umplut cu personalitatea sa o întreagă epocă, prelungindu-și, sporite, ecourile pînă în vremea noastră, capătă astfel contururi mai precise și implică îndemnuri pentru continuarea investigațiilor.

Noi contribuții la cunoașterea scrisului său, mărturisind preocuparea pentru o viitoare monografie, adaugă recent prof. D. Simonescu [3]. Cunoscutul editor, bibliograf și comentator al operei lui Kogălniceanu observă cu dreptate că „opera lui tipărită și *Arhiva Kogălniceanu*, păstrată în manuscrise la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, rezervă descoperiri surprinzătoare..." [4].

S-au putut face în felul acesta prețioase completări. Revendicarea schiței de moravuri politice și sociale *Idei greșite* [5] pentru bibliografia kogălniceniană reclamă totuși o precizare. Apărută în 1856 sub pseudonimul hibrid „K ... Ion ****" schița în discuție nu e, cum s-a crezut, opera lui Kogălniceanu pur și simplu, nici numai a lui Ion Ghica, ci fructul colaborării celor doi militanți pentru modernizarea țării, lucru ușor de stabilit prin compararea judicioasă a manuscrisului autograf din *Arhiva I. Ghica*, editat recent *, cu acela tipărit de Kogălniceanu în „Steaoa Dună-

[1] *Contribuții la bibliografia operelor lui M. Kogălniceanu*, în „Studii și materiale de istorie modernă", I, București, 1957, p. 653—473.

[2] *Rectificări și completări la o bibliografie recentă a operelor lui M. Kogălniceanu*, în „Studii și cercetări științifice", Istorie, Iași, 1957, p. 189—220.

[3] *Opere ale lui M. Kogălniceanu necunoscute*, în „Studii. Revistă de istorie", București, tom. 19 (1966), nr. 5, p. 863—871. Parte din ele au fost consemnate încă în bibliografia din 1957, sau comentate în „Ramuri" (Craiova, an. III (1966), nr. 6, p. 17) și „Luceafărul", (București, 1966, nr. 25, p. 7).

[4] Idem, *Opere ale lui M. Kogălniceanu necunoscute*, p. 863.

[5] „Steaua Dunării", nr. 6/17 ian. și nr. 11/2 febr. 1856.

* Virgil Ionescu. *Ion Ghica, autor al broșurii pașoptiste CE SUNT MESERIAȘII? și colaborator la gazeta unionistă „Stéoa Dunării"*. „Revista de istorie și teorie literară", t. 16 (1967), nr. 3, p. 466—470.

AIIA, t.IV, 1967, p.171-179

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rii". În afară de aceasta, intervenind frecvent în stilul și în datele lucrării, Kogălniceanu a ținut să-și asume, onest, răspunderea modificărilor asociindu-și inițiala numelui său (K) la pseudonimul cunoscut (Ion ***) al lui I. Ghica, atunci la Constantinopol **.

Precizarea, pe de altă parte, a împrejurărilor în care Kogălniceanu a editat colecția *Documents pour servir à l'histoire de l'application de l'article 24 du Traité de Paris en Moldavie* (Londres, 1857), permite o cunoaștere mai profundă a activității sale unioniste [6]. Se determină apoi contribuțiile lui Kogălniceanu din coloanele ziarului „Alegătorul liber" (1876) [7], regrupate mai tîrziu în broșură (1883), sub pseudonim [8] și, în sfîrșit, articolele publicate în „Informațiunile bucureștene" (1870), la care colaborează după demisia cabinetului prezidat de D. Ghica, din care făcuse și el parte pînă la 24 ian. 1870.

Trebuie menționat faptul că deși articolele tipărite în ziarul lui V. A. Urechia sînt anonime, presa sesizase spiritul și orientarea kogălniceniană a „Informațiunilor..." „Columna lui Traian" le califica pur și simplu „organul intim al d-lui Kogălniceanu" [9].

Luîndu-și rămas bun de la „Steaua Dunării", absorbit cu totul de lupta politică, M. Kogălniceanu n-a mai condus publicații periodice, iar prezența numelui său între redactorii de la „Revista contimporană" [10] e numai onorifică. El a fost, în schimb, inspiratorul și susținătorul multora. Se cunoaște, de pildă, rolul său în apariția și evoluția ziarului „Progresul" din Iași (1863—1870) [11], pe care, în vremea guvernării sale din 1863—1865, îl transformase, depășind destinația inițială, într-un organ de difuziune a ideilor sale reformatoare. Considerat de adversari ca organ personal al primului ministru, ziarul „Progresul" reintra în marginile prescrise la fondare odată cu demisia lui Kogălniceanu din guvern. Nu e o simplă coincidență, legăturile marelui om politic cu ziarul fiind de notorietate publică.

Despre ziarul „Dreptatea" din Iași [12], Kogălniceanu însuși afirma, cu reproș, că îi datora lui totul [13], iar „România liberă" (1877—1889) condusă de D. A. Laurian, era inspirată în primii ani de apariție tot de Kogălniceanu [14]. Și tot la îndemnul și cu sprijinul său, publicistul T. Pascal, fost institutor la Turnu-Măgurele, scoate ziarul „Națiunea română" (10 mai 1867—24 februarie 1868), iar împreună cu V. A. Urechia, „Adunarea națională" (1869—1870). Recomandîdu-l într-o foaie volantă tipărită [15] prietenilor și colaboratorilor săi din Moldova, unde viitorul redactor făcea o călătorie de orientare, Kogălniceanu dădea asigurări că noua publicație se va ocupa

---

** Discuția paternității în lucrarea noastră: *Asupra unor scrieri ale lui Kogălniceanu din epoca unirii* (manuscris).

[6] Să menționăm în plus că conceptul autograf al paginii de titlu se află în *Arhiva Kogălniceanu* (XII, ms. 12, f. 309), probă irefutabilă a contribuției sale la publicarea volumului. Vom încerca în altă parte să dovedim că M. Kogălniceanu a și redactat cea mai mare parte din petițiile și memoriile cuprinse în volum.

[7] După propria mărturisire de mai tîrziu, M. Kogălniceanu a fost coredactorul ziarului, alături de Eugen Stătescu. Cf. „Monitorul oficial", nr. 40/1877, p. 1330.

[8] M. C. Arbure, *Ce este un rege constituțional*, București, 1883, p. 63.

[9] „Columna lui Traian", București, an. I (1870), nr. 1, p. 1.

[10] „Revista contimporana literara și științifică", București, 1876.

[11] Cf. Const. C. Angelescu, *op. cit.*, p. 194—197.

[12] „Dreptatea, foaia intereselor poporului", Iași (14 mai 1867—31 oct. 1870).

[13] Cf. „Adunarea națională", an. I, nr. 7 (1 iunie 1869), p. 25.

[14] Cf. I. E. Torouțiu, *Studii și doc. lit.*, VI, p. 488, nota. Date bibliografice, în Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, *Publicațiunile periodice românești*, vol. I. București, 1913, p. 612.

[15] Bibl. Acad., Arhiva Kogălniceanu, Coresp. 100392.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

îndeosebi de interesele Moldovei. Decelarea scrisului său, risipit în publicațiile epocii, este însă foarte anevoioasă. În 1891, I. V. Grigoriu își amintea că în urmă cu 12 ani Kogălniceanu îi trimitea la Iași articole pentru gazeta pe care o conducea, „cu injoncțiunea aspră de a nu lăsa să se strecoare erori" și că mai apoi i-a reproșat unele neglijențe de corectură, amintindu-i o maximă pe care i-o spusese, la Paris, contele de Beust: „On n'est jamais mieux servi que par soi-même" [16]. Este vorba, evident, de ziarul „Steaua României" (1877—1881), în care unele articole, nesemnate, poartă amprenta ideologică și stilistică a lui Kogălniceanu. O cercetare atentă a acestor materiale, confruntate cu mulțimea conceptelor păstrate în întregime sau fragmentar în bogata *Arhivă Kogălniceanu*, nu s-a făcut încă. Ea este însă indispensabilă pentru restituirea integrală a operei sale.

Folosim deocamdată împrejurarea că unul din devotații săi colaboratori, neobositul V. A. Urechia, a făcut singur, mai tîrziu, pe colecția dăruită Bibliotecii Academiei [17], identificarea unora dintre contribuțiile lui M. Kogălniceanu din ziarul „Adunarea națională", pentru a scoate din anonimatul impus de considerente politice, alte cîteva scrieri ale sale.

Bisăptămînalul „Adunarea națională" a apărut la București între 11 mai 1869—27 ianuarie 1870, avînd ca redactori pe T. Pascal și V. A. Urechia, atunci profesor de istoria românilor la Universitatea din București și om politic, cu fecundă activitate publicistică.

Într-o notă autografă care însoțește colecția donată Academiei [18], V. A. Urechia afirmă categoric că „inspirator al jurnalului" a fost Mihail Kogălniceanu, care a revăzut și articolul program, imprimînd publicației propria sa orientare politică și ideologică. „Adunarea națională" era astfel, cum preciza însuși redactorul, „son porte voix". Dacă T. Pascal se ocupa mai mult cu „gospodăria jurnalului", V. A. Urechia scrie o mulțime de articole asupra evenimentelor politice și culturale, angajînd cele mai variate domenii. O neînțelegere încă greu de configurat avea să ducă, în toamnă, la despărțirea celor doi redactori. V. A. Urechia fusese într-o lungă călătorie în țările scandinave, iar la întoarcere constata că „Adunarea națională" „greșisă calea". La 2 octombrie 1869, publicînd o scrisoare către redacție, el ținea să declare că în afară de corespondența trimisă din Copenhaga și Dresda, n-a publicat în timpul călătoriei sale nici un articol cu caracter politic [19]. În realitate, nu se poate sesiza o schimbare sensibilă de orientare. Anumite neînțelegeri legate de polemica C. A. Rosetti—Kogălniceanu [20] par a fi survenit între redactori, determinînd retragerea lui V. A. Urechia. Către sfîrșitul anului, nebănuind sfîrșitul iminent al publicației, redacția comunica hotărîrea de a-și lărgi preocupările, angajînd corespondenți în diverse localități și procurîndu-și pentru informații marea presă străină [21]. „Adunarea națională" a continuat să apară pînă la 27 ianuarie 1870, răstimp în care V. A. Urechia a publicat totuși cîteva articole cu caracter științific, ca pentru a-și sublinia dezacordul față de orientarea ziarului. El scoate în schimb „Informațiunile bucureștene", cu numere speciale pentru Galați („Informațiunile din Galatz") [22] și Iași („Informațiunile politice, literare, comerciale din Iassi"). Noua publicație — și aceasta efemeră — continua să reprezinte spiritul lui Kogălniceanu, situîndu-se din acest punct de vedere oarecum în prelungirea *„Adunării naționale"*, Dispariția aces-

[16] „Kogălniceanu", Iași, 3 iulie 1891, p. 2 (număr unic, editat de T. Codrescu).
[17] Cota. P IV — 1104.
[18] Reprodusă parțial și în *Publicațiunile periodice românești*, vol. I, București, 1913, p. 8.
[19] „Adunarea națională", nr. 42/2 oct. 1869, p. 2.
[20] Cf. Nota autografică a lui V. A. Urechia amintită mai sus.
[21] Nr. 66/24 dec. 1869, p. 1.
[22] Cu subtitlul „Gardistulu civicu".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

teia din urmă la 27 ianuarie 1870 a fost determinată, fără îndoială, de retragerea lui Kogălniceanu din guvern [23].

În coloanele „Adunării naționale" Kogălniceanu a publicat, anonim sau cu diverse inițiale, o serie de articole care sporesc bogata sa bibliografie. Chiar articolul-program, redactat de V. A. Urechia, a fost revăzut de Kogălniceanu, al cărui nume, adăugat cu cerneală și între paranteze, figurează pe exemplarul din colecția Academiei. Inspirată de Kogălniceanu, „marele moldovean", cum i s-a spus și avînd în redacția ei alți doi moldoveni, „Adunarea națională" își fixa programatic sarcina de a sprijini interesele Moldovei și îndeosebi ale Iașului. Cerea, în sensul acesta, „o descentralizare [...] în limitele unității naționale" și, reluînd deviza pașoptistă, pretindea guvernului „dreptate și frăție" [24].

Față de moravurile unei prese înclinată spre polemică excesivă și spre explorarea pamfletară a vieții private a protagoniștilor, ziarul promitea să observe toată urbanitatea în discuții, militînd pentru o onestă confruntare de opinii și pentru libera dezbatere a problemelor de interes național. „Să ne silim cu toții — scria Kogălniceanu în stilul său metaforic — a transforma șerpii de pe fruntea Minervei române în tot atîtea columbe anunțătoare de pace și mîntuire pentru nava noastră cea bîntuită de atîtea valuri!" [25]. Spiritul lui Kogălniceanu prezidează aceste dezbateri care păstrează în genere ținuta prescrisă în programul inițial, cedînd numai rareori pasul înverșunării polemice. „Adunarea națională" își afirmă în permanență caracterul independent, dar și simpatia față de politica reformatoare a inspiratorului [26]. Kogălniceanu fiind ministru de interne, era firesc ca ziarul să ofere cea mai largă publicitate circularelor și discursurilor sale. Însoțite de scurte comentarii ele susțin profilul elevat al publicației. În problematica ziarului recunoaștem intervenția directă a lui Kogălniceanu. Sub semnătura *N*, se pune în discuție, între altele, salvarea palatului domnesc din Iași, construcția cazarmei de la Copou și a unui teatru, care — se știe — sînt proiecte susținute chiar de Kogălniceanu [27]. În altă parte, „Adunarea națională" ia atitudine față de persecuțiile împotriva populației românești din Transilvania, reclamînd pentru aceasta un tratament uman, în interesul însuși al națiunii maghiare [28]. În același spirit era salutat „sentimentul de naționalitate, de deșteptare ce suflă peste Carpați" [29]. Ca om politic, Kogălniceanu era constrîns la o atitudine prudentă în chestiunea Transilvaniei, pe care o discuta cu toate precauțiile de limbaj reclamate de poziția sa oficială. Tocmai de aceea e interesant de sesizat atitudinea ziarului în această privință. Cu ocazia plecării lui Kogălniceanu la Orșova pentru întîmpinarea lui Frantz Joseph, care mergea să asiste la inaugurarea Canalului de Suez, „Adunarea națională" îi sugera să ceară împăratului satisfacerea revendicărilor legitime ale românilor [30]. Cu altă ocazie, comentînd știri din „Neue Freie Presse", avertiza în termeni pe care-i întîlnim și în cunoscutul discurs din 1886 (privitor la expulzarea unor români transilvăneni), că atitudinea șovină cultivată de autoritățile maghiare e „o cale fatală pentru Ungaria" [31].

Ținuta progresistă a „Adunării naționale" se invederează mai ales cu prilejul discuției asupra „dreptului de asociațiune sau întrunire". „Asociațiunea — se spune

---

[23] Demisia lui Kogălniceanu din cabinetul prezidat de D. Ghica a avut loc la 24 ian. Cf. D. Costescu, *Fazele ministeriale în România de la instituirea primului minister comun pentru ambele Principate Unite de la 1862—1930*, București, 1930, p. 53.

[24] An. I, nr. 1 (11 mai 1869), p. 1.

[25] An. I, nr. 30 (25 sept. 1869), p. 1. Autorul articolului este cu siguranță Kogălniceanu, deși V. A. Urechia, atunci absent din țară, nu face nici o mențiune.

[26] De ex., în nr. 31 (24 aug. 1869), p. 1—2.

[27] Nr. 1 (11 mai 1869), p. 3.

[28] Nr. 2 (15 mai 1869), p. 4.

[29] Nr. 4 (22 mai 1869), p. 2.

[30] Nr. 45 (12 oct. 1869), p. 2.

[31] Nr. 2 (15 mai 1869).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

într-un articol, semnat: *E. K.* — sporește puterea lor [a lucrătorilor — n.n.], le dă putere a evita sclavia către capitaliști, îi împiedică de a muri de foame cînd lipsește lucrul și, mai presus de toate, îi scutește de a fi ei oameni exploatați de oameni" [32]. Democratismul publicației se reflectă apoi în comentariile privitoare la chestiunea rurală. „Omul de la 2 mai" își prelungea atitudinea de apărător al intereselor țărănimii enunțînd, programatic, hotărîrea de a curma relele suferite de foștii clăcași sub guvernele care au succedat regimului de la 1864 [33]. El reclama respectarea legii rurale care „în ultimii 5 ani a rămas literă moartă". Argumentul, înfățișat într-o circulară către prefecți, merită a fi reținut: „Respectarea legii este necesară pentru a nu desmoșteni pre un mare număr de locuitori de părticica de pămînt ce le-a garantat legiuitorul, spre a nu creia prin sate un proletariat românesc" [34]. În aceeași ordine de idei, „Adunarea națională" milita pentru alegeri libere, în care voința poporului să se rostească nestingherit [35], pentru ameliorarea tratamentului din penitenciare [36] etc.

Inițiativele lui Kogălniceanu, ca ministru, au provocat reacția violentă a presei de opoziție care reeditează acuzațiile de autoritarism și versatilitate, inventînd copios, denaturînd, calomniind. Presa „cu dor de portofoliu" e plină de șicane, insinuări, știri false, menite să-i submineze prestigiul și să-l discrediteze. „Opiniunea constituțională" va cere chiar, insistent, îndepărtarea lui Kogălniceanu din guvern [37]. Atentatul organizat împotriva sa în noaptea de 11—12 iunie 1869 [38], era de fapt un atentat contra spiritului democratic pe care îl reprezenta. Recunoașterea îi va veni numai de la mulțimile care au beneficiat de reformele sale. Propunerea ca trei comune rurale nou înființate să poarte numele de *2 Mai*, *Libertatea* și *Kogălnicenii* [39], era însuși verdictul istoriei care-i asocia inseparabil numele, în conștiința poporului, de actul emancipării clăcașilor și de acela al împroprietăririi.

Colaborarea la ziarul „Adunarea națională" reprezintă un interesant capitol din activitatea sa obștească. Raportate la epoca sa de glorie publicistică, articolele tipărite aici anonim sau cu inițiale în spatele cărora cititorul neavizat anevoie recunoaște pe ilustrul cărturar și om de stat, reprezintă o fațetă a luptei sale pentru realizarea și popularizarea programului de reforme, conceput cu mult înainte. Valoarea lor, diminuată și de înveninările inexorabile ale polemicii de partid, este în primul rînd documentară. Pe alocuri lectorul surprinde însă și irizări literare ce amintesc cealaltă latură a personalității lui Kogălniceanu, sacrificată în chip necesar pentru libera desfășurare a omului politic. Cercetătorul găsește în aceste pagini grăbite, nervoase, smulse ceasurilor sale de noapte pentru a-și susține, anonim, proiectele, relații utile pentru situarea lui în epocă.

Încheind aceste observații, notăm mai jos, în ordine cronologică, cu mențiunea numărului, a datei și a paginii, articolele publicate de Kogălniceanu în „Adunarea națională".

Pentru lucrările bibliografiate sub numerele: 1, 6, 7, 8, 15, 18, 20, 21, 23, 24 și 25, identificarea autorului a fost făcută după însemnările lui V. A. Urechia. Articolul semnat *P*, privitor la actele săvîrșite de M. Kogălniceanu, de la pregătirea Unirii pînă la realizarea legii însurăților, încheiat cu propunerea ca una din cele trei comune nou înființate să poarte numele de *Kogălnicenii* (nr. 39/21 septembrie 1869, p. 2—3), nu l-am cuprins între scrierile lui Kogălniceanu, deși V. A. Urechia i-l atribuie. Tonul de laudă excesivă, incompatibil cu ținuta etică a lui Kogălniceanu, ridică dubii asupra paternității. Autorul pare a fi mai curînd T. Pascal, care a putut semna cu inițiala numelui său un asemenea elogiu la adresa maestrului și protectorului

[32] Nr. 4 (22 mai 1869), p. 1—2.
[33] Nr. 2 (15 mai 1869), p. 5.
[34] Nr. 38 (18 sept. 1869), p. 1—2.
[35] Nr. 3 (18 mai 1869), p. 2.
[36] Nr. 10 (12 iunie 1869), p. 1.
[37] Nr. 8 (5 iunie 1869), p. 2.
[38] Nr. 11 (15 iunie 1869), p. 1.
[39] Nr. 39 (21 sept. 1869), p. 1—2—3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

său. De altfel în mulțimea lucrărilor publicate cu inițiale (L, N, L.*** N***, M, M K, T.) e singura dată cînd i se atribuie lui Kogălniceanu acest mod de a semna.

Pentru celelalte (nr. 2—5, 9—14, 16, 17, 19, 22, 26—32), structura frazei, informațiile vehiculate și anumite trăsături stilistice proprii, ne-au oferit elemente suficiente ca să i le atribuim lui Kogălniceanu. Lipsa mențiunii identificatoare a lui V. A. Urechia poate fi explicată, în unele cazuri, prin absența sa, la acea dată, din țară. Stilul și natura informațiilor colportate de T. Pascal fiind cu totul distincte, iar V. A. Urechia nepublicînd în acest interval, după propria sa mărturisire, decît niște *corespondențe din Copenhaga*, Kogălniceanu apare ca singurul autor posibil al acestor articole. Cîteva articole cu paternitate incertă, dar care ar putea fi atribuite tot lui Kogălniceanu, au fost omise deocamdată, ele necesitînd o investigație specială.

Cele fără titlu au fost notate sub formă de regest.

1. [Articol-program. Scris de V. A. Urechia și T. Pascal, dar revăzut de Kogălniceanu. „Adunarea națională" se declară apărătoarea intereselor Moldovei, reclamînd o „descentralizare în limitele unității naționale" și realizarea devizei „dreptate și frăție".]
Semnat: Redacțiunea.
nr. 1/11 mai 1869, p. 1.

2. [Asupra procedurii de acordare a pensiilor de către Adunarea Națională. Notă.]
Semnat: L.
nr. 2/15 mai 1869, p. 1.

3. [Situația politică din Transilvania oglindită în „Neue Freie Presse". În apărarea drepturilor populației românești. Dacoromânismul încriminat de autorități e numai un pretext.]
Semnat: L.
nr. 2/15 mai 1869, p. 4.

4. [Despre hotărîrea ministrului de interne de a curma răul suferit de foștii clăcași sub guvernele care au succedat regimului de la 2 mai.]
Semnat: L.
nr. 2/15 mai 1869, p. 5.

5. [Comentariu asupra descentralizării administrative în raport cu prevederile constituționale.]
Fără semnătură.
nr. 2/15 mai 1869, p. 5—6.

6. [Proiectul de lege pentru o concesiune de navigație pe Prut și proiectul pentru modificarea legii consiliilor județene în discuția Camerei. Atacurile presei nu sînt principiale, ele vizînd mai mult pe autorul proiectelor. De inde irae!]
Semnat: M.
nr. 4/22 mai 1869, p. 13.

7. [Proiectul de lege pentru modificarea a 3 articole din legea consiliilor comunale, prezentat de ministrul de interne. Răspuns la atacurile ziarului „Dreptatea" din Iași. Reproduce un fragment din expunerea de motive. Comentarii.]
Fără semnătură.
nr. 7/1 iunie 1869, p. 25.

8. [Cu privire la atacurile din „Opiniunea constituțională" asupra ministerului său. Actele stării civile, primarii și comunele rurale, drumurile vicinale etc.]
Semnat: T.
nr. 9/8 iunie 1869, p. 33—34.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

9. *Corespondența particulară a „Adunării naționale", Iași, 20 iuniu.* [Iașul se pregătește pentru alegeri. Activitatea „fracțiunei" etc. Probelmele puse în discuție amintesc de *mandatul imperativ* (1866) al lui Kogălniceanu.]
Semnat: N.
nr. 13/22 iunie 1869, p. 49—50.

10. [Răspuns ziarului „Românul" în privința dizarmoniei ce ar exista între „Adunarea națională" și celelalte foi „guvernamentale".]
Semnat: T.
nr. 14/26 iunie 1869, p. 53.

11. [Răspuns unei epistole a lui St. Fălcoianu, adresată ziarului, în legătură cu pretinsa persecuție a fratelui său de către M. Kogălniceanu.]
Semnat: N.
nr. 15/29 iunie 1869, p. 3.

12. [Despre predarea în școli a unor cunoștințe elementare privitoare la armată, pentru a sprijini dezvoltarea „milițiilor naționale". Propune, după pilda vecinilor, introducerea învățămîntului militar teoretic și în școlile secundare și universitați.]
Semnat: L.
nr. 16/3 iulie 1869, p. 1.

13. [Răspuns ziarului „Steaua Orientului" care comentase nota lui M. Kogălniceanu în chestiunea israelită.]
Semnat: L.
nr. 16/3 iulie 1869, p. 2.

14. [Răspuns ziarului „Opiniunea constituțională" în legătură cu critica adresată lui Kogălniceanu în chestiunea israelită.]
Semnat: L.
nr. 16/3 iulie 1869, p. 2.

15. [Răspuns ziarului „Opiniunea constituțională", care comentase negativ decorarea lui M. Kogălniceanu de către regele Prusiei. Trădare? E pur și simplu un gest de curtoazie între state etc.]
Semnat: L.
nr. 16/3 iulie 1869, p. 2.

16. [Răspuns la acuzațiile aduse de ziarul „Dreptatea" din Iași, în afacerea Fălcoianu. În apărarea lui V. A. Urechia.]
Semnat: T.
nr. 16/3 iulie 1869, p. 2—3.

17. *Drum de feru.* [Informează asupra mersului lucrărilor de la calea ferată Suceava—Roman—Pașcani—Iași.]
Fără semnătură.
nr. 16/3iulie 1869, p. 3.

18. [Notă pe marginea documentelor privitoare la politica externă a României, cuprinse în *Cartea Roșie a Austro-Ungariei.*]
Semnat: L.
nr. 19/3 iulie 1869, p. 3.
(Pe p. 2, fără semnătură, sînt reproduse cele două documente în discuție).

19. *București, 12 iulie 1869.* [Articol de fond despre alimentarea criticilor străine la adresa țării de către ziarele „Vanderer" și „Israelitul român".]
Semnat: L.
nr. 19/13 iulie 1869, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

20. [Comentariu asupra documentelor privitoare la România, din *Cartea Roşie a Austro-Ungariei,* publicată de contele Beust. Din ele rezultă că imperiul dualist cocheta cu Turcia, căreia îi recunoştea dreptul de suveranitate asupra României.]
Semnat: L.
nr. 20/17 iulie 1869, p. 1.

21. *Bucureşti, 26 iulie 1869.* [În legătură cu nota adresată de M. Kogălniceanu, în iunie, Ministrului de externe, privind chestiunea israelită. Recapitulează, polemic, datele disputei.]
Semnat: N.
nr. 23/27 iulie 1869, p. 1.

22. [Comentariu pe marginea articolului *Austria şi Bohemia...* publicat de Taillandier în „Revue des deux Mondes" (1 aug. 1869). Reproşează autorului că în formula confederativă sugerată (Boemia-Ungaria-Austria), ignoră Transilvania.]
Semnat: M.
nr. 27/10 aug. 1869, p. 1—2.

23. *Bucureşti, 20 august 1869.* [Comentariu asupra călătoriei lui Carol I la Livadia, oglindită în presa străină: „Calomniile zilnice cele mai nerușinate" în presa austro-ungară, atitudine favorabilă României — în „Le Public".]
Fără semnătură.
nr. 30/21 august 1869, p. 1.

24. *Bucureşti, 6 septembrie 1869.* [Răspuns la atacurile din ziarul „Românul", îndreptate împotriva lui M. Kogălniceanu.]
Semnat: M.K.
nr. 35/7 sept. 1869, p. 1.

25. [Profesie de credinţă enunţînd, polemic, motivele pentru care nu poate fi alături de opoziţie. Militează pentru „progresul ţării pe calea cea logică" şi pentru „stabilitate" internă.]
Fără semnătură.
nr. 36/11 sept. 1869, p. 1—2.

26. [Vizita lui Carol I la Paris şi comentariile presei de opoziţie: „Românul" ş.a.]
Fără semnătură.
nr. 37/14 sept. 1869, p. 1—2.

27. *Bucureşti, 24 septembrie 1869.* [Articol de fond, declarînd că „Adunarea naţională" se va abţine de la polemicile în care o antrenează „Românul". Apel la concordie.]
Fără semnătură.
nr. 40/25 sept. 1869, p. 1.

28. *Cornicea.* [Despre sistemul de „cronică" profesat de opoziţie în ziarul „Românul".]
Fără semnătură.
nr. 40/25 sept. 1869, p. 1—2.

29. [Comentariu privind politica externă a României, în polemică cu presa opoziţiei. Vizita lui Carol I în Franţa.]
Fără semnătură.
nr. 42/2 oct. 1869, p. 1.

30. [Articol polemic la adresa presei „cu dor de portofoliu" care face caz de disensiunile guvernamentale pentru a provoca discordie şi a alimenta opoziţia.]
Fără semnătură.
nr. 45/12 oct. 1869, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

31. *Bucureşti, 18 oct. 1869.* [Desminte informaţiile publicate de „Dreptatea" din Iaşi, după care M. Kogălniceanu ar urmări noi combinaţii ministeriale.]
Fără semnătură.
nr. 47/19 oct. 1869, p. 1.

32. *Bucureşti, 5 noiembrie 1869.* [Polemică îndreptată contra atacurilor din „Românul", în legătură cu afacerea judiciară de la Cuca Măcăi.]
Semnat: M.K.
nr. 52/6 noiembrie 1869, p. 1.

LA COLLABORATION DE MICHEL KOGĂLNICEANU AU JOURNAL „L'ASSEMBLÉE NATIONALE" EN 1869

RÉSUMÉ

Michel Kogălniceanu n'a pas collaboré seulement au journal „L'Étoile du Danube", comme certains historiens ont soutenu assez longtemps. Il a collaboré aussi à de nombreuses publications périodiques dont quelques-unes ont même été sous sa direction. Il a exercé aussi par cette voie une influence considérable sur l'opinion publique. Notamment, c'est sur son initiative que le journal „Le Progrès" a paru à Jassy (1863—1870). „La Justice, journal des intérêts du peuple" (Jassy, 1867—1870) a eu l'appui de l'éminent homme d'État. Sans que nous épuisions la liste, nous citons comme ayant bénéficiés, souvent sous le sceau de l'anonymat, soit des directives, soit de la collaboration directe de Michel Kogălniceanu, les journaux „La Nation Roumaine" (1867—1868), „L'Assemblée Nationale" (1869—1870), „Les Informations de Bucarest" (1870—1871), „L'Électeur libre" (1875—1876), „L'Étoile de la Roumanie" (1877—1881), etc.

L'auteur a attentivement parcouru la collection du journal „L'Assemblée Nationale" afin de pouvoir préciser quelle fut la contribution de Michel Kogălniceanu.

A la suite de ces recherches, l'auteur attribue 32 articles anonymes à Michel Kogălniceanu, en invoquant en faveur de cette attribution les idées et les allusions politiques qu'ils contiennent, ainsi que leur style. Kogălniceanu a eu, comme principaux collaborateurs à ce journal, Théodore Pascal et Basile A. Urechia. Des notices autographes de ce dernier confirment pour quelques-uns de ces articles la paternité de Kogălniceanu.

Dans son ensemble, la collection du journal „L'Assemblée Nationale" porte l'empreinte du grand homme d'État dont la participation aux débâts politiques de l'époque peut ainsi être mieux précisée. Notamment Michel Kogălniceanu a soutenu les intérêts de la Moldavie, ainsi que la lutte des Roumains de Transylvanie; il a préconisé une large application du principe de la décentralisation administrative; il a pris la défense des paysans exploités par les grands propriétaires fonciers et par leurs fermiers; il a constamment milité pour des élections libres; il a combattu toute intervention de l'administration dans les consultations électorales. Les articles dans le journal „L'Assemblée Nationale" sont consacrés à la réalisation des réformes dont il avait conçu le programme longtemps auparavant.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CÎTEVA PRECIZĂRI CU PRIVIRE LA ALEGEREA LUI ALEXANDRU CUZA CA DOMN AL MOLDOVEI

DE

N. CORIVAN

Apariția volumelor de documente cu privire la epoca unirii permite să se aducă multe precizări și completări la o serie de evenimente din această perioadă relative la alegerea pentru adunarea electivă și la împrejurările în care s-a făcut desemnarea lui Alexandru Cuza drept candidat la domnie.

Alegerea de la 5 ianuarie a fost rezultatul unei vii dispute nu numai între partida unionistă și partidele rivale, grupate în jurul lui Mihai și Grigore Sturza, dar și în interiorul taberei unioniștilor. Dacă ideea unirii cîștigase pături din ce în ce mai largi, ideile sociale căpătau contururi mai precise și agitau din ce în ce mai mult spiritele.

La alegerile din 1858, spre deosebire de acelea pentru divanul ad-hoc, cînd membrii taberei liberale au dus o luptă înverșunată împotriva autorităților reacționare, care făcuseră tot felul de ingerințe, situația era schimbată. Căimăcămia, compusă în majoritate din membrii partidei naționale, lăsase deplină libertate tuturor grupărilor în campania electorală, o probă evidentă fiind faptul că s-au putut alege deputați elementele cele mai reacționare ca N. Vogoride, N. Istrati, Al. Balș, Șt. Catargiu, N. Milu. Dar, pe cînd în 1857 elementele liberale alcătuiau o forță unită, care au dus o vie și puternică campanie împotriva reacțiunii, acum, unele elemente progresiste, fie din convingere, fie datorită legăturilor personale, preferaseră să se grupeze în jurul lui Grigore Sturza, fiul lui Mihai Sturza, crezînd că planul Unirii și proiectele liberale vor putea fi realizate. Astfel, tineri liberali ca C. Hurmuzachi, Gr. Balș, Al. Forescu, foști membri ai divanului ad-hoc și ai partidului național erau acum în tabăra lui Grigore Sturza. În timpul alegerilor, lupta între partida națională și grigorieni a fost în unele ținuturi, destul de aprigă. La Dorohoi, Comitetul unionist se plîngea de acțiunea puternică a partizanilor lui Grigore Sturza, neputînd împiedica alegerea candidatului acestuia, D. Miclescu, în dauna celui unionist [1].

Partida națională n-a avut pînă la 3 ianuarie un candidat al ei. În interiorul ei se înjghebaseră însă mai multe grupulețe, determinate de interese sociale. O grupare, deși nu prea mare, dar bine distinctă, era aceea a lui Lascăr Catargi care, cu toate că susținea principiul unirii, nu accepta însă programul unioniștilor liberali cu privire la chestiunea agrară [2]. Era grupul care se arăta cel mai dificil în alegerea persoanei candidatului la domnie, știind că de aceasta depindea soluționarea pro-

[1] „Steaua Dunării" din 10 decembrie 1858.

[2] *Documente privind Unirea Principatelor*, Edit. Academiei, București, 1963, vol. III, p. 478 și 485; „Steaua Dunării" din 30 iunie 1859, nr. 133.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

blemei agrare. Ceilalți membri ai partidei naționale oscilau în desemnarea persoanei care urma să fie ales domn. Unii erau pentru Vasile Sturza, alții, grupul cel mai puțin numeros, erau pentru Lascăr Rosetti; un alt grup, ceva mai mare, dar lipsit de coeziune, în frunte cu I. Cantacuzino, susținea pe Mavrogheni. Anastase Panu era sprijinit de o parte din unioniști precum și de marea boierime. Aceasta, care întrezărea nereușita lui Mihai Sturza, de teama alegerii la domnie a lui C. Negri sau V. Alecsandri, prefera pe Anastase Panu și se arătase gata să-i susțină candidatura, oferindu-i sprijinul material [3]. El respinse propunerea ce i se făcea pentru a nu contribui la fărămițarea voturilor partidei unioniste. La alegerile pentru adunarea electivă reușiseră mulți deputați unioniști proveniți din burghezia orașelor și din micii proprietari. Aceștia alcătuiau o grupare radicală în cadrul partidului și doreau ca viitorul domn să nu fie din rîndurile marii boierimi. Ei manifestau o atitudine intransigentă față de orice candidat care provenea din protipendadă. Fracțiunea avea cel mai mare număr de aderenți și era cea mai bine organizată, din ea făcînd parte N. Docan, G. Hasnaș, N. Pisoschi, A. Grigoriu, P. Cazimir. Ea își alesese drept candidat pe Vasile Alecsandri, care însă nu se arăta entuziasmat de rolul pe care urma să-l joace [4]. Deoarece candidatura marelui poet era combătută de către membrii marii boierimi, cu aceeași înverșunare cu care gruparea lui Vasile Alecsandri lupta contra candidaților care aparțineau protipendadei, se ajunse la un impas [5].

În acest timp, adunarea electivă se constituise. Prima ședință a avut loc la 28 decembrie 1858. Cele 15 ținuturi ale Moldovei trebuiau să aleagă 64 de deputați, la care se adăugau 3 membri ai clerului, mitropolitul și cei doi episcopi, de Roman și de Huși [6]. În ședința din 28 decembrie 1858 au fost prezenți 58 de deputați, 4 fiind absenți, numărul total al deputaților aleși fiind de 61, plus locul de deputat de drept al mitropolitului [7]. În două localități, Bacău și Piatra, alegerile nu fuseseră efectuate datorită unor condiții locale; celor doi episcopi nu li se recunoscuseră dreptul de deputați, întrucît erau numai locțiitori de episcopi, iar un deputat, C. Rolla, fusese ales în alte două ținuturi.

În alcătuirea adunării, la această dată, unioniștii aveau majoritatea. După relatările ziarului „Steaua Dunării", care, desigur, era bine informat, deputații unioniști erau în număr de 32, grigorienii în număr de 15 și mihăilenii în număr de 11 [8]. De aceea, în comisiile de verificare a deputaților au fost aleși numai membri de ai partidului unionist. Este adevărat că exceptînd pe I. Gane, N. Ca-

---

[3] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. III, p. 480.

[4] *Ibidem*, p. 465 și 469.

[5] *Ibidem*, p. 483.

[6] Clasificarea deputaților aleși era următoarea: 15 deputați aleși de către micii proprietari, 30 de către marii proprietari și 19 de locuitorii orașelor. D. A. Sturza, *Acte și documente relative la istoria renașterei României*, București, 1901, vol. IX, p. 259 (citat în continuare *Arte și documente*).

[7] *Ibidem*, vol. VIII, p. 171.

[8] „Steaua Dunării" din 29 decembrie 1858. Este destul de greu de determinat cu precizie numele deputaților care aparțineau celor trei grupări. Clasificarea făcută de G. Sion în articolul său *Fisiologia alegerilor din Moldova* publicat în „Românul" din 3/15 ianuarie 1859, nu este în totul exactă. Pe unii deputați aparținînd taberei naționale ca P. Carp, N. Rosetti-Bălănescu, I. Gane, C. Ghica, îi clasifică printre mihăileni, iar pe alții ca Gh. Hasnaș, printre grigorieni. Or, toți aceștia fac parte dintre semnatarii procesului verbal din 3 ianuarie 1859 *(Acte și documente)*, vol. IX, p. 463. Pe de altă parte, pe unii membri ai partidei mihăilene, ca Vîrnav-Liteanu, sau ai partidei grigoriene, ca D. Miclescu, îi așează în gruparea națională.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

targi și N. Cananău, ceilalți membri au reușit cu o slabă majoritate, ceea ce arată opoziția unită pe care a întîmpinat-o din partea membrilor celorlalte două partide [9].

Cu ocazia verificării titlurilor deputaților, adunarea a invalidat 6 membri ai adunării, aproape toți partizani de ai lui Mihai Sturza. În urma eliminării acestora, numărul membrilor din partida fostului domn scăzu foarte mult, iar șansele acestuia se micșorară sensibil. Singura speranță care mai rămăsese pentru deputații mihăileni și grigorieni erau neînțelegerile dintre membrii unioniști care să ducă la o scindare a partidei.

Este adevărat că în sînul partidei nu exista unitate și micile grupulețe se arătau intransigente în atitudinea lor. Timp de 10 zile se discuta relativ la persoana care trebuia să fie aleasă, fără a se putea ajunge la un rezultat pozitiv. Cu cîteva zile înainte de ședința de la 3 ianuarie, Anastase Panu i-a determinat pe deputații unioniști să semneze un proces verbal prin care se obligau a vota în adunare pentru candidatul unionist care va obține majoritatea în sînul partidei naționale [10]. Mai rămăsese o singură zi care îi despărțea de ziua alegerii și deputații unioniști nu se înțeleseseră încă asupra candidatului. La ședința din 3 ianuarie pozițiile fracțiunilor din sînul partidei erau tot așa de categorice ca și mai înainte. Încercarea lui Vasile Alecsandri de a grupa voturile în jurul lui Costache Negri nu a avut succes. Candidatura acestuia era cu mult înainte în mintea multor patrioți ca M. Costachi-Epureanu, Lascăr Rosetti, C. Rosetti-Tețcanu, V. Alecsandri, V. Sturza și chiar M. Kogălniceanu [11]. În zadar Vasile Sturza împreună cu Vasile Alecsandri îl îndemnară pe Negri să vină la Iași [12]. La 2/14 decembrie acesta comunică lui Alecsandri că auzind despre unele zvonuri, că mai mulți prieteni vor să-l aleagă domn, el declară că refuză aceasta [13].

Totuși în seara din 3 ianuarie Vasile Alecsandri, pentru a găsi o soluție, propuse candidatura lui Costache Negri, care fu acceptată de grupurile lui Vasile Sturza, L. Rosetti și P. Mavrogheni, dar respinsă categoric de gruparea lui Lascăr Catargi. În același timp, mulți din membrii fracțiunii care susținuseră pe Vasile Alecsandri fură contrariați de renunțarea acestuia și de desemnarea în locul lui pe a lui C. Negri, asupra căruia nu erau de acord [14]. Aceștia nu-l voiau pe Negri datorită originii lui boierești, ei avînd drept principiu de a desemna la domnie pe un membru unionist care să nu facă parte din marea boierime. Costache Negri se bucura însă de destul de multe simpatii și el fu acceptat de membrii partidei naționale, afară de gruparea lui Lascăr Catargi și de foștii susținători ai lui Vasile Alecsandri. Dezbinarea continua să persiste. De aceea cînd N. Pisoschi pronunță numele lui Alecsandru Cuza, acesta provoacă oarecare interes. Contrar celor spuse de multe ori, că atunci cînd s-a pronunțat numele său a fost de la început unanimitate [15], el de abia după 3 votări a fost ales candidat la domnie.

La primul scrutin Cuza nu a avut decît 7 voturi, Negri avînd mai multe voturi, 11, Mavrogheni, 6 și Lascăr Rosetti, 1. Probabil că el obținuse voturile gru-

[9] *Acte și documente*, vol. VIII, p. 174—175.

[10] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. III, p. 478.

[11] M. Kogălniceanu într-o polemică din iunie 1859 cu A. Grigoriu, declară că singura candidatură pe care a susținut-o a fost aceea a lui C. Negri („Steaua Dunării" din 30 iunie 1859). Aceasta arată că despre posibilitatea alegerii lui ca domn se discutase mult înainte de 3 ianuarie.

[12] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. III, p. 430.

[13] *Acte și documente*, vol. IX, p. 461.

[14] Intîmpinarea lui A. Grigoriu în „Steaua Dunării" din 30 iunie 1859, nr. 133; *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. III, p. 483.

[15] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Trajană* p. 290; C. C. Giurescu *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, 1966, p. 47 susține în interesanta sa lucrare același punct de vedere.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pării lui Lascăr Catargi, care ar fi preferat oricare candidatură în afară de aceea a lui Negri, și unele voturi ale foștilor partizani ai lui Vasile Alecsandri [16].

Se hotărîse să se procedeze prin eliminare. La prima votare Negri avea numărul cel mai mare de voturi. Trebuia de ales drept contracandidat al său unul din cei doi candidați care aveau numărul de voturi mai apropiat de după dînsul. De aceea, se făcu balotaj între Cuza și Mavrogheni. Rezultatul a fost 20 de voturi pentru cel dintîi și 5 voturi pentru cel de-al doilea.

Gruparea lui Lascăr Catargi precum și aceea a deputaților radicali au fost pentru Cuza. Grupul prietenilor lui C. Negri, alcătuit din vreo șase membri (printre care V. Alecsandri, Lascăr Rosetti, M. Costachi, C. Rosetti-Tețcanu, C. Rolla) au preferat să dea voturile lui Cuza decît lui Mavrogheni, care astfel nu obținu decît 5 voturi. A treia votare trebuia să desemneze pe viitorul domn, care urma să fie ales între Al. Cuza și C. Negri. De data aceasta Mavrogheni și partizanii săi au votat cu susținătorii lui Cuza, rezultatul fiind 19 voturi pentru acesta din urmă și 6 voturi pentru Negri. Astfel Alexandru Cuza ramase desemnat candidatul partidei naționale [17].

Trebuie de semnalat că procesul verbal din 3 ianuarie 1859, care a fost publicat de mai multe ori, nu conține toate iscăliturile deputaților, numărul semnăturilor fiind de 31, iar unele nume sînt date greșit [18]. Procesul verbal original conține 32 de iscăliturl, printre care și aceea a lui Al. Cuza, care figurează printre primele [19] și care a fost omisă de cei care au publicat acest document. Aceasta pune ipoteza ca viitorul domn să fi participat la ședința de la 3 ianuarie.

Printre semnatari, atît Papadopol-Calimah cît și D. A. Sturdza trec numele lui C. Milea. Nu există însă nici un deputat cu acest nume pentru Adunarea electivă din 1858 și nu poate fi nici deputatul Milu, care era un partizan fidel de al lui M. Sturza. Este vorba de C. Miclescu, deputat de Covurlui [20], care iscălește prescurtat C. Micle [21].

Din cei 32 de deputați unioniști, la votarea de la 3 ianuarie n-au participat decît 25. Este adevărat că procesul verbal din seara de 3 ianuarie este semnat de 32 de deputați, dar unii din ei, ale căror semnături se află la sfîrșitul listei, au iscălit după ședință. Examinînd înșirarea numelor, putem deduce că cei iscăliți pînă la Panu au fost prezenți. Știm că Panu nu a participat la ședință [22], în calitatea sa de caimacam ținîndu-se deoparte de întrunirile partidei unioniste. M. Kogălniceanu a participat numai la o parte a ședinței, părăsind apoi adunarea, nemul-

---

[16] Din acest grup au votat probabil de la primul tur cu Al. Cuza, N. Pisoschi, A. Grigoriu, care a fost de la început contra lui Negri („Steaua Dunării" din 30 iunie 1859) și N. Docan, rudă și prieten intim cu Al. Cuza.

[17] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. III, p. 478, 483; *idem* vol. II, p. 441.

[18] Al. Papadopol-Calimah, *Două documente pentru istoria noastră contimporană*, în „Convorbiri Literare", nr. 6, septembrie 1881, p. 234—235; D. A. Sturdza, *Acte și documente*, vol. IX, p. 463.

[19] Bibl. Acad., mss. Arhiva Al. I. Cuza, mapa XLVI, f. 1.

[20] *Acte și documente*, vol. VIII, p. 102.

[21] Bibl. Acad. mss. Arhiva Al. I. Cuza, mapa XLVI, f. 1. Dăm iscăliturile din procesul verbal original de la 3 ianuarie 1859; C. Rolla, M. Costachi, C. Gr. Ghica, P. Mavroeni, G. Cucîureanu, N. Roset-Bălănescu, Al. Cuza, Iancu Donici, L. Catargi, N. Catargi, L. Rosetti, Ghiorghiadi, C. Micle, Șt. Silion, I. Ganea, I. Sturza, F. Cazimir, Iacovachi, I. A. A. Canta, Pisoțki, C. Roset-Tețcanu, V. Alecsandri, N. Docan, N. Cananău, Hasnaș, A. Grigoriu, A. Panu, Kogălniceanu, N. Șuțu, Princip. Al. Moruzi, P. Carp.

Aderez N. Mavrocordat

[22] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. III, p. 480—481.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tumit că nu se putea ajunge la un acord [23]. De asemenea, nu a participat la ședință nici N. Șuțu, care a semnat procesul verbal a doua zi.

Acesta spune că atunci cînd i s-a prezentat procesul verbal el conținea 28 de semnături și că o dată cu el l-au semnat și alți deputați, care nu asistaseră la ședință [24]. Probabil că tot atunci l-au semnat A. Moruzi și P. Carp, ale căror semnături sînt după ale celor trei absenți de mai sus, Panu, Kogălniceanu și Șuțu. Cît despre N. Mavrocordat [25], chiar după forma în care iscălește, se vede că el n-a participat la ședință. Astfel, el scrie: „aderez, N. Mavrocordat" [26], ultima iscălitură fiind a lui.

Acesta din urmă, se pare, nu era de la început un membru al partidei naționale, fiind un aderent din ultimul moment. El trecea drept partizan al lui Grigore Sturza și „Steaua Dunării" îi face o severă critică [27]. După ce a fost ales deputat, el se afiliază la gruparea unionistă, iar a doua zi, după ședința din 3 ianuarie aderă și el la propunerea partidei naționale. Candidatura lui Alexandru Cuza era susținută de 32 de deputați. Astfel la ședința din 3 ianuarie, au lipsit vreo 6—7 deputați [28], care au semnat procesul verbal după aceea [29].

Personalitatea viitorului domn era bine cunoscută atît în cercurile unioniste cît și în afară, bucurîndu-se de multă popularitate. În momentul alegerii sale, el era comandantul întregii armate moldovene, deținînd funcția de ajutor al hatmanului miliției, fiind numit în acest post de către Vogoride, la 12 septembrie 1858 [30]. Avansarea lui la gradul de colonel nu s-a făcut concomitent cu aceea de ajutor al hatmanului miliției [31], ci mai înainte [32].

Informațiile interesante care se găsesc în volumele de documente cu privire la epoca unirii, publicate de Cornelia Bodea și Dan Berindei, precum și cele inedite în Arhivele Statului din Iași, sînt menite să aducă multe precizări asupra uneia dintre cele mai importante perioade din istoria modernă a României, asupra căreia vom reveni într-un studiu mai amplu.

---

[23] Procesul verbal de adeziune i-a fost prezentat lui Kogălniceanu acasă de către Leon Ghica și A. Beldiman, „Steaua Dunării din 310 iunie 1859, nr. 133.

[24] *Mémoires du Prince Nicolas Soutzo Grand Logothète de Moldavie, 1798—1761*, publiés par Panaioti Rizos, Vienne, 1899, p. 363.

[25] Este vorba de N. Mavrocordat, deputat de Botoșani (*Acte și documente*, vol. VIII, p. 102) și nu de A. Mavrocordat, cum spune A. D. Xenopol (*op. cit.*, p. 290) și C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 47. Acesta era deputat de Vaslui și partizan al lui Gr. Sturza. „Steaua Dunării" din 20 noiembrie 1858, nr. 82. *Acte și documente*, vol. VIII, p. 192.

[26] Bibl. Acad., mss. Arhiva Al. I. Cuza, mapa XLVI, Foto 1—8.

[27] „Steaua Dunării" din 16 decembrie 1858, nr. 100.

[28] Marin Mihalache afirmă nedocumentat că erau prezenți 30 de deputați. *Cuza Vodă*, 1967, Edit. Tineretului, p. 57.

[29] Numărînd semnăturile pînă la A. Panu, de unde credem că încep iscăliturile celor absenți la ședință, se constată că erau prezenți 25. Același număr reiese și din numărul voturilor, cu ocazia celor trei scrutinuri efectuate pentru desemnarea candidatului. *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. III, p. 480, Al. Cuza, dacă a fost prezent, probabil că n-a participat la votare.

[30] N. Corivan, *Precizări cu privire la funcțiile publice ocupate de Alexandru Cuza pînă la alegerile lui ca domn*, în „Omagiu lui P. Constantinescu-Iași", București, 1965, p. 487.

[31] C. C. Giurescu. *op. cit.*, p. 68, nota 5; Marin Mihalache, *op. cit.*, p. 49.

[32] In ordinul de zi din 20 august 1858, Vogoride spune că vrînd să răsplătească sîrguința mai multor ofițeri „îi înțăresc la ranguri și anume... de la diviziunul de lăncieri pe maiorul Alex. I. Cuza la rangul de colonel". Adaos la „Foaia publicațiilor oficiale" din 18 septembrie 1858, p. 77 și 78.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

QUELQUES PRÉCISIONS CONCERNANT L'ÉLECTION D'ALEXANDRE JEAN COUZA COMME PRINCE DE MOLDAVIE

RÉSUMÉ

Le 5 janvier 1859 la Chambre des députés siégeant à Jassy a élu le colonel Alexandre Jean Couza comme prince de Moldavie.

L'auteur, mettant fin à certaines imprécisions qu'il signale dans les études publiées antérieurement par les historiens roumains, indique la date exacte de la promotion d'Alexandre Jean Couza au grade de colonel dans l'armée moldave. Ensuite il expose les circonstances dans lesquelles l'élection d'Alexandre Jean Couza a eu lieu. Le 3 janvier 1859, dans une réunion préparatoire d'un important groupe de députés, Couza fut désigné comme candidat à la suite de trois scrutins. Ce n'est qu'a la troisième votation que le choix de la majorité se fit. Quoique le procès-verbal de cette séance soit signé de 32 députés, tous les signataires ne furent pas présents. Quelques-uns apposerent leur signature après la séance. Alexandre Jean Couza lui—même signa ce procès-verbal.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

«IO» DIN INTITULAȚIA DOCUMENTELOR ROMÂNEȘTI

(NOI SUBLINIERI)

DE

D. CIUREA

Problema lui „Io", discutată în literatura noastră de diplomatică timp de peste un secol, a fost reactualizată într-un studiu amplu [1]. E. Vîrtosu, autorul acestuia, prezintă, grupate, diverse opinii exprimate anterior de istorici sau de diletanți, considerate acceptabile, în parte, sau fanteziste și își propune să demonstreze vechimea particulei „Io' și să-i releve sensul mistic, „teocratic" și „teoforic", care nu este un produs al imaginației, în comparație cu „Ștefan" din documentele „kralilor" sîrbi. E. Vîrtosu respinge derivarea ei din Kaloian („Ioniță Asan"), „suveranul" comun al Bulgarilor și „Vlahilor". Considerăm, totuși, valabilă explicația, pe care am expus-o anterior și pe care E. Vîrtosu o menționează frecvent în studiul său, cu posibilitatea de a suplimenta argumentarea noastră. Reamintim că primul cercetător care l-a pus pe „Io" în legătură cu Ion Assan a fost Iurie Venelin (1840). Slavistul Ioan Bogdan (1889) l-a considerat (după Vostokov) un „împrumut diplomatic" de la bulgari. D. Onciul (1899) l-a comparat cu „Ștefan" al sîrbilor și cu „Cezar" ai romanilor [2]. N. Iorga a oscilat între „Ioniță" și Bizanț, adoptînd, de fapt, vechea teorie a lui Onciul [3]. N. Iorga a combătut însă ipoteza lui Euloghios Kurilas, care l-a derivat pe „Io" din „Iehova" [4]. Facem sublinierea că, pentru o

---

[1] E. Vîrtosu, *Titulatura domnilor români și asocierea la domnie*, Edit. Academiei, Biblioteca istorică, IX, 1960. Circa 100 de pagini din volum sînt consacrate problemei lui „Io". Nu există nici o expunere anterioară de asemenea proporții pentru această temă. Cf. mai ales p. 37—38, 79, 81, 97, 98—99, 101, 228, 230.

[2] D. Onciul, *Opere*, București, 1946, p. 223.

[3] N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. I, 1929, p. 119; Cf. și N. Iorga, *Formes byzantines et réalités balcaniques*, Leçons faites à la Sorbonne, Bucarest-Paris, 1922, p. 141. Idem, *Le caractère commun des institutions du sud-est de l'Europe*, Paris, 1929, p. 47—51. (Intitulația cu „Ioannes" a despotului sîrb Uglieșa, în grecește), Cf. și E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 33, 56, 82 n. 3. În ce privește receptivitatea sîrbilor față de Bizanț, se poate sublinia aici „individualismul" mai pronunțat al acestora și contactele lor mai puternice cu lumea „catolică" occidentală, ceea ce se remarcă, în mod evident, și în domeniul diplomaticii. Cf. și St. Stanoyevitch, *La civilisation du peuple serbe au Moyen Age*, Paris, 1919.

[4] „Revue Historique du sud-est Européen", XII (1935), p. 270. „L'explication du père Kourila concernant l'„Io' dans l'intitulation des princes roumains est intenable". Cf. și „Codrul Cosminului", VIII (1934), p. 495. „...E. Kurilas din muntele Athos

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

explicație justă și acceptabilă, este utilă comparația cu apelativul „Flavius", tot bizantin cu mult anterior lui „Io", adoptat de regii germanici (ostrogoți, vizigoți iberici și longobarzi) în secolele VI—VII, în titulatura lor, pentru demonstrarea „legitimității" și „sunetul" imperial[5]. Mimetismul medieval este o realitate istorică ce nu trebuie trecută cu vederea sau ignorată.

Studii mai recente ale unor bizantinologi ne dau posibilitatea să demonstrăm, și mai mult, că și acest „Io" este un element de imitație bizantin la origine, care, alături de altele, face parte din acel „corredo" al pompei princiare balcanice din secolul al XIV-lea, în îmbrăcăminte, anturaj și diplomatică. La aceasta se adaugă apoi și sensul „teoforic" asumat ulterior, cînd amintirea Bizanțului era pe cale de a se estompa. Fot fi, astfel, menționate contribuțiile bizantinologilor G. Ostrogorski, D. Anghelov și Th. Gherasimov. G. Ostrogorski, continuînd pe F. Dölger *(Byzanz und die europäische Staatenwelt,* 1953), s-a referit la misticismul care domina pe monarhul bizantin în manifestările sale. El sta formal în fruntea monarhilor „lumii creștine", cu toate loviturile date prestigiului imperial de țarul bulgar Simeon și, apoi, de „kralul" sîrb Ștefan Dușan. În ierarhia bizantină de monarhi, unii erau considerați „fii", alții „frați" ai împăratului. De aici s-a ajuns la tradiția instituției „familiei" de regi, menținută pînă tîrziu. În calitatea sa de cap al ierarhiei monarhice medievale, împăratul bizantin Mihail al VII-lea Dukas acorda regelui Ungariei Geyza I coroana. În inscripția acestei coroane, numele împăratului a fost trasat cu roșu *(Basileus Romaion),* iar cel al regelui ungar cu albastru *(Krales Turkias)*[6]. D. Anghelov (Sofia) subliniază influența puternică, „bizantinizarea" (termenul este folosit de autor) Bulgariei în toate domeniile, inclusiv cel al diplomaticii, ceea ce apare ca logic și natural. Istoricul bulgar subliniază că cercetările în acest domeniu sînt încă departe de a fi terminate[7]. Într-un studiu de diplomatică, Th. Gherasimov prezintă cîteva facsimile de sigilii și documente ale țarilor bulgari Ioan Assan II (1218—1241), care a fost cel mai marcant membru al

---

a prezentat o comunicare despre Io. Kurilas îl derivă din Iehova > Iao > și nu din Ioniță împăratul vlaho-bulgar, care n-ar fi avut nici o legătură cu românii din stînga Dunării". Kamburoglu, la discuții, arată că Io-Ioannes < Ghiannes, care este o confuzie cu arabo-turcescul aghian = înalt demnitar (V. Grecu). Cf. și P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn,* București, 1944, p. 111 și nota 3. „Io" înaintea numelui domnului este Ioan după modelul „împăraților" din al doilea imperiu bulgar, o imitație diplomatică fără sens politic. De altfel prescurtarea lui Ioan în Io era obișnuită și în paleografia și numismatica bizantină a vremii... Deși e deplin dovedit că Io este Ioan, se mai găsesc și azi cercetători care propun soluții noi și fanteziste pentru „misteriosul Io"... Io Palaiologos poartă monetele împăratului Ioan Paleolog...".

[5] Cf. mai recent F. Haenssler, *Byzanz und Byzantiner,* Bern, 1960, p. 48 „Er (Rekkared) legte sich als erster Westgotenkönig den Titel Flavius bei, der vor ihm Odoaker, Theoderich und die Könige der Burgunder angenommen hatten. Auch die Langobardenherrscher führten seit Alboin diesen Titel. Flavius charakterisiert den König als Römer im Verhältnis zu seinen romanischen Untertanen, Die Annahne des Flavius-Titels bedeutete nicht Anspruch auf kaisergleiche Stellung".

[6] G. Ostrogorski, *The Byzantine Emperor and the Hierarchical World Order,* în „The Slavonic and East European Review", London, vol. XXXV, nr. 84, dec 1956, p. 1—14. Cf. și *Histoire générale des Civilisations (M.* Crouzet), t. IV, PUF, 1961, p. 144 (tablou de Albrecht Dürer, din 1501, cu ierarhia occidentală: imperator, rex Francorum, rex Hispaniae (de o parte și de alta), reges simplices, duces, comites, marchiones, principes, vicecomites, barones).

[7] D. Anghelov, *Die gegenseitigen Beziehungen und Einflüsse zwischen Byzanz und dem mittelalterlichen Bulgarien,* comunicare prezentată la Conferința bizantinologilor de la Praga, la 30 octombrie 1957, în „Byzantinoslavica", XX/1, 1959, p. 40—49 (fără note). Cf. și V. N. Slatarski, *Geschichte der Bulgaren,* I. Teil, Leipzig, 1918, p. 176 (facsimil cu familia lui Ioan Alexandru după evangheliarul din 1356).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dinastiei Asenizilor și nu „Ioniță" [8], Kaliman și Alexandru (subscripția documentelor lui Kaliman și Alexandru, cu «Io», imită fidel pe aceea a împăraților bizantini și a fost, ulterior, copiată în documentele cancelariei muntene). Gherasimov remarcă legătura dintre figurația sigiliilor bulgare și a celor bizantine din secolele XIII și XIV [9]. Se mai poate sublinia că «Io» datează diplomatic din secolul al XII-lea, de la Comneni (Ioan Comnenul), dar se fixează și ia în secolul al XIV-lea (cu Ioan Paleologul) o nouă și mai mare extindere. Am remarcat conținutul „religios" al lui „Io" în documentele lui Ștefan cel Mare, subliniat, cu importante completări, de E. Vîrtosu [10]. În legătură cu acest aspect mai putem aminti că pe reversul „hrisobulului" lui Io Șișman apare figurat „sfîntul părinte" Ioan de Rilo" [11] (așa cum pe acelea ale regilor sîrbi apare Sf. Ștefan). Unele documente ale lui Vasile Lupu, cunoscut prin megalomania și „manierele" sale de bazileu bizantin, — la mănăstirea Golia din Iași, deasupra ușii, la exterior, se află sculptat în marmură un vultur bicefal bizantin [12] — au la martori, cu aur sau cu roșu, menționat „Io Vasile Voievod" [13].

În ce privește desemnarea succesorului la domnie cu „Io", pentru Constantin Movilă avem mențiuni și în tabloul votiv de la mănăstirea Sucevița [14] și chiar într-o însemnare din 1602 (aprilie 2), pe un manuscris (aflat la Biblioteca Centrală din Iași), iar pentru Ștefan, fiul lui Vasile Lupu, într-un document din 1651 martie 25 [15].

Folosit constant în diplomatica slavo-română [16] și, în mod deosebit, în diplomatica fanariotă, „Io" dispare în secolul al XIX-lea [17] o dată cu alte elemente, unele și cu o notă mistică, ale culturii feudale a sud-estului european.

---

[8] Cf. și C. I. Jirecek, *Geschichte der Bulgaren*, Praga, 1876, p. 261—262.

[9] Th. Gherasimov, *Sceaux bulgares en or des XIIe et XIe siècles*, în „Byzantinoslavica", XXI/1, 1960, Praga, p. 62—74. Cf. și F. Dworschak, *Byzantinische Goldbullen*, „Byz. Zeitschrift", 36, 1936, p. 36—45.

[10] Cf. și I. Bogdan, *Cronici inedite*, 1891, p. 48. (1504): **пръстакисѫ рабъ Божїи господинъ Іѡнъ Стѣфан Воєвод** „Ioan Ștefan" și în evangheliarul din 1502. Cf. E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 98, 99, 195, 228.

[11] V. Dobruski, *Tri starobălgarski tarski peciata*, în „Sbornik", vol. XVIII, Sofia, 1901, p. 816.

[12] Vulturul bicefal, de factură rusească, mai apare, asociat cu bourul moldovenesc, într-o inscripție din 1582 de la mănăstirea Slatina. Cf. G. Balș, *Bisericile moldovenești din sec. XVI*, 1928. p. 151.

[13] Bibl. Acad. CCV/957 (1638 aprilie 7), 11865/2 (1651 martie 5).

[14] G. Balș, *op. cit.*, p. 301.

[15] Bibl. Acad. 11862/2.

[16] Unii editori de documente române din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea l-au confundat și redat greșit prin „Noi", datorită formei lui *I* și accentului dublu pe *o*. Se poate afirma, cu certitudine, că nu există document original, din aceste secole, care să nu poarte pe Io (**Ѡ**) înaintea numelui domnesc propriu-zis din intitulație și subscripție. În tratatul de la Sibiu (din 15 februarie 1690), Constantin Cantemir este *„Iohannes* Constantinus modernus princeps Moldaviae" (Veress, *Doc.*, XI, p. 400).

[17] Patriarhii de Constantinopol și Ierusalim i se adresau încă lui Mihail Sturza, în corespondența lor, în grecește, cu „Ioannes", ceea ce se explică și prin tradiția relațiilor bisericești cu Moldova (anterior îl folosea Kiparissa pentru Mihai Racoviță). Cf. și D. P. Bogdan, **О Византинизмах в славяно-румынских текстах**, în **„Византийский Временник"**, vol. XXIII, 1963, p. 64—65.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

NOUVELLES CONSIDÉRATIONS CONCERNANT LE TERME «IO» DANS LA DIPLOMATIQUE ROUMAINE

RÉSUMÉ

L'auteur, qui a publié, en 1942, dans les Annales de l'Académie Roumaine, une note sur ce problème si controversé, présente quelques nouvelles réflexions à l'occasion de la parution d'études récentes.

Se fondant sur les matériaux fournis par les recherches entreprises depuis vingt-cinq ans, l'auteur souligne de nouveau l'origine byzantine de ce terme, son utilisation étant due au mimétisme et au mysticisme du Moyen Âge et ayant comme but l'affirmation de l'autorité princière.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ISTORIA ROMÂNIEI ÎN RECENTELE LUCRĂRI DE SINTEZĂ APĂRUTE IN FRANȚA

DE

V. CRISTIAN

Interesul manifestat în Franța pentru români și pentru istoria lor datează de multă vreme; s-a considerat că începuturile sale pot fi plasate în 1777 [1], an în care este publicată cunoscuta lucrare a lui J. L. Carra [2]. Și înainte de 1777 însă, la Paris, apăruseră unele plachete referitoare la Principatele române (prima din ele datînd din 1695), iar mari gînditori ca Voltaire [3], Montesquieu [4] au manifestat preocupări pentru situația lor. Începînd din secolul trecut, stimulat de politica Franței în chestiunea orientală, de intensificarea relațiilor franco-române și de atenția față de rezolvarea problemei naționalităților într-un moment de puternică afirmare a națiunii române, acest interes avea să sporească, concretizîndu-se în numeroase lucrări, articole, memorii, albume etc. Ar fi imposibil să le amintim aici pe toate; de altfel, ele au fost repertoriate în două valoroase volume bibliografice [5], incomplete și acestea, chiar pentru data apariției lor [6]. Să menționăm totuși că printre cei pe care i-a preocupat poporul latin de la Dunărea de Jos, „națiunea soră" [7] de aici, se numără istorici și publiciști de renume ca Michelet, Quinet, Bataillard, iar mai tîrziu E. Picot, P. Henry, M. Emerit, pentru a ne opri doar asupra cîtorva nume. La stimularea acestui interes au contribuit și realizările istoriografiei române, legăturile cu personalități de seamă ale științei franceze stabilite de istoricii români, publicarea de către aceștia din urmă a numeroase lucrări în Franța sau în limba franceză. Faptul avea să se reflecte și în locul acordat istoriei României în unele lucrări de sinteză; amintim în acest sens cunoscuta *Histoire générale* publicată sub redacția

---

[1] Cf. G. Bengesco, *Bibliographie franco-roumaine depuis le commencement du XIXe siècle jusqu'à nos jours*, 2e éd., Paris 1907, p. IX—X.

[2] *Histoire de la Moldavie et de la Valachie, avec une dissertation sur l'Etat de ces deux provinces, par M. C.... qui a séjourné dans ces provinces*, Iassy, 1777, XXXII—223 p. În 1778 a apărut o ediție la Paris.

[3] Voltaire, *Histoire de Charles XII*, Iași, f.a., p. 220 și urm.

[4] P. Marcu-Balș, *Cunoștințele lui Montesquieu despre Valahi*, în „Viața Românească", nr. 11—12, 1927, p. 72—78.

[5] G. Bengescu, *op. cit.*, p. XLIII, 218, 114; Al. et G. Rally, *Bibliographie franco-roumaine*, Paris, 1920, t. I, p. II.

[6] P. Henry, *Bulletin historique. Histoire roumaine*, în „Revue historique", t. CLXXVI, oct.—déc. 1935, p. 487.

[7] E. Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Paris, 1855, p. 539.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lui Lavise și Rambaud, la elaborarea căreia, după cum se știe, a colaborat și A. D. Xenopol.

Evident, cercetarea aspectelor menționate mai sus merită un studiu amplu. Scopul rîndurilor ce urmează este mult mai modest. Avînd în vedere interesul manifestat de multă vreme în Franța pentru istoria României, ni s-a părut interesant să urmărim cum apare ea în operele istoricilor francezi contemporani. Ne vom opri, în acest scop, asupra lucrărilor generale apărute în ultima vreme. Excluderea altor categorii impune, astfel, unele limite analizei de față. Am considerat însă, pe de o parte, că lucrările generale, constituind sinteze ale rezultatelor efectuate pînă în momentul apariției lor, reflectă fidel gradul de informare și concepțiile savanților francezi asupra trecutului românilor; pe de altă parte, ele ne dau posibilitatea să urmărim care este locul pe care ni-l rezervă aceștia în cadrul istoriei europene. Să nu uităm apoi că lucrările la care ne vom referi constituie instrumente de lucru deosebit de răspîndite atît în Franța cît și în alte țări. Mai ales prin aceasta, prin buna reputație de care se bucură, ele prezintă o mult mai mare însemnătate decît alte categorii de lucrări, dintre care unele sînt mai mult sau mai puțin ocazionale, iar altele de strictă specialitate.

Lucrările la care ne vom referi au apărut în ultimii cincisprezece ani. În majoritatea lor, ele reflectă noua orientare a istoriografiei franceze, influențată de cunoscuta *Școală a Analelor*. Acest lucru este oglindit printr-o lărgire considerabilă a sferei cercetărilor, istoricii acordînd o atenție și un rol deosebit în explicarea evenimentelor factorilor geografici, demografici, economici, psihologici. Faptul este evident, mai ales, în cunoscuta *Histoire des civilisations*, în șapte volume, apărută sub redacția lui M. Crouzet, în care politicul — pivotul tradițional al vechii istoriografii — nu are decît un loc de rangul doi.

Dintre lucrările pe care le vom analiza, două sînt reeditări: cunoscutele colecții „Peuples et Civilisations" și „Clio". Trebuie să facem însă precizarea că nu este vorba de o simplă reeditare, ci de ediții substanțial îmbogățite prin includerea rezultatelor recente; pe de altă parte, unele capitole sau chiar volume sînt complet noi, ele fiind redactate de alți istorici decît cei inițiali, sau în alte cazuri, puse la punct de aceștia.

Celelalte lucrări sînt exclusiv rezultatul acestor din urmă ani. Dintre ele se detașează, în afara acelei *Histoire des civilisations*, amintită deja, o amplă istorie a relațiilor internaționale [8] și colecția „Nouvelle Clio". Prima din ele, întocmită sub redacția lui P. Renouvin, reprezintă o valoroasă încercare de a depăși cadrul strîmt al studierii exclusive a tratativelor diplomatice, investigațiile fiind extinse asupra tuturor acelor domenii care pot avea o influență asupra acestora. Cît despre „Nouvelle Clio", aflată în curs de publicare [9], ea își propune să stabilească care sînt rezultatele certe obținute pînă în prezent de știința istorică, care sînt problemele nerezolvate încă și căile lor probabile de rezolvare. Fără a utiliza o metodă complet originală — ne amintim că în vechea „Clio" se întîlnește o prezentare asemănătoare — „Nouvelle Clio" va constitui, fără îndoială, un instrument de lucru indispensabil istoricului. În sfîrșit, ne vom referi și la acele lucrări cu caracter general cărora li se rezervă mai mult rolul de ghid în istoria modernă și contemporană [10], ca și la o

[8] P. Renouvin, sub red., *Histoire des relations internationales*, vol. I—VIII, Paris, Hachette 1953—1958 (Lucrarea a fost apoi reeditată). Vezi în legătură cu aceasta recenziile publicate în „Studii și cercetări științifice. Istorie", Iași, nr. 2 (1962), p. 261—269, și „Anuarul Institutului de istorie și arheologie, Iași", I (1964), p. 177—192.

[9] Vezi în legătură cu chestiunea care ne interesează J. Godechot, *Les Révolutions. 1770—1789*, 2e éd., Paris, P.U.F., 1965 și J. B. Duroselle, *L'Europe de 1815 à nos jours. Vie politique et relations internationales*, Paris, P.U.F., 1964.

[10] F. Ponteil, *Histoire générale contemporaine. Du milieu du XVIIIe siècle à la deuxième guerre mondiale*, Paris, Dalloz, 1963; J. Droz, *Histoire diplomatique de 1648 à 1919*, 2e éd., Paris,Dalloz, 1959; J. B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Paris, Dalloz, 1960.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Histoire Universelle, apărută în cadrul sintezelor publicate în colecția „Encyclopédie de la Pléiade" [11].

Evident, în rîndurile de față, nu ne vom putea opri în mod detaliat asupra tuturor aspectelor pe care le comportă tratarea istoriei României în lucrările menționate; ne vom referi doar la acelea pe care le-am considerat mai importante. În acest scop nu vom face o analiză a fiecărei lucrări în parte ci vom urmări, cronologic, cum sînt prezentate anumite evenimente și fenomene în diferite lucrări. Firește, procedeul ales prezintă neajunsul că astfel nu se poate urmări la fel de clar, ca în cazul unei analize separate a acestor lucrări, locul pe care fiecare din ele îl acordă istoriei României și modul în care o prezintă; de aceea, vom reveni la sfîrșit asupra acestei chestiuni întrucît, fără a exagera cu nimic rolul românilor în istoria Europei, nu putem uita adevărul pe care Iorga l-a formulat cu atîta claritate: „Avem în istoria universală un loc pe care nu înțelegem să-l cedăm nimănui". Metoda aleasă oferă însă posibilitatea eliminării repetițiilor, mai ales că modalitatea de abordare și interpretare a evenimentelor este adesea asemănătoare la diferiți istorici. Facem de asemenea precizarea că vom insista îndeosebi asupra perioadei moderne și contemporane; evul mediu românesc este destul de puțin prezent în lucrările analizate, mai ales că numai unele din ele se referă la această perioadă. Se adaugă aici unele imprecizii și interpretări eronate.

Afirmația ultimă este valabilă chiar în ceea ce privește problema originii românilor. Astfel, în una din aceste lucrări, [12], după ce se subliniază că populația romanică din sud-estul Europei a rezistat mai bine în regiunea carpatică decît în Balcani și că atestarea prezenței românilor la cîteva secole după încetarea stăpînirii romane dovedește că ei „ne pouvaient sortir de rien", se afirmă, apoi că românii nu „apar" decît în secolul al XIV-lea [13], teză a cărei inconsistență a fost subliniată de istoricul francez P. Henry încă acum 30 de ani [14], studierea atentă a izvoarelor ca și descoperirile arheologice atestînd că formarea poporului român, începută cu multă vreme înainte, s-a desăvîrșit încă în secolul al X-lea [15]. Chiar fără cunoașterea acestor izvoare, este evident că formarea statelor feudale Moldova și Țara Românească nu se putea produce în același secol cu „apariția" poporului român. Afirmația este, de altfel, contrazisă și de menționarea, în aceeași lucrare, a prezenței românilor la sfîrșitul secolului al XIII-lea [16].

Aceeași lucrare prezintă într-un mod necorespunzător și problema constituirii statelor feudale. După părerea autorului, teritoriul românesc ar fi fost nelocuit pînă în secolul al XIV-lea, popularea sa datorîndu-se unui descălecat [17] — chiar dacă nu acesta este termenul folosit; or, lipsa de fundament a acestor afirmații a fost demonstrată de același istoric francez P. Henry care sublinia prezența unor formații statale pe teritoriul nostru încă în secolul al XI-lea [18]. În ceea ce privește constituirea propriu-zisă a statelor feudale — plasată greșit în secolul al XV-lea — ea ar fi fost posibilă, în concepția autorului, ca urmare a slăbirii, în urma înaintării turcilor, a statelor slave [19]; or, în momentul în care otomanii cuceream abia Adria-

[11] R. Grousset et E. G. Léonard, *Histoire universelle*, vol. I—III, Paris, Gallimard, 1956—1958.

[12] E. Perroy, *Le Moyen Âge. L'expansion de l'Orient et la naissance de la civilisation occidentale*, 3-e éd., P.U.F., 1961, p. 49 (Histoire générale des civilisations, t. III).

[13] *Ibidem*, p. 531.

[14] P. Henry, *op. cit.*, p. 509.

[15] C. Daicoviciu, E. Petrovici, Gh. Ștefan, *La formation du peuple roumain et de sa langue*, București 1963, 65 p. (Bibliotheca Historica Romaniae, 1).

[16] E. Perroy, *op. cit.*, p. 529.

[17] *Ibidem*, p. 531.

[18] P. Henry, *op. cit.*, p. 501—511.

[19] E. Perroy, *op. cit.*, p. 531.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nopole (1360), Moldova și Țara Românească se constituiseră deja ca state de sine stătătoare.

În aceeași ordine de idei, menționăm că și istoria românilor în secolele următoare (XV—XVII) constituie relativ rar obiectul atenției istoricilor francezi, fiind presărată cu destul de multe inexactități. În volumul amintit deja se vorbește doar de participarea românilor la bătălia de la Varna din 1444 [20]. În același timp, numeroasele și strălucitele bătălii ale românilor împotriva Imperiului otoman sînt neglijate [21], locul lor în stăvilirea, cu urmări atît de favorabile pentru Occident, a invaziei turcilor, fiind astfel trecut sub tăcere, fapt cu atît mai surprinzător dacă avem în vedere prețuirea de care s-au bucurat din partea contemporanilor victorii ca cele ale lui Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul etc. În plus, după ce se arată că stăpînirea turcă asupra țărilor române nu a fost atît de absolută ca în alte părți, ele păstrîndu-și o anumită autonomie [22], într-un alt volum din *Histoire des civilisations* se afirmă că populația de aici ar fi preferat dominația otomană stăpînirii locale [23]. Că lucrurile stau cu totul altfel o dovedesc repetatele lupte ale țărilor române cu turcii. Ele sînt însă, după cum am arătat, neglijate în lucrările referitoare la această problemă [24].

Pentru secolul al XVIII-lea informațiile asupra românilor încep să fie mai numeroase. Ele se referă mai ales la acele momente cînd istoria Principatelor este strîns legată de evoluția chestiunii orientale: războaiele ruso-turce, „proiectul grec" etc. O excepție o constituie, totuși, volumul respectiv din colecția „Clio". Bun cunoscător al istoriei acestor regiuni, V. L. Tapié subliniază asuprirea la care erau supuși țăranii din Transilvania de către magnații unguri și amploarea răscoalei condusă de Horia care ar fi intenționat să creeze un regat „dac", răscoală care, crud reprimată, l-a determinat pe împărat să ia cunoscutele măsuri cu caracter social și financiar [25]. Este însă surprinzător că această răscoală nu a fost de fel prezentată în alte lucrări, ea fiind omisă chiar de J. Godechot [26], cu toate că apreciatul profesor de la Toulouse își propune să demonstreze existența acum a unei „revoluții mondiale", citînd în acest scop mișcări de o amploare redusă. De altfel, mișcările sociale din țările române sînt insuficient prezentate și în lucrările care se referă la secolul al XIX-lea.

Astfel, în majoritatea lor, ele ignoră răscoala condusă de Tudor Vladimirescu [27]. Se vorbește doar de pătrunderea eteriștilor în Principate și de eșecul pe care l-au suferit aici, fără a se prezenta măcar raporturile lor cu răsculații din Țara Românească; cel mult se amintește că Ipsilanti „s-a lovit de ostilitatea populației din țările române" [28], omițîndu-se și aici orice altă explicație. Singura excepție o constituie volumul IX din aceeași colecție „Clio", în care se precizează caracterul național

---

[20] E. Perroy, *op. cit.*, p. 540.

[21] Atît în volumul III din *Histoire générale des Civilisations*, cît și în vol. IV (R. Mousnier, *Les XVI-e et XVII-e siècles, 3-e ed. P.U.F., 1961)* ele sînt complet omise.

[22] E. Perroy, *op. cit.*, p. 541.

[23] R. Mousnier, *op. cit.*, p. 496.

[24] Care, în plus, conțin și alte imprecizii. Pentru *Histoire universelle* sub red. lui Grousset și Leonard vezi Șt. Birsănescu, *Lacunele unei istorii universale*, în „Cronica" din 17 decembrie 1966; pentru *Histoire des relations internationales* sub red. lui P. Renouvin, recenzia menționată din „Studii și cercetări științifice. Istorie", Iași, nr. 2 (1962), p. 263—269.

[25] E. Préclin et V. L. Tapié, *Le XVIII-e siècle. Première partie. La France et le monde de 1715 à 1789*, Paris, P.U.F., 1952, („Clio", VII), p. 196.

[26] În cunoscuta sa lucrare *Les Révolutions. 1770—1799*, Paris, P.U.F., 1964.

[27] Faptul este surprinzător mai ales pentru vol. XI din „Peuples et Civilisations" (F. Pontéil, *L'Eveil des nationalités. 1815—1848*, Paris, P.U.F., 1960), cu atît mai mult cu cît mișcarea condusă de Tudor era menționată în prima ediție a acestui volum, alcătuită de G. Weill.

[28] J. Droz, *Histoire diplomatique de 1648 à 1919*, p. 308.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

și social al răscoalei lui Tudor, expunerea fiind completată printr-o utilă expunere a istoriografiei problemei [29].

În aceeași lucrare, un paragraf special este consacrat evenimentelor revoluționare de la 1848 din țările române. Insistînd mai ales asupra revoluției din Țara Românească, J. Droz subliniază că, pe lîngă intervenția străină, o altă cauză a eșecului revoluției a constituit-o faptul că preponderența moderaților conduși de Heliade, care s-au opus la orice reformă socială în favoarea țăranilor, a făcut ca aceștia să nu fie interesați în susținerea ei [30]. Surprinde însă că în alte lucrări aceste evenimente nu sînt de fel menționate (deși în una din ele se subliniază că din Europa orientală mișcările revoluționare nu vor lăsa intactă decît Rusia) [31], cu atît mai mult cu cît ele sînt expuse într-o lucrare privind relațiile internaționale [32].

Revoluția din Transilvania este tratată, în schimb, de aproape toți autorii. Ei au căutat mai ales să explice, chiar dacă nu în suficientă măsură, lupta națională din timpul evenimentelor din 1848—1849. Subliniind că naționalitățile din Imperiul habsburgic nutreau o vie dorință de a deveni independente, F. Pontéil remarcă pe bună dreptate că „situația Ungariei era paradoxală. Pe de o parte, ea apasă cu o mînă de fier asupra naționalităților care o compun, iar pe de alta se străduiește să se elibereze de sub dominația austriacă" [33]. Revoluția propriu-zisă s-a bucurat însă de mai puțină atenție. În unele lucrări apar, totuși, anumite elemente esențiale. Ch. Pouthas, de pildă, subliniază că participanții la adunarea de la Blaj s-au pronunțat pentru reforme sociale și au respins categoric unirea cu Ungaria [34].

Pentru perioada de după 1848 informațiile devin mai consistente. Ele se referă mai ales la acele momente în care istoria României a fost nemijlocit legată de istoria Europei și, mai ales, a Franței. Un exemplu în acest sens îl constituie felul în care este urmărită Unirea Principatelor. Cu acest prilej, aproape toți autorii insistă asupra relațiilor franco-române, unii din ei prezentînd evenimentul ca pe un rezultat exclusiv al ajutorului Franței. Faptul este uneori evident chiar în ceea ce privește premizele interne ale Unirii, influența ideilor franceze asupra formării intelectualilor români fiind supraestimată, mai ales în legătură cu studiile pe care aceștia le urmaseră la Paris. În una din aceste lucrări se afirmă chiar că „în acest creuzet internațional al liberalismului ei capătă conștiința unității țării lor" [35]. Evident, influența ideilor franceze este certă; ea nu trebuie însă exagerată. De altfel, unul dintre autorii menționați, J. Droz, privește lucrurile printr-o optică puțin diferită: fără a omite importanța studiilor în străinătate ale tinerilor revoluționari români el insistă asupra rolului pe care l-au avut unii români din Transilvania (Gh. Lazăr) în dezvoltarea ideii reconstruirii Daciei traiane [36].

Cît despre realizarea propriu-zisă a Unirii, ea este prezentată în contextul politicii europene din anii 1856—1859. Rolul pe care l-a avut acum Franța este incontestabil și istoricii francezi l-au reliefat în mod pregnant. Uneori însă ei au căutat să elimine

---

[29] J. Droz, L. Genêt, J. Vidalenc, *L'Époque contemporaine I. Restaurations et révolutions (1815—1871)*, Paris, P.U.F., 1963, p. 290; 300—301.

[30] *Ibidem*, p. 291.

[31] Ch—H. Pouthas *Démocraties et capitalisme, (1848—1860)*, 3e éd., Paris, P.U.F., 1961 („Peuples et Civilisations", XVI), p. 72.

[32] P. Renouvin, *Histoire des relations internationales*, t. V, p. 286. Aceeași lucrare consacră un paragraf special (p. 168—169) mișcării naționale în țările române înainte de 1848.

[33] F. Pontéil, *Histoire générale contemporaine*, p. 333—334. „Les magyars rêvent de secouer le joug de Vienne. Mais que pensent les Roumains soumis au joug hongrois?" (*Ibidem*, p. 334).

[34] Ch. Pouthas, *op. cit.*, p. 88; vezi și P. Renouvin, *op. cit.*, t. V, p. 196.

[35] F. Pontéil, *Histoire générale contemporaine*, p. 358.

[36] Cf. J. Droz, L. Genet, J. Vidalenc, *op. cit.*, p. 291.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

orice umbră care ar putea întuneca politica acesteia, căutînd s-o prezinte doar ca pe un rezultat al aplicării de către Napoleon al III-lea a principiului naționalităților și încercînd să elimine anumite oscilații și concesii. Evident, Franța a fost un activ sprijinitor al Unirii — din motive pe care într-o expunere mai nuanțată, P. Renouvin le pune în legătură și cu politica ei față de Italia [37] — luptînd în acest scop împotriva atitudinii opoziționiste a Turciei și Austriei [38], ultima temîndu-se ca noul stat să nu constituie „un pôle d'attraction" pentru românii din Trnasilvania [39]. Subliniera rolului diplomației franceze în realizarea Unirii nu justifică însă completa neglijare a factorilor interni obiectivi, cu atît mai mult cu cît problema națională în secolul al XIX-lea constituie o constantă preocupare a istoriografiei franceze contemporane.

Prezentarea Unirii este aproape întotdeauna însoțită de expunerea principalelor evenimente din perioada domniei lui Cuza, expunere care, chiar dacă sumară, este în general corectă. În mod deosebit istoricii francezi subliniază rolul domnitorului și este interesant să notăm aici că, într-o cunoscută *Introducere în istoria relațiilor internaționale*, P. Renouvin apelează și la exemplul principelui român atunci cînd face o teoretizare a raportului personalitate-opinie în cadrul mișcării naționale [40]. Uneori se strecoară totuși inexactități; astfel, pentru Ch. Pouthas, secularizarea averilor mănăstirești — singurul eveniment din această perioadă de care se ocupă, probabil pentru implicațiile sale externe — ar fi redat statului 7/8 din solul românesc (!) [41].

Dacă unirea Principatelor este destul de bine reprezentată în lucrările analizate, nu același lucru se poate spune și despre cucerirea independenței. Participarea României la războiul din 1877—1878 și obținerea în felul acesta a independenței nu sînt nici măcar menționate în unele lucrări [42], iar în altele informațiile oferite sînt destul de sumare. O excepție o constituie volumul XVII din „Peuples et Civilisations", în care se subliniază, printre altele, poziția strategică capitală a României și participarea armatelor sale la sîngeroasele lupte din sudul Dunării, după ce la început comandamentul rus nu considerase necesar sprijinul lor [43].

Un interes deosebit pentru istoria României îl întîlnim pentru perioada de după 1878, mai ales în „Peuples et Civilisations" și „Clio". Este prezentată lupta dintre liberali și conservatori ale căror guvernări consacră, după Baunont, domnia unei oligarhii și acționează în profitul clasei dominante [44], ca și situația grea a țărănimii, situație care a determinat puternice răscoale ca cele din 1888 și 1907 [45]. Sînt prezentate, de asemenea, realizările administrative și economice, P. Renouvin subliniind că ele au fost posibile mai ales datorită faptului că România a contat pe ea însăși [46]. Dar, majoritatea referirilor privesc îndeosebi politica externă a României, relațiile sale cu Puterile Centrale.

---

[37] P. Renouvin, *op. cit.*, p. 319—320.

[38] Ibidem, t. V, p. 320; J. Droz, *Histoire diplomatique de 1648 à 1919*, p. 395. *1919*, p. 395.

[39] Ch. Pouthas, *op. cit.*, p. 500.

[40] P. Renouvin et. J. B. Duroselle, *Introduction à l'histoire des relations internationales*, Paris, A. Colin, p. 501.

[41] Ch. Pouthas, p. *op. cit.*, p. 501.

[42] În Duroselle, *L'Europe de 1815 à nos jours*, p. 112; 142, se vorbește doar de obținerea independenței „de fapt" în 1856; anul 1878 este omis.

[43] H. Hauser, P. Benaerts, F. L'Huiller, *Du liberalisme à l'imperialisme. 1860—1878*, 2e éd., Paris, P.U.F., 1952, p. 344 și urm.

[44] M. Baumont, *L'Essor industriel et l'impérialisme colonial (1878—1904)*, Paris, P.U.F., 1965, p. 491. Vezi și p. 485 în legătură cu dreptul de vot.

[45] *Ibidem*, p. 153. P. Renouvin ș.a., *L'époque contemporaine. II. La paix armée et la Grande Guerre (1871—1919)*, nouvelle édition, P.U.F., 1960, p. 176.

[46] P. Renouvin, *L'époque contemporaine*, II, p. 176.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Prezentîndu-se încheierea acordului din 1883 cu Austro-Ungaria și Germania [47], se subliniază că el a fost păstrat secret pentru a nu șoca (froisser) opinia publică, dată fiind situația românilor din Transilvania. De altfel, Renouvin subliniază că deja în vremea războaielor balcanice s-a produs o „evadare" a României din sistemul Triplei Alianțe [48]. Alegerea unei politici contrare aceleia urmărite de presiunile Vienei dovedește cu prisosință acest lucru. Faptul devine și mai evident atunci cînd, în 1913, Czernin a propus ca pentru angajarea României tratatul să devină public, fără să izbutească însă. Renouvin menționează în legătură cu aceasta, faptul că regele nu a ascuns că populația română este aproape pretutindeni ostilă Austro-Ungariei și că publicarea tratatului nu ar putea schimba cu nimic această stare de lucruri; în caz de război european, a declarat el, ar fi imposibil ca România să fie antrenată de partea monarhiei dualiste [49].

Avînd în vedere toate acestea, atitudinea României în timpul primului război mondial apare ușor explicabilă. De aceea, afirmația lui Droz că România, ca și Italia, ar fi rămas neutră doar datorită faptului că războiul a fost provocat de Puterile Centrale, excluzîndu-se astfel *casus foederis* [50], apare ca insuficientă. Dimpotrivă, analiza pe care o face Renouvin atît neutralității [51] cît și intrării României în război [52] este judicioasă. Cunoscutul istoric francez subliniază că, dacă în august 1914 regele a izbutit să împiedice intrarea României în război de partea Antantei, el nu ar fi putut păstra multă vreme această situație. Încercările frecvent menționate ale celor două grupări de state de a atrage România de partea lor nu se puteau solda cu succes decît pentru Antantă. „Condițiile în care se prezenta desăvîrșirea unității naționale — arată Renouvin — sînt suficiente pentru a fixa orientarea acestei politici române". Or, politica României trebuia să fie îndreptată în mod esențial spre unirea cu românii din Transilvania.

Aici trebuie să subliniem că desăvîrșirea unității naționale este menționată și ca un țel al acestora. Subliniindu-se faptul că cele peste trei milioane de români constituie majoritatea populației din Transilvania, istoricii francezi menționează în același timp și politica de deznaționalizare dusă de către guvernele maghiare. R. Schnerb, de exemplu, arată că politica de maghiarizare este cu mult anterioară anului 1867, dar că începînd de acum, Ungaria, principala beneficiară a dualismului [53], dispunînd de funcționari, utilizînd cazarma, presa, școala, clerul, falsificînd statisticile, a accentuat-o la maximum. Românii nu puteau să rămînă pasivi în fața acestei politici și, îndreptîndu-și privirile spre România [54], „centrul lor de atracție" [55], și-au afirmat revendicările lor naționale [56] — revendicări susținute cu atît mai multă hotărîre cu cît erau determinate de o dublă asuprire, națională și socială [57] —, contribuind astfel la lupta care avea să se termine prin destrămarea monarhiei austro-ungare. În această ordine de idei, ni s-au părut deosebit de interesante explicațiile pe care P. Renouvin le dă în legătură cu sfîrșitul monarhiei dualiste și ne permitem aici să dăm un citat mai întins:

---

[47] P. Renouvin, *Histoire des relations internationales*, t. VI, p. 251.
[48] *Ibidem*, p. 238.
[49] *Ibidem*, p. 251.
[50] J. Droz, *Histoire diplomatique de 1648 à 1919*, p. 527.
[51] P. Renouvin, *Histoire des relations internationales*, t. VI, p. 25—26.
[52] *Ibidem*, p. 46—48. Vezi și Idem, *La crise européenne et la première guerre mondiale*, P.U.F., 1963, p. 372—376.
[53] R. Schnerb, *Le XIXe siècle*, P.U.F., 1965 (Histoire générale des civilisations, t. VI), p. 276—279. El subliniază și faptul că, la fel ca în cazul altor popoare, românii au fost separați prin dualism, unii aparținînd Cisleithaniei, ceilalți Transleithaniei; *Ibidem*, p. 277.
[54] P. Renouvin, *Histoire des relations internationales*, t. VI, p. 13.
[55] P. Renouvin et J. B. Duroselle, *Introduction...*, p. 186.
[56] P. Renouvin, *La crise européenne et la Grande Guerre*, p. 651.
[57] P. Renouvin et J. B. Duroselle, *Introduction ..., p. 183.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„În această destrămare a Austro-Ungariei, mișcarea naționalităților este cea care a fost cauza profundă. Că nemulțumirea «minorităților» a sporit prin dificultățile economice, că revendicarea independenței nu a luat o alură revoluționară decît în momentul în care s-a precizat perspectiva unei înfrîngeri militare, este neîndoielnic. Dar ultima bătălie, cea care a determinat capitularea și a ruinat tratativele destinate să mențină o „Confederație dunăreană" a fost dată de trupe aflate în dezordine (ravagées) prin dezertări și demoralizate de spectrul dezastrului politic, de o armată din care o parte era ostilă existenței Austro-Ungariei și din care alta era obligată să constate că dubla monarhie era «intrată în lichidare». Poate, este adevărat, mișcarea națională n-ar fi ajuns, fără înfrîngerea de la Piave, decît la autonomie nu la independență dar această înfrîngere însăși a fost în mare măsură consecința revendicărilor naționale" [58]. În felul acesta, lui Renouvin îi apare clar că destrămarea Austro-Ungariei „a fost realizată prin voința popoarelor sau, cel puțin, prin voința șefilor lor politici" [59]. Evident, această din urmă idee comportă anumite discuții, mai ales că ea este contrazisă, într-o anumită măsură, de afirmațiile sale anterioare; dar aici merită atenție mai ales aprecierea asupra adevăratei importanțe a Conferinței de pace din 1919, care „nu a făcut nimic altceva decît să înregistreze rezultatele obținute" [60].

Este de aceea cu atît mai surprinzător că în unele lucrări se întîlnesc afirmații a căror inconsistență este evidentă. Astfel, J. Droz — care se declară totuși discipol al lui Renouvin — consideră că ceea ce a provocat în orice caz descompunerea imediată a Dublei Monarhii a fost răspunsul american din 21 octombrie 1918 la cererea de armistițiu a Austro-Ungariei, prin care Washingtonul făcea cunoscut Vienei că popoarele sînt cele care vor decide [61]. Surprinzător este că aici — ca și în alte lucrări — puternica luptă a românilor din Transilvania pentru unirea cu frații lor de peste munți este complet omisă, desăvîrșirea unității naționale fiind prezentată doar ca un rezultat al hotărîrilor diplomației europene [62]. Ea apare însă clar la M. Baumont, care subliniază că „națiunea română" din Transilvania este cea care, după declarația de separare de Ungaria din 18 octombrie, a hotărît, prin adunarea națională de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918, unirea cu România" [63].

Istoria României de după desăvîrșirea unității naționale, a unui stat mare, bogat, pe cale de consolidare, își găsește, după cum era și firesc, un spațiu mai important în lucrările analizate chiar dacă nu într-o egală măsură; fapt demn de relevat, de data aceasta situației interne i se acordă o mai mare atenție, mai ales în volumele respective din „Peuples et Civilisations" [64] și „Histoire générale des civilisations" [65].

În *La Faillite de la Paix* — lucrare devenită deja clasică — M. Baumont se oprește pe larg asupra situației social-economice a României de după primul război mondial. El insistă mai ales asupra faptului că reforma agrară devenise o necesitate datorită repartiției extrem de inegale a pămîntului și a consecințelor ei pe care le scosese în evidență încă răscoala din 1907, războiul contribuind și el la înrăutățirea condițiilor de viață ale maselor țărănești. Prezentînd diferitele etape care au dus la aplicarea ei, M. Baumont subliniază însă că, deși a slăbit considerabil marea proprietate, în condițiile în care a fost înfăptuită, reforma din 1921 nu a dus la

[58] P. Renouvin, *Histoire des relations internationales*, t. VII, p. 114—115.
[59] *Ibidem*, p. 114.
[60] *Ibidem*.
[61] J. Droz, *Histoire diplomatique de 1648 à 1919*, p. 563.
[62] Vezi, de exemplu, J. B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, p. 28.
[63] M. Baumont, *La Faillite de la Paix (1918—1939). I. De Réthondes à Stresa (1918—1935)*, 42 éd., Paris, P.U.F., 1960, p. 124.
[64] M. Baumont, La Failitte de la Paix, vol. I—II.
[65] M. Crouzet, *L'époque contemporaine. A la recherche d'une civilisation nouvelle*, 2e éd., Paris, P.U.F., 1957.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

suprimarea acesteia [66]. El vine astfel în contradicție cu M. Crouzet care consideră dimpotrivă că în România reforma a fost radicală, întrucît partidul de guvernămînt ar fi voit „să distrugă baza însăși a influenței adversarilor săi, sprijiniți pe proprietatea funciară" [67].

Și chestiunilor politice li se rezervă un spațiu destul de larg în cele două lucrări, mai ales în volumele redactate de M. Baumont. Cîteva din explicațiile date aici reține în mod deosebit atenția. Astfel, Baumont consideră că, în condițiile acordării votului universal, în situația partidelor intervine o nouă grupare a forțelor. Partidul conservator, pierzîndu-și rațiunea de a mai exista, locul său este luat de liberali, la care se constată o evidentă deplasare spre dreapta; la rîndul lor, aceștia sînt înlocuiți de partidul național-țărănesc. Este adevărat că nu se încearcă o plasare a celorlalte partide; dintre ele este menționat, în legătură și cu efervescența de după război, Partidul poporului. Cît despre P.C.R. el nu este amintit aici, după cum nu apare nici în alte lucrări; în una doar din ele se vorbește despre interzicerea lui [68]. În ceea ce privește instabilitatea guvernamentală, M. Baumont o explică prin faptul că puterea executivă păstrează prioritatea, cu toată constituția „à l'anglaise" din 1923 [69], parlamentul fiind dizolvat frecvent. De altfel, partidul, chemat la guvern, obține majoritatea în alegeri, mai ales în urma adoptării legii electorale din 1926 [70].

Demn de remarcat este faptul că prezentînd evenimentele politice, M. Baumont nu le rupe de contextul social-economic. Lucrul acesta este deosebit de pregnant și în prezentarea situației României din anii 1929—1933. Odată cu criza economică, arată istoricul francez, România a cunoscut și o criză politică. De altfel, el subliniază că, datorită condițiilor specifice, aici s-a manifestat și o puternică criză agricolă [71]. Un punct de vedere asemănător este acceptat și de M. Crouzet, ce-i drept pentru întreaga regiune central și sud-est europeană. El accentuează mai ales asupra faptului că situația țăranilor era disperată; greutatea impozitelor și a datoriilor devine zdrobitoare, mai cu seamă în momentul în care căderea prețurilor agricole îi pune în imposibilitate de a-și procura cele cîteva obiecte esențiale de la oraș. Crouzet vorbește despre „suprapopulația" rurală, dat fiind faptul că pentru majoritatea țăranilor pămîntul era insuficient, iar o mare parte a forței de muncă era subîntrebuințată. El amintește apoi situația grea a intelectualilor și muncitorilor, arătînd că acțiunile acestora din urmă sînt reprimate în mod brutal; în acest sens sînt citate luptele de la Lupeni din 1929 și cele de la Griviția din 1933. Istoricul francez subliniază consecințele pe care situația din anii crizei a avut-o asupra orientării claselor conducătoare: „Proprietarii funciari, oamenii de afaceri, guvernele reacționare, se înspăimîntă în fața acestui val sporind de mizerie și ură; ei nu văd ca soluție pentru a depăși dificultățile economice și tensiunea socială decît întărirea politicii lor conservatoare. Astfel se stabilesc dictaturile, dar ele rămîn puțin solide datorită importanței opoziției care rămîne viguroasă" [72].

Acordînd atenție istoriei interne a României între cele două războaie mondiale, istoricii francezi nu puteau, evident, neglija politica sa externă din această perioadă. Ei insistă îndeosebi asupra relațiilor cu țările vecine și cu marile puteri, oprindu-se în special asupra activității diplomaților români în cadrul Micii Înțelegeri și a raporturilor româno-germane.

În volumul consacrat relațiilor internaționale în anii 1914—1929, P. Renouvin subliniază că motivele care au dus la încheierea Micii Înțelegeri sînt logice și bine cunoscute. În schimb, inițiativele Franței față de această grupare merită o

---

[66] M. Baumont, *La Faillite de la Paix*, I, p. 123—127.

[67] M. Crouzet, *op. cit.*, p. 36—37. Crouzet consideră însă mai departe (p. 206) că reforma agrară n-a ameliorat situația țăranilor.

[68] *Ibidem*, p. 89.

[69] M. Baumont, *La faillite de la paix*, I, p. 125—127.

[70] *Ibidem*, p. 262—263.

[71] *Ibidem*, p. 440—441.

[72] M. Crouzet, *op. cit.*, p. 206—207.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

examinare critică. Pe baza analizei atitudinii Quai d'Orsay-ului din anii 1920—1921, el ajunge la concluzia că formarea Micii Înțelegeri a fost realizată de cele trei state contractante, care, într-o vreme cînd orientarea guvernului francez era încă nehotărîtă, și-au manifestat dorința comună de a împiedica o restaurare habsburgică și de a menține statutul teritorial stabilit la Trianon. Numai după această manifestare a vitalității sale, Mica Înțelegere a primit ajutorul Franței [73]. Acțiunea celor trei state s-a dovedit eficace; vitalitatea sistemului nu era însă bine asigurată. P. Renouvin observă — ca, de altfel, și J. B. Duroselle [74] — că, solidari în rezistența lor față de pretențiile maghiare, partenerii nu au luat angajamente mutuale mai largi. În ceea ce privește relațiile economice dintre cele trei state, tratativele întreprinse n-au izbutit decît să amelioreze traficul feroviar și să limiteze prohibițiile la import; Iugoslavia și România s-au opus la stabilirea unor tarife vamale preferențiale, care ar fi avantajat Cehoslovacia, mai dezvoltată din punct de vedere industrial. „Dezintegrarea" Micii Înțelegeri este evidentă în 1936 [75], fiind pusă în legătură și cu îndepărtarea lui Titulescu [76], „l'infatigable Titulesco" [77]. În felul acesta expansiunea germană în România era facilitată.

În această privință, P. Renouvin subliniază că un rol important l-a jucat și penetrația economică germană începînd din 1933, chiar dacă în primii ani ea nu este urmată de rezultatele politice [78]; ele aveau să devină evidente după München, eveniment în legătură cu care se arată că guvernul român a acceptat zborul forțelor aeriene ale U.R.S.S. spre Cehoslovacia prin spațiul nostru aerian [79]. Reușita politicii müncheneze a permis Germaniei să obțină supremația în bazinul dunărean; în legătură cu aceasta, sînt amintite atît rezultatele economice — „tratatul de comerț draconian" din 1939 [80] — cît și cele politice și militare, culminînd cu antrenarea ei în războiul antisovietic. Sînt menționate, de asemenea, implicațiile politice și teritoriale pe care le-au avut asupra țării noastre relațiile dintre marile puteri în preajma războiului.

În ceea ce privește prezentarea poziției în timpul celui de-al doilea război mondial, lucrările care se ocupă de această perioadă, nu o tratează întotdeauna în mod corespunzător. Două mai ales sînt observațiile pe care trebuie să le facem aici. Mai întîi, actul de la 23 August 1944 apare ca o simplă lovitură de stat, limitată la arestarea generalului Antonescu [81]; a prezenta însă lucrurile în felul acesta înseamnă a diminua complet rolul și importanța acestui act istoric, operă a poporului român, sub conducerea P.C.R., act a cărui însemnătate pentru desfășurarea evenimentelor militare din perioada războiului ca și pentru evoluția ulterioară a României a fost ades subliniată în străinătate — inclusiv în Franța — începînd chiar din zilele imediat următoare înfăptuirii sale. Apoi, participarea României la războiul împotriva Germaniei hitleriste nu este amintită măcar, deși contribuția țării noastre este remarcabilă [82]. În ceea ce privește dezvoltarea României după 1944 există în acele lucrări care se referă la această perioadă doar cîteva mențiuni care, de altfel, se referă în general la ansamblul țărilor socialiste.

Ne oprim aici cu aprecierile asupra modului în care apare România în lucrările de sinteză recent apărute în Franța. Evident, în rîndurile de față nu ne-am putut opri decît asupra aspectelor pe care le-am considerat mai importante, renunțînd la detaliile care ni s-au părut nesemnificative. Lectura lucrărilor analizate

---

[73] P. Renouvin, *op. cit.*, t. VII, p. 281—282.
[74] J. B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, p. 230.
[75] P. Renouvin, *op. cit.*, t. VIII, p. 99.
[76] J. B. Duroselle, *Histoire diplomatique...*, p. 214.
[77] M. Baumont, *La Faillite de la Paix*, II, p. 825
[78] P. Renouvin, *op. cit.*, t. VIII, p. 75.
[79] *Ibidem*, p. 132.
[80] M. Baumont, *La Faillite de la Paix*, II, p. 847.
[81] Duroselle, *Histoire diplomatique*, p. 425; Renouvin, *op. cit.*, VIII, p. 344.
[82] Vezi *La Roumanie pendant la deuxième guerre mondiale. Etudes*, București, 1964 (Bibliotheca Historica Romaniae, 2).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ne-a condus însă la anumite concluzii care rezultă, credem, cel puțin parțial, și din cele expuse mai sus.

O primă constatare care se impune este că spațiul, uneori destul de larg, acordat diferitelor evenimente sau fenomene, nu este întotdeauna direct proporțional cu însemnătatea lor în viața poporului român, istoricii francezi insistînd mai ales asupra acelora dintre ele în care se constată o apropiere a relațiilor franco-române. De altfel, acest spațiu este în concordanță și cu cel acordat în general orientului european, mult mai redus decît cel acordat Occidentului.

În ceea ce privește spațiul rezervat istoriei României, trebuie să mai subliniem că există o anumită inegalitate între diferitele lucrări. În vreme ce în unele volume din colecțiile „Peuples et Civilisations", „Clio", „Histoire générale des Civilisations", „Histoire des relations internationales", acest spațiu este mai larg, chiar dacă nu întotdeauna suficient, în altele — „Histoire universelle" (Encyclopédie de la Pléiade, „Nouvelle Clio" — nu întîlnim decît unele referiri, fugare și acestea uneori. Firește, numărul lor este legat și de volumul fiecărei lucrări; ni se pare totuși surprinzător ca într-un volum de aproape 700 de pagini consacrat secolului al XVIII-lea [83], românii să fie menționați abia de două ori. Fiecare istoric poate expune evenimentele din punctul său de vedere, inclusiv acela al considerării intereselor marilor puteri [84]; ne întrebăm totuși dacă această optică este de natură să prezinte lucrurile în lumina lor reală întrucît, procedînd astfel rolul factorului intern este sensibil diminuat. Chiar unul din cunoscuții istorici francezi, M. Reihard, sublinia recent [85], pericolul ca încercînd o prezentare generală cît mai sintetică, istoricul să insiste asupra unor state îndeosebi mari, neglijînd altele și în tendința de „unificare" a faptelor să le deformeze.

O altă constatare care se impune se referă la informațiile deținute de autorii menționați. O lucrare de genul celor analizate trebuie să reflecte nivelul atins de știința istorică în ansamblul ei. Or, trebuie să observăm că realizările istoriografiei române sînt utilizate într-o insuficientă măsură. Există chiar volume în bibliografia cărora nu este menționată nici o lucrare românească [86]; în altele sînt citate doar cîteva și nu întotdeauna corect [87]. Sînt neglijate mai ales lucrările apărute după 23 August 1944, deși tocmai acestea puteau să-i informeze pe istoricii francezi asupra stadiului cercetărilor privind istoria României. Faptul este cu atît mai surprinzător cu cît există unele volume din „Peuples et Civilisations" și „Clio" — colecții ale căror bibliografii sînt dintotdeauna apreciate — care, fără a fi scutite nici ele de unele deficiențe, citează destul de multe lucrări românești recente. De altfel, nu este întîmplător că tocmai în acele lucrări în care informațiile bibliografice privind România sînt mai numeroase și istoria ei este mai exact expusă.

Evident, aceste cîteva aprecieri nu urmăresc să știrbească din valoarea generală a lucrărilor la care ne-am referit; ele și-au propus doar ca, urmărind felul în care este prezentată aici istoria României, să reliefeze laturile pozitive ale acestei prezentări și, în același timp, să atragă atenția asupra unor lacune regretabile, a căror înlăturare ar fi de dorit.

---

[83] R. Mousnier et E. Labrousse, *Le XVIII-e siècle*, 673 p.

[84] V. de ex. J. Droz, *Histoire diplomatique de 1648 à 1919*, p. 1.

[85] Cf. „Annales historiques de la Révolution française", nr. 183—1966, p. 115.

[86] F. Pontéil, *op. cit.*; J. Droz, *Histoire diplomatique*; vol. V—VI din *Histoire générale des civilisations*.

[87] În Duroselle, *L'Europe de 1815 à nos jours*, p. 62, sînt menționate volumele 1—5 din *Istoria Românilor* a lui Iorga, deși acestea se opresc cu mult înainte de perioada la care se referă autorul.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DOCUMENTE MOLDOVENEȘTI DIN SECOLELE AL XV-LEA — AL XVII-LEA

DE

I. CAPROȘU

Editarea într-un corpus complet și sistematic a documentelor medievale românești de pînă la 1700 face ca depistarea și publicarea prealabilă în periodice a unor noi acte din această perioadă să capete o importanță deosebită. Pe lîngă faptul că prin această acțiune i se pun cercetătorului la îndemînă mai devreme izvoare inedite, munca de investigare a editorilor corpusului este, de asemenea, ușurată. Așa se explică, de altfel, atenția acordată în ultima vreme de periodicele de specialitate publicării de acte medievale inedite [1].

Pe această linie, publicăm în cele ce urmează un număr de 9 documente moldovenești inedite din secolele al XV-lea, al XVI-lea și al XVII-lea. Ele nu diferă, în caracteristicile lor fundamentale, de actele medievale cunoscute, dar aduc un spor de informații cu privire la fapte, locuri și persoane din această epocă. Cu excepția unui document de la Muzeul din Botoșani și a altuia de la Arhivele Statului Bacău, toate celelalte acte sînt de la Arhivele Statului din Iași. Deși cele din urmă provin dintr-un depozit documentar bine cunoscut și mereu investigat de cercetători, unele dintre ele au scăpat editorilor de documente de pînă acum.

Primul document, aparținînd cancelariei lui Ștefan cel Mare și cunoscut editorilor mai vechi de acte moldovenești doar din rezumate sau traduceri vechi [2], a fost editat, în traducere, în 1955 [3]. Publicăm acum pentru prima dată textul originalului slavon însoțit de o nouă traducere; cel de al doilea act e de la Petru Rareș, iar al patrulea provine de la Petru Șchiopul; alte două acte domnești (nr. 8 și nr. 9) au fost emise de Gaspar Grațiani și Alexandru Iliaș. Pe lîngă o mărturie boierească și o poruncă a lui Nestor Ureche mare vornic al Țării de Jos (nr. 7 și respectiv nr. 6), publicăm un foarte important document orășenesc din Hîrlău (nr. 5) și un nou document de limbă românească din secolul al XVI-lea (nr. 3).

Toate aceste documente aduc date noi despre satele Căuești (com. Șcheia, r. Negrești) și Hăvășești (nume schimbat în Zizinca [4], com. Deleni, r. Vaslui) (nr. 1),

[1] Vezi *Studii*, An. VI (1953), nr. 2, p. 215—216; VIII (1955), nr. 4, p. 103—113; X (1957), nr. 3, p. 207—211; XII (1959), nr. 3, p. 135—162 și nr. 6, p. 91—100; XIV (1961), nr. 1, p. 123—127 și nr. 6, p. 1503—1505; XV (1962), nr. 4, p. 897—917; XVII (1964), nr. 2, p. 335—362; XX (1967), nr. 1, p. 63—65; *Studii și materiale de istorie medie*, vol. V (1962), p. 583—639; *Romanoslavica*, vol. IV (1960), p. 327—342; V (1962), p. 151—155 și 157—162; VIII (1963), p. 425—441; X (1964), p. 447—456; XI (1965), p. 333—355.

[2] I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 122—123 (rezumat cu luna greșită: mai); M. Costăchescu, în *Buletinul Ion Neculce*, fasc. 5 (1925), p. 194, (trad. din 1704 noiembrie 4 cu data de zi greșită: 1 martie); M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare*, p. 214 (traducerea veche cu data: 10 martie); *Documente privind istoria României*, A., Moldova, XV, vol. II, p. 268, nr. 252 (apud M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare*).

[3] Gh. Ungureanu, *Documente inedite din perioada 1497—1760*, în „Studii și cercetări științifice", seria III (științe sociale), anul VI (1955), nr. 3—4, p. 169.

[4] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 123.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Scobinți (r. Hîrlău), (nr. 5), Domnești (com. Pufești, r. Adjud), (nr. 6), Cordăreni, (Cordărenii Vechi, com Cordăreni, r. Dorohoi), (nr. 7), Dobreni (r. Piatra Neamț), (nr. 8). Satele Stănișori (lîngă Pădureni, r. Panciu) (nr. 3), Goești și Zabulechi (?) de pe valea Bujorului (nr. 4) și Borcești (lîngă Drăgănești, r. Tîrgu Neamț), (nr. 9) sînt astăzi dispărute.

Publicăm aceste documente după normele stabilite de Secția de științe istorice a Academiei pentru editarea colecției *Documenta Romaniae Historica*[5] cu deosebirea de a fi marcat întregirile și orice intervenție a noastră în textul actului prin paranteze unghiulare (< >).

①

1497 (7005) martie 18, Vaslui. Ștefan cel Mare voievod întărește Anușcăi, fiica lui Oană Căui, și rudelor ei împărțeala satelor Hăoșești, pe Bîrlad, cu moară și Căuești, pe Rebricea, „unde au fost Leunteneștii".

† М<и>л<о>стїю Б<о>жїею, мы Стефан бо<є>код, г<ос>-п<о>д<а>рь земли Мwлдавскон. Знаменито чинимь ис сим нашим <листом>[6] вьсѣмь кто на н<ь> вьзрит или его чтоучи ѕслышит wжѕ тото истинїи Янѕшка, дwчка Оана Къѕа и паки дочци ѕи, Тѕдора и Мърина а дрѕгаа Мърина и пак дрѕгаа Тѕдора и Кръстина, и брат иХ, Еремїа, с<ъи> н<о>ве Тоадера Къѕа, жаловали есмы иХ wсобною нашею милостїю и дали и потвьрдили есми им ѕ нашеи земли, ѕ Молдавскон, иХ правѕю wтнину два села, єдно село на Брълад҃ѣ, на имѣ Хъwшещїи и съ млином ѕ Брълад҃ѣ, що ест тоѣ село пониже Липовеца и дрѕгоѣ село на Ребричи, на имѣ <К[6]>ъѕещїи, г҃де бъили Лѣѕнтенещи. Тоѣ късе книѕе писанноѣ да ест им wт нас ѕрик съ късѣм доХодом, али да ест тоѣ село що на Брълад҃ѣ и що ест пониже Липовеца, на имѣ Хъwшещїи и съ млинwм, що ѕ Бръладе, Янѕшки, дочци Оана Къѕи, а тото дрѕгоѣ село що на Ребричи, на имѣ Къѕещи, г҃де бъили Лѣѕнтенещи, да ест дочци Оанеи, Тѕдор<и> и Мърини и дрѕгои Мърини и пак дрѕгои Тѕдори и Кръстини и братѕ иХ, Еремїи, им и дѣтем иХ и ѕнѣчатwм иХ и прѣѕнѣчатом иХ и прѣцѕрѣтом иХ и късемѕ родѕ иХ <к>[7]то сѧ им изберет наиближнїи, непорѕшенно николиже на вѣки.

И Хотар тѣм книѕе писанним дкwм села да ест по старомѕ Хотарѕ кѣда из вѣка wжикали.

И на то ест кѣра нашеѣго г<о>с<по>д<ст>ка, книѕе писаннаѣго мы Стефана коекоди и кѣра прѣкъзлюбленнаѣго с<ъ>на г<о>с<по>д<ст>ка

[5] Vezi *Introducerea* la colecție în vol. I, B, Țara Românească.
[6] Omis în original.
[7] Loc rupt în original.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

мъı Богдана-Клада и вѣра боиръ наш<ихъ>: вѣра пана Дѣми, вѣра пана Болдора дворника, вѣра пана Хрѣмана, вѣра пана Щефѣла, вѣра пана Дѣма и пана Тоадера пръкълабове Хотинскїи, вѣра пана Еремїѧ Немецкоѓо, вѣра пана [пана] Чорторовскоѓо, вѣра пана Шанд<р>а Новоѓрадскоѓо, вѣра пана Клънъѕ спътарѣ, вѣра пана Исака вистерника, вѣра пана Дѣмша постелника, вѣра пана Моѓила чашника, вѣра пана Фрѣнтеш столника, вѣра пана Петрика комиса и вѣра вѣсѧхъ боиръ молдавскихъ, великихъ и малихъ.

Ѩ по нашем животѣ, кто бѫдет ѓ<о>сп<о>д<а>рь нашеи земли wт дѣтеи наш<ихъ> или wт нашеѓо рода или пак бѫд коѓо Б<оѓ>ъ изберет ѓ<о>сп<о>д<а>рем бъıти нашеи земли <Мwл>[8]давскои, тот бъı им непорѫшил наше<ѓо дѣанїѧ и потвѣржде>[9]нїѧ, али бъı им ѕ<ткрѣдил и>[9] вкрѣпил занѣже есмъı им да<ли и потв>[8]рѣдили за цѳ ест им правда wтнина

Ѩ на болшюю крѣпост и потвержденїе томѕ въсемѕ више речанномѕ, вѣлѣли <есми>[9] нашемѕ вѣрномѕ панѣ Тѫтѫлови логофетѣ писати и нашѕ печѣт привѣсити к семѕ листѣ нашемѕ.

Писал Шандрѳ Крѧжевич, ѕ Каслѧн, в<ъ>л<ѣ>то ×зе̄ м<ѳ>с<ѣ>ца м<а>рт<іѳ> нї̄

<Pe verso, următoarea însemnare:> Pe răzăşii moşiei Căueşti ce iaste despre apus de ţare Răbricii, pe părîu Căuiana, fiindcă în ispisocul acesta să întărescu şi Hăvăşăştii ,care din vechiu iaste a mănăstirii Dobrovăţul,, aducîndu-să, s-au întrebat de au stăpînit ei vreodată Hăvăşăştii şi de fac vreo pretenţie asupra Hăvăşăştilor ,însuş au arătat că nici au stăpînit Hăvăşăştii, nici au vreo pretenţie. Deci fiindcă ei şu Căueştii, ei vor şi stăpîni, iar pentru Hăvăşeşti vor rămîne în nelucrare căci numai spre a-ş<i> stăpîni Căueştii li s-au lăsat ispisocul acesta la mînile lor.

1821 februarie 19.

Dimitrie Sturza vel logofăt.

< Sub aceasta, altă însemnare, din prima jumătate a sec. al XIX-lea:> Hăoşăşti — Bîrlad; Căueşti.

Traducere.

+ Din mila lui Dumnezeu, noi Ştefan voievod, domn al ţării Moldovei. Facem cunoscut cu această <carte>[10] a noastră tuturor celor care o vor vedea sau o vor auzi citindu-se că pe această adevărată Anuşca, fiica lui Oană Căui şi de asemenea fetele ei, Tudora şi Mărina şi altă Mărina şi iarăşi altă Tudora şi Crîstina, şi fratele lor, Eremia, fiii lui Toader Căui, i-am miluit cu dosebita noastră milă şi le-am dat şi le-am întărit lor în ţara noastră, în Moldova, dreapta lor ocină, două

[8] Loc şters şi rupt în original.
[9] Rupt în original.
[10] Omis în original.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sate, un sat pe Bîrlad, anume Hăoșeștii și cu mori în Bîrlad, care sat este mai jos de Lipovăț, și alt sat pe Rebricea, anume Căuești, unde au fost Leunteneștii. Aceste toate mai sus scrise să le fie lor de la noi uric cu tot venitul, însă acest sat care este pe Bîrlad și care este mai jos de Lipoveț, anume Hăoșești și cu mori, care sînt pe Bîrlad, să fie Anușcăi, fata lui Oana Căui, iar celălalt sat, care este pe Rebricea anume Căuești, unde au fost Leunteneștii, să fie fetelor Oanei, Tudorei și Mărinei și altei Mărine și iarăși altei Tudore și Crîstinei și fratelui lor, Eremia, lor și copiilor lor și nepoților lor și strănepoților lor și răstrănepoților lor și întregului lor neam care li se va alege mai aproape, neclintit niciodată în veci.

Iar hotarul acelor mai sus scrise două sate să fie după vechiul hotar pe unde din veac au folosit.

Iar la aceasta este credința domniei noastre, a mai sus scrisului noi Ștefan voievod și credința preaiubitului fiu al domniei mele Bogdan-Vlad și credința boierilor noștri: credința panului Hărman, credința panului Ștefuł, credința panului Duma si a panului Toader pîrcălabi de Hotin, credința panului Eremia Nemțeanul credința panului [panului] Ciortorovschi, credința panului Șandru de Cetatea Nouă, credința panului Clănău spătar, credința panului Isac vistiernic, credința panului Dumșa postelnic, credința panului Mohilă ceașnic, credința panului Fruntеș stolnic, credința panului Petrică comis și credința tuturor boierilor noștri moldoveni, mari și mici.

Iar după viața noastră, cine va fi domn al țării noastre din copiii noștri sau din neamul nostru sau iarăși pe cine îl va alege Dumnezeu să fie domn al țării noastre Moldova, acela să nu le clintească dania și întărirea noastră, ci să le-o întărească și împuternicească, pentru că le-am dat și le-am întărit pentru că le este lor dreaptă ocină.

Iar pentru mai mare putere și întărire a tuturor acestor mai sus scrise, am poruncit credinciosului nostru pan Tăutul logofăt să scrie și să atîrne pecetea noastră la această carte a noastră.

A scris Șandru Cîrjevici, la Vaslui, în anul 7005 < 1497 > luna martie 18.

Arh. St. Iași, DCLIX/1.

Orig., pergament (27,5×44 cm), pecete atîrnată, ruptă în patru, cu legenda † Печатъ Їw Стефана воєвwда ґwсподар земли Мwлдавскои (+ Pecetea lui Io Ștefan voievod, domn al țării Moldovei).

O trad. rom. din sec. al XX-lea, *Ibidem*, DCXIX/2.

②

1546 (7054) iulie 7, Hîrlău. Petru Rareș voievod întărește lui Negrilă o parte de sat cumpărată cu 400 zloți tătărești de la Toader.

† Петръ воєвод<а Божїею>[11] м<и>л<ос>[11] т<їю, ґосп>[11] од<а>ръ земли Мwлдавско<и>.....[11] Неґрилѣ ча<ст>[12] Тоадерово колико сѣ исбере тґо част wт село wт нижнїи Тома.....[11] и кѹпил тотоу част село wт кише писаннаґо <То>[11]адера за четири ста злат татарс<кїХ> и з>[11]аплатил Неґрилѫ ѕси исполна тоти ѕ злат <ѕ р>[11]ѕки Тоадерѹ прѣд нами и прѫд нашим<и в>[11]оиаре.

Протож<е>, ин да сѣ не ѕмишлает прѫд сим листо<м н>[11]ашим.

---

[11] Loc rupt în original.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Иис ѕ Хрълшѫ, к<ъ> л<ѣ>то ×ѕнд їѕл<їѕ> ѕ д<ь>н<н>.

Traducere.

+ Petru voievod, din mila <lui Dumnezeu> [11], domn al țării Moldovei...[11], lui Negrilă, <partea> [12] lui Toader, cît se va alege partea lui din satul de mai jos de Toma...[11] și a cumpărat această parte de sat de la mai sus scrisul Toader pentru patru sute zloți tătărești. Și a plătit Negrilă deplin toți acești 400 zloți tătărești în mîinele lui Toader, înaintea noastră și înaintea boierilor noștri.

Pentru aceea, altul să nu se amestece înaintea acestei cărți a noastre.

Scris la Hîrlău în anul 7054 <1546> iulie 7 zile.

Arh. St. Iași, DCCXII/1.
Orig., hîrtie (14,8 × 21,5 cm), deteriorat, pecete aplicată, stricată.

③

1580 (7088) februarie 7. Popa Dumitru din Ionășești vinde lui Necula, fiul lui Crucean, un pămînt din satul Stănișori.

+ Eu, popa Dumitru ot Ionășești, făcut-am zapis al meu la mîna Neculei s <î> nă lui Crucean precum să se știe cu < m >[13] e-m vîndut al me direptă ocină și mo <șie>[14] un pămîntu în frunte în satu în Stănișori, cu tot vinitul, în silișteși în c <împ> [14] și în pădure din apa Siretului pînă în hotariul Zebrăuțului. Și plata mi-au făcut 9 ughi bani gata.

Și cîndu s-au făcut acesta tocmală au fost Tauca...[14] ot Ionășești și Nenea Bohodaiu și Nechita Frenți și Cozma brat Nec<hita>[14] și Ionașco Lațucu și Tudoru ot tam și Iosipu Precup ot Drăghicești <i>.

<Decl>[14] noi acești omeni buni văzîndu tocmală de bunăvoe și plătită deplinu făcut-am acesta zapis și ne-m pus și pecețile ca să fie de credințe.

+ L< ea>tu 7088 <1580> f<e> v|< ruarie > 7 d <i> n <i>
+ Eu popa Dumitru vînzetor < m.p. >.

Arh. St. Iași, DCCVI/28.
Fotocopie după orig. rom., șase amprente digitale.

④ 1584 [illegible]

< *1583 septembrie 1—1584 august 31* > 7092. Petru Șchiopul voievod împuternicește pe Constantin Leul vătav de aprozi să-și țină satele Goești și Zabulechi, de pe valea Bujorului, ținutul Fălciu.

---

[12] Rupt și șters în original; lectură nesigură.
[13] Omis în original.
[14] O porțiune din dreapta documentului n-a ieșit în fotografie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Suret de la răposatul Petru v<oie>voda.

Dat-am acest zapis dumisale slugii noastre Constandin Leul vătaf de aprozi, frate lui Vasileuți cluc<er>ot Săulești care să află la Prut, la aceasta să dă cu mari tării cu acest zapis al nostru să-și ții drepte ale sale moșii și ocini, mosia Goești și Zabulechi, ce sînt la ținu<tul>Falciiului, pe vale Bujorului, la care este și vad de moară cu amîndoa malurile, după hotarul vechiu cari le este din veacu și alti sati.

Și nimeni să nu îndrăznească a opri și a stăpîni piste carte noastră.

7092<1583—1584>

Г<ос>п<о>д<и>нъ рѣч<е>.

Stroici vel logof<ăt>a iscălit.

Вормистрь Мануила Хирже Молдавскоу <пи>[15] сар.

Tălmăcirea hrisovului răposatului Petru voevod. Iar<ă>și de Manuil Hárjău vahmitru, care și acesta s-au adeverit de noi.

.....[16] log<o>f<ă>t, 1771 avgust 9.

Arh. St. Iași, DCLXXXV/3.
Traducere.

⑤

1587 (7096) septembrie 15. Mărturia ureadnicului, șoltuzului și pîrgarilor de Hîrlău privind vînzarea către Ureche vornic de poartă a unor vii din țarina Scubinți.

† Сѣ оу<во>дѣ, Гриѓорїе Лвиѕл оурѣдник wт Хрълокѣ и Миклъѕui стар шолтѕз и к҃ї пржѓар wт Хрълокѣ. Ѻж<е>придошѣ прѣд нами и прѣд късѣми люді добрїи и старїи wт кѣраш Ѻне и Трифан wт Гор Свиннїи оу царин Скѳбинцїи и продали собо пракам отнина а киноѓрадобе что имают тамо оу царинѕ тал иѣким неприсилован за доброю волю єдин фалчѣ и пол киноѓрад радї за ѱ злат татарскїи. Та продал<и> Оурѣкки дворник wт портѕ ѓ<о>с<по>д<и>нѕ. Ино Оурѣкке дворник платил тїи пинѣѕѣ кѣси оу рѕк Ѻне и Трифан, брат ѥ<о>, ѱ злат, прѣд вѣсѣми нами.

И wт том, паки придет прѣд нами Мѣрика Миклкоѥ, прѣд вѣсѣм люді добри и старїи, за доброю волю, никим непонѳжден и продал свои правїи wтнинѕ, киноѓрадѣке что имаѣт оу тал царин Скѳбинцїи. Тал продал Оурѣкѣви дворник, тиж<е> два фалчи и пол радї за тисѣщ злат татарски.

[15] Rupt.

[16] Indescifrabil.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

И кѣстал сѣ Оуреке и платил тїи пинѣзи кѣси готовїи оу рѣк Марика Миклълкоѥ прѣд нами ; кѣси дал прѣд нами и прѣд людї добри и стари.

Ино ми видѣвѣхом доброю волѣ токмалъ и полно заплатили, таж<ѥ> ино ми написахмо къ катастихъ караш іако ест обичаю нами.

И над бо<л>[17]шіа крѣпостї и печѣт карош прилѵчихмо къ семѵ запис. Так да сѣ знаетъ.

К<ъ> л<ѣ>то ×ѕчѵѕ м<ѥсѣ>ца сен<темврїѥ> ѣї д<ѥ>нъ

<Pe verso filei a doua însemnare contemporană, de altă mînă :>
Ѵчиниті емѵ неписок и ѵрик.

Traducere.

+ Adică eu, Grigorie Lungul ureadnic din Hîrlău şi Miclăuş bătrînul şoltuz şi 12 pîrgari din Hîrlău. Iată au venit înaintea noastră şi înaintea tuturor oamenilor buni şi bătrîni din oraş One şi Trifan de la Dealul Porcului din ţarina Scubinţi şi au vîndut ocina lor dreaptă, o vie ce au avut acolo la acea ţarină, neasupriţi de nimeni, de bunăvoia lor, o falce şi jumătate de vie pentru 700 zloţi tătăreşti. Aceea au vîndut-o lui Ureche vornic de la poarta domnului. Deci Ureche vornic a plătit toţi acei bani în mîna lui One şi Trifan, fratele său, 700 zloţi, înaintea noastră a tuturor.

Şi pentru aceasta, iarăşi a venit înaintea noastră Mărica Miculcoaia, înaintea tuturor oamenilor buni şi bătrîni, de bunăvoia ei, nesilită de nimeni şi a vîndut ocina sa dreaptă, viile ce le are în acea ţarină Scubinţi. Aceea a vîndut-o lui Ureche vornic, de asemenea două fălci şi jumătate pentru o mie de zloţi tătăreşti. Şi s-a sculat Ureche şi a plătit toţi acei bani gata în mîna Maricăi Miculcoaia, înaintea noastră ; i-a dat toţi înaintea noastră şi înaintea oamenilor buni şi bătrîni.

Deci noi, văzînd tocmeala de bunăvoie şi plată deplină şi noi deci le-am scris în cataslihul oraşului, cum este obiceiul la noi.

Şi spre mai mare tărie şi pecetea oraşului am pus la acest zapis. Aşa să se ştie. În anul 7096 < 1587 > septembrie 15 zile.

<Pe verso filei a doua, însemnare contemporană de altă mînă :> Faceţi-le ispisoc şi uric.

Arh. St. Iaşi, DCCXLII/4.
Orig., hîrtie (32,5×21,5 cm), pecete aplicată, căzută.

⑥

<*1596 martie 28—1611 aprilie 22*>. Ureche mare vornic al Ţării de Jos scrie lui Toader din Domneşti să aleagă partea lui Ciocan din Domneşti şi s-o dea lui Dzamă.

[17] Omis în original.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

† Пан Ѳрѣкѣ великы дворник Долнѣи Земле пишем с<ы>нѫ наш Тоадер wт Домнѣ<щи>.[18,19] Deacă vei vedea cartea noastră iar tu să alegi partea lui Ciocan den D<omnești>[18] pre unde să află şe să o dai în mînule lui Dzamă pentru ce-i e<ste cumpă>[18] rătură şe <а>[20] re şe zapis pre-aceea cumpărătură.

За тои пишем и<нак>[20] не вчините.[21]

Arh. St. Iaşi, DCCVI/28.
Fotocopie după orig. românesc, pecete aplicată.
Datat după Ureche mare vornic al Ţării de Jos.

⑦

1598 (7106) martie 3. Mărturia unor mari boieri privind dăruirea de către Magdalena, soţia lui Neagoe cel bătrîn pîrcălab de Hotin, a unei părţi din satul Cordăreni, cu case, mori, heleşteu, sladniţă şi povarne, fiicei sale, Tudora, şi nepotului ei, Toader.

<Из Ѥеорѓіе>[22].....[23] пръкълаб Хотинскїи и Тоадер Моѓила и пан.....[23] Толочко вел сълужѣр и пан Ѓ<ео>[22]рѓіе.....к.....[23] и ѓ<о>сп<о>ж<д>[23]и .....[23]<како прїиде>[22] прѣд нами книѓинѣ Маѓд<алина жен>[22]ѫ покоиная<о> Нѣѓом стараѓ<о> пръкалаба Хотїинскоѓ<о> вакѫпѣ джюра св<оеѓо>[22] Тѫдора и свои wнѫк Тоадер, с<ъ>нъ Сwл мїи и дала и<м>[24] своею доброю волею w кромѣ иншиХ дѣтї своиХ и wн<ѫ>[23]ков и дала [и] третиа част еѓо васеѓ<о> села Кордърѣ<ни>[24] и съ домоке старїи что сѫт подли каменои ц<ѫ>рк<о>ве и съ млин и съ став и съ сладникѫ и съ повадни и съ въсѣкми комать ѫ тиа прѣд речѣниа част села и съ въсем доХодом что ест тамо. Ѩ иншїи села и виноѓрадї и циѓани да бъдет им на три части дѣтем Дѫмитровим Нѣѓое и дъцири еї [и] Тѫдорко[25] и дѣтем джюри еї Соломїе. Ѩ тиа виш<е> речѣнѫ третиа част села Кордърѣнии съ домове и съ васем доХодом еи, а инїи wт монХ wнѫкове да не имают сѣ ѫмѣшт а ни разорит сїе мое даанїе.

---

[18] O porţiune din partea dreaptă a documentului nu a ieşit în fotografie.
[19] + Pan Ureche mare vornic al Ţării de Jos scriem fiului nostru Toader din Domne <şti>.
[20] Şters în fotografie.
[21] Pentru aceea scriem şi altfel să nu faci.
[22] Loc rupt în original; întregit după trad. din sec. al XVIII-lea.
[23] Loc rupt în original.
[24] Omis în original.
[25] Corectat din и кнѫкове.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Й кто с<ѧ> покѹсит разорити, а wн да ѣст проклѣт и трѣклѣт wт г<оспод>а Б<ог>а сътворшаг<о> н<ѣ>бо и землѣ и wт кѣсѣХ с<кѣ>-т<и>Х w<тъ>цъ.

Й мы, такождѣрѣ, видѣвше ѥи доброволное даніѥ и съ проклѣтіѥм, а ми, такождѣрѣ, сътворихѡм им съи запис да бѫдет им wтнина. И ни да с<ѧ> не ѕмншаѥт на вѣкї.

И на болшіѧ вѣрѣніѥ, прил<о>жихѡм и свои печат къ семѹ записѹ нашемѹ.[26]

Traducere.

<Eu Gheorghie>[27] .....[28] pîrcălab de Hotin şi Toader Moghila şi pan .....[28] Tolocico mare sulger şi pan G<heo>rghie...[27] doamnei...,... mărturisim precum a venit înaintea noastră cneaghina Măgd <ălina>[27], soţia răposatului Neagoe cel bătrîn pîrcălab de Hotin, împreună cu fiica sa Tudora şi nepotul ei, Toader, fiul Solomiei, şi le-a dat lor înaintea noastră, de bunăvoia ei, pe lîngă alţi copii ai săi şi nepoţi, şi le-a dat şi a treia parte a ei din tot satul Cordăreni şi cu case vechi ce sînt lîngă biserica de piatră şi cu mori şi cu heleşteu şi cu sladniţă şi cu povarne şi cu toate bucatele de la acea mai înainte spusă parte de sat şi cu tot venitul care este acolo. Iar alte sate şi vii şi ţigani să le fie în trei părţi copiilor lui Dumitru Neagoe şi fiicelor ei, Tudora, şi copiilor fiicei ei, Solomia. Iar la acea mai sus spusă a treia parte din Cordăreni cu case şi cu tot venitul ei, alţii dintre nepoţii mei să nu se amestece, nici să strice această danie a mea.

Iar cine va îndrăzni să strice, acela să fie blestemat şi de trei ori blestemat de domnul Dumnezeu, făcătorul cerului şi al pămîntului şi de toţi sfinţii părinţi.

Iar noi, de asemenea, văzînd dania sa de bunăvoie şi cu blestem, noi, de asemenea, le-am făcut acest zapis ca să le fie ocină. Şi altul să nu se amestece în veci.

Şi pentru mai mare credinţă, ne-am pus şi peceţile la acest zapis al nostru. Iar după viaţa noastră.....[29].

Muzeul Botoşani, Inv. nr. 3.

Orig., hîrtie (33×18,9 cm).

Cu o trad. din sec. al XVIII-lea, la începutul şi sfîrşitul căreia este menţionată data documentului: 7106 <1598> martie 3.

⑧

1620 (7128) aprilie 6. Gaşpar Gratiani voievod întăreşte lui Andreica, Gavril şi rudelor lor satul Dobreni, pe Almaş, ţinutul Neamţ.

---

[26] Lipit pe o foaie de hîrtie, documentul nu mai poate fi citit pe verso. În traducerea din secolul al XVIII-lea, sfîrşitul documentului este redat astfel: „... de s-ar afla nescaiva zapisă de altă tocmală, la alţi nepoţi a mei, să nu să crează niciodată în veci.

7106 < 1598 > mart < ie > 3".

[27] Loc rupt în original; întregit după trad. din secolul al XVIII-lea.

[28] Loc rupt în orig.

[29] Vezi nota 26.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

+Ioan Gașpar voevod, cu mila lui Dumnezeu, domnu țării Moldovii. Precum au venit înaintea noastră și înaintia a tuturor boierilor noștri slugile noastre Andreica și cu fratel <e> lui, cu Gavril, feciorii Zaharii și alt niam, Ana, fata Fătului, și alte niamuri a lor, Ionașco cu frate-său Andriian și sora lor, Safta, feciorii Alecsii, și altă rudă a lor, Dochie, fata lui Toader, și s-au jeluit noao cu mare jalobă și cu mari mărturii și cu oameni buni bătrîni și cu ocolaș și megieș și cu boieri din curtea domniască ,zicînd aciste, cum că dirésă ce-au avut ei de la moșii și părinții lor, de la Alixandru voevod cel Bătrîn, care acea moșie iaste la ținutul Neamțului, pe Almaș, satul Dobrenii, ce iaste cu vaduri de moară în apa Almașului, acelé dres <e> au dat samă că le-au luat cu pradă cînd au venit ungurii cu Bétlian Gab <o>[30] **ră** craiul Ardialului agiutor turcilor și cu multe oști și au prădat toată țara noastră și multă răutate au făcut.

Direpț acéia și domnie mea și cu tot sfatu nostru și al boiarilor noștri, dacă am văzut jaloba lor și cu mari mărturii și cu oameni buni și cu înpregiuraș și megieș ai lor și cu boer <i> din curtea domnii méle, iată și noi am crezut. Pentru-acéia și de la domnia mé li-am dat lor această scrisoar <e> cu întăritură ca s <ă> stăpînească direpte ocine și moșii a lor și uric cu tot venitul. Și alții ca s <ă> nu să amestece.

V <ă> let 7128 < 1620 > ap < rilie > 6.

Arh. St. Bacău, Documente, XLIII/57.
Copie din sec. al XVIII-lea.

⑨

1621 (7129) mai 30. Alexandru Iliaș voievod împuternicește pe Crîstea aprod și fratele său Toader din Borcești să-și stăpînească ocina lor din Borcești.

† Ѡ Ѧлеѯандръ Ї҆лиашъ воєвода, Б<о>жїю м<и>л<о>стїю, г҆<о>спо>д<а>рь земли Молдавскон. Дали есми сес лист г҆<о>сп<о>д-<ст>в<а> ми слѫгѣ наши Крѣстѣ ап <род> wт Борчещи и брат е҆го Тоадєр wт там[31] spre acéei ca să hie tari și putérnici cu cartea domnii méle a ținea și a-ș apăra ale sale drépte ocini și moșie din sat din Borcești și din vatra satului și din pomi și din curături pre unde le spun și uricele și d [32] eresele lor ca să nu aibă a-i trece Crîstea comișelul în partea Crîstei aprodului den Borcești. Iar cui va părea cu < strîm > [32] bul ca să vie de față < înain > [32] tea domnii méle și să-ș <i> aduc <ă> și drésele înnaintea domnii méle. Н <нак не ѕмниш а >[32] нт.

---

[30] Omis în copie.

[31] + Io Alexandru Iliaș voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al țării Moldovei. Am dat această carte a domniei mele slugii noastre Crîstea ap < rod > din Borcești și fratelui său Toader de acolo.

[32] Loc rupt în original.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Л<ѣ>т<о> ×зркѳ маї л.
† Г<о>сп<о>д<н>нѫ
† Тѫѕтѫл логѡфѣ<ѣ>т ѕч<н>.
† Їѡн <пнсал>.[33]

Arh. St. Iași; DCLXXXV/19 bis.

Orig., hîrtie (12,5 × 19 cm), pecete țimbrată, cu legenda: Їѡ Ѳлеѯандрѫ Нлїѫш воєводѫ, г<о>сп<о>д<а>рь земли [Мол<давскои>.

(Io Alexandru Iliaș voievod, domn al țării Moldovei).

[33] Altul să nu se amestece.
Anul 7129 < 1621 > mai 30.
+ Domnul a spus.
+ Tăutul logofăt a învățat.
+ Ion ⁻ a scris >

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

STUDENȚI TRANSILVĂNENI CĂTRE MIHAIL KOGĂLNICEANU (O SCRISOARE INEDITĂ DIN 1860) [1]

DE

M. ȘEMNA

Înființarea Universității din Iași, eveniment de excepțională importanță în viața culturală a României, a fost salutată cu bucurie de către toți oamenii iubitori de progres, atît în cadrul statului național creat după unirea Țărilor române, cît și peste hotare.

Se știe că, în țară, înființarea Universității a provocat un mare entuziasm popular. Unele publicații contemporane consemnau că la Iași și în alte orașe „se făceau plimbări cu muzică și torțe" [2].

Un ecou puternic l-a avut acest eveniment și în Transilvania. La Brașov, la un banchet organizat în onoarea Universității ieșene, chiar în ziua cînd avea loc solemnitatea inaugurării, s-a toastat pentru prosperitatea înaltului institut de cultură și pentru domnitor [3], iar „Gazeta Transilvaniei" aprecia fondarea acestui institut de învățămînt superior ca „un eveniment care face epocă în istoria românismului", o „de mult dorită bucurie la care are dreptul să participe fiecare român" [4].

Pe această linie se înscrie și acțiunea unui grup de 37 de tineri români [5] aflați la studii în Viena, care într-o scrisoare adresată la 26 octombrie 1860 lui Mihail Kogălniceanu, pe atunci ministru al instrucțiunii, își exprimă sentimentele lor de bucurie felicitînd pe inițiatorii înființării Universității, pe studenți și întregul popor român. Deși scrisoarea n-a putut fi expediată [6], ea prezintă o deosebită importanță, întrucît din conținutul ei se desprinde ecoul pe care l-a avut acest eveniment în rîndul tineretului studios din provinciile stăpînite de habsburgi.

Făcînd o incursiune în istorie, semnatarii scrisorii scot în evidență originea daco-romană a poporului român, dragostea lui de cultură și își manifestă convingerea că el este vrednic să ocupe un loc de frunte între popoarele Europei. Ei arată că invazia popoarelor migratoare, atacurile unor dușmani puternici, intri-

---

[1] Scrisoarea se află în Biblioteca orașului Sibiu, Fond manuscrise, cutia XII. O fotocopie a acestei scrisori, trimisă de prof. Mesrobeanu din Sibiu, se află în Muzeul Universității „Al. I. Cuza" din Iași.

[2] „Ateneul român", 4 noiembrie, 1860, p. 65.

[3] „Monitorul oficial al Moldovei", 4 noiembrie, 1860, p. 111.

[4] „Gazeta Transilvaniei" nr. 52, din 11 noiembrie 1860, p. 217.

[5] Majoritatea semnatarilor scrisorii sînt din Transilvania. Ioan Cavaler de Zotta și Alexandru Popovici sînt din Bucovina; Cf. Ion G. Sbierea *Familia Sbiera după tradițiune și istorie*, Cernăuți, 1899, p. 140.

[6] Vezi adnotarea de la sfîrșitul scrisorii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

gile diplomatice, lipsa de unire dintre principi şi războaiele dintre aceştia au împiedicat în trecut dezvoltarea materială şi culturală a poporului român, i-au pus în primejdie însăşi existenţa. Autorii scrisorii dovedesc, între altele, o înţelegere justă în ce priveşte legătura care există între dezvoltarea ştiinţelor, a culturii în genere şi progresul şi creşterea bunei stări materiale, afirmînd, pe bună dreptate, că cu cît un popor este mai cult, cu cît ştiinţa pe care se bazează este mai avansată, cu atît nivelul lui de trai este mai ridicat. Fără să subaprecieze importanţa culturii altor popoare care, după părerea lor, trebuie adaptată la specificul naţional, ei acordă prioritate culturii naţionale care „sê se adape din funtanele sale proprie". Ei ridică astfel problema specificului naţional al culturii care, după cum se ştie, şi-a dobîndit un loc distinct în mişcarea patriotică de trezire a conştiinţei şi demnităţii naţionale.

Pornind de la aceste convingeri, autorii scrisorii sînt de părere că instituţiile culturale au un rol deosebit de important în propăşirea unui popor şi că Universitatea din Iaşi, cea dintîi universitate românească, are menirea să contribuie la dezvoltarea ştiinţei şi literaturii, să dea ţării specialişti în toate domeniile de activitate, să ridice prestigiul ţării şi al tuturor românilor.

Scrisoarea[7] constituie o dovadă a interesului cu care tinerii intelectuali români, aflaţi la studii în Viena, urmăreau evenimentele politice şi culturale din România, reprezintă un document privind simţămintele ce le nutreau atît faţă de bucuriile cît şi faţă de durerile încercate de poporul român. Ea atestă dragostea lor fierbinte faţă de patrie şi exprimă încrederea nestrămutată în viitorul ei luminos.

Dăm mai jos cuprinsul acestei scrisori:

ESCELINTIA!

INAUGURAREA UNIVERSITAŢII DIN IAŞI ni-a împlutu inima de bucuria vediendu in aceea renvierea natiunalităţii romane.

Nici unu poporu nu s-a castigatu esistentia natiunàla fara sciintia; nici unu poporu nu s'a intaritu in viétia politica fara simtiu de natiunalitate si propasire in sciintia. Sciintiele suntu medilócele mai putinte pentru cultura generala si bunastarea materiala; şi fara acesti doi faptori poporulu nu pote propasi, nu-si póte fundá unu viitoriu mai frumosu nici pretiui trecutulu gloriosu.

Cultura generala face pe poporu se-si iubésca patria, — se-si stimeze natiunea si se-si pretiuésca religiunea, să se sacrifice pentru acestea ca să fia consideratu in fétia lumei de u'natiune brava!

Poporulu romanu nu e mai multu unu poporu fara viétia natiunala, — astadi e u'natiune in Europa. Natiunea romana trebuie se-si cuprinda o pusetiune démna intre natiunile culte ale Europei — si la pusetiunea acésta póte ajunge mai alesu prin sciintie iéra la acestea prin radicarea instituteloru de cultura.

Celu mai de frunte institutu la u' natiune e Universitatea; — nici să se póte cugetà u' natiune culta fara acésta. Romanlu astadi cu ochiu lacramandi si inima plina de bucuria spune Europei ca a ajunsu se aiba ce a doritu de seculi.

Si pentru ce n'a pututu se aiba mai de multu? Au dóra nu i-au plăcutu sciintiele? Au dóra nu a fostu demnu de alta viétia mai glóriósa? — Istoria romanimei ne da la acestea respunsuri chiare.

După colonisarea Romaniloru in Dacia poporulu celu mai cultu in acésta parte a Orientului erau Romanii; atatea monuminte si atatea date istorice suntu marturi autentici. — Invasiunea barbariloru si luptele neincetate cu acestia nu numai că-i impedecara de la sciintie si arte, ma'i si infransera si adesoori supusera, pentru ca se-i sterpésca cu totii. Romanulu insa n'a peritu — apa trece petrile remanu —, dar si-a perdutu patria sa propria si mare. Constalatiunile politice,

[7] Scrisoarea, care abundă în latinisme caracteristice epocii respective, este redată în întregime păstrîndu-se ortografia originală.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

intrigele diplomatice si fortia celoru mai tari, au aruncatu curse romanimei, ca se fia pururea debila. Nici nu putea se fia tare candu principii romani purtau resbele intre sine in locu ca se se unésca, nici nu putea se nu fie debila candu principii straini i-au vindutu patria, — i-au nedusitu natiunalitatea, i-au demoralisatu religiunea, i-au denegatu cultura si i-au telheritu avutia!!

Si óre intre asia impregiurari ce putea se faca seraca Românime? De nu ar fi crediutu în D-dieu, trebuia se despere si se abdica chiaru si de viétia sa fisica, carea intocma era periclitata ca tóte drepturile ei istorice si politice.

Insa lauda lui D-dieu ca nu a lasat'o ca se ajunge la cele din urma la minutulu de mórte. D-dieu a vrutu numai sé cerce pe fiica sa pe carea intru atata o iubesce, — Si cercandu credintia ei cea adeverata a aflató démna de o viétia mai frumósa si de unu viitoriu mai mare — si i-a redatu medilòcele esistentiei politice.

Se fia dara glorificatu si prémaritu in eternu numele lui la tóte semintiile pamentului caci a deschisu pentru Romanime o epoca noua timpulu renvierii ei. Astadi nu póte fi unu romanu carele se nu-si iubésca natiunea si patria ce a eredit'o dela stramosi — carele sa nu se unésca si sacrifice pentru viitoriulu loru; deci dara, —

Considerandú că Universitatea e institutulu celu mai salutariu pentru cultura prin carea natiunea romana propasiesce in sciintia si literatura;

Considerandu că junii romani numai in patria potu capeta o crescere mai innalta natiunala si aci mai usioru se potu immulti si perfectiuná pentru tóte carierile sotietatii;

Considerandu că in acestú modu se concintra puterile natiunei, ca sé se întarésca in caractrulu natiunalu, si asia sé se razime pe sîne însusi caci precum dice Blesfon despre romani — „Tóta natiunea trebuia sé se adape din funtanele sale proprie, — opiunile altoru natiuni numai sé le cunósca, ca se proiepteze asemenea éra nu egale, respeptive, acele ce convinu caractrului natiunalu". — Si in fine,

Considerandu ca Universitatea face unu nume frumosu si maretiu Romanimii intrege,

Noi junii Romane studiosi la Universitatea si alte institute din Viena venimu a dechiará bucuria nóstra catra innaltulu ministeriu de invetiamentu carele suptu gloriósa Domnire a Mariei Sale Domnului ALECSANDRU IONU I pótu se produca o epoca noua; — venimu a spune reverintia nóstra tuturoru bravilor barbati, carii au staruitu pentu infiintiarea Universitatii; — venimu a dice gratularea nóstra catra toti tinerii acela, carii suntu fericiti a ajunge candva de cei mai vechi auditori ai ei; — si in fine venimu a descrie bucuria nóstra si catra totu poporulu romanu de dincolo de Carpati.

Recomendandu-ne simtieminteloru gratióse si binevointiei, remanemu Ai Escelintiei Tale.

Viena 26 octombrie 1860

Multu stimatori
Alisandru Mocioni
Zeno Mocioni
Victoriŭ Mocioni
Eugeniu Mocioni
Alesandru Bolian
Gregoriu Seleusianu
Stefanu Muresianu
Ioane Ardeleanu
Ioane Nichita
Ioane Barbu
Alesiu Longinu
Iustin Poganu
Nicolau Solomonu
Ioanne Arseniu
Augustin Ansalu
Iosefu Bejianu
Stefanu Biltin
Mihai Gianu
Stefanu D. Popp
Ioane Moldovanu
Ioane de Roman
Iordanu de Alessiu
Demetriu de Jaragau
Georgie de Vladarean
Ioane de Ratiu
Ioane Opreanu
Nicolae Popescu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

At. M. Marienescu
Iosif de Galeanŭ
Vasilie de Glodariu
Ioane de Cetaţianu
Ioane de Papiu
Ionu Ionasiu
Leontiu de Simenescu
Ioane cavaleriu de Zotta
Alexandru Poppovitu
Ioane Bobu

Adresa: Escelinţiei Sale Domnului Ministru presiedinte Mihaiu Cogălniceanu.

A junimii romane studiosa din Viena[8]. Spre a bineventa inaugurarea Universităţii romane din Iassi.

Betrînii din Vienna au dat sfat că pentru conţinut şi în numele junimii se nu se trămită[9].

At. Marienescu

[8] „A junimii... Viena". tăiat cu o linie în original.
[9] De la „Betrânii" pînă la „trămită", adnotarea lui At. Marienescu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

GEORGIOS SPHRANTZES, *Memorii (1401—1477).* În anexă *Pseudo-Sphrantzes: Macarie Melissenos, Cronica (1258—1481)*, ediție critică de Vasile Grecu, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966, XVII + 618 p. + 7 fotocopii.

Prețioasa colecție „Scriptores byzantini" s-a îmbogățit recent cu al cincilea volum prin editarea de către cunoscutul bizantinolog român Vasile Grecu a operei lui Sphrantzes, completată de cea a falsificatorului său, Macarie Melissenos.

Cronica lui Sphrantzes — intitulată de editor *Memorii* — cuprinde relatarea unor evenimente din anii 1401—1477 din istoria Imperiului bizantin. Falsificatul lui Melissenos conține istorisirea unor fapte din anii 1258—1481 din istoria bizantinilor, a turcilor sau a altor popoare. Ambele sînt redactate în limba greacă.

Multă vreme falsificatul lui Macarie Melissenos, mitropolit de Monemvasia, a fost considerat ca fiind scrierea lui Sphrantzes, cunoscînd din această cauză și o intensă circulație cu titlul *Chronicon Maius*, în timp ce lucrarea autentică a lui Sphrantzes, denumită *Chronicon Minus*, a fost ignorată aproape complet. Aceasta este, de altfel, și cauza pentru care lucrarea *Memorii* a fost editată o singură dată, iar falsificatul mitropolitului de Monemvasia a cunoscut mai multe ediții.

Ediția critică a lui Vasile Grecu este prima care face delimitarea precisă între scrierea autentică a lui Sphrantzes și cea falsificată.

Preocuparea principală a editorului a constituit-o stabilirea textului lucrării autentice a lui Sphrantzes. În acest scop, Vasile Grecu a folosit, în fotocopii foarte bune, toate manuscrisele cunoscute care redau memoriile lui Sphrantzes: codicele vatican *Ottobonianus Graecus* 260 din secolul al XVI-lea, codicele *Taurinensis 246*, codicele *Vallicellianus CLXXII*, ambele din secolul al XVII-lea și, în sfîrșit, codicele *Barberinianus Graecus 175 și 176*, copii ale codicelui *Vallicellianus*. Pentru cronica lui Macarie Melissenos, în ciuda mulțimii manuscriselor existente, avînd în vedere că este vorba de un falsificat, Vasile Grecu a folosit doar două manuscrise considerate ca fiind cele mai apropiate de arhetipul falsificatului: codicele *Ambrosianus P 123 sup.* și codicele *Taurinensis B II 20*. Este absolut neîndoielnic că editorul a trebuit să depună o muncă intensă și extrem de migăloasă de colaționare pentru a stabili cu cît mai multă exactitate textul original al ambelor cronici. Deosebirile dintre diferite manuscrise și chiar micile inadvertențe au fost notate cu deosebită grijă în subsolul volumului.

Editarea acestei lucrări pe baza manuscriselor, ca și redarea textului grecesc însoțit de o traducere românească clară, oferă medieviștilor un izvor însemnat prezentat în condiții optime din toate punctele de vedere.

Prezenta ediție cuprinde o scurtă prefață (p. IV), introducere (p. VI—XVII), indicații de sigle (p. XVIII), textul grecesc însoțit de traducerea românească a lucrării *Memorii* a lui Sphrantzes (p. 1—147), a *Cronicii* lui Melissenos (p. 150—591), 7 fotocopii din diferite manuscrise, indicele de nume al textului grecesc (p. 593—604) și al textului românesc (p. 605—616).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

In introducere, Vasile Grecu se ocupă de biografia și numele lui Sphrantzes, de conținutul memoriilor și a cronicii lui Melissenos, de valoarea lor literară și istorică și de însemnătatea lor pentru istoria țării noastre, precum și de edițiile și manuscrisele acestor lucrări.

Astfel, aflăm că Sphrantzes s-a născut la 30 august 1401 într-o importantă familie nobiliară bizantină, apropiată de palatul imperial. Această situație, precum și prietenia sa cu despotul Constantin, viitorul împărat al Bizanțului, i-au dat posibilitatea să intre de timpuriu în slujba împăratului Manuil al II-lea Paleologul. Deosebitele sale calități de sfetnic și diplomat l-au determinat și pe următorul împărat din casa Paleologilor, Ioan al VIII-lea, să-l păstreze în slujba sa. Însă pentru scurt timp, deoarece la stăruința sa și a vechiului său prieten, despotul Constantin, Sphrantzes trece în slujba despotului, pe care-l va sluji cu devotament pînă la moartea acestuia în timpul cuceririi Constantinopolului (1453). Din însărcinarea lui îndeplinește numeroase misiuni importante, deseori destul de dificile, mai ales datorită intrigilor de palat, pe care însă le rezolvă cu multă iscusință. După căderea Constantinopolului viața lui Sphrantzes devine plină de suferințe, ceea ce-l determină în 1468 să îmbrace rasa monahală.

Viața sbuciumată a acestui mare demnitar care a cunoscut satisfacții și măriri din cele mai înalte, dar și decepții, suferințe și lipsuri se încheie, probabil, în 1477, în chilia sărăcăcioasă a unei mănăstiri. Se pare că în acești ultimi ani ai existenței sale și-a adunat el însemnările într-o carte, așa cum ne este cunoscută acuma.

Falsificatul mitropolitului de Monemvasia, Macarie Melissenos, a fost redactat la sfîrșitul secolului al XVI-lea, în timpul pribegiei acestuia în Italia. Urmărind renașterea unei politici de ofensivă împotriva turcilor, cît și unele scopuri personale, Melissenos a prelucrat un manuscris al operei lui Sphrantzes, făcîndu-i vaste adaosuri și punînd-o în circulație sub numele lui Sphrantzes. Valoric, lucrarea lui Sphrantzes este, incontestabil, superioară celei alcătuite ulterior de Melissenos.

În privința numelui autorului scrierii „Memorii", Vasile Grecu adoptă pe cel de *Sphrantzes*, considerat de cercetări ca fiind cel adevărat, cu toate că varianta *Phrantzes* a avut cea mai largă răspîndire pînă nu de mult.

Avîndu-se în vedere faptul că Sphrantzes a fost un personaj foarte apropiat de curtea imperială, precum și stilul personal, memorialistic, simplu al lucrării sale, deosebită de scrierile multor cronicari bizantini, opera sa trebuie apreciată la justa ei valoare. Se degajă din ea unele aspecte specifice ale politicii statului bizantin în ultimele decenii ale existenței sale. Se evidențiază rolul jucat de Sphrantzes și de ultimul împărat, Constantin al XII-lea, în încercarea lor disperată de a ridica prestigiul căzut al statului lor și de a înlătura pericolul otoman. În cele din urmă, autorul face răspunzător pentru sfîrșitul dramatic al Constantinopolului, atît puterile creștine apusene care nu au acordat ajutorul promis, cît și unele personalități bizantine preocupate mai mult de certurile dintre ele decît de apărarea statului.

Sphrantzes, notînd consecvent întîmplările deosebite legate de familia sa sau de statul bizantin, ne transmite informații de cea mai mare importanță, unele necunoscute în alte izvoare, cum este de pildă destăinuirea sa că nu mai el și împăratul au cunoscut cît de slabe fuseseră posibilitățile de apărare — reduse la cca. 5 000 de oameni — ale Constantinopolului în preajma căderii sale (p. 97).

Deși, spre deosebire de mulți cronicari bizantini contemporani, Sphrantzes nu ne transmite știri prea bogate referitoare la istoria patriei noastre, totuși opera sa conține informații prețioase, care lipsesc în alte izvoare. Astfel, el notează că în preajma căderii Constantinopolului se aștepta un ajutor și „dintre vlahi" (p. 103). De asemenea, numai la el găsim informația că a existat un hrisov (scris chiar de Sphrantzes) prin care se cedase Mesemvria lui Iancu de Hunedoara în schimbul unui

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ajutor militar împotriva turcilor (p. 103—105). Celelalte ştiri care ne privesc direct, atît din memoriile lui Sphrantzes, cît şi din cronica lui Melissenos, sînt notate foarte succint şi uneori confuz.

*

Dată fiind înalta ţinută ştiinţifică a ediţiei, considerăm nu lipsită de însemnătate notarea unora din micile scăpări ale editorului. Astfel, lupta de la Rovine este datată aici în anul 1395 (p. 199, n. 1.). Domnia sultanului Orchan este plasată între anii 1326—1362 (p. 3, n. 7; p. 219, n. 1; p. 613) şi a lui Murad I între 1362—1389 (p. 3, n. 8; p. 221, n. 7; p. 612). Izvoarele turco-osmane şi lucrările consacrate istoriei Imperiului otoman dau însă anii 1326—1359 pentru domnia lui Orchan şi respectiv 1359—1389 pentru cea a lui Murad I. Timur-Lenk a domnit între 1369—1405 şi nu între 1369—1404 (p. 3, n. 5). De asemenea, se constată unele inconsecvenţe în formele de redare a aceloraşi nume, în special a celor orientale (v.p. 193, n. 1 şi p. 221, n. 4). Aceleaşi inconsecvente se reliefează şi la intervenţiile editorului din aparatul critic asupra unor fapte bine cunoscute şi consemnate greşit de către autorii. De exemplu: sultanul Murad I nu a fost ucis la Kossova de către despotul Lazăr (p. 221), ci de către eroul sîrb Miloş; nu Musulman a fost fratele lui Baiazid I sugrumat de acesta la Kossova, ci Yakub Celebi.

Turcii constituind principalul pericol în secolele XIV—XV pentru Europa, în general si pentru Imperiul bizantin, în special, toate izvoarele narative bizantine ale acestei perioade acordă o importanţă deosebită istoriei Imperiului otoman. Însă ele, în mod inerent, conţin şi multe greşeli în această privinţă. De aceea, considerăm că ar fi fost utilă consultarea şi a izvoarelor orientale, cel puţin a acelora care se găsesc traduse în limbile europene. Cu atît mai mult cu cît s-a dovedit vehicularea unor informaţii între cronicile bizantine şi cele orientale, iar cercetările orientalistice şi-au adus nu o dată contribuţia lor preţioasă şi la progresul bizantinologiei [1].

Este desigur în afară de orice îndoială că aceste mărunte observaţii nu scad cu nimica valoarea deosebită a lucrării a lui Vasile Grecu. Ele nu au alt scop decît acela de a suscita o atenţie mai mare şi asupra amănuntelor într-o viitoare ediţie de acest gen.

Prin editarea operei lui Sphrantzes, alături de cele ale lui Chalcocondilas, Ducas, Critobul din Imbros, apărute tot sub semnătura autorizată a lui Vasile Grecu, renumitul istoric contribuie la dezvoltarea istoriografiei bizantine, în general şi a istoriografiei române, în special. Munca sa neobosită, pasionată, intensă şi migăloasă, pusă în slujba progresului ştiinţei istorice din ţara noastră, constituie mai ales pentru tinerii istorici un exemplu demn de urmat.

T. Gemil

FLORIAN GEORGESCU (redactor responsabil), DAN BERINDEI, ALEXANDRU CEBUC, PAUL CERNOVODEANU, PETRE DAICHIE, STEFAN IONESCU, PANAIT I. PANAIT, C. ŞERBAN, *Istoria oraşului Bucureşti*, vol. I, Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti, Bucureşti, < 1965 >, 482 p.

Istoriografia privitoare la oraşul Bucureşti, inaugurată de Dimitrie Berindei în 1861, a cunoscut, mai mult decît cea consacrată oricărui alt oraş din ţara noastră, o continuă şi intensă dezvoltare. În timp ce alte aşezări urbane cu un trecut istoric la

[1] Aşa, de pildă, recent, M. Guboglu semnala existenţa în arhivele turceşti a manuscrisului lui Critobul din Imbros (v. M. Guboglu, *Despre materialele arhivistice otomane din Turcia şi importanţa lor pentru istoria ţărilor române*, în „Revista arhivelor", nr. 2, 1966, p. 175—194).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

fel de bogat au reținut numai în anumite perioade atenția cercetătorilor, cel mai adesea fiind vorba de cărturari localnici, Bucureștii au polarizat în permanență interesul unui mare număr de istorici. În aceste condiții, istoriografia privind Bucureștii a sporit mereu și cantitativ și calitativ, făcînd posibilă realizarea, încă din secolul trecut, a unor sinteze valoroase urmate, în prima jumătate a secolului nostru, după o altă etapă de fructuoase cercetări, de excelenta monografie a lui N. Iorga. Axate pe coordonate mult mai largi ca în trecut și orientate pe baza materialismului istoric, cercetările din ultimele două decenii privind istoria Bucureștilor au îmbogățit substanțial cunoștințele mai vechi privind istoria capitalei țării noastre. Intensa activitate de cercetare a fost însoțită în aceeași perioadă de alta, nu mai puțin valoroasă, de adunare și publicare sistematică a izvoarelor documentare, cartografice și sigilografice, ca să nu mai vorbim de valorificarea în numeroase volume a rezultatelor impresionantei activități de explorare arheologică pe care o desfășoară din 1953 încoace Muzeul de istorie a orașului București (v. P. Cernovodeanu, Ioana și P. I. Panait, *Cercetarea istoriei orașului București în anii puterii populare*, în „Studii", Anul XVI, 1963, nr. 5, p. 1137—1150 și prefața la volumul recenzat, p. 5 și urm.). Dispunînd de un colectiv de harnici cercetători și apropiindu-și, în același timp, colaborarea unor reputați specialiști ai istoriei Bucureștilor, Muzeul de istorie a Capitalei a reușit, în temeiul unei baze materiale îndestulătoare, să aducă, într-un timp relativ scurt, o importantă contribuție la cercetarea trecutului Bucureștilor, făcînd astfel posibilă întocmirea unei noi sinteze asupra istoriei acestui oraș.

Valorificînd în lumina materialismului istoric rezultatele la care a ajuns în intervalul de mai bine de un secol istoriografia privind Bucureștii, monografia orașului București răspunde unei imperioase necesități, reclamată de dezvoltarea fără precedent pe care o cunoaște în anii noștri capitala țării. Chiar dacă nu toate problemele își pot găsi încă o deplină soluționare, studiile de analiză mai fiind necesare pentru anumite perioade, trebuie să subliniem din capul locului importanța deosebită pe care o are această monografie pentru cunoașterea științifică a evoluției istorice a celui mai mare oraș al țării. Într-o perioadă de transformare complexă pe care o cunoaște capitala noastră, cartea de față, dincolo de interesul, de la sine înțeles, pe care îl prezintă pentru istoric, este, totodată, de un real folos tuturor acelora care contribuie astăzi la realizarea noii fizionomii a orașului.

Volumul întîi al monografiei este consacrat evoluției istorice a Bucureștilor pînă la anul 1918. Cercetarea în partea întîi a lucrării a *Societății omenești pe teritoriul Bucureștilor înainte de formarea orașului* prilejuiește autorilor celor trei capitole ale acestei secțiuni valorificarea pentru prima dată, într-o astfel de sinteză, a bogatelor descoperiri arheologice de pe actualul teritoriu al Bucureștilor. Numeroasele așezări descoperite atestă locuirea continuă a teritoriului orașului în paleolitic, neolitic, epoca bronzului, epoca fierului, în vremea geto-dacilor și a stăpînirii romane în Dacia, precum și în perioada de trecere la feudalism. Deși resturile de cultură materială nu oferă încă pentru toate epocile de mai sus suficiente date pentru a putea urmări procesul de dezvoltare istorică în toată complexitatea sa, ele permit totuși, cunoașterea, sub multe aspecte, a modului în care a evoluat viața omenească în acest spațiu geografic. Desigur, viitoarele cercetări arheologice vor aduce noi informații care vor îmbogăți cunoștințele noastre privind dezvoltarea societății omenești pe teritoriul Bucureștilor înainte de formarea orașului.

În partea a doua a cărții, intitulată *Formarea și dezvoltarea orașului București în timpul orînduirii feudale*, este studiată istoria capitalei de la începuturile sale ca oraș pînă la revoluția din 1848. Deosebit de interesant prin noutatea unor fapte aduse în discuție și prin concluziile desprinse din analiza materialului documentar este capitolul întîi al acestei părți consacrat *Genezei orașului București*. Numeroase chestiuni, controversate în trecut, legate de problema, dificilă dar foarte importantă, a începuturilor orașului București, beneficiază pentru prima dată de o cercetare sistematică și își găsesc, totodată, o soluționare justă. Analizînd împrejurările în care a avut loc transformarea așezării rurale într-un centru urban, autorul subliniază că activitatea meșteșugărească și procesul de schimb „au creat condițiile de bază

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ale trecerii Bucureștilor de la stadiul rural la cel urban" (p. 76). Fenomenul a avut loc „de-a lungul unui proces istoric ce se definitivează către sfîrșitul sec. al XV-lea și începutul veacului al XVI-lea ca urmare, în primul rînd, a desprinderii meșteșugurilor de agricultură, a consolidării continue a pieții interne, a organizării citadine" (p. 77); desfășurarea acestui proces a fost înlesnită, totodată, de factori de ordin politic și geografic. Construirea de către Vlad Țepeș în anii 1458—1459 a „Cetății București" a dus la intensificarea procesului de urbanizare a așezării și la creșterea continuă a rolului ei economic, politic și militar. Devenind, o dată cu domnia lui Radu cel Frumos, reședință a Țării Românești și bucurîndu-se, ca urmare a acestui fapt, de o atenție deosebită din partea domnilor, Bucureștii vor dobîndi în a doua jumătate a veacului următor întîietatea economică și politică față de Tîrgoviște.

Cercetarea evoluției orașului București între anii 1545 și 1848 e compartimentată pe capitole în funcție de unele evenimente importante din istoria sa sau din cea a Țării Românești, precum statornicirea definitivă în acest oraș a reședinței țării, începuturile regimului turco-fanariot sau răscoala lui Tudor Vladimirescu.

În cadrul fiecărui capitol sînt studiate, în ordine, dezvoltarea economică și socială, evenimentele politice și militare, administrația orășenească, evoluția demografică și dezvoltarea urbanistică a Bucureștilor, subliniindu-se trăsăturile caracteristice și importanța elementelor noi survenite în fiecare din etapele cercetate (cap. II: 1545—1601; cap. III: 1601—1659; cap. IV: 1659—1716; cap. V: 1716—1821; cap. VI: 1822—1848). În sfîrșit, în ultimul capitol al acestei părți, consacrat culturii bucureștene în orînduirea feudală, sînt prezentate învățămîntul, tipografiile, bibliotecile, literatura, societățile culturale, presa, teatrul, muzica și artele plastice și aplicate.

Dezvoltarea Bucureștilor în condițiile orînduirii capitaliste face obiectul cercetării celei de a treia părți a acestui volum: *Orașul București între anii 1848—1918*. Urmărindu-se, în general, de către autori aceeași problematică din partea a doua a lucrării, cu notele ei specifice, bineînțeles, istoria Capitalei e tratată și aici în strînsă legătură cu marile evenimente din istoria țării care și-au lăsat amprenta și pe orașul de pe malul Dîmboviței: anul revoluționar 1848, Unirea, Războiul de independență. În același timp, sînt integrate în chip firesc în istoria Bucureștilor începuturile mișcării muncitorești și ale celei socialiste și principalele momente din istoria proletariatului bucureștean.

Spre deosebire de perioada analizată în partea a doua a acestei monografii, în general bine cunoscută din lucrările anterioare și în special din documentatul studiu al lui Dan Berindei *(Orașul București, reședință și capitală a Țării Românești*, București, 1963), epoca anilor 1848—1918 din istoria Capitalei n-a făcut pînă în prezent obiectul unei cercetări mai largi, ca cea de față, după cum n-a beneficiat în măsura cuvenită nici de suficiente studii speciale. De aici importanța prezentării sintetice a acestei perioade în monografia recenzată.

Sistematică și, în general îngrijit scrisă, cu o ilustrație bogată, adesea inedită, cu un îndice de nume și o listă bibliografică completă, lucrarea oferă o imagine de ansamblu asupra dezvoltării istorice a orașului București pînă la 1918. Această imagine rămîne totuși incompletă, uneori, ca urmare a neglijării unor aspecte importante din viața orașului. Așa de exemplu, în partea a doua a lucrării, îndeletnicirile urbane ale bucureștenilor (meșteșugurile și comerțul, de exemplu) beneficiază de o tratare corespunzătoare, în timp ce despre ocupațiile lor agricole nu aflăm nimic pînă la capitolul privind perioada 1716—1821. Abia aici se constată că „o mare parte din locuitori încă nu se desprinseseră de agricultură. Ei se îndeletniceau cu agricultura, cultivau vița de vie, îngrijeau livezi de pomi, grădini de legume și zarzavaturi" (p. 151). Observația, întru totul justă, rămîne totuși singulară în economia unui capitol în care dezvoltării economice a Bucureștilor i se consacră pagini întregi; numai extinsă pe măsura importanței ei, această constatare ar fi putut oferi cititorului, alături de detaliata analiză a situației meșteșugarilor și negustorilor, o imagine reală asupra dezvoltării complexe a vieții orășenești bucureștene, cît și asupra specificului ei. În acest fel, ar fi apărut firească și menționarea, îndreptățită, desigur, din același capitol, că „în această

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

perioadă, populația Bucureștilor avea o structură socială complexă fiind alcătuită din: meșteșugari, negustori, țărani, slujitori, clerici, boieri și țigani robi. Meșteșugarii și negustorii... precumpăneau față de celelalte pături sociale în centrul orașului, în timp ce prin mahalalele de la margine se găseau pe locul al treilea" (p. 151).

Evident că viața economică a Bucureștilor, ca și în genere a majorității orașelor din Țara Românească și Moldova, este dominată în secolele al XVI-lea și al XVII-lea de activitatea meșteșugarilor și negustorilor, dar a o reduce *numai* la aceasta înseamnă a nesocoti ponderea deloc neglijabilă pe care o au încă cei care practică îndeletniciri agricole (vezi Dan Berindei, *op. cit.*, p. 28, 48 și 73). Pe lîngă țărani, agricultura era practicată în București ca în majoritatea celorlalte orașe moldovene și muntene din această perioadă și de către meșteșugari și negustori care, cum se menționează în capitolul consacrat celei de a doua jumătăți a secolului al XVI-lea, „nu părăsiseră încă preocupările agricole" (p. 95). Documentele arată că o bună parte din locuitorii Bucureștilor — oraș care avea la bază o conglomerare de sate — aveau ca ocupație principală sau secundară agricultura. Numărul în continuă creștere al morilor bucureștene, menționate în actele din secolele XVI—XVII și despre care în capitolele privind această perioadă nu se spune nimic, atestă, de asemenea, importanța pe care o avea agricultura în economia bucureșteană. Viticultura și pomicultura făceau parte, precum se știe, de altfel, dintre îndeletnicirile bucureștenilor încă din perioada cînd orașul era o simplă așezare rurală. Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, viile și livezile bucureștene sînt des menționate în documente, ele constituind în epoca feudală una din caracteristicile orașului. Înconjurînd Bucureștii ca o adevărată cunună, ele pătrundeau adînc și în interiorul orașului pînă la curtea domnească, dînd impresia călătorilor străini că acesta e „scufundat în grădini" (vezi Dan Berindei, *op. cit.*, p. 28—29, 48 și 73; o expunere recentă asupra problemei, la C.C. Giurescu, *Pagini din istoria Bucureștilor*, în „Tribuna", An X, nr. 31 (696) din 4 august 1966, p. 1 și 6). Cu toată importanța pe care au avut-o în trecutul Bucureștilor, aceste componente ale vieții economice bucureștene sînt neglijate în toate cele trei capitole privind perioada secolelor XVI—XVII. Viața economică bucureșteană este în permanență redusă în această epocă la analiza activității meșteșugarilor și negustorilor estompîndu-se mereu locul ocupat de celelalte, categorii sociale (vezi cap. II, III și IV). Resoarte economice importante fiind lăsate în afara cercetării, istoria orașului apare cititorului întrucîtva deformată trezînud-i nedumeriri. De pildă, deși în lucrare se conchide în mod just că în secolul al XVI-lea „dezvoltarea orașului... se menține la un nivel încă destul de redus cu puternice reminiscențe agrare, în absența unei producții meșteșugărești dezvoltate, menite a asigura cerințele pieții interne" (p. 95), cele trei pagini ce preced această concluzie sînt consacrate *numai* meșteșugarilor și negoțului, lipsind orice altă referire la celelalte ramuri economice.

Rolul de bază în comerțul bucureștean din această vreme l-au avut, desigur, negustorii și meșteșugarii, așa cum rezultă clar și din cele trei capitole menționate, dar e tot atît de bine cunoscută din documente și intensa activitate comercială desfășurată de boieri și mănăstiri, aceasta din urmă însă numai sporadic menționată în capitolele citate. Fără prezentarea justă în economia lucrării a rolului economic jucat de boierime și cler și fără analiza obiectivă a structurii sociale complexe a orașului, variatele forme ale exploatării feudale nu pot fi înțelese, iar consecințele sociale ale fenomenului apar ca lipsite de temei, ceea ce, firește, nu e în concordanță cu realitatea istorică. A înfățișa, așadar, istoria economică și socială a Bucureștilor epocii respective numai în limitele a ceea ce socotim astăzi a fi de esență urbană înseamnă nu numai a nesocoti specificul dezvoltării unui oraș în condițiile societății feudale din Țările române, dar și a-i prezenta istoria într-o lumină care contravine adevărului istoric obiectiv. Căci așa cum este expusă ea în această monografie, istoria Bucureștilor din secolele XVI—XVII și, în măsura arătată, cea din secolul al XVIII-lea, seamănă mai curînd cu a unui

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

oraş occidental din aceeaşi epocă decît cu ceea ce a fost ea în realitate (vezi Dan Berindei, *op. cit.*, cap. II—V).

În partea a II-a şi, într-o anumită măsură în partea a III-a a monografiei, se acordă un spaţiu prea mare în economia lucrării evenimentelor politico-militare. Fapte de acest fel, care de multe ori ar putea lipsi, încarcă inutil expunerea în dauna altora de natură economică şi socială a căror ignorare sau expediere grăbită face ca istoria Bucureştilor să nu apară, adesea, în toată complexitatea ei. Evenimentele care în mod normal îşi au locul într-o istorie generală a patriei sînt expuse prea pe larg în această parte a lucrării. Chiar revoluţiei de la 1848, descrisă cu lux de amănunte într-un capitol special consacrat (p. 241—272), i se acordă, după părerea noastră, un spaţiu exagerat în economia lucrării. Din aceste motive şi modul de expunere a materialului este neunitar, analiza ştiinţifică alternînd cu prezentarea descriptivistă. Mai mult încă, capitolul privind *Cultura în orînduirea feudală* se reduce, pe alocuri, la o înregistrare factologică (vezi *Presa, Artele plastice* etc.), judecăţile de valoare asupra multiplelor aspecte ale fenomenului cultural fiind, în general, puţine şi simpliste. Prezentarea, în genere, judicioasă a *Culturii româneşti în epoca modernă* putea fi totuşi mai nuanţată. Unele inadvertenţe de felul: Hasdeu „are şi lucrări literare cu caracter istoric ca: „Răzvan şi Vidra" (1864) sau „Ion vodă cel Cumplit" puteau fi, de asemenea, evitate. Privitor la acelaşi capitol ţinem să observăm că A. D. Xenopol a fost unul din promotorii dezvoltării ştiinţei economice româneşti, dar activitatea lui în această privinţă nu s-a desfăşurat la Bucureşti. Credem inutil să mai argumentăm că nici ca istoric el nu este „bucureştean" (vezi p. 406).

Cu excepţia celor cîtorva observaţii de mai sus, primul volum din monografia oraşului Bucureşti constituie o contribuţie de seamă în ansamblul istoriografiei privind Bucureştii. Dacă dozajul materialului în cadrul capitolelor este susceptibil de îmbunătăţiri la o viitoare ediţie, cartea rămîne, în general, o lucrare metodic întocmită, bogată în idei şi fapte noi, înlesnind cititorului cunoaşterea istoriei celui mai mare oraş al ţării. Înlăturarea unor stîngăcii stilistice (vezi, spre exemplu, p. 92, 95, 97, 120—122, 159, 204, 404 etc.) şi revederea de către autori a unor paragrafe, vor fi de natură să asigure acestei sinteze, la o nouă ediţie, şi o expunere mai unitară.

I. Caproşu

N. STOICESCU, *Bibliografie privind monumentele feudale din Moldova. Iaşi*, în „Mitropolia Olteniei", Anul XVIII, 1966, nr. 5—6, p. 549—607.

Bibliografiile constituie, cum bine se ştie, instrumente de lucru indispensabile pentru cercetătorul din orice domeniu de activitate ştiinţifică. Necesitatea lor, dezbătută în chiar sînul Academiei la sfîrşitul secolului trecut şi unanim recunoscută în trecut şi astăzi, nu mai trebuie deci argumentată. Ceea ce se cuvine a fi subliniat e faptul că munca bibliografului, presupunînd competenţă, timp şi tenacitate profesională, ar trebui, totuşi, mai mult preţuită la noi într-o perioadă în care problema informării operative şi complete a cercetătorului se pune, ca şi aiurea, cu o acuitate deosebită. Dacă în domeniile literaturii şi lingvisticii, de exemplu, întocmirea bibliografiilor a dobîndit un caracter organizat (s-a publicat o bibliografie a literaturii româneşti de după 23 August 1944, a fost reluată publicarea bibliografiei periodicelor româneşti, iar revista „Limba română" publică anual bibliografia exhaustivă a lucrărilor de lingvistică), în domeniul ştiinţelor istorice, unde lipsa bibliografiilor este resimţită mai mult decît în orice ramură de cercetare datorită imensei cantităţi de material informativ, s-a făcut extrem de puţin în ulti-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mele decenii. Cele cîteva bibliografii selective sau ocazionale din unele publicații apărute în ultimii ani sînt, desigur, binevenite, dar ele sînt departe de a-l satisface pe cercetătorul dornic de a da investigației sale dimensiunile dorite. In condițiile progresului considerabil înregistrat de noua istoriografie românească, întocmirea unei biblografii istorice nu mai trebuie amînată. Pe lîngă organizare, se impune cu stringență încurajarea deocamdată a preocupărilor existente în acest domeniu prin înlesnirea valorificării adecvate a acestei munci atît de anevoioase, dar atît de utilă tuturor. Căci judecînd după modul în care se desfășoară, de exemplu, publicarea bibliografiei privind monumentele medievale ale patriei noastre, întocmită cu competență și prețuirea necesară de N. Stoicescu, nu se poate să nu se constate faptul că asemenea lucrări nu se bucură încă de atenția cuvenită din partea instituțiilor noastre editoriale. Deși concepută de autor ca lucrare unitară, ea este publicată fragmentat și extrem de anevoios. Lucrarea nu a fost editată încă pe jumătate, dar de la apariția primei părți pînă la publicarea capitolului privind monumentele Iașului au trecut, trebuie să subliniem, zece ani! În aceste condiții se ridică în mod firesc întrebarea: cît timp va fi necesar pentru publicarea celeilalte părți a lucrării? În sfîrșit, mai e de menționat faptul că publicarea fragmentată, desigur nu din vina autorului, a lucrării amintite în mai multe periodice reduce într-o anumită măsură din chiar atributul esențial al oricărei bibliografii: utilitatea [1]. Și aceasta cu atît mai mult cu cît bibliografia privind monumentele Moldovei se publică într-o revistă de foarte restrînsă circulație (vezi nota 1) și care nu se difuzează prin librării. De aceea, cercetătorul monumentelor ieșene, dincolo de mirarea firească de a afla că bibliografia acestor monumente se publică într-o revistă din Craiova, se poate găsi în situația nu numai de a nu putea avea, cum e normal, pe masa de lucru această bibliografie, dar chiar în imposibilitatea de a o putea folosi fie și de la o bibliotecă publică, așa cum s-a întîmplat în cazul de față. În aceste condiții el este, desigur, îndreptățit să se întrebe: *cui prodest?* Ceea ce trebuie a mai fi subliniat e faptul că în această situație bizară (cum s-o numim?) se află cea mai completă bibliografie a monumentelor ieșene întocmită după toate regulile disciplinei bibliografice. Autorul a citit cu atenție și răbdare un material imens, de la lucrările fundamentale privind monumentele Iașului pînă la cel mai mărunt articol din cutare publicație efemeră, ordonînd totul după criterii judicios stabilite. Mai mult încă, autorul nu s-a limitat la înregistrarea sistematică a acestui material, ci, preocupat de a întocmi o bibliografie cît mai completă asupra monumentelor ieșene, a indicat în permanență, printr-o judecată de valoare competentă, atît problemele principale cuprinse în fiecare lucrare mai importantă cît și valoarea acesteia. În acest fel, cititorului i se oferă dintr-o dată o imagine de ansamblu atît asupra cantității cît și a calității materialului cuprins în bibliografia fiecărui monument în parte.

Bibliografia privind monumentele istorice ieșene este, în multe privințe, și o lucrare de cercetare, căci autorul apelează mereu la documente de arhivă pentru corectarea nu puținelor erori din lucrările înregistrate. Cînd înseși izvoarele se contrazic, autorul nu pregetă să-și lărgească cercetarea pentru elucitarea unei probleme nelămurite de cercetătorii anteriori. Lipsind lucrările bibliografice pentru unele monumente de arhitectură civilă, N. Stoicescu a întreprins cercetări personale asupra acestor monumente aducînd o contribuție valoroasă la cunoașterea lor. Pe lîngă documente de arhivă, autorul a folosit un bogat material inedit aflat la Institutul de istorie din București. Din aceste considerente valoarea informativă a lucrării sporește nebănuit de mult, făcînd-o indispensabilă pentru cercetător nu numai ca instrument de lucru, cît și din punct de vedere al noutății cercetării.

[1] Bibliografia privind monumentele istorice din Țara Românească a fost publicată în „Studii și cercetări de istoria artei", Anul IV, 1957, nr. 1—2, p. 155—199 și nr. 3—4, p. 287—296, iar cea privind monumentele feudale moldovenești a început a fi publicată în „Mitropolia Olteniei", Anul XVIII (1966), nr. 5—6, p. 549—607.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Considerînd Iaşul istoric, aşa cum remarcase încă de la începutul secolului nostru N. Iorga, ca o unitate urbanistică, N. Stoicescu a legat prezentarea bibliografică a monumentelor ieşene de însăşi evoluţia istorică a oraşului. Aşa se face că prima parte a lucrării e consacrată bibliografiei istorice a fostei capitale a Moldovei. Colecţiile de documente, întregite cu informaţii documentare inedite. cronicile, memoriile călătorilor străini, rezultatele cercetărilor arheologice ca şi numărul mare de lucrări generale sau speciale înregistrate, toate, tematic de autor în această secţiune a lucrării relevă bogăţia bibliografiei privind istoria Iaşului de la origini pînă în pragul epocii moderne. Bibliografia monumentelor laice, reprezentate prin curtea domnească, case şi palate boiereşti, hanuri, şcoli, spitale, băi, cişmele etc., ca şi cea a monumentelor religioase din ultima parte a lucrării oferă o imagine cuprinzătoare atît asupra varietăţii acestor monumente şi a interesului pe care ele l-au suscitat în trecut cît şi asupra a ceea ce trebuie să stea în atenţia cercetătorilor pentru sporirea cunoştinţelor privind unele dintre aceste monumente.

Înregistrînd tot ce s-a scris pînă în prezent despre Iaşi şi monumentele sale din epoca feudală, aducînd date noi pentru unele monumente puţin sau foarte puţin cunoscute, identificînd sau localizînd pe unele din cele dispărute, N. Stoicescu pune la îndemîna cercetătorilor trecutului Iaşului o lucrare indispensabilă. Fiind un îndrumător bibliografic de neînlocuit, lucrarea oferă în acelaşi timp un punct de plecare pentru noi cercetări privind trecutul acestui oraş.

Prezentînd această valoroasă parte a bibliografiei monumentelor feudale din ţara noastră, recenzentul nu poate să nu-şi exprime încă o dată nedumerirea pentru modul în care se publică această bibliografie, concepută, pe bună dreptate, ca o lucrare unitară pentru întreg teritoriul românesc. Desigur, între monumentele celor trei state feudale româneşti există uneori deosebiri de stil, dar, în multe privinţe, unitatea valorilor create de meşterii din Moldova, Ţara Românească şi Transilvania e mai presus de orice îndoială; ea este expresia continuelor legături politice, economice şi culturale dintre cele trei ţări româneşti. Editarea acestei lucrări aşa cum a fost concepută de autor este singurul mod de a avea o imagine de ansamblu reală asupra monumentelor durate de poporul român în orînduirea feudală.

I. Caproşu

O PREŢIOASĂ CULEGERE DE DOCUMENTE EXTERNE MOLDOVENEŞTI

În revista „Studii", sub semnătura cercetătorului Th. Holban, s-a publicat un număr de 7 documente provenind din arhivele polone [1]. Documentele fac parte dintr-o culegere mai dezvoltată de acte externe, în legătură cu istoria Moldovei, făcută de autor prin anii 1930—1934, cînd se afla la studii în Polonia. Cîteva din aceste documente, însoţite de scurte comentarii, au fost publicate de cercetător încă de prin anii 1933—1934, în revista „Arhiva" din Iaşi" [2]. După cunoştinţele noastre, culegerea era pregătită pentru tipar în 1937, şi istoricul N. Iorga, care prin bunăvoinţa autorului a folosit-o în volumele IV şi V din vasta lui sinteză *Istoria Românilor*, o anunţă cu indicaţia că urmează să se publice într-un număr viitor al „Bule-

[1] Th. Holban, *Documente externe*, în „Studii. Revistă de istorie", nr. 3, 1965, p. 669—674.

[2] Idem, *Monede curente în Moldova*, în „Arhiva"..., anul XL, nr. 3—4, p. 146—147.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tinului Comisiei Istorice a României"[3]. Chiar numai din citatele istoricului N. Iorga, se poate deduce importanța deosebită, pentru istoria românească, a acestei culegeri. N. Iorga a completat în mod fericit, pe baza unei părți din materialul adunat de Th. Holban, cîteva din capitolele operei sale.

Împrejurări independente de voința autorului au făcut ca această culegere să nu vadă lumina tiparului, așa că, mai recent, ea a putut fi folosită în manuscris și de profesorul P. P. Panaitescu, în cartea sa de sinteză asupra scrisului românesc[4].

În rîndurile care urmează ne-am propus să facem o prezentare mai amplă a materialului tipărit recent în revista „Studii", scoțînd în evidență contribuția importantă adusă de aceste materiale la cunoașterea istoriei epocii — dar și să încercăm unele completări și corijări acolo unde ni s-a părut că materialele s-au transmis alterate.

Actul datat „august 1552", care este însă din „5 septembrie" același an[5], cuprinde informația asupra jurămîntului depus, în fața lui N. Sienieavschi „voivodul Rusiei", la Bacuta[6], de către Alexandru Lăpușneanu („Petre stolnicul"), împreună cu pribegii care-l sprijineau. Actul cuprinde numele a 23 de boieri; alții, pînă la 60 de persoane ce-l sprijineau, nu sînt numiți[7]. Avem aici cea mai completă listă a sprijinitorilor din septembrie 1552 ai domniei lăpușnene. Fragmentar, actul fusese tipărit în Doghiel, de unde a trecut apoi și în istoriografia românească mai veche[8].

Din actul următor, cu data 19 septembrie 1552[9], se poate vedea că recunoașterea ca domn a lui Alexandru se făcuse la Bacuta, încă de la 2 septembrie același an — cînd avusese loc și jurămîntul — dată la care nu se cunoștea moartea lui Ștefan Rareș, dar căderea acestuia era socotită iminentă[10]. Știm din alte informații că, anterior acestei date, pretendentul făcuse o înțelegere cu boierimea pribeagă în Transilvania și chiar cu generalul habsburgic Casteldo[11]. De o importanță deosebită este și cunoașterea pe nume a celor mai importanți sprijinitori ai acestei domnii, aflați în Polonia, și arătați cu rangurile avute înainte de pribegire. Acest nucleu va forma, în cursul vicisitudinilor prin care a trecut domnia lui Lăpușneanu, rezervorul din care se vor recruta boierii din divanul său, dar, în parte, și al acelora care vor pune la cale răsturnarea lui, după ce încercaseră fără izbîndă să-l tuteleze, venind în conflict cu dînsul, unii chiar din primul an al domniei.

Trebuie ținut seama că actele din colecția lui Th. Holban, ca multe alte acte de natura aceasta, minute sau copii de protocoale, prezintă greșeli inerente în ce privește ortografierea numelor proprii și parte din ele și în ce privește datarea și chiar unele informații din cuprins. E aceeași situație cu documentele din cunoscuta colecție poloneză „Acta tomiciana", pare-se de aceeași natură[12]. Identificarea numelor proprii trebuie făcută cu toată atenția, pe baza cunoștințelor de istorie româ-

[3] N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. IV, București, 1937, p. 397 și urm.

[4] P. P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*. București, 1965; vezi p. 24, nota 48.

[5] Th. Holban, *Documente externe*, în „Studii" nr. 3, 1965, p. 668, doc. nr. 1. Actul a fost dat „Luni înaintea nașterii sfintei Maria, anno domini 1552". Cum „nașterea" sf. Maria cădea în acest an într-o joi (8 sept.), A. Giry, *Manuel de diplomatique*, Paris, 1894, p. 251), „luni" înaintea nașterii, vine 5 septembrie.

[6] Th. Holban, *op. cit.* Data depunerii jurămîntului, 2 sept., e arătată în actul următor.

[7] *Ibidem.*

[8] Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, II, supl. p. 31, după Doghiel.

[9] Th. Holban, *op. cit.*, doc. nr. 3, p. 669.

[10] *Ibidem*, „Vineri înaintea nașterii Mariei".

[11] C. A. Stoide, *Pretendența lui Gonța Vornicul și încă ceva*, în „Arhiva", an. XLI (1934), nr. 3—4, p. 193—194.

[12] E regretabil că Th. Holban n-a făcut în articolul publicat în „Studii" o cît de sumară prezentare a fondurilor în care se găsesc aceste acte și o descriere a actelor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nească, iar datarea, după aceleași cunoștințe, dar și pe baza unor criterii interne ale actelor.

Cu ocazia unor discuții mai vechi, anterioare folosirii acestei culegeri de către N. Iorga, am identificat, pe baza datelor din Hurmuzaki *(Documente)*, numele a o parte din pribegii cuprinși în actul de jurămînt de la Bacuta [13]. Th. Holban a acceptat această identificare. Ea a fost, de altfel, verificată pentru noi și de anume informații ulterioare.

Autorul culegerii pe care o discutăm a încercat să identifice și pe partizanii lui Lăpușneanu, necunoscuți versiunii anterioare (Doghiel—Hurmuzaki), și în parte a reușit. Dintre aceștia, după părerea noastră, au fost bine identificați: Liciul postelnic, Hrană vornic mare, Toader staroste de Hotin; dar „Mohivala clucznic Soczawski" pare a fi citit greșit. În Doghiel e citat „Mohivala clucinic", ceea ce ar da „Mohilă Vascan clucinic". „Nekulass" e „Necula vatah mic". Todor Bakothka, pîrcălab de Soroca" e „Teodor Bocotco", boier care apare în acte și mai tîrziu [14]. Sînt bine citiți de asemenea Vrîncean, pîrcălab de Ciceu, Hîra, mare vatah de Suceava, Spancioc vatah de ținutul Iași și Cazano staroste de Huși. Nu la fel de bine ni se par „Ohuba" staroste de Suceava și „Harlo vatah wielki Bieligatura" — acesta din urmă pare a fi un Hîrlea sau poate Burlă, vatah de Cîrligătura. „Jursza" pare a fi un Giurgea, mare vatah de Dorohoi; Barnovschi e citit bine, de asemenea „Aronașco, vornic de curte" și Feria logofătul mic, care și apare în unele acte de mai tîrziu. În ce privește pe Aronașcu, desigur el este viitorul Aron vodă Tiranul, fiu natural, foarte tînăr, al lui Lăpușneanu, aflat la curte ca vornic — poate împreună cu mama sa. După cum se observă, domnitorul nu l-a recunoscut ca fiu, probabil pentru a evita anumite complicații în viitor. Dar „Horis Kamanar" pare a fi un „Boris", iar Eremia Ghindă „moknic Choczynschi", pare a fi nu un „spătar de Hotin" cum citește Holban, ceea ce n-ar avea nici un sens, ci un „mitnic", adică un vameș de Hotin.

Actul cu data de 19 septembrie 1552 vine să confirme ceea ce se știa din cronicele interne și din textul pietrei tombale despre asasinatul săvîrșit asupra lui Ștefan Rareș. Moartea sa a avut loc, în adevăr, în ziua de 1 septembrie 1552 sau, după indicația actului, „în joia dinaintea sărbătorii nașterii fecioarei Maria" [15]. Din același act culegem informația că după asasinat, boierimea de țară a trimis pe „fostul logofăt al lui Ștefan" să facă închinare regelui polon în numele acestei boierimi [16].

Lucruri noi asupra împrejurărilor din Moldova, de după înscăunarea lui Alexandru Lăpușneanu, aduce actul cu nr. 5, în legătură cu complotul urzit de Negrilă hatmanul [17]. O precizare în prealabil: data primului document (1555, august) a fost greșit fixată de Holban; actul, după cît se vede, nu poartă data de an — poate nici pe aceea de lună — și a fost datat cu aproximație după actul din „decembrie 1555" (actul nr. 6; dar și acesta n-a fost bine datat!), care cuprinde povestirea în continuare a evenimentelor.

Pentru datarea acestor acte trebuie să repetăm ceea ce am arătat într-un studiu mai vechi și anume că ruptura dintre Lăpușneanu și Negrilă hatmanul, cu partida lui, a avut loc spre sfîrșitul anului 1553 și înainte de „19 februarie 1554", dată la care această știre o dădea, din Constantinopol, trimisul ungur către rege [18].

---

[13] C. A. Stoide, *loc. cit.*, p. 193—194.

[14] Asupra lui a se vedea și actul din 30 iulie 1581 (7089) de la Iancu Sasu, prin care el lasă moștenitoare a averii sale pe doamna Maria, văduva lui Ioan Vodă cel Viteaz *(Documente privind Istoria României*, sec. XVI, seria A, III, p. 167—168, doc. nr. 222).

[15] Th. Holban, *op. cit.*, doc. nr. 2, p. 668—669.

[16] *Ibidem.*

[17] Th. Holban, *op. cit.*, doc. nr. 5, p. 670—672.

[18] C. A. Stoide, *Pretenденța lui Gonța Vornicul și încă ceva*, în „Arhiva" din Iași, an. XLI, nr. 3—4, p. 197 și nota 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Actul editat de Th. Holban cuprinde şi ştiri în legătură cu cererea turcilor, către Alexandru Vodă, de a restaura pe tronul „Ungariei" pe Ioan Sigismund [19]. Este cea mai veche informaţie pe care o avem în legătură cu această intenţie a sultanului, care din diferite motive n-a putut să fie realizată de domnul Moldovei, în colaborare cu Patraşcu Vodă al Ţării Româneşti, decît în 1556 [20]. De altfel, pînă la mijlocul lui august 1553, Negrilă hatmanul se afla în ţară, în funcţia în care l-am cunoscut [21].

Dar să venim acum la datele pe care le cuprinde actul în legătură cu amintitul complot. După întronare, Alexandru a pus pe fiecare dintre sprijinitorii din pribegie „la locul său"; pe Negrilă l-a făcut hatman şi l-a trimis la Suceava, unde era „mama lui Ştefan Vodă", avînd la ea „toate averile sale şi pe fiul său". Negrilă a luat aceste averi şi pe fiul Ruxandei, «Constantin», şi, după cît reiese din actele de mai departe, a predat turcilor pe acest fiu şi parte din averi — avînd grija să-şi reţină şi lui cîte ceva — lucru negat de hatman, dar dovedit de domn, care însă l-ar fi iertat pînă la urmă pentru această vină. Natură despotică, Negrilă a intrat în conflict cu boierii ceilalţi, care s-au plîns domnului şi acesta l-a schimbat din hătmănie, trecîndu-l, se pare, într-o dregătorie inferioară.

S-ar putea ca ruptura dintre Negrilă şi parte din boierimea care sprijinea pe Lăpuşneanu, şi chiar ruptura cu acesta, să aibă o altă cauză şi anume să se datoreze faptului că fostul „hatman" avusese anterior o altă orientare politică şi se raliase ceva mai tîrziu grupului care sprijinea pe fostul stolnic Petru. În cazul acesta, revolta lui pentru schimbarea din hătmănie a fost numai un pretext ca să-şi pună în aplicare planuri mai vechi, fiindcă după indicaţiile actului în cauză, Negrilă a urzit un complot, lucru pentru care domnul, ajutat de boierii credincioşi, l-a închis în cetatea Suceava. Se vede însă că fostul portar avea legături trainice între oşteni, pentru că a putut scăpa şi fugi în Polonia. De acolo trimitea slugi cu veşti pentru răsturnarea domnului la un alt fugar din ţară, care se găsia la Constantinopol. Fugarul despre care este vorba era un Sava Capotă, cunoscut în domnia lui Ştefan Rareş, cu dregătoria de stolnic [22]. Acest Capotă, scos din dregătorie de Ştefan Rareş, după cît se pare, rămăsese totuşi credincios răreşeştilor. Constatarea aceasta e semnificativă pentru explicarea cuprinsului unor documente din colecţie. Sava Capotă, după înlocuirea în dregătoria de stolnic, nu a plecat din ţară şi deci nu se găseşte printre boierii care depun jurămîntul de la Bacuta şi, după cît se vede, nici în divanele lui Lăpuşneanu.

E de presupus că acest Sava Capotă, care se va fi găsit în bune raporturi cu doamna Elena Rareş şi cu Iliaş turcitul, aflat la Constantinopol, să fi făcut legătura dintre doamnă şi Negrilă, şi să-l fi convins pe „hatman" să dea drumul lui Constantin Rareş să plece la Constantinopol, unde Sava Capotă l-a şi însoţit. Complotul din 1553—1554 l-a aflat pe Capotă la Constantinopol.

La complot aderase, cum s-a arătat şi într-un studiu mai vechi [23], pe lîngă Negrilă hatmanul, şi un „Vlădica". Acesta, după cum rezultă din actul publicat de Holban, era un mitropolit în funcţie, însă numai pînă la o dată anterioară izbucnirii crizei. Se cunoaşte din alte acte, după nume, un „Gheorghe mitropolitul", de postrig de la Bistriţa [24], care se găsea în funcţie la 19 februarie 1552.

Actul publicat de Holban cuprinde informaţia interesantă că Negrilă şi „mitropolitul" fuseseră sprijiniţi în Polonia de către „voivodul Rusiei", care, obligat fiind să-i îndepărteze, „i-a condus cu oamenii săi pînă mai sus de Iaroslav"; în

[19] Th. Holban, *Documente externe, loc. cit.*, doc. nr. 5, p. 670—672.

[20] N. C. Bejenaru, *Politica externă a lui Alexandru Lăpuşneanu*, Iaşi, 1935, p. 47—49 şi 85—86; C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, 1, ed. III, Bucureşti, 1940, p. 192—193.

[21] *Catalogul documentelor moldoveneşti din arhiva istorică a Statului*, volumul I, Bucureşti, 1957, p. 132, doc. 480.

[22] D. I. R., A, sec. XVI, II. p. 24—25, nr. 24, doc. din 8 aprilie 1552 (7060).

[23] C. A. Stoide, *loc. cit.*

[24] D.I.R., A., XVI, vol. III, p. 9—10, doc. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

fruntea celor ce-i conduceau se găsea însuşi „domnul Prokoz, fratele voivodului". Li-ar fi dat şi 200 de zloţi pentru hrană. Acum „fugarii se află la Constantinopol", unde „împreună cu acel voivod" şi cu alţii „mulţi duşmani" intrigă contra domnului [25].

Nu se spune în actele discutate, dar noi trebuie să deducem, că fiul domnesc a fost predat turcilor la intervenţia lui Iliaş-Mahmed, care a căutat astfel a-şi salva fratele. Cum va fi intervenit, de altfel, şi pentru ridicarea din Moldova a unor mari cantităţi de bunuri foste domneşti, în special herghelii de cai, tamazlîcuri de boi, turme de oi şi probabil parte din tezaurul ţării.

Fără îndoială, cercurile influente constantinopolitane nu puteau fi decît favorabile trimiterii lui Constantin Rareş în capitala imperiului şi au văzut în acesta un mijloc de a ţine pe Lăpuşneanu în frîu prin intrigile pe care le-ar fi făcut acolo pretendentul, în înţelegere cu eventualii partizani din ţară. De altfel, numai în urma predării lui Constantin Rareş, Lăpuşneanu primi învestitura sultanului.

Din actul cu data „1555 decembrie" se vede şi amestecul lui Iliaş-Mahmed în afacerile Moldovei, raportate aşa cum îi convenea noii conduceri: că pretendentul de la Constantinopol — izvoarele arată că avea vîrsta de 13 ani — împreună cu pribegii, Mitropolitul, Negrilă, Capotă şi ceilalţi ar fi oferit turcilor „o mare bucată din ţară, din munţii de la graniţa ungurească şi pînă la Nistru, şi ţinuturile Orhei şi Lăpuşna şi ţinutul Chigeciului". Pe lîngă aceasta, ar fi făgăduit „să le dea Podolia şi de trei ori mai mult tribut", decît s-ar fi plătit mai înainte [26].

Erau informaţii care, în intenţia celor ce le colportau, ar fi avut darul să impresioneze conducerea statului polonez. De amintit că pretinsa ofertă de cedare de teritorii moldovene turcilor era o reeditare a vechiului plan atribuit lui Iliaş — Mahmed în 1551 de a-şi croi un sangiacat din ţinuturile de la sud ale ţării, în care ar fi urmat să guverneze [27]. A existat acest proiect de extindere a vechii raiale turceşti asupra unor noi teritorii din Moldova de sud — sau mai bine-zis de împărţire a ţării — şi în plus acela de a favoriza ruperea Podoliei din trupul regatului de la Nord? Lucru n-ar fi lăsat indiferenţi pe poloni. Dar, s-ar fi putut să fie numai o intrigă pusă în circulaţie de Lăpuşneanu pentru a-şi determina vecinii să nu accepte eventuala înscăunare pe tronul Moldovii a lui Constantin Rareş, cu sprijin turcesc. Deoarece în alte izvoare nu se vorbeşte despre atare intenţii ale turcilor, am fi înclinaţi la presupunerea din urmă. De altfel, în această epocă, sultanul Soliman se găsea încurcat în greul război cu Perşii [28], aşa încît n-ar mai fi riscat complicaţii la Dunăre. Chiar rezolvarea litigiilor din Transilvania le-a încredinţat vasalilor din cele două ţări româneşti.

Înlocuirea lui Lăpuşneanu cu Constantin Rareş, prin conlucrarea unor elemente din ţară cu partizanii acestuia din Constantinopol, şi cu sprijinul lui Iliaş-Mahmed, ar fi putut părea mai uşor de realizat. În orice caz, domnul Moldovei s-a temut de o atare eventualitate şi a căutat să ia măsurile pe care le-a crezut necesare. După indicaţiile pe care le dă actul discutat, se vede că pentru a dejuca intrigile care ar fi putut avea atît de funeste urmări pentru dînsul, Lăpuşneanu a trimis la Constantinopol o solie, formată din patru boieri mari şi din Macarie, vlădica de Roman, cărturarul ţării şi, evident, un fin diplomat. Solia ducea cu

---

[25] Th. Holban, *op. cit.*, p. 670—672, doc. 5 din august 1555.

[26] Th. Holban, *op. cit.*, doc. nr. 6, p. 672—673. Acest act nu menţionează amestecul lui Iliaş — Mahmed; deducţia că lui i se atribuie acest plan, de împărţire a ţării, am făcut-o noi.

[27] Doc. din 24 august 1551; la N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Bucureşti, 1899, p. 320—332.

[28] Însuşi Lăpuşneanu făcea cunoscut că, după ştiri aduse de solul la Poartă ai răposatului Ştefan, Soliman e bătut de şah şi Stambulul e pe cale să se revolte. Ar fi fost rechemat şi sangiacul care era la Brăila. N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. V, Bucureşti, 1937, p. 23.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dinsa și „tot tezaurul pe care l-a avut domnul" [29]. Consecința pentru țară a acestor intrigi a fost sporirea tributului [30].

Fără îndoială, doamna Elena a lui Petru Rareș nu fusese străină de un complot la care elemente din țară, unite cu cei din afară, lucraseră pentru ridicarea la tron al unui membru al vechii dinastii, în speță a lui Constantin Rareș, fiul său. Aceasta e, fără îndoială, explicația actului relatat de cronica moldo-polonă, care vorbește de sugrumarea bătrînei doamne din ordinul lui Lăpușneanu [31]. Actul în cauză a putut avea loc numai în a doua jumătate a anului 1553 și trebuia pus în legătură cu descoperirea și înăbușirea complotului.

Solia lui Lăpușneanu din „august 1555" cerea polonilor închiderea fostului hatman spre a zădărnici trecerea lui la turci, în legătură cu fostul stolnic Capotă. Pentru a indispune pe poloni față de pribeag și a-i decide să ia măsuri contra lui, se recurge și la unele insinuări în legătură cu o pretinsă atitudine dubioasă a acestuia. Din actul pe care l-am analizat anterior, reiese că pribegii, în înțelegere cu pretendentul de la Constantinopol, fuseseră acuzați de intenția de a ceda turcilor teritorii din țară și chiar „Podolia" [32]. În act se insinua că Negrilă ar fi avînd intenția să se unească cu „muscalul în contra polonilor". Actul se încheie cu propunerea de rezolvare a unor mai vechi litigii de graniță între Moldova și Polonia și cu informația că domnul, din ordinul sultanului turcesc, pleacă în Țara Ungurească „să susțină la tron pe fiul lui Ianuș, «fostul» rege al Ungariei" [33].

După cît se vede, actul e din a doua jumătate a anului 1553, dată la care Negrilă nu părăsise încă Polonia. De la o dată ulterioară — nu însă din „decembrie 1555", cum datează Holban [34] — sînt instrucțiile din actul de solie al lui Avram Banilovschi, adresat regelui Poloniei din partea lui Lăpușneanu. În acest act se vorbește atît despre Negrilă, cît și Despre „Mitropolitul" trecuți recent din Polonia la Constantinopol. De asemenea, se vorbește aici și despre pretendentul pe care îl sprijineau complotiștii și care nu putea fi altcineva decît Constantin Rareș. Dar acesta, după informația pe care o primea Ferdinand, regele romanilor, de la ambasadorii săi din Constantinopol, la data de 30 martie 1554, era mort de curînd, sub bănuiala de otrăvire din partea oamenilor lui Lăpușneanu [35]. Deci marea solie, trimisă de Lăpușneanu la Constantinopol, folosise destul de variate mijloace spre a dejuca planurile urzite de pribegi; și acel copil nevinovat, unealta lor, căzuse victimă unor lupte politice care nu cunoșteau menajamente. Prin astfel de acte care-l situau, măcar din acest punct de vedere, pe același plan cu marii săi contemporani, domnul își netezise calea! Partida din țară a răreșeștilor a fost nevoită să cadă la un compromis.

Lăpușneanu însuși va fi fost bucuros de împăcare. Încă din mai 1555, el face danie un sat cunoscutei ctitorii răreșești de la Probota [36], locul de îngropare a acestei familii domnitoare. Este de presupus că mijlocitorul pentru împăcare să fi fost mitropolitul Grigore Roșca, rudă după mamă a lui Petru Rareș.

---

[29] Th. Holban, *op. cit.*, doc. nr. 6 din „1555 decembrie", p. 672—673.

[30] Th. Holban, *op. cit.*, doc. nr. 3 din „1553, iulie 29", p. 670. Pentru problema birului în epocă a se vedea M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV—XIX*, în „Studii și materiale de istorie medie", II, 1957, p. 7—47; de asemenea și *Istoria României*, II, Edit. Academiei, p. 778—780.

[31] P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române*, din sec. XV—XVI publicate de Ion Bogdan, Edit. Academiei, București, 1959 (Cronica moldo-polonă), p. 175 și 185.

[32] Th. Holban, *op. cit.*, doc. nr. 6, p. 672—673.

[33] Th. Holban, *loc. cit.*, doc. nr. 5, p. 670—672.

[34] *Ibidem*, doc. nr. 6, p. 672—673. Cum se va vedea mai departe, actul nu putea fi decît din „decembrie 1553".

[35] Hurmuzaki, *Documente*, II, 5, p. 182—183. „Nuper repentina morte sublatus, ut ajunt, voyvodae per venenum procurata". A se vedea și N. C. Bejenaru, *Politica externă a lui Alexandru Lăpușneanu*, p. 82—83.

[36] *D. I. R.*, A, sec. XVI, vol. II, p. 93—94, doc. nr. 83, din 24 mai 1555.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Spre sfîrșitul anului 1555, împăcarea lui Lăpușneanu cu cei care mai supraviețuiau din vechia familie domnească era perfectată, el căsătorindu-se cu domnița Ruxandra.

Faptul acesta, care era menit să aducă liniște sufletului bîntuit de temeri și de remușcări al voievodului — dar și țării — a fost marcat de acte de pietate, cu caracter oarecum public. Între acestea s-a păstrat și un „aier", danie făcută ctitoriei sale de la Slatina. Inscripția de pe el spune că donația a avut loc în anul cînd Alexandru Vodă „s-a cununat cu doamna sa Ruxanda, în anul 7064 (1556) luna întîia", adică ianuarie [37]. Iliaș-Mahmed, fiul cel mare al lui Rareș, care prin faptul turcirii nu mai putea aspira la tron, devine acum sprijinitorul domniei cumnatului său.

Un act datat greșit 2 iunie 1561 [38], cînd el nu poate fi decît de pe la mijlocul anului 1553, (iunie), aduce, cu ocazia unui jurămînt de credință prestat regelui polon, și o listă cu cea mai mare parte din divan și din aparatul administrativ al Moldovei în epocă. Și aici e nevoie, după cît se vede, de unele mici retușări în ce privește identificările făcute de Th. Holban numelor celor cuprinși în listă.

Trebuie subliniat că numele boierilor din acest act sînt date după moda poloneză. Ele cuprind — pe lîngă numele de botez — și numele de familie confecționat de circumstanță din numele tatălui pus la genitiv. În orice caz, sub denumirea din acest act, boierii nu apar, decît cu rare excepții, în diplomatica moldovenească. De aici greutatea identificării lor — adausă la cea provocată de incorecta ortografiere a numelor.

Și de aici, ca și din alte acte ale culegerii lui Holban, se pot face numeroase reîntregiri și clarificări la istoria Moldovii. Lista boierilor e deschisă de „Pan Mohilă Hudici, mare cancelar", adică logofăt. În studiile mai vechi, identificîndu-se între înaintașii Movileștilor un Hudici, se trăsese concluzia că acesta ar fi strămoșul de pe mamă al familiei [39]. Se vede din actul publicat de Holban că, în adevăr, la origine, Movileștii au fost Hudici, și că numele de Movilă a prevalat asupra celui vechi numai din secolul al XV-lea înainte. „Simion Uchrilowicz", pîrcalabul cetății Suceava, trebuie citit „Simion Nehrilowicz", adică Negrilovici. Apariția lui Negrilă în Divan datează actul ca anterior îndepărtării sale din hatmanie și din țară. După toate probabilitățile, actul e din „2 iunie" 1553 și purta data de „7061" a erei vechi — care a fost transmisă de diacul polonez, necunoscător al acestui fel de datare, prin „1561". Se pare că nici numele lui Sturza „Urechevici" n-a fost bine citit și identificat. În orice caz, nu se cunoaște un „Ureche" printre înaintașii Sturzeștilor, din care ar fi putut deriva acest Urechievici. Staroste de Hotin e Ioan Hîrovici, boier altfel cunoscut și prin înaintașul său Hîra Chelaru, credincios al lui Petru Rareș și din divanurile de mai tîrziu ale lui Lăpușneanu. „Vasile Prosanovici" e de asemenea greșit citit. E vorba despre boierul Veisa, pîrcalab de Neamț, care probabil era fiul unui Prodan și de aici „Veisa Prodanovici". Marele vistier e Dan sau Daniil, menționat în actul publicat, ca „Masovici" — necunoscut altfel; nu ne putem pronunța asupra acestei lecturi a lui Holban. Spatarul e Ioan Șendrescu, un urmaș al „hatmanului" Șendrea din epoca lui Ștefan cel Mare; la fel nu ne putem pronunța asupra numelui de familie atribuit paharnicului Teodor, a cărui lectură de „Vrahoiovici" după Holban, n-o credem fericită. Poate că acest nume derivă dintr-un Vrahu — vrac, adică „medic" în limbile slave, deci Vrahovici — un fiu al Vrahului; ar fi cea mai probabilă lectură. Stolnicul Medelian, (nu „Mediolan") are de asemenea o lectură inacceptabilă în acel „Scovorloaia". Pare a fi vorba în adevăr despre Medelean iz Covurluia — adică din Covurlui. „Vornicul Ivan Maciovici" e Ioan Moțoc, sau „Moțocovici", vornic de țara de sus, care în acea epocă nu figura în divan; „Drohici Nadoboicovici mare medelnicer" e Drăghici Nădăboico, boier care se întîl-

[37] *Inscripții medievale ale României. Orașul București*, vol. I, București, 1965, p. 699—700, nr. 1034.

[38] Th. Holban, *loc. cit.*, doc. nr. 7, p. 673—674.

[39] M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefăniță Voievod*, Iași, 1943, p. 257, nota 6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

neşte din a doua jumătate a secolului al XVI-lea; la fel Spancioc e un Drăghici. Ultimii dregători amintiţi sînt Ioan şi Grigore Petricina [40].

De o mică rectificare şi unele clarificări are nevoie şi actul datat 29 iulie 1553. Credem că expresia „Pan Movilă postelnic de la Suceava" e greşit redată — deoarece e vorba despre o solie trimisă din Suceava, în frunte cu marele postelnic [41]. Starostele de Hotin nu e „Pan Ogra", ci „Pan Ungurul", boier cunoscut şi din altă informaţie. Acest act ne arată că cel de al doilea pîrcălab de Hotin, în 1553, a fost Ungurul. De asemenea, tot de aici cunoaştem şi numele postelnicului care nu e menţionat în actul din 2 iunie; se vede a fi Movilă, adică „Vescan Movilă".

Nu ni se pare clar nici pasajul din act în care este vorba despre pretinsa legătură dintre pretendentul Radu «Iliaş», cu pribegii din Transilvania şi o solie turcească. Nu prea vedem cum solul ar fi putut inspira şi sprijini, din ordinul sultanului, o năvală de pribegi pentru înlocuirea domnului „legitim", fie el şi „Mircea Ciobanul", cunoscut ca ucigător de boieri. Dacă turcii ar fi vrut să-l înlocuiască pe Mircea, evident găseau omul potrivit pentru aceasta printre pretendenţii aflaţi la Constantinopol, sau chiar în ţară. De altfel, după indicaţiile izvodului intern de cronică, Radu Iliaş, năvălind cu pribegii, a înfrînt oştile lui Mircea Ciobanul în lupta de la Măneşti — şi acesta a fost nevoit să se retragă la Giurgiu. Dar cronica adaugă: „după aceea Mircea vodă iar au venit de al doilea rînd, cu hanul şi cu mulţi turci de au gonit pe Radul vodă peste munte" [42]. Aceasta fiind situaţia de fapt, noi sîntem înclinaţi să credem că în pasajul respectiv din act s-a strecurat o uşoară confuzie la transcrierea textului şi că e vorba numai despre un avertisment adresat de turci autorităţilor transilvane, de a nu ajuta pe Radu pretendentul şi pe boierii pribegi în năvalele lor asupra Ţării Româneşti.

Dacă, totuşi, actul a fost bine transmis, trebuie să vedem în informaţia aceasta, comunicată de Lăpuşneanu regelui polon, o încercare a domnului moldovean de a produce confuzii în ce priveşte atitudinea sultanului turcesc faţă de duşmanul politic Mircea Ciobanul, ginerele lui Rareş, cumnatul lui Iliaş-Mahmed şi Constantin Rareş [43]. De altfel, în acest sens pledează şi toată informaţia istorică existentă ca şi atitudinea şi tradiţia politicii turceşti în alte situaţii similare.

Am căutat să scoatem în evidenţă o parte din informaţia nouă adusă de actele publicate de Th. Holban în recentul număr al revistei „Studii". Cercetătorii istoriei patriei pot culege din ea o sumă de alte informaţii de aceeaşi valoare. E neîndoios că şi în restul materialelor nepublicate din colecţia Holban se vor fi găsind destule acte de aceeaşi însemnătate. Aceasta recomandă neîntîrziata editare integrală a culegerii de izvoare despre care ne-am ocupat.

Const. A. Stoide

DIRECŢIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI, *Secretariatul de Stat al Moldovei, 1832—1862. Inventar arhivistic*, Bucureşti, 1966, 491 p.

Între ultimele lucrări publicate de către Arhivele Statului se numără şi inventarul Secretariatului de Stat al Moldovei. El face parte din seria instrumentelor de lucru puse la dispoziţia cercetătorilor, din care au apărut pînă acum un număr

[40] Th. Holban, *loc. cit.*, doc. nr. 7. p. 673—674.

[41] *Ibidem*, doc. nr. 4, p. 670.

[42] Letopiseţul cantacuzenesc, în *Cronicarii munteni*, I, Bucureşti, 1961, p. 117; ediţie îngrijită de Mihail Gregorian.

[43] Despre raporturile încordate dintre Lăpuşneanu şi Mircea Ciobanul din Ţara Românească a se vedea şi N. C. Bejenaru, *op. cit.*, p. 81—82.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de cataloage (*Catalogul documentelor moldovenești* dintre anii 1387 și 1650, vol. I și II, București 1957 și 1959, *Catalogul documentelor românești* de la Arhivele Statului din Brașov, dintre anii 1521—1793, București 1955, *Catalogul documentelor grecești*, tot de la arhivele din Brașov, vol. I și II, București 1958 și 1959, *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a țărilor române în secolele XVIII—XIX*, de la Arhivele Statului din Sibiu, București 1966), volume de documente și cîteva îndrumătoare. Inventarul Secretariatului de Stat al Moldovei, de care ne ocupăm în rîndurile de față, este alcătuit de un colectiv de la Arhivele Statului din Iași, unde se păstrează acest fond arhivistic, sub conducerea lui Gheorghe Ungureanu.

Secretariatul de Stat, condus de marele postelnic, a fost, alături de Vistierie și Departamentul de Interne, una din principalele instituții din administrația centrală a Moldovei în perioada Regulamentului Organic și a funcționat între anii 1832 și 1862. Marele postelnic, în afara atribuțiilor sale în materie de politică externă, făcea parte din Sfatul Administrativ, împreună cu ministrul finanțelor și ministrul de interne, constituind consiliul de miniștri al vremii, care sub conducerea domnului dezbătea și rezolva problemele de stat mai importante la ordinea zilei. El mai era șeful cancelariei domnului, căruia îi prezenta rapoartele înaintate de celelalte instituții și făcea legătura dintre acesta și Adunarea Obștească. Datorită acestor atribuții ale marelui postelnic, pînă la anul 1859, cînd în competența sa au rămas numai problemele de politică externă, Secretariatul de Stat a adunat o arhivă importantă, la care s-au adăugat și actele create de Sfatul Administrativ care nu avea o arhivă proprie.

Din păcate, această arhivă nu se păstrează în întregime. O parte din dosare au fost duse la București în anul 1862, cînd s-au contopit cele două guverne ale Principatelor Unite, altele au fost luate de diferite instituții și nu au mai fost restituite, iar cea mai mare parte, 2 866 dosare și condici, a fost distrusă de bombardamente în timpul celui de-al doilea război mondial. Astăzi, din totalul de 5 175 dosare și condici, cîte fuseseră depuse inițial, Arhivele Statului din Iași mai păstrează doar 2 207.

Pentru fondul Secretariatului de Stat, înregistrat la Arhivele Statului din Iași la transportul 1 764, opisul 2 013, se folosea pînă acum un inventar vechi, alcătuit defectuos, pe ani și litere, necorespunzător nevoilor actuale. El este mai mult o listă în care titlurile dosarelor sînt trecute foarte sumar și cu greșeli, identificarea lor trebuind să fie făcută adeseori prin cercetarea filă cu filă. Cu toate corecturile operate ulterior asupra lui, vechiul inventar nu putea oferi indicații precise asupra conținutului dosarelor și anilor documentelor din cuprinsul lor. De asemenea, el nu prezenta nici situația reală a fondului în urma pierderilor arătate mai sus.

Noul inventar tipărit începe cu o scurtă introducere (p. 3—9), în care Gheorghe Ungureanu prezintă pe scurt istoricul Secretariatului de Stat și conținutul fondului său arhivistic. După aceasta se trece la inventarul propriu-zis al dosarelor existente astăzi (p. 11—383), cărora acum li s-au dat noi numere de ordine, vechea numerotare fiind redată între paranteze. Dosarele sînt înscrise cronologic și se arată pînă la ce an merg documentele din cuprinsul lor. Spre deosebire de vechiul inventar, acesta este alcătuit în urma cercetării amănunțite a fiecărui dosar și de aceea conținutul lor este redat prin rezumate cuprinzătoare care uneori trec peste o jumătate de pagină. Datorită acestui procedeu, cercetătorii iau cunoștință acum de toate chestiunile, de multe ori foarte variate, din cuprinsul dosarelor care în vechiul inventar apăreau uneori sub titlul „Feliurite pricini", plin de surprize doar pentru cei ce cîștigaseră deja o bună experiență în cercetarea arhivelor. Urmează apoi indicele onomastic (p. 384—400), cel toponimic (p. 401—415) și un bogat indice de lucruri (p. 416—480) pentru numeroasele probleme cuprinse în inventar, făcîndu-se de fiecare dată trimiterea la dosarul respectiv. Volumul se încheie cu un glosar (p. 481—491) pentru cuvintele mai puțin cunoscute sau ieșite din uz.

Astfel alcătuit, inventarul arhivistic al Secretariatului de Stat este o lucrare deosebit de utilă, în care cercetătorii găsesc indicații documentare pentru istoria

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

socială, economică și politică a Moldovei între anii 1832 și 1862. În afara relațiilor cu țările străine, care constituiau sfera activității Secretariatului de Stat, întîlnim știri cu privire la aplicarea Regulamentului Organic și lupta țărănimii împotriva exploatării mult înăsprite prin noua legiuire ce a constituit un instrument de împilare în mîinile clasei stăpînitoare. Sînt date despre crearea și organizarea de noi instituții impuse de transformările în relațiile sociale și economice care aveau loc în țară; cu privire la eforiile orășenești și bugetele lor, finanțele statului, catagrafiile fiscale și despre organizarea administrativă și judecătorească a Moldovei în această perioadă. Un loc deosebit îl ocupă știrile despre comerț și industrie: negustori, case comerciale și activitatea lor, meșteri și atelierele lor, înființarea de manufacturi („fabrici"). Se găsesc informații bogate despre dezvoltarea învățămîntului, artelor și culturii în general: înființarea de școli, a Academiei Mihăilene din Iași, organizarea învățămîntului, apariția de gazete și periodice, înființarea și activitatea tipografiilor, despre teatre, biblioteci, cu privire la oamenii de seamă din istoria culturii noastre etc.

Totuși, volumul prezintă și lipsuri.

Fondul Secretariatului de Stat a fost cercetat și pînă acum și pe baza materialului documentar extras s-au publicat lucrări în care dosarele au fost citate cu numerele de ordine din inventarul vechi, reproduse acum între paranteze după numerele noi. Pentru identificarea lor cu mai multă ușurință, era necesar să se tipărească și tabloul de corespondență a cotelor vechi cu cele noi, tablou care a fost întocmit de către colectivul care a lucrat volumul și nu ar fi ocupat decît 10—12 pagini.

Pe lîngă aceasta, inventarul vechi păstrează încă titlurile dosarelor pierdute și distruse. Chiar atît de sumar cum sînt înscrise acolo, ele completează imaginea bogatei activități a Secretariatului de Stat. Totodată, este posibil ca anumite chestiuni, pentru care există și alte documente în arhive, să capete o confirmare în plus, iar altele să fi fost cuprinse numai în dosarele acum pierdute definitiv, astfel că singura informație despre ele se mai păstrează doar în vechiul inventar. Menționăm doar cîteva titluri care ni s-au părut mai interesante: anul 1832: nr. 184 — Revoluția urmată între greci și militari la Galați; anul 1833: nr. 495 — Înființarea cenzurii cărților; anul 1834: nr. 562 — Cadrul <portretul> lui Ștefan vodă luat de la d. Asachi; nr. 582 — Lipsa de pîine ce pătimește norodul; anul 1835: nr. 714 — Plutirea pe apa Siretului și a Prutului; nr. 715 — Privilegiul dat lui d. Asachi și doctor Lichin pentru fabricarea de zahăr; nr. 742 — Hrisovul tipărit pentru lucrările judecătorești; anul 1836; nr. 804 — Privilegiul cerut de Ion Bacomir pentru fabricarea de oale; nr. 823 — Tipărirea cărților pentru școli; anul 1837: nr. 886 — Cumpărarea din Franța a niște unelte de pluguri; anul 1842: nr. 1713 — Înființarea fabricii de lumînări la Bîrlad a lui T. Dobre; nr. 1725 — Doctor Cihac cere încuviințarea fabricii de cînepă și mătasă; anul 1847: nr. 2429 — Carabinele date miliției Moldovei de împăratul Rusiei; nr. 2430 — Consulații împotriva Teatrului Național, pentru atac; nr. 2449 — Măsuri luate pentru paza și liniștea Iașului; nr. 2460 — Privilegiul dat fraților Zalman și Moriț Calmer pentru fabrica de chibrituri; anul 1848: nr. 3551 — Miler M., supusul elin, pentru facerea unei tipografii la Galați; nr. 2620 — Mai multe persoane cer a se înființa tipografia de cărți naționale; anul 1849: nr. 2653 — Boala holerii și vindecarea ei cu doctori din Anglia; nr. 2660 — Guvernul Austriei cu guvernul Moldovei pentru trecerea armatei Austriei prin Moldova; nr. 2749 — Privilegiul cerut de către d. T. Ghica pentru înființarea unei fabrici de oloi la Focșani; nr. 2768 — Tipărirea unor jurnale de negoț de Carl Cernig; anul 1850: nr. 2891 — Privilegiul dat lui C. Ion pentru a face niște mori la Galați; nr. 2893 — Privilegiul cerut de T. Cosmescu pentru facerea unei mori mecanice; nr. 2915 — Statisticile cerute de corpul 5 de București pentru facerea unei hărți; anul 1851: nr. 2975 — Gazeta Zimbrului și atacul făcut d. G. Asachi de către Gazeta Breslau; nr. 3099 — Privilegiile cerute de niște fețe pentru facerea unor cuptoare de încălzit; nr. 3154 — Țirimonia făcută de boierii moldoveni peste hotar pentru salutarea împăratului Austriei; anul 1852: nr. 3340 — Fabrica de mătase introdusă de d. Mihail Viclimescu; anul

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1853: nr. 3383 — Vitele trecute în Crimeea pentru armata engleză; nr. 3470 — Mormîntul ce are a se face în palat pentru Ştefan cel Mare; anul 1858: nr. 4118 — Drăghici Grigore, preşedintele Eforiei, s-au regulat a asista la Universitate din Londra pentru industrie; anul 1859: nr. 4176 — Statul navigaţiei. De aceea credem că, după ce se proceda la o selecţionare a lor, era bine să se tipărească în anexă la noul inventar şi o parte din titlurile dosarelor pierdute din fondul Secretariatului de Stat.

Indicii unei lucrări, atît de bogată în date cum este aceasta, sînt de un ajutor preţios pentru cei care o consultă şi autorii s-au străduit să-i întocmească în bune condiţiuni. Cu toate acestea, aici s-au strecurat unele greşeli.

Indicele onomastic trebuia lucrat cu mai multă grijă, mai ales la identificarea persoanelor care purtau acelaşi nume, pentru a nu se face confuzii, ca de exemplu în cazul hatmanului Grigore Ghica şi logofătului Grigore Ghica. Menţiunile despre domnitorul Grigore Chica sînt împrăştiate printre trimiterile pentru ceilalţi Ghiculeşti (p. 390—391) şi aceeaşi observaţie este valabilă şi în cazul domnitorului Mihail Sturdza (p. 397—398), ceea ce arată că indicele onomastic nu a fost suficient de bine sistematizat. Alte persoane au fost trecute în indice de mai multe ori, sub nume diferite, ca de exemplu Alecu *Russo* şi *Russu* (în inventar mai apare şi forma *Ruso*). Mitropolitul Veniamin Costachi apare mai întîi la *Costachi*, aşa cum este normal, iar apoi la *Veniamin*, după Veniamin episcopul Romanului care era din familia Roseti. În sfîrşit, mai găsim pe comişii *Poliz* D. şi *Polizul* Dimitrie care sînt unul şi acelaşi cu *Polizu* Dimitrie cu rangul de spatar, dar în indice apar ca trei persoane diferite.

La indicele toponimic era necesar ca numeroasele nume de moşii şi sate care apar în inventar să fie identificate cu mai multă precizie, cu ajutorul *Marelui Dicţionar Geografic al României* şi indicatoarele alfabetice de localităţi şi la fiecare să se arate ţinutul din care făceau parte în vremea Regulamentului Organic şi raionul şi regiunea după împărţirea administrativă actuală. Doar la o parte din ele se arată numai ţinutul, însă cîteodată inexact. De pildă, localităţile *Chiraltei, Fîrţăneşti, Folteşti şi Puţichioaia* din ţinutul Covurlui se arată că erau în ţinutul Neamţ, cu toate că, în alt caz, pentru *Folteşti* s-a scris şi ţinutul „Covului".

Alcătuitorii indicelui au fost inconsecvenţi în ortografierea numelor de sate şi moşii, folosind atît ortografia veche, cît şi pe cea actuală. Din această cauză, unele din ele au fost trecute la indice în două locuri, ca de exemplu: *Bărzăşti şi Bîrzeşti, Grozăşti* şi *Grozeşti*, unde trebuia să se facă deosebirea între localităţile cu acest nume de la ţinuturile Bacău şi Fălciu, *Hilişău* şi *Hilişeu, Ionăşăni* şi *Ionăşeni, Tărnauca* şi *Tîrnauca*. Alteori, apariţia de două ori a unei localităţi se datoreşte unor lecturi greşite: *Ceartova* şi *Ciortova, Mînsăşti* şi *Mînjăşti*, a doua formă fiind cea corectă. Lecturi greşite au fost făcute şi în cazul satelor *Chiraftei, Ireşti* de sub Măgură şi *Rogojeni*, care apar în indice sub denumirile *Chirofleia, Greşti* şi *Pogojeni*, ultimele două fiind trecute, din această cauză, la alte litere decît unde trebuia. De asemenea, trebuia îndreptat numele satului *Căbeşti*, care în dosar era scris greşit *Găbeşti*.

În sfîrşit, menţiunile bogate pentru oraşe trebuiau ordonate mai precis, pe problemele din viaţa oraşului respectiv.

O clasificare strictă era necesară şi la alcătuirea indicelui de lucruri. Unele chestiuni apar prea împrăştiate, ca în cazul „Albina", pentru care o parte din menţiuni au fost trecute la cuvîntul *Albina*, altele la cuvîntul *institut*, iar la cuvîntul *tipografie* se găsesc alte trimiteri pentru „Albina". Toate acestea adunate într-un singur loc ar da o imagine mai unitară celor care s-ar interesa de activitatea „Albinei Româneşti". Alteori s-au făcut repetări inutile: *modele* de timbru şi *timbru* modele. *Europa* hotel şi *hotel* Europa, iar la cuvîntul *port*, unde găsim menţiuni despre activitatea porturilor Galaţi şi Brăila, se face trimiterea mai întîi pentru reglementarea portului armelor, care se găseşte şi mai înainte, la cuvîntul *arme*. În sfîrşit, la cuvîntul *apă* se repetă trimiterile pentru rîurile din Moldova, care se mai găsesc şi la indicele toponimic.

Dacă autorii ar fi dat mai multă atenţie identificării persoanelor, dacă ar fi procedat la identificarea, ortografierea şi localizarea corectă a topicelor şi la

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sistematizarea mai riguroasă a materiilor, s-ar fi evitat confuziile şi repetările care apar în indici, ceea ce ar fi înlesnit şi mai mult consultarea inventarului Secretariatului de Stat.

Unele cuvinte din glosar puteau fi explicate mai bine: *nacealstvă* înseamnă autoritate centrală, nu „autorizaţie"; *pravăţ* are înţeles de îndreptar, model de urmat, nu „scop, obiect"; *vexel* înseamnă şi poliţă, cambie, nu numai chitanţă; *edecuri* erau anexele unei gospodării în general, nu numai ale unei vii; prin *tabun* se înţelege mai precis izlaz pentru cai, nu orice izlaz.

În sfîrşit, în volum au rămas necorectate inadmisibil de multe greşeli de tipar şi din cauza lor multe nume apar stîlcite. De exemplu: *Humuelşti* în loc de *Humuleşti*, *Boain* în loc de *Boian*, *Debîrceşti* în loc de *Dobîrceşti*, s-a tipărit *poliţie* în loc de *politie*, termen care a fost explicat corect prin *oraş*.

Cu toate aceste observaţii, inventarul arhivistic al Secretariatului de Stat al Moldovei rămîne o lucrare valoroasă şi utilă, care se adaugă instrumentelor de lucru, din păcate puţine la număr pînă acum, absolut necesare pentru desfăşurarea în tot mai bune condiţii a cercetării istorice din ţara noastră. Este ştiut că, în lipsa unor asemenea instrumente de lucru, este nevoie de multe deplasări lungi şi costisitoare în centrele unde se păstrează principalele fonduri arhivistice, numai pentru consultarea unor inventare uneori vechi şi prost alcătuite, fără ca în acest timp să se poată redacta o singură fişă analitică. În depozitele arhivelor sînt încă multe fonduri importante, din care menţionăm doar acelea create de unele instituţii centrale din trecut: Vistieria, Departamentul de Interne, Divanurile judecătoreşti etc. Lor li se adaugă miile de pachete cu documente păstrate la Arhivele Statului şi la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România şi pentru toate acestea nu există decît inventarele de sală, unele din ele întocmite încă din secolul trecut. În locul lor este necesar să existe cataloage tipărite care să stea oricînd şi oriunde la îndemîna cercetătorilor, pentru a afla în ele indicaţii documentare pentru problemele la care lucrează.

De aceea, socotim că trebuie să se continue întocmirea şi publicarea de cataloage şi inventare pentru fondurile documentare din arhive şi biblioteci. Observaţiile făcute cu acest prilej sînt pornite numai din dorinţa ca asemenea instrumente de lucru să apară în cît mai bune condiţii.

Corneliu Istrati

VASILE MACIU, *Un proiect din 1857 al lui Mihail Sturdza pentru organizarea Principatelor Române*, în „Studii, Revistă de istorie", tomul 19, 1966, nr. 1, p. 59—91.

Dintre proiectele de reorganizare a Principatelor dunărene întocmite de marea boierime în perioada de formare a statului naţional român, cel datorat fostului domn regulamentar Mihail Sturdza este unul dintre cele mai importante. Exprimînd interesele marii boierimi conservatoare din deceniul al VI-lea al secolului al XIX-lea în problema, deosebit de importantă, a modernizării statului, memoriul constituie „un izvor de prim ordin pentru cunoaşterea perioadei de formare a orînduirii capitaliste în ţara noastră" (p. 74). De aceea, publicarea integrală a memoriului este de un real folos cercetătorilor istoriei moderne a României. Comentînd acest izvor, V. Maciu aduce preţioase observaţii cu privire la importanţa şi locul pe care el îl ocupă între proiectele de reorganizare a statului în această perioadă.

Prezentînd acest izvor însă, V. Maciu învinuieşte pe subsemnatul că deşi a semnalat acest proiect în una din lucrările sale mai vechi, „nu-i reproduce însă textul şi nici nu-l rezumă, fie cît de succint".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Menționăm că memoriul a fost rezumat și analizat din 1959 într-un articol din „Revista Arhivelor", anul II, nr. 2, p. 215, articol pe care V. Maciu nu-l cunoaște și care a fost citat în lucrările de specialitate.

N. Corivan

Gîndirea social-politică despre Unire (1859), București, Editura Politică, 1966, 358 p.

Culegerea de texte apărută sub îngrijirea acad. P. Constantinescu-Iași și a cercetătorului Dan Berindei și-a propus să ilustreze afirmarea, devenirea și efortul pentru împlinirea ideii de unitate a poporului român, așa cum s-a reflectat acest proces în gîndirea social-politică a diferitelor personalități culturale și politice începînd din secolul al XVI-lea și pînă la începutul secolului al XX-lea. Lucrarea se adresează, evident, unor cercuri largi de cititori, deși ea nu este lipsită de utilitate și pentru cercetători.

Prima parte a volumului (p. 9—35) înmănunchiază extrase din operele *premergătorilor* perioadei de înfăptuire a Unirii. Se observă cu ușurință trecerea treptată de la simpla constatare a comunității de neam și de limbă din scrierile cronicarilor (Nicolae Olahus, Grigore Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzino stolnicul etc.) la argumentarea științifică a acesteia în operele reprezentanților *Școlii ardelene* și la afirmarea hotărîtă a necesității de înfăptuire politică a ei în perioada premergătoare revoluțiilor de la 1848 (Costache Negruzzi, Mihail Kogălniceanu, George Barițiu, Nicolae Bălcescu etc.).

Partea a doua și cea mai întinsă a culegerii (p. 39—284) documentează an de an gîndurile și acțiunile acelora care au fost activi *luptători și înfăptuitori* ai marelui ideal național. Proclamată ca o dorință legitimă, de a cărei realizare va depinde viitorul progres al „nației", în programul revoluționarilor moldoveni *(Prinții-piile noastre pentru reformarea patriei)* și în presa anului 1848 din Țara Românească („Pruncul român" și „Poporul suveran"), ideea unirii poporului român în cadrul aceluiași stat a devenit în perioada următoare țelul major și imediat al tuturor militanților progresiști (Nicolae Bălcescu, C. A. Rosetti, I. C. Brătianu, Cezar Boliac, Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu ș.a.). Materialul publicat oferă, în continuare, posibilitatea de a se urmări îmbogățirea ideii de unire cu sensuri și semnificații noi: nu o unitate a vechilor stări de lucruri, ci unitate pentru înlesnirea progresului multilateral al țării prin instituții și reforme înnoitoare. Este, de altfel, și ideea centrală care se desprinde din discuțiile purtate în sînul divanurilor *ad-hoc* ale Moldovei și Țării Românești și care a fost atît de limpede exprimată în *Petiția adresată Adunării ad-hoc de deputații țărani.* În sfîrșit, extrase din publicistica vremii reflectă hotărîrea unanimă a partidei unioniste, după semnarea de către cele 7 puteri a Convenției de la Paris (1858), de a continua lupta pentru realizarea unirii depline a celor două țări, luptă încununată de dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al Principatelor Unite.

Ultima parte a culegerii (p. 287—351) cuprinde amintirile unor contemporani cu actul de la 24 Ianuarie (Radu Rosetti, Nicolae Gane, Nicolae T. Orășanu ș.a.), precum și aprecieri asupra semnificației și importanței acestuia în dezvoltarea poporului român aparținînd unor remarcabile personalități ale culturii noastre (P. P. Hasdeu, M. Eminescu, A. D. Xenopol, N. Iorga ș.a.), sau presei democratice și socialiste de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor.

Propunîndu-și să grupeze „un număr cît mai mare de materiale" referitoare la ideea unirii, culegerea dovedește totuși, mai ales în prima ei parte, lacune, cu atît mai vizibile cu cît, pînă în pragul secolului al XIX-lea, textele de această natură

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sînt departe de a fi abundente. A fost remarcat deja faptul că cel dintîi text care atestă existența conștiinței comunității de neam la români nu este *Letopisețul de la Bistrița*, ci scrisoarea adresată de Ștefan cel Mare veneților la 2 mai 1478 și că, în mod inexplicabil, culegerea omite unele afirmații deosebit de importante în acest sens aparținînd mitropoliților Varlaam și Dosoftei, traducătorilor *Bibliei de la București* sau cărturarului N. Costin [1].

Semnalăm cu acest prilej și alte cîteva monumente ale literaturii și istoriografiei noastre vechi în care răzbat ecourile aceleiași conștiințe. Astfel, pentru anonimul *Letopisețului cantacuzinesc*, de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, românii de la nordul și sudul munților Carpați au o origine etnică comună: „Însă dintăi izvodindu-se de rumânii carii s-au despărțit de la romani și au pribegit spre miiazănoapte. Deci trecînd apa Dunării, au descălecat la Turnul Severinului; alții în Țara Ungurească, pre apa Oltului și pre apa Morășului și pre apa Tisei, ajungînd și pînă în Maramurăș" [2]. Amplificată, regăsim aceeași idee în veacul următor la Chesarie Rîmniceanu, în ale sale *Minee de decembrie și pe ianuarie* (1779): „De unde se face, nu fără de cuvînt simbreazna că prințipaturile rumânești, ca niște apichii ale rîmlenilor urmează de la aducere și ale lor obiceiuri... Însă eu, dintru aceste descoper lucruri minunate, aflu linia neamului rumânesc din vechiu trăgîndu-să din slăvit neam al romanilor..." [3]. Cu deosebită claritate se exprimă în acest sens și autorul ardelean al *Plîngerii sfintei mînăstiri a Silvașului...*, alcătuită în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, apreciind urmările dezbinării bisericești a românilor din Transilvania: „Căci nu va fi spre un folos / Unația ce s-a scos / Ci numa ca să ne răsnească / De frații din Țara Românească / Și din Țara Moldovenească" [4].

Considerăm, de asemenea, că spațiul afectat reprezentanților *Școlii ardelene* este extrem de redus, deși străduința acestora de a argumenta din punct de vedere filologic și istoric originea romană, latinitatea limbii și continuitatea de locuire pe teritoriul provinciei Dacia a poporului român, nu numai că a îmbogățit conținutul ideii de comunitate a românilor de pretutindeni, dar i-a conferit, pentru prima dată, și un anumit caracter militant, propagandistic. Semnificativ în această privință este cuvîntul lui Samuil Micu-Klein, *Către Români*: „Deci tu, cuvîntătoriule Române, primește această... istorie a neamului tău și au te nevoiește, au de nu poți tu îndeamnă și ajută pre alții, carii pot, ca mai pre lung lucrurile românești să le scrie și la *tot neamul* (s.n.) cunoscute să le facă... că mult iaste a fi născut Roman..." [5]. Iar vehicularea acestor idei în largi pături ale intelectualității românești din Transilvania o dovedește, cu prisosință, predica popii Sava din Rășinari, datînd din 1792, deci cu mult înainte de apariția operelor lui Gh. Șincai sau Petru Maior: „...Traian împăratul au adus dintru a sa împărăție Rîmleni (sau Romani) și i-au așezat întru această țară... (adică în, n.n.)... Țara Ungurească, Moldova, Țara Românească..." [6].

Menționăm, în sfîrșit, pentru partea a doua a culegerii, absența extraselor din broșurile atît de numeroase publicate de către unioniști în străinătate, atunci cînd chestiunea orientală a revenit cu mare acuitate la ordinea zilei și care, dacă nu aduc în paginile lor argumente noi, demonstrează totuși o latură importantă a luptei pentru unire: aceea a influențării și atragerii opiniei publice europene și a cabinetelor diplomatice respective în favoarea cauzei poporului român.

---

[1] Cf. I. Caproșu, *Pe marginea unei antologii*, în „Cronica", I, nr. 14 din 14 mai 1966, p. 10.

[2] *Istoria Țării Românești, (1290—1690). Letopisețul cantacuzinesc*, ediție critică întocmită de C. Grecescu și D. Simionescu, Edit. Academiei, București, 1960, p. 1.

[3] Apud Al. Piru, *Literatura română veche*, E.P.L., București, 1961, p. 527—528.

[4] *Cronicari și istorici români din Transilvania*, vol. I, ediție comentată de I. Lupaș, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1933, p. 68.

[5] *Ibidem*, p. 102.

[6] *Ibidem*, p. 87.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La o nouă ediție a unei antologii tematice de acest fel va trebui, deci, să se examineze cu mai multă atenție operele reprezentanților culturii noastre medievale, pentru ca ilustrarea cît mai bogată și mai variată a conștiinței unității poporului român să ofere imaginea deplină a unei permanențe indiscutabile.

L. Șimanschi

PERICLE MARTINESCU, *Costache Negri,* București, Editura Tineretului, 1966, 291 p.

În lucrarea consacrată lui C. Negri este urmărit firul vieții și activității unuia dintre cei mai tenaci luptători pentru izbînda ideilor de progres de la mijlocul secolului al XIX-lea în țările române.

Lucrarea cuprinde 13 capitole, fiecare purtînd un titlu în care se subliniază trăsăturile dominante, caracterul sau laturile esențiale ale activității lui C. Negri, în diferite perioade ale vieții sale.

Analizînd principalele etape ale vieții lui C. Negri, autorul se oprește îndeosebi asupra perioadei de după anul 1848. Se insistă asupra colaborării dintre Cuza și Negri, căruia domnul i-a încredințat misiunea de însărcinat al Principatelor Unite pe lîngă Poartă. Arătîndu-se dificultățile misiunii ce avea de îndeplinit se subliniază că la Constantinopol diplomatul român „juca rolul unui paratrăsnet în care se loveau și se topeau fulgerele venite din toate direcțiile văzduhului înveninat al diplomației europene" (p. 229). De aici și aprecierea, îndreptățită, a autorului că succesul politic și diplomatic al Principatelor Unite din această perioadă se datorează în mare măsură și lui C. Negri (p. 235). Se evidențiază faptul că după detronarea lui Cuza, „rămînînd consecvent cu el însuși", marele nostru patriot manifestă aversiune față de noul domn refuzînd orice propunere de a mai participa la viața politică. În *Presimțirile viitorului postum,* Pericle Martinescu face cîteva prețioase considerațiuni asupra locului lui C. Negri în istoria patriei, pe nedrept rămas mult timp în umbra contemporanilor săi. Se reliefează că prin aportul adus la înfăptuirea marilor evenimente de la mijlocul secolului al XIX-lea, C. Negri își merită cu prisosință un loc de seamă în istoria României, alături de cei cu care a luptat pentru împlinirea înaltelor idealuri de dreptate și de progres.

Apreciem că ultima lucrare consacrată lui C. Negri contribuie într-o măsură însemnată la elucidarea unor aspecte interesante privind activitatea marelui nostru patriot de la mijlocul secolului trecut. Autorul s-a străduit să facă o selectare riguroasă a materialelor relative la evenimentele al căror participant a fost Negri. Credem însă că era necesară o mai mare atenție la cercetarea fondului arhivistic existent la Iași. Menționăm de asemenea, că trimiterile referitoare la documentele din Arhivele Statului Iași nu corespund. De exemplu, documentul din 1834, martie 10, folosit de autor cu trimitere la Arhivele Statului Iași — pachetul Negri — nu se află într-o asemenea mapă, inexistentă de altfel la Iași în Arhivele Statului. El este extras dintr-un dosar al Postelniciei (Tr. 748, op. 840, dos. nr. 171), singurul rămas după distrugerea întregului fond în bombardamentele din aprilie 1944 și înregistrat în prezent în pachetul 1006, document 68, fila 1. De asemenea, documentul din 20 aprilie 1832 dispărut în împrejurările menționate (vezi *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*—I Documente din Arhivele Statului Iași referitoare la viața și activitatea oamenilor de seamă p. 65), se afla la Tr. 748, op. 840, dosar 17, fila 1205. Din aceleași motive credem că și celelalte trimiteri la Arhivele Statului Iași ar trebui revăzute.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Respectînd profilul colecției în care apare, lucrarea, destinată unui cerc larg de cititori, pune în lumină prin date și fapte noi personalitatea lui C. Negri, aducînd și o contribuție meritorie la cunoașterea luptei marelui patriot, pentru izbînda idealurilor naționale ale poporului nostru la mijlocul veacului trecut.

D. Agache

HANS-ADOLF IACOBSEN, *Der Zweite Weltkrieg Grundzüge der Politik und Strategie in Dokumenten*, Frischer Bücherei, K. G. Frankfurt am Mein 1965, 498 p.

Director al Institutului de cercetări al „Societății germane pentru politică externă de la Bonn" („Forschungs-instituts der Gesellschaft für Answärtige Politik in Bonn), Hans Adolf Iacobsen, se ocupă îndeosebi cu istoria celui de-al treilea Reich și mai ales cu istoria celui de-al doilea război mondial. Printre lucrările publicate pînă azi se numără: *Fall Gelb* (1957), *Ausgewählte Dokumente zur Geschichte des National sozialismus*, 1960—1964; general Oberst Halder, *Kriegstagebuch*, Bd. I—III (1962—1964); *Die Sowietische geschichte des Grossen Waterländischen Krieges* (1961); *Kriegstagebuch des O.K.W.* (1964).

Der Zweite Weltkrieg. Grundzüge der Politik und Strategie in Dokumente (Cel de al doilea război mondial. Trăsăturile principale ale politicii și strategiei în documente), este considerată de autor ca o contribuție pentru cunoașterea istoriei celui de-al doilea război mondial. Pentru realizarea lucrării, autorul a colaborat cu seminarul istoric al Universității din Köln, cu Institutul de istoria Europei din Mainz, cu cel de istorie din München, cu cel de cercetări a istoriei militare din Freiburg, precum și cu o serie de Institute de cercetări de istorie contemporană din Statele Unite.

Prefațată de o prezentare generală a desfășurării celui de-al doilea război mondial, lucrarea istoricului vest-german este împărțită în două: prima privește izbucnirea războiului în Europa și extinderea lui în Asia între 1939—1942; iar partea a doua se ocupă cu istoricul coaliției antihitleriste între 1943—1945. Fiecare din cele 21 de capitole, de dimensiuni reduse, sînt însoțite de o serie de documente care provin din arhivele unor ministere de externe, din diferite însemnări zilnice ale unor personalități politice sau militare, discursuri, protocoale și procese verbale ale unor conferințe, cum ar fi cea de la Teheran, corespondențe, tratative, conversații sau scrisori diplomatice. Alese cu multă grijă, o bună parte din documentele folosite, unele inedite, altele edite, prezintă interes pentru toți acei care sînt dornici să învețe din istoria celui de-al doilea război. Publicarea acestor documente prezintă, după părerea noastră, o contribuție de seamă la studierea acestei teme.

Bazată pe o bibliografie variată, care însumează lucrări importante apărute în diferite țări, cartea lui H. A. Iacobsen se deosebește de alte lucrări ale istoriografiei vest-germane prin aceea că sfera preocupărilor cu privire la istoria celui de-al doilea război mondial este mai largă, obiectivele regimului hitlerist și politica sa de expansiune sînt mai mult accentuate, reflectîndu-se asupra lor mai multă lumină. Însuși faptul că autorul critică cu orice ocazie tendința manifestată de a scrie istoria celui de-al doilea război acordîndu-se prioritatea evenimentelor militare și nu celor politice, constituie un pas înainte pentru o parte a școlii vest-germane care se ocupă de studierea celui de-al doilea război mondial. Menționăm de asemenea, și faptul că autorul se ocupă cu mișcările de rezistență din Europa împotriva înrobirii fasciste. În acest sens, Iacobsen cere istoricului nu numai să lupte pentru dreptate, să nu arate numai lucrurile „așa cum au fost", ci să spună pe nume ceea ce a fost rău și ceea ce a fost bine, să nu treacă sub tăcere lupta pentru mai bine.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

De dezlănțuirea războiului — consideră el — se face vinovată politica fascistă a național-socialiștilor, care a fost încurajată de „politica de potolire" dusă de Anglia și Franța, cu scopul de a apăra pacea cu orice preț, de politica de „neglijență" a Italiei, de orgoliul oamenilor de stat din Polonia etc. Fără a elibera Japonia de răspunderea evenimentelor din 7 decembrie 1941, autorul subliniază răspunderea care revine Statelor Unite în extinderea războiului. Oricît de mult s-ar încerca însă — scrie Iacobsen — să se caute vina dezlănțuirii războiului în altă parte, nimic nu poate ascunde faptul că vina principală și răspunderea cea mai mare o poartă regimul lui Hitler și politica sa. Fără nici o îndoială — continuă el — că Germania, Japonia și Italia, în numele unei „misiuni istorice", au urmărit o nouă împărțire a materiilor prime și a coloniilor, pentru a putea astfel să instaureze în lume sistemul lor totalitar. Referindu-se la soliditatea axei Roma-Berlin-Tokio, Iacobsen subliniază că între cele trei state au existat obiective diferite. Scopurile urmărite prin război de Mussolini au fost, după părerea sa, mai limitate (lupta în nordul Africei și în Grecia, pentru crearea unui mare imperiu roman); Japonia a urmărit crearea unei puternice zone de influență în Asia, iar Germania hitleristă asigurarea hegemoniei mondiale. Deosebirile de interese, manifestate de timpuriu între cei trei parteneri, au generat mari greutăți pentru axă. Deosebiri au existat și între Germania și statele satelite: între Germania și Finlanda, Germania și „semifeudala Ungarie condusă de Horthy", între Germania și dictatura militară a lui Antonescu. Deosebirile legate de procesul de dezvoltare istorică a acestor popoare, de atingerea unor obiective imediate sau mai importante urmărite prin participarea lor la război, politica agresivă dusă de regimul hitlerist împotriva lor, au făcut — conchide Iacobsen — ca Germania, încă înainte de a trage un singur glonte, să piardă războiul din punct de vedere politic. Toate speculațiile făcute de unii istorici în legătură cu așa-zisele „șanse ratate" ale Germaniei, autorul le consideră cu totul de prisos. La insuccesul Germaniei în cel de al doilea război mondial trebuiesc luate în considerație cauzele economice tehnice și psihologice. Armata germană — arată în continuare autorul — s-a găsit în fața unei alianțe puternice, cu resurse economice inepuizabile și cu un scop bine determinat, în timp ce Hitler a fost obligat să adopte planuri de circumstanță, care au dus la acțiuni militare și politice în aparență grandioase cu condițiuni economice din ce în ce mai reduse. Faptul că armata germană a trebuit să lupte pe mai multe fronturi, a grăbit zdrobirea ei. Planurile lui Hitler — scrie Iacobsen — au eșuat, din cauza hotărîrii poporului englez de a lupta, din cauza tenacității și vigoarei Uniunii Sovietice, a intervenției americane și a spiritului de sacrificiu al popoarelor oprimate.

Este evident că autorul lucrării se silește să expună istoria celui de al doilea război mondial pe un plan mai larg, atît din punct de vedere politic cît și militar, cu multe din implicațiile sale. În ceea ce privește coaliția antihitleristă, H. A. Iacobsen nu se irosește în multe argumente atunci cînd este vorba de a sublinia importanța deosebită a alianței anglo-sovieto-americane. În schimb este mai darnic atunci cînd este vorba de o sublinia neînțelegerile care au existat între cele trei mari state. Singurul obiectiv constructiv al alianței a fost cel legat de dorința de a introduce, după terminarea războiului, principiile Chartei Atlanticului, cu ajutorul cărora să se statornicească în lume un nou sistem de securitate colectivă. Chiar și acest obiectiv — scrie el — a fost înțeles de cele trei guverne în moduri diferite. Prevederile atît de zgîrcite din Charta Atlanticului cu privire la viitoarea situație a coloniilor la sfîrșitul războiului subliniau punctul de vedere al Statelor Unite și al Angliei, care venea în contradicție cu obiectivele luptei de eliberare duse de aceste țări. H. A. Iacobsen este de părere că coaliția anti-hitleristă a realizat mari victorii militare, fără a fi înregistrat prea mari succese politice. Dintre cele trei state ale coaliției, politica dusă de guvernul englez se bucură de aprecierea cea mai elogioasă din partea lui H. A. Iacobsen.

Analizînd cauzele care au dus la eșecul Germaniei hitleriste, autorul subliniază că punctul de greutate al celui de al doilea război a fost economia și dezvoltarea tehnicii militare. Din acest punct de vedere, el conchide că situația țărilor din axa Berlin-Roma-Tokio a fost mult inferioară celei a statelor care

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

au format coaliția anti-hitleristă. Slăbirea economică a Germaniei hitleriste — arată el — a fost unul din obiectivele importante ale aliaților antihitleriste. Aceasta explică de ce armatele coaliției au pus un accent mult mai mare pe distrugerea pe orice cale a potențialului economic al Germaniei sau Japoniei decît pe distrugerea forțelor lor umane.

Bazată pe o documentație interesantă, cartea lui H. A. Iacobsen poate folosi într-o anumită măsură la lărgirea cunoștințelor despre istoria celui de al doilea război mondial.

J. Benditer

JOSEPH MATL, *Historische Grundlagen der agrarsozialen Werhältnisse auf dem Balkan*, în „Vierteljahrschrift für Sozial-und Wirtschaftsgeschichte", 52, Bd., Heft 2. juli 1965, p. 145—167.

Autorul acestui articol se ocupă, de circa patru decenii, de probleme de istorie socială balcanică *). Datele și considerațiile, pe care le prezintă aici, constituie rezultatul unei ample documentări și a unor anchete de teren efectuate în Albania, Bulgaria și Iugoslavia. Cunoașterea problemelor de istorie agrară este mai profundă pentru Serbia medievală și Albania. În aria geografică studiată intră și Țările Române, deși datele sînt prezentate mai schematic.

Studiul lui J. Matl completează pe acelea recente ale lui J. Blum S. Fischer. St. Pascu și colab. etc., de același gen. Metoda comparativă este aplicată în sensul propriu și rezultatele obținute nu apar ca forțate. În acest „Gesamtraum dar Balkanvölker", J. M. distinge un feudalism balcanic, condiționat de menținerea unor elemente ale „organizației gentilice" și cutume juridice și de influențe bizantine și turcești. Este, astfel, cazul în Serbia cu *zadruga* și *pronoia*. Se conduce aici și după considerațiile lui F. Dölger, „der hervorragende Kenner der byzantinischen Kulturepoche am Balkan".

J. M. prezintă, cu căldură, situația dificilă a țărănimii balcanice sub dominația otomană și-și încheie expunerea cu sublinierea eroismului „țăranului balcanic, care a muncit și și-a apărat vatra, adevăratul erou al Balcanilor timp de un mileniu".

Dar studiul conține și unele sublinieri, cel puțin aparent, nevalabile sau insuficient acoperite de investigația documentară.

Astfel, fără tendința de a diminua exploatarea otomană, J. M. afirmă că amestecul turcesc în viața popoarelor supuse a fost slab și că chiar cucerirea turcească n-a agravat situația socială a țărănimii, dimpotrivă s-ar fi exagerat asupra „răutății" turcilor. Înrăutățirea situației sociale a țăranilor a intervenit în secolul XVII, proces care durează pînă în secolul XVIII—XIX (în Bulgaria și Macedonia). Se referă la unele sate de raiele privilegiate din peninsula balcanică, pentru „servicii auxiliare militare" (aprovizionare și transporturi), scutite de haraci și dijme, cu posibilități de dezvoltare economică. Nu este de părere că dominația turcă a contribuit la regresul agriculturii în favoarea păstoritului.

Consideră boerimea românească formată din Cumani sub Alexandru și Mircea, „timp de relativă independență". Se referă la „vecini", dar nu discută sensul termenului și nu-l pune în legătură cu „parik". În Țara Românească, datorită numărului mare de boeri, situația „populației muncitoare" ar fi fost mult mai rea

*) Recent J. Matl a publicat studiul monografic *Die Kultur der Südslaven* (Frkf. a. M., 1966).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

decît în Moldova. Sistemul bizantin ar fi fost parțial introdus în secolul XVII prin *nomos georgikos*. În Țările Române țărănimea a decăzut sub regimul „noului sistem fiscal" din sec. XVI, pămînturile țărănești ale micilor posesori, în secolul XVII, au fost acaparate de marii boieri, „fenomen de acumulare ce se poate stabili și în istoria agrară a teritoriilor extrabalcanice". După „încercarea" de reforme a lui Constantin Mavrocordat, situația țăranilor români a rămas dificilă pentru că nu aveau mijloace să se răscumpere.

J. M. se referă, în continuare, la schimbările din „Faza reglementării, umanizării și modernizării relațiilor agrare".

D. Ciurea

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

A IX-a ADUNARE A „CONSILIULUI INTERNAȚIONAL DE FILOZOFIE ȘI ȘTIINȚE UMANE" (C.I.P.S.H.)

În zilele de 9—13 septembrie 1967 a avut loc la București, în aula Academiei Republicii Socialiste România, în cadrul adunării generale a C.I.P.S.H.-ului un colocviu internațional cu tema „Tradiție și inovație în cultura țărilor din sud-estul Europei", la care au participat o serie de oameni de știință din țară și străinătate.

Seria comunicărilor la acest colocviu a fost deschisă de prof. M. Berza, membru corespondent al Academiei. In expunerea sa, primită cu mult interes, *Marile etape ale istoriei sud-estului european*, conferențiarul a sintetizat organic, într-o viziune de ansamblu, trăsăturile generale și aspectele particulare ale dezvoltării popoarelor din această regiune, reliefînd că ceea ce a permis schimbările și a constituit baza acestei comunități de viață sud-est europeană a fost, în cadrul unor mari perioade istorice, unitatea de dezvoltare economică, socială și ideologică.

Milutin Garasanin (Iugoslavia) a prezentat comunicarea *Moștenirea neolitică, inovațiile epocii bronzului și contribuția greacă, celtică și romană*. Arătînd rolul jucat de tradiția neolitică în formarea culturii țărilor din sud-estul Europei, autorul analizează apoi în ce au constat inovațiile din epoca bronzului, afirmînd că contactele și amestecul de populație din această epocă au dus la formarea popoarelor paleobalcanice (iliri, traci, daci). După ce determină care au fost contribuțiile greacă, celtică și romană, conclude că elementul autohton a jucat un rol de mare importanță în instituțiile locale, după cum în civilizație un număr de elemente locale se mențin încă în epoca imperială, mai ales în Iliria și Dacia.

Cu un interes deosebit a fost ascultată comunicarea lui Dimitrie Obolensky (Anglia) avînd ca titlu *Tradiție și inovație în instituțiile și programele politice ale Imperiului bizantin*. Autorul, contrar părerilor unor bizantiniști moderni, care insistă mai mult asupra numeroaselor și profundelor transformări ale instituțiilor din istoria Bizanțului, susține că rolul esențial al acestui imperiu era de a păstra intactă moștenirea pe care o primise. În continuare se arată care erau elementele fundamentale ale acestei moșteniri. Concluziile sale sînt că raporturile între tradiție și inovație se reliefează mai ales în următoarele patru domenii: natura puterii imperiale, raporturile între biserică și stat, evoluția structurilor administrative și politica externă a imperiului bizantin.

Evoluția ideilor între secolul al XVI-lea și secolul al XIX-lea a constituit subiectul comunicării profesorului C. Th. Dimaras (Grecia), care, referitor la cultura helenică, afirmă că aceste două elemente constitutive a oricărei culturi, tradiție și inovație, nu sînt contradictorii. Există o tradiție neîntreruptă care transmisă dealungul secolelor, de la o generație la alta, n-a încetat să se îmbogățească și să se nuanțeze continuu pînă în zilele noastre, datorită mai ales facultății de asimilare. De aceea pentru civilizația helenică, după părerea sa, se poate susține că tradiție și inovație formează un tot unitar.

Virgil Cîndea (România), în comunicarea sa, *Evoluția ideilor în Europa de sud-est*, a subliniat că pentru culturile din această parte a Europei schimbări

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

determinate în patrimoniul ideilor încep din secolul al XVII-lea. Autorul afirmă că inovația, în sensul modern al fenomenului — după părerea sa — este legată de conștiința pe care o capătă oamenii despre necesitatea anumitor transformări și de hotărîrea lor de a le efectua, atitudinea care atestă un curs nou și diferit al gîndirii. În epoca în care această atitudine se constată, tradiția dominantă în sud-estul Europei este aceea bizantină, cu trăsături locale, datorită fie particularităților autohtone, fie contactelor cu alte culturi ale Europei centrale.

În comunicarea sa, *Tradiție și inovație în literaturile din sud-estul european din secolul al XVI-lea pînă în secolul al XIX-lea*, André Mirambel (Franța) a arătat că tradiția a stabilit o legătură între prezent și viitor, iar inovațiile au avut drept rezultat de a statornici legături între lumea balcanică și occident și de a dezvolta și atesta un spirit comun.

Tradiția și inovația în poezia epică a sud-estului european a format titlul comunicării lui Aloïs Schmaus (R.F.G.), care a arătat în poezia epică din această regiune, tenacitatea cu care o tradiție, în parte foarte veche, a rezistat atît de mult timp, n-ar fi fost posibilă fără un proces de reînnoire constant. Pentru ca o tradiție veche, așa cum se găsește în poezia epică populară, să fie în măsură să supraviețuiască și să mențină intactă capacitatea sa de dezvoltare creatoare, ea a avut nevoie continuu de a se adapta progresiv la noile împrejurări istorice, la noile solicitări ale vieții.

Virgil Vătășianu (România) în comunicarea *Tradiție și inovație în arta bizantină și postbizantină pînă în secolul al XVI-lea* arată că jocul antagonist al acestor două procese este în mod particular accentuat, fie în timpul etapelor de dezvoltare progresistă, fie în schimbările bruște tradiționaliste. Ideologia religioasă dominantă și acțiunea conștientă a bisericii au apărat cu perseverență tradiția bizantină. Conferențiarul analizează apoi etapele de dezvoltare ale artei bizantine, stabilind care sînt trăsăturile caracteristice ale fiecărei etape și cum se manifestă cele două tendințe, tradiția și inovația.

Tradiție și inovație în arhitetcura bizantină a format subiectul comunicării lui Djurdje Boskovič (Iugoslavia), care a subliniat faptul că în afară de arhitectura pur bizantină, redusă la regiuni de limbă greacă, alte școli, cu caracter mai mult sau mai puțin diferite, s-au grupat într-un ansamblu care a format sfera arhitecturală bizantino-orientală. Se arată care au fost tendințele de integrare și de dezagregare care au acționat pe de o parte prin menținerea tradițiilor generale, regionale sau locale, iar, de altă parte, spre căutarea de noi concepții.

În comunicarea sa, *Tradiții și inovații în arhitectura populară din sud-estul european*, George Megas, (Grecia) a susținut că arhitectura populară a țărilor din această parte a Europei prezintă atîtea trăsături comune, încît s-ar putea vorbi de o arhitectură balcanică, după cum s-a vorbit de o muzică balcanică și chiar de o civilizație balcanică. În continuare, autorul a reliefat care au fost condițiile în care s-a constituit această mare unitate culturală și aportul pe care l-a adus fiecare din aceste popoare ale peninsulei.

În același ciclu tematic s-a situat și comunicarea lui Ion Frunzetti și Dan Hăulică *Tradiții și inovații în arta modernă și contemporană a popoarelor din sud-estul european*, în care autorii au determinat etapele și caracteristicile acestui proces, subliniind rădăcinile adînci, multimilenare, ale realizărilor artistice moderne din țările sud-estului european.

Vladimir Georgiev a relevat în comunicarea sa, *Tradiții și inovații în limbile naționale ale țărilor din sud-estul Europei*, că una din particularitățile caracteristice ale acestei regiuni este numărul limbilor naționale diversitatea, precum și legăturile strînse și interpenetrarea lor, care nu se găsește în nici o altă parte a Europei. În continuare, se afirmă că această caracteristică a uniunii lingvistice balcanice își păstrează baza esențială a originii și evoluției lor autonome, îmbogățindu-se în dezvoltarea lor cu noi trăsături comune.

Temele prezentate de către referenți au atras interesul participanților, provocînd numeroase intervenții din partea istoricilor străini și români. Cei prezenți

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

au scos în evidență importanța tematicii și au contribuit prin participarea la discuție la lămurirea unora din aspecte.

În încheiere, acad. Emil Condurachi a apreciat că referatele prezentate cît și discuțiile purtate au adus o contribuție meritorie la aprofundarea unor probleme referitoare la istoria sud-estului european, contribuind astfel la îmbogățirea informației și la precizarea unor puncte de vedere. El a pus în lumină, pe de o parte, unele elemente ce stăruie în cultura popoarelor din sud-estul Europei, constituind anumite „permanențe" (unitatea neolitică, unitatea traco-illirică, greco-romană, bizantină și otomană); pe de altă parte, diversitatea ce izvorăște odată cu întemeierea orașelor greco-romane, între zonele urbane și rurale, cu tot ceea ce implică, pe plan economic și social, politic și cultural, o astfel de diferențiere. De pe urma ei apar fenomenele unei culturi bivalente — urbană, pe de o parte, populară, rustică, pe de altă parte. Cele două căi de dezvoltare ale culturii popoarelor sud-est europene se diversifică pe măsură ce mersul istoriei adîncește diferența între ele. Ele nu reprezintă însă mai puțin anumite trăsături comune, care asigură culturii sud-estului european un loc aparte în cultura europeană.

N. Corivan

SĂRBĂTORIREA A 150 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU

Împlinirea, la 6 septembrie 1967, a 150 de ani de la nașterea lui Mihail Kogălniceanu a prilejuit, în întreaga țară, organizarea a numeroase manifestări consacrate marelui istoric, literat și om politic român. Iașul, orașul în care distinsul înaintaș al culturii românești a văzut lumina zilei și de care a rămas legat întreaga-i viață, a cinstit, de asemenea, memoria lui M. Kogălniceanu. În acest cadru însemnate manifestări științifice au fost inițiate de către Filiala Iași a Academiei Republicii Socialiste România, Universitatea „Al. I. Cuza" și Filiala Iași a Societății de științe istorice și filologice. Cu această ocazie au fost prezentate interesante comunicări, relevîndu-se multiple aspecte din viața și opera lui Kogălniceanu.

Seria manifestărilor a fost inaugurată chiar în ziua de 6 septembrie prin ținerea simpozionului „150 de ani de la nașterea lui Mihail Kogălniceanu" organizat de Sfatul Popular al Regiunii Iași în colaborare cu Universitatea „Al. I. Cuza" și Filiala Academiei. În cadrul acestei manifestări, prof. univ. D. Berlescu, prorector al Universității ieșene, vorbind despre *Mihail Kogălniceanu luptător pentru unitatea și independența națională*, a subliniat rolul deosebit jucat de marele patriot în realizarea celor mai de seamă acte istorice ale veacului trecut. Înfăptuirea Unirii Principatelor și, apoi, dobîndirea independenței naționale, a arătat vorbitorul, sînt doar două din evenimentele ce l-au fixat definitiv pe Kogălniceanu în conștiința poporului, care i-a răsplătit statornicia luptei și a devotamentului său înscriindu-i numele în Pantheonul marilor personalități ale istoriei naționale.

Cercetător principal Leonid Boicu, în comunicarea *Concepția lui M. Kogălniceanu privitoare la modernizarea statului român*, a insistat asupra măsurilor preconizate de către înflăcăratul patriot în vederea dezvoltării statului român pe calea progresului și a civilizației. Întregul său program, menit să transforme țara într-un stat modern, avansat, a fost încununat de una din cele mai rîvnite dorințe ale românilor: Unirea — singura în măsură să asigure cadrul firesc al propășirii națiunii. Subliniind participarea sa directă la evenimentele cardinale ale veacului trecut, autorul a conchis, cu justețe, că Mihail Kogălniceanu poate fi numit unul dintre făuritorii României moderne.

Despre *Mihail Kogălniceanu și problema agrară* a vorbit lector univ. Gh. Platon, care a evidențiat contribuția neînfricatului luptător în procesul de eman-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cipare a' țăranilor. În concepția lui Mihail Kogălniceanu, actul împroprietăririi de la 1864 nu avea numai o semnificație umanitară, ci constituia condiția esențială a progresului, de care depindea viitorul neamului românesc. Pentru a înfrînge adversitățile de tot felul din partea proprietarilor funciari, Kogălniceanu a intrat cu pasiune în luptă, slujind cauza celor mulți cu întreaga sa capacitate vreme de cîteva decenii.

Oprindu-se asupra *Rolului lui Mihail Kogălniceanu în dezvoltarea culturii naționale* cercetător principal Al. Teodorescu a arătat că totalitatea manifestărilor în această direcție ale lui Mihail Kogălniceanu reprezenta expresia convingerii despre rolul însemnat al suprastructurii chemată să ajute la făurirea unei noi orînduiri, la impunerea unor reforme democratice și afirmarea poporului nostru pe arena internațională. Evidențierea valorilor naționale era făcută, după cum a subliniat autorul, cu conștiința că ea reprezintă argumentul care să determine recunoașterea legitimității revendicărilor pe plan național și social.

Tot în cadrul manifestărilor prilejuite de aniversarea a 150 de ani de la nașterea lui Mihail Kogălniceanu, mai mulți cercetători ieșeni au participat la sesiunea științifică festivă organizată la București de Societatea de științe istorice și filologice în ziua de 8 septembrie 1967. Cele patru comunicări prezentate de cercetătorii ieșeni au evidențiat aspecte mai puțin cunoscute sau controversate din activitatea lui Mihail Kogălniceanu. Astfel, șef de secție N. Corivan a comunicat despre *Mihail Kogălniceanu și organizarea administrativă a Moldovei în prima sa guvernare*, insistînd asupra măsurilor de ordin administrativ preconizate de către marele bărbat de stat, în calitatea sa de prim-ministru, în vederea unei mai bune gospodăriri a țării.

Despre activitatea multilaterală desfășurată de același Kogălniceanu în afara granițelor țării în vederea înfăptuirii idealurilor pentru care lupta, a vorbit lectorul univ. Al. Husar în a sa comunicare *Patriotul Kogălniceanu și Europa*, subliniind faptul că, prin acțiunile sale și prin spiritul său clarvăzător în cele mai dificile momente istorice, Kogălniceanu a înălțat și a purtat cu mîndrie în fața Europei numele de român.

Cercetător D. Vitcu a prezentat apoi, comunicarea *Mihail Kogălniceanu și evenimentele din martie 1848 de la Iași* (al cărei text se publică în numărul de față al „Anuarului").

În sfîrșit, cea de a patra comunicare, datorată lui Al. Zub, a avut menirea de a scoate la lumină unele *Scrieri necunoscute ale lui Mihail Kogălniceanu de la 1848*.

În cursul aceleiași luni, la 28 septembrie 1967, Filiala din Iași a Societății de științe istorice și filologice a organizat în aula Bibliotecii Centrale Universitare „M. Eminescu" o sesiune științifică închinată prestigioasei personalități a lui Mihail Kogălniceanu. În acest cadru au fost prezentate, pe lîngă comunicările susținute la sus-amintita sesiune de la București de către N. Corivan, Al. Husar și D. Vitcu, și alte comunicări interesante.

O pătrunzătoare analiză a concepției istorice a lui Kogălniceanu a întreprins lector univ. Gh. Platon în comunicarea *Kogălniceanu-istoric național*. Autorul a abordat, cu acest prilej, laturile esențiale ale concepției lui Kogălniceanu în domeniul istoriei patriei, istorie pe care a slujit-o prin scris și faptă ca nimeni altul.

În comunicarea intitulată *Kogălniceanu și problema literaturii naționale*, lector univ. Maria Platon a subliniat rolul lui Kogălniceanu de îndrumător al literaturii române abia trecută de pragul epocii moderne.

Demonstrînd paternitatea lui Kogălniceanu asupra unor scrieri din vremea Unirii, Al. Zub a prezentat în acest sens argumente convingătoare, atît de ordin istoric cît și stilistic, în comunicarea *Scrieri inedite ale lui Kogălniceanu din vremea Unirii*.

O interesantă comunicare au prezentat profesorii D. Ciută și L. Lucian despre *Kogălniceanu și organizarea învățămîntului în vremea lui Alexandru Ion Cuza*. Reforma învățămîntului de toate gradele, concepută și realizată în strînsă colaborare cu domnul Unirii, a avut — după cum au apreciat autorii — însemnate repercursiuni asupra evoluției ulterioare a societății românești.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Citeva din comunicările mai sus menționate au fost prezentate și la sesiunea științifică organizată la Vaslui de către subfiliala din localitate a Societății de științe istorice și filologice, la 29 octombrie 1967 (N. Corivan, Al. Zub și D. Vitcu).

În cadrul sesiunii științifice festive organizată de către Institutul de istorie „N. Iorga" București, la 2 octombrie 1967, cercetător principal C. C. Angelescu a prezentat comunicarea *Mihail Kogălniceanu și Academia Română*, (al cărei text integral s-a publicat în tomul III al „Anuarului").

În sfîrșit, amintim că sesiunea științifică a cadrelor didactice de la Universitatea „Al. I. Cuza", care a avut loc în zilele de 27 și 28 octombrie a.c., a fost dedicată lui Mihail Kogălniceanu. Cu acest prilej, figura marelui patriot și om de cultură a fost evocată în cuvîntul de deschidere a sesiunii rostit de către prof. univ. Constantin Ciopraga cum și de către lector univ. Maria Platon în comunicarea pomenită mai sus, prezentată în cadrul secției de filologie.

În șirul manifestărilor din acest an consacrate lui Mihail Kogălniceanu se cuvine să menționăm și apariția, în Editura Politică, a unui interesant volum cuprinzînd *Scrieri social-politice alese* ale lui Kogălniceanu. La alcătuirea volumului o contribuție substanțială a adus, pe lîngă Dan Berindei (coordonator), Nicolae Ciachir, Matei Ionescu, Dan Simonescu — și Leonid Boicu, cercetător principal la Institutul de istorie și arheologie din Iași.

Manifestările ocazionate de scurgerea unui secol și jumătate de la nașterea lui Mihail Kogălniceanu au evidențiat prețuirea de care se bucură astăzi cel pentru care viața a însemnat înainte de toate o luptă aprigă susținută cu devotament pentru cauza progresului social, cultural și politic al poporului nostru.

D. Vitcu

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ A INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE IAȘI ÎN ANUL 1967

Principalul obiectiv în munca de cercetare științifică desfășurată de cercetătorii acestui Institut în cursul anului 1967 l-a constituit îndeplinirea planurilor de cercetare, atît sub raportul respectării termenelor fixate etapelor de lucru, cît mai ales, a efectuării unei cît mai complete documentări a temelor planificate spre realizare. In afară de acestea, membrii Institutului au redactat și prezentat în cadrul ședințelor de comunicări organizate pe secții și Institut, a unor sesiuni științifice și simpozioane din țară și din străinătate, numeroase comunicări cu teme desprinse din planurile de cercetare, sau cu subiecte din preocupările lor personale, dintre care unele au și văzut lumina tiparului.

I. *Secția de istorie veche și arheologie.* Conform planificării stabilite, colectivul de cercetători a continuat să valorifice temele cercetate, ce reprezintă capitole din monografii și studii ample din planul de lucru general, prin analiza materialelor arheologice rezultate atît din ultimele săpături, cît și din muzee. Astfel, din tema *Cultura Cucuteni pe teritoriul Moldovei în lumina săpăturilor de la Trușești și Cucuteni*, au fost redactate următoarele lucrări: *Cu privire la derivația unor motive geometrice în ornamentarea ceramicii bandate* (A. Nițu), *Reprezentări zoomorfe pe ceramica neolitică carpato-dunăreană* (A. Nițu), *Decorul plastic al ceramicii Cucuteni A* (A. Nițu), *Die Hauptsichlichen Ergebnisse den neuen archäologischen Ausgrabungen von Cucuteni-Băiceni* (Studiu pregătit pentru volumul omagial prof. Paul Grimm — Berlin, de prof. M. Petrescu-Dîmbovița), *Sistemul de fortificație al așezării de la Trușești* (A. C. Florescu).

În cadrul temei *Cultura materială din epoca bronzului și Halstattului de pe teritoriul Moldovei*, s-au redactat articolele: *Săpăturile de la Bogdănești* (M. Florescu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

și C. Buzdugan), *Cetatea traco-getică de la Moșna* (A. C. Florescu și G. Melinte), *Complexul traco-getic de la Stînceşti* (A. C. Florescu și S. Rață), *Așezarea din epoca bronzului de la Girbovăț* (A. C. Florescu și V. Vicoveanu). Pentru studierea procesului formării și răspîndirii culturii geto-dacice și a raporturilor ei cu alte culturi, au fost prelucrate materialele arheologice descoperite la Șorogari — Iași și Cucorăni — Botoșani, redactîndu-se studiul *Așezarea din secolele III—II î.e.n. de la Șorogari — Iași*, (Silvia Teodoru), întocmindu-se totodată și raportul definitiv asupra săpăturilor efectuate la cetatea dacică de la Bîtca-Doamnei — Piatra Neamț (N. Gostar și S. Sanie). La tema privind cultura română pe teritoriul Moldovei și relațiile romanilor cu populația autohtonă, în urma prelucrării materialelor arheologice descoperite, au fost întocmite următoarele lucrări: *Garnizoana castrului de la Barboși* (N. Gostar), *Medalioane și plăci de teracotă descoperite la Barboși* (S. Sanie) și *Două depozite de amfore romane descoperite la Barboși* (S. Sanie). Studiul resturilor de cultură materială de proveniență carpică descoperite pe teritoriul Moldovei și cercetarea unor colecții din muzeele din Iași și București în cadrul temei *Cultura daco-carpică în Moldova și relațiile cu popoarele migratoare din sec. II—III e.n.* s-au soldat cu redactarea studiilor: *Așezarea de tip Sîntana de Mureș de la Iași — Fabrica de cărămizi* (I. Ioniță). *Un cimitir din sec. al IV-lea de la Negrești—Iași* (I. Ioniță) și *Sondajul din necropola de tip Sîntana de Mureș — Cerneahov de la Lețcani-Iași* (Cătălina Andrei). Rezultate meritorii au fost obținute și la problema formării poporului român, prin prelucrarea materialelor arheologice de tip Dridu descoperite în diverse localități din Moldova, elaborîndu-se lucrările: *Considérations sur le problème des périodes de la culture matérielle en Moldavie du VIe aux Xe siècle* (M. Petrescu-Dîmbovița)* și *Contribuții la cunoașterea culturii Dridu în Moldova* (Dan Gh. Teodor).

Studierea satului și orașului feudal moldovenesc, a necropoleleor și sistemelor defensive, s-a concretizat, în urma prelucrării materialelor descoperite în așezarea din sec. XIII—XV de la Lunca-Dorohoi și a materialelor arheologice descoperite pe teritoriul orașului Iași în ultimii cinci ani, cu întocmirea studiilor: *Săpăturile arheologice de la Lunca-Dorohoi* (D. Teodoru, Eug. Neamțu, V. Spinei), *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice de pe teritoriul orașului Iași din anii 1961—1966* (Al. Andronic, Eug. Neamțu, Stela Cheptea), *Ceramica otomană descoperită la Iași* (Al. Andronic), *Contribuția cercetărilor arheologice la cunoașterea epocii lui Ștefan cel Mare* (Al. Andronic), *Contribuții la problema reprezentării stemei dezvoltate a Moldovei* (Eug. Neamțu) și *Recherches archéologiques concernant les cours princières et les cités de Moldavie* (Al. Andronic)**. Lucrările amintite mai sus au fost prezentate spre publicare la diferite reviste ca: „Arheologia Moldovei" vol. VI, „S.C.I.V.", „Dacia", „Danubius" — Galați „Anuarul Muzeului din Suceava", „Revista Muzeelor", unele din ele fiind deja tipărite.

II. *Secția de istorie a României*

Cercetările sectorului de istorie medie au fost consacrate clarificării unor importante problmee de istorie economică, socială, de demografie, de organizare a proprietății feudale și a statului feudal. La temele aflate în studiu: *Orașele din Moldova în sec. XVI—XVIII* (D. Ciurea), *Camăta în Moldova* (I. Caproșu), *Raporturile dintre boierime și puterea centrală de stat din Moldova de la jumătatea secolului al XVI-lea pînă la începutul secolului al XVIII-lea* (L. Simanschi), colaboratorii acestui sector au adunat materialul bibliografic necesar și au făcut cercetări în arhive. Temele *Proprietatea feudală în Moldova (C. Cihodaru, D. Ciurea, I.* Caproșu, și L. Șimanschi) și *Organizarea fiscală a Moldovei de la jumătatea secolului al XVIII-lea pînă la Regulamentul Organic* (N. Grigoraș) au fost redactate integral, urmînd a primi ultimele retușări pentru a fi prezentate la tipar. Tot în cadrul acestui sector a mai fost pregătit pentru a fi predat Editurii Academiei

*) Publicat în „Revue Roumaine d'Histoire" nr. 2/1967.

**) Studiu pregătit pentru revista „Journal of Rumanian Studies", Houston-Texas, U.S.A.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

volumul I din *Documenta Romaniae Historica* (1384—1450) (C. Cihodaru, I. Caproșu, L. Simanschi și V. Ciobanu).

Sectorul de istorie modernă a României a continuat cercetări în fondurile arhivistice aflate la arhivele Statului din Iași, București și alte localități din țară, în vederea elucidării unor probleme esențiale din istoria modernă a Moldovei privitoare la: *Organizarea gospodăriei moșierești în Moldova la începutul secolului al XIX-lea* (C. Istrate), *Încercări de reorganizare a statului în Moldova între anii 1821—1828* (I. Ciubotaru), *Banca Națională a Moldovei între 1856—1877* (C. C. Angelescu), *Unificarea vamală între Moldova și Țara Românească* (A. Macovei), *Salinele de la Tg. Ocna* (D. Vitcu), *Austria și Principatele Române* (L. Boicu), *Relațiile româno-italiene între 1848—1866* (N. Corivan și S. Mărieș). În faza de definitivare se află tema *Partidele politice față de problema agrară din România în perioada 1907—1918* (Val. Popovici, C. C. Angelescu, L. Boicu, Ecat. Munteanu, A. Macovei și D. Vitcu).

Cercetătorii sectorului de istorie contemporană a României studiind problema situației social-economice a României în epoca contemporană, din care au fost desprinse următoarele teme: *Situația economică a României între anii 1918—1928* (I. Saizu), *Problema petrolului în România între 1918—1929* (Gh. Buzatu), *Reforma agrară din România din 1921 și consecințele aplicării ei* (D. Șandru), au adunat un bogat material editat și inedit, redactînd și articolele: *Aspecte privitoare la politica „prin noi înșine" în anii 1922—1928* (I. Saizu), *Economia silvică și industria forestieră între anii 1922—1928* (I. Saizu), *Contribuții la cunoașterea situației căilor de comunicație din România între 1922—1928* (I. Saizu) și *Problema petrolului românesc și naționalizarea subsolului minier din 1923* (Gh. Buzatu). Cercetarea temei privind *Situația internă a României între 1918—1922* (J. Benditer, G. Ignat și G. Florescu), a fost încheiată, urmînd a se efectua finisarea ei pentru a fi prezentată spre tipărire.

Membrii Secției de istorie a României au desfășurat o bogată activitate cu prilejul sesiunilor științifice și a simpozioanelor organizate de Institut, consacrate unor sărbătoriri și comemorări din cursul anului 1967 *. Astfel, în sesiunea închinată împlinirii a 60 de ani de la marea răscoală a țăranilor din 1907, au fost prezentate următoarele comunicări: Val. Popovici — *Poziția claselor conducătoare față de răscoala din 1907*; N. Corivan — *Răscoala țăranilor din 1907 în nordul Moldovei*; Gh. Buzatu — *N. Iorga și răscoala țăranilor din 1907*; D. Ciurea — *Răscoala țăranilor din 1907 reflectată în memoria contemporană*; I. Saizu, C. Grama, D. Șandru — *Presa timpului despre unele aspecte ale răscoalei țărănești din 1907.*

Cu prilejul aniversării a 120 de ani de la nașterea lui A. D. Xenopol, au fost prezentate următoarele lucrări: J. Benditer — *A. D. Xenopol — reprezentant de seamă al științei și culturii românești peste hotare*; N. Gostar — *Contribuția lui A. D. Xenopol la istoria veche a României.*

La simpozionul consacrat împlinirii a 90 de ani de la războiul pentru dobîndirea independenței României, au fost prezentate comunicările: Val. Popovici — *Însemnătatea istorică a independenței*; L. Boicu, — *Rolul maselor populare în cucerirea independenței*; N. Corivan — *Participarea României la războiul balcanic din 1877—1878.*

În cadrul ședințelor lărgite de comunicări ale Institutului au fost prezentate următoarele lucrări: D. Ciurea — *Precizări în legătură cu evoluția marii proprietăți feudale în Moldova în secolele XVII—XVIII*; Eug. Neamțu — *Contribuții la cunoașterea stemei dezvoltate a Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*; C. Cihodaru — *Problema contactului între maghiari și populația românească înainte de sfîrșitul secolului al IX-lea*; Al. Andronic — *Contribuții la problema fortificațiilor medievale din Moldova*; N. Grigoraș — *Proprietatea funciară și imobilară a mănăstirilor și boierimii în orașele moldovenești. Regimul și rolul ei în secolele XIV—XVIII*, Ecat. Munteanu — *Unele direcții și probleme de metodologie în istoriografia*

*) Pentru sărbătorirea a 150 de ani de la nașterea lui M. Kogălniceanu vezi cronica din volumul de față.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

contemporană; L. Simanschi — *Probleme metodologice ale cercetării și expunerii istorice*; Gh. Buzatu — *Unele aspecte privind lupta pentru petrolul românesc după anul 1918*; A. Nițu — *Reprezentări umane pe ceramica Criș din Moldova*; D. Ciurea — *Orașele și târgurile din Moldova în catagrafia de la 1820.*

În ce privește relațiile cu străinătatea, pe lîngă intensificarea schimburilor de publicații, în cursul anului 1967, prof. M. Petrescu-Dîmbovița și cercetător principal A. C. Florescu au participat la simpozionul privind cultura Lengyel și culturile învecinate, care a avut loc la Malé Vozokany (Nitra — R. S. Cehoslovacă) între 16—20 aprilie, cu acest prilej fiind prezentate două comunicări: M. Petrescu-Dîmbovița — *Einige Probleme der Cucuteni-Kultur im Lichte der neuen archäologischen Grabungen*; A. C. Florescu — *Befestigunganlagen der spätneolitischen Siedlungen im Donau-Carpathamraum.* Cercetător principal Al. Andronic a efectuat o călătorie de studii în R. S. Cehoslovacă, avînd drept obiect cercetarea fortificațiilor din Europa centrală din secolele X—XIV, iar cercetător principal N. Gostar s-a deplasat în R. P. Bulgaria pentru documentare la tema *Limes-ul roman de pe cursul inferior al Dunării.*

În această perioadă Institutul de istorie și arheologie din Iași a primit vizitele următorilor oameni de știință străini: A. Seviacov, secretar științific al Institutului de istorie din Moscova, prof. D. Obolensky — de la Universitatea din Oxford, prof. H. Trevor Roper — de la Universitatea din Oxford, prof. Freddy Thiriet — Strasbourg, prof. Paolo Grasiozi — Florența, prof. Heinrich Nickel de la Universitatea din Halle, prof. Dr. Lucien Rudrauf — director în Consiliul Național al Cercetării Științifice din Franța și prof. Atanas Milcev — de la Universitatea din Sofia.

Paralel cu activitatea amintită mai sus, colaboratorii Institutului au pregătit pentru tipar volumul VI din „Arheologia Moldovei" și vol. V (1968) al „Anuarului Institutului de istorie și arheologie Iași".

A. Măcovei

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

C. CIHODARU LA 60 DE ANI

Conf. univ. dr. C. Cihodaru, șeful sectorului de istorie medie al Institutului de istorie și arheologie al Filialei Iași a Academiei Republicii Socialiste România, decanul Facultății de istorie și filozofie a Universității „Al. I. Cuza" din Iași, este bine cunoscut prin activitatea sa științifică, îndeosebi în domeniul istoriei medii a României

Născut la 21 ianuarie 1907 în satul Coșești, comuna Ivănești, raionul Vaslui, C. Cihodaru, după studiile secundare urmate la liceul din Vaslui și cele universitare la Facultatea de litere din Iași, și-a început cariera didactică în 1932 ca profesor secundar la liceul din Vaslui. Profesor și director apoi al Liceului comercial din Tecuci și al Liceiului Național din Iași, C. Cihodaru a manifestat în același timp un viu interes pentru cercetarea științifică, publicînd interesante lucrări în domeniul arheologiei și al istoriei medii în revistele „Arta și arheologia" și „Analele Moldovei", ultima publicație apărînd sub îngrijirea unor entuziaști profesori secundari, între care și C. Cihodaru. Elev al prof. Ilie Mihnea, C. Cihodaru s-a bucurat totodată în activitatea sa de cercetare științifică și de sprijinul și încurajarea prof. O. Tafrali, fapt pentru care în această perioadă preocupările sale științifice se împart între arheologie și istorie medie. Optînd în cele din urmă pentru medievistică, C. Cihodaru a trecut în 1949 doctoratul în această disciplină cu teza *Primele formațiuni politice feudale românești în regiunea carpato-dunăreană*.

Apreciat pentru munca sa didactică și activitatea științifică desfășurată, C. Cihodaru a fost încadrat în același an la Institutul de istorie din Iași, iar în 1950 i se încredințează conferința de istorie medie de la Facultatea de istorie a Universității din Iași.

Profund cunoscător al medievisticii românești, al paleografiei slavo-române și al istoriei Bizanțului, domenii pe care le ilustrează cu competență și pasiune și în prezent la Universitatea ieșeană, conf. univ. dr. C. Cihodaru a adus contribuții remarcabile la cercetarea unor probleme din aceste domenii.

Începîndu-și activitatea în cadrul Institutului de istorie din Iași prin colaborarea la editarea culegerii de „Documente privind istoria României" seria A, Moldova, conf. univ. dr. C. Cihodaru a adus o contribuție deosebită la publicarea celor 11 volume de acte moldovenești, dintre care unul a fost distins cu Premiul de stat. Participînd efectiv și în prezent la editarea corpusului „Documenta Romaniae Historica", domnia sa este în același timp membru în colectivul de redacție al colecției. Colectivul ieșean pe care îl conduce a predat Editurii Academiei două volume din această publicație pregătind în prezent pe al treilea. Paralel cu munca depusă la editarea actelor medievale moldovenești, domnia sa a colaborat la volumul al doi-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lea al *Tratatului de istorie a României,* la manualul universitar *Istoria medie a României,* la elaborarea celor trei volume privitoare la istoricul universității din Iași și la întocmirea istoricului regiunii Bicaz din monografia consacrată acestei regiuni.

Conf. univ. dr. C. Cihodaru a publicat pînă în prezent, în revista Institutului de istorie și în cea a Universității din Iași aproape 40 de studii și comunicări științifice, altele fiind în curs de publicare la revistele de specialitate din Iași și București. Excelent cunoscător al izvoarelor istorice medievale și înzestrat cu un remarcabil spirit critic, domnia sa a cercetat, cu valoroase rezultate, feudalismul timpuriu de pe teritoriul patriei noastre. Pasionat cercetător al perioadei celei mai dificile din istoria feudalismului românesc, C. Cihodaru a adus, în același timp, contribuții substanțiale la studierea unora dintre problemele fundamentale ale feudalismului românesc, precum proprietatea feudală sau structura socială a societății feudale moldovenești. Studiile d-sale privind istoria politică a Moldovei, vădind un fin spirit de analiză, corectează deseori rezultatele la care ajunsese vechea istoriografie românească.

Alături de activitatea didactică și științifică, o contribuție deosebit de prețioasă a adus conf. univ. dr. C. Cihodaru la formarea tinerilor medieviști ieșeni.

Conf. univ. dr. C. Cihodaru a desfășurat, totodată, o intensă activitate obștească. In perioada 1949—1952 a fost președinte al Sindicatului lucrătorilor din învățămînt din Iași precum și vicepreședinte și apoi președinte al Sindicatului din învățămîntul unitar al regiunii Iași, lucrînd la reorganizarea acestor sindicate.

Pentru rodnica sa activitate didactică, științifică și obștească, C. Cihodaru a fost distins cu „Medalia Muncii" în anul 1960, cu „Ordinul Muncii" cl. a III-a în anul 1966 și cu ordinul „Meritul științific" cl. a II-a, în 1967.

La împlinirea celor 60 de ani de viață, conducerea și cercetătorii Institutului de istorie și arheologie din Iași urează conf. univ. dr. C. Cihodaru ani mulți și mari succese în bogata d-sale activitate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CĂRȚI STRĂINE INTRATE ÎN BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE DIN IAȘI ÎN ANUL 1967

Афтенюк, С. Я., Гросул, Я. С., ș.a., Из историй революционного движения и социалистического строительства в Молдавии, Изд. „Штийница" Кишинев, 1960.

Alain, Politique, PUF, Paris, 1962.

Атанасов, Щ., Селските въстания в България към края на XVIII-в и началато на XIX-в и създаването на Българската Земска войска, изд. про МНО, София, 1959.

Bareš, G. Bartošek, K. ș.a., Odboj a revoluce 1938—1945, Naše vojsko, Praha, 1965,

Baumgartel, E., The cultures of prehistoric Egypt, Univ. Press, Oxford, 1960.

Белявской, И. М. ș. a., Словянская Историография, Изд. Московского Университета, Москва, 1966.

Benoist-Méchin, Histoire de l'armée allemand, V, Albin Michel, Paris, 1965.

Bertelmann, Karel, Vývoj národnich výborý do ústavy, xkvětna (1945—1948), Nakladatelstvi československé Akademie Věd, Praha, 1964.

Бескровный, Л. Г., Гофман, П., ș.a., Освободительная война 1813 года против наполеонского господства, Изд. Наука, Москва, 1965.

Bonnard, A., Die Kultur der Griechen Verlag der Kunst, Dresden, 1954.

Boorstin, Daniel J., The Americans, 1: The Colonial Experience, Middlesex, 1965.

Черепнин, Л. В., История России с древнейших времени, Изд. „Мысль", Москва, 1966.

Clark, Gr. ș.a. Prehistoric societes, Hutchinson, London, 1965.

Coombs, Philip H., The Fourth Dimension of Foreign Policy: Educational and cultural Affaires, Harper et Row, New York, 1064.

Les criminels de guerre et nazis en allemagne occidentale, Dresden, 1965. Cultural Affaires, Harper et Row, New York, 1964.

Engelberg, Dr. Ernst, Deutschland von 1871 bis 1897, 8, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1965.

Grasshof, Helmut, A. D. Kantemir und Westeuropa, Akademie Verlar Berlin, 1966

Grau, Conrad, Der Wirtschaftorganisator Staatsmann und Wissenschaftler.

Vasilij N. Tatiščev (1686—1750), Akademie Verlag Berlin, 1963.

Гросул, В. Я., Реформы в дунайских княжествах и Росия, Изд. Наука Москва, 1966).

Hassal, W.O., ș.a. History through Surnames, Pergamon Press, London, 1967.

Hemberger, Horst, Maier, Lutz, ș. a., Imperialismus heute, Dietz Verlag Berlin, 1966.

Hillgruber, Andreas, Hitler, König Carol und Marschal Antonescu, Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden, 1965.

Hook, Sidney, Political Power and personal Freedom, Collier Books, New York 1965.

Humphrey, Hubert, H., The Cause is Mankind-a liberal program for Modern. America, Frederik A. Praeger, New York, 1964.

Илинич, Ю. В., Польша, Изд. Мысль, Москва, 1966.

Jansová, L., Hrazany keltské oppidum na sedlcansku, Nakladatelstvi Československé Akademie Věd, Praha, 1965.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Kaplan, Karel, Utváření generální linie výstavby socialismu v československu, Akademia, Naklad. Česk. Acad. Věd, Praha, 1966.

Kašik, Vladimir, Dějiny prvni=internacionály, Vydalo Nakladatelstvi politické literatury y Praze jako svon 2184 publikaci Praha, 1965.

Katz, H., Museum U S.A., Doubleday, New York, 1965.

Kieniewicz, Ştefan, Listy Legionistow Adama Mickiewicza z lat 1848—1849, Wydawnistwo Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, 1963.

Кляцкин, С. М., На защите октября, Изд. Наука, Москва, 1965.

Klimeš, Miloš, Lesjuk, Petr., ş.a., Cesta ke květnu, I, II Naklad. Česk. Akad. Věd, Praha, 1965.

Konferenca e farë e studimeve Albanalogjike, Tirana, 1965.

Kocman. A., Pletka, V., ş.a., Boj o směr vývoje československého státu, I, Naklad. Česk. Acad. Věd, Praha, 1965.

Kuczynski, Jürgen, Die Geschishte der Lage der Arbeiter unter dem Kapitalismus, 22, 23, 29, 30, Akademie Verlag, Berlin, 1966.

Lewaka, Adama, Polska Dziatalność dyplomatyczna 1863—1864, II, Pánstw. Wydaw. Naukowe, Warszava, 1963.

Lerat, L., La ville d'Antre, Les Belles Lettres, Paris, 1965.

Маяни, З. Этруски начинают говорить, Издательство Наука, Москва, 1966.

Майский, И. М.. Воспоминания Советского Моела, Война (1939—1943), Изд. Наука, 1965.

Mijatev, K., Arhitecturata v srednovekovna Bîlgaria, Izd. na Bulg. Akad. Nauk, Sofia, 1965.

Millotte, J. P., Carte archéologique de la Lorraine, Les Belles Lettres, Paris, 1965.

Müller-Karpe, N., Handbuch der Vorgeschichte, Beck sche Verlag, München, 1966.

Нечкиной, М. В., Алексеевой, Т. Д., ş.a. Очерки истории исторической науки в С.С.С.Р., IV, Изд. Наука, Москва, 1966.

Philip, André, Histoire des Faits Économique et sociaux de 1800 à nos jour, Éditions Montaigne, Paris, 1963.

Polay, E., Differenzierung der Gesellschaftsnormen im antiken Rom, Akademiai Kiado, Budapesta, 1964.

Rathmann, Lothar, Stossrichtung nahost 1914—1918, Rütten & Loening, Berlin, 1963.

Ratkos, P., O počiatkoch slovenskych dejin, Wyd. Slov. Akad. Věd, Bratislava, 1965.

Ruge, Wolfgang, Stresemann, VEB, Deutcher Verlag der Wissenschaften, Berlin 1965.

Schlenther, U., Die Geistige Welt der Maya, Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1966.

Skutil, J., Bibliografie Moravskeho pleistocenu, Brno, 1965.

Sreniowski, Stanislav, Studia nad prawen i stosunkami agraruymi królestwa polskiego 1831—1864, Książka i Wiedza, Warszawa, 1963.

Staat-Museum-Berlin, Römische skulpturen, Antiken Sammlung, Berlin, 1966.

Steiniger, Prof. Dr. P. A., Der Nürnberger Prozess, Band I, II, Rütten & Loening, Berlin, 1962.

Streisand, Joachim, Die bürgerliche deutsche Geschichtsschreibung von der Reichseinigung von oben bis zur Befreinug Deutschlands vom Faschimus, Akademie Verlag, Berlin, 1965.

Streisand, Joachim, Deutschland von 1789 bis 1815, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1961.

Sudholz, G., Die ältere Bronzezeit zwischen Niederehein und Mittelwesen Lax, Hildesheim, 1964.

Svoboda, B., Čechy v době stěhováni národu, Naklad. Česk. Akad., Praha, 1965.

Татищев, В. Н., История Россиńская, VI, Изд. Наука, Москва, 1966.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Truman, Harry S., 1946—1952 Years of Trial and Hope-Memoirs. A Signet Book, New York, 1965.

Turcan, R., Le trésor de Guelma, Arts et Métiers Graphique, Paris, 1963.

Tymieniecki, Kazimierz, Poczatki Panstwa Polskiego, Poznan, 1962.

Улащик, Н. Н., Предпасылки крестянской реформы 1861 в литве и западной Белорусии, Изд. Наука, Москва, 1965.

Wohlgemuth, Heinz, Burgkrieg nicht Burgfriede, Dietz Verlag Berlin, 1963.

Zsigmond, L., Zur Deutschen Frage 1918—1923, Akademiai Kiado, Budapest, 1964.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ERATĂ
la tomul III (1966)

Pagina	*rîndul*	*în loc de*	*se va citi*
216	17 de sus	πιστένει δούλον	πιστεύει δούλου
219	7 de jos (n. 17)	*and*	*ad*
219	24 de sus	fv 12φ la fr 22φ	f° 12 la 22
220	2—3 de jos (n. 25)	fφ	tº

Pentru corectarea erorilor strecurate în textul grecesc de la pag. 218, rînd 19—38, redăm acest text în forma lui corectă:

(1) Ὅσα τις εἰς φυλακὴν τοῦ ἰδίου στώματος ποιεῖ, νομίμως ποιεῖ (Bas. II, 1, 3, Fabrotus, I, p. 28. Florentinus, [καὶ τὸ ἀπωθεῖσθαι τὴν ἐπιφερομένην βίαν <ἤ> ὕβριν.] Ὅσα <γάρ> τις εἰς φυλακήν etc. = Dig., I. 1, 3).

(2) Δικαιοσύνη ἐστὶ στατερὰ (Bas.: στατηρὰ) βούλησις καὶ θητικὴς ἑκάστῳ τὸ ἴδιον ἀπονέμουσα δίκαιον (*Bas.*, II, 1, 10, pr., Fabrotus, I, p. 28, Ulpianus, = *Dig.* I, 1, 10, pr.).

(3) Παραγγέλματα δὲ τοῦ νόμου, τὸ κοσμίως ζῆν· ἄλλον μὴ βλάπτειν· ἑκάστῳ τὸ ἴδιον ἀπονέμειν (*Bas.*, II, 1, 10, 1, Fabrotus, p. 28, Ulp. = *Dig.* 1, 1, 10, 1).

(4) Σοφία δὲ νόμου τὸ εἰδέναι τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀν<θρώπ>ινα πράγματα, καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον (*Bas.*, II, 1, 10, 2, Fabrotus, p. 28, Ulp. = *Dig.*, 1, 1, 10, 2).

(5) Λέγεται δίκαιον καὶ ἡ τοῦ ἄρχοντος ψῆφος, κἂν παράνομος εἴη [,καὶ ὁ τόπος, ἐν ᾧ δικαιοδοτεῖ, σωζομένης τῆς μεγαλειότητος τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ ἔθους τῶν πατέρων] (*Bas.*, II, 1, 11 partea 3-a, Fabrotus, p. 29, Paulus = *Dig.*, I, 1, 11).

(6) Ἀρετὴ νόμου καὶ δύναμις τὸ κελεύειν τρέφεσθαι παρὰ τῶν π<ατέ>ρων τοὺς παῖδας, καὶ τοὺς π<ατέ>ρας παρὰ τῶν παίδων· τὸ κωλύειν γίνεσθαι φόνους, ἁρπαγὰς ἢ ἑτερόν τι πλημμέλημα· τὸ ἐπιτρέπειν τισὶ διατίθεσθαι καὶ συναλλάσσειν· τὸ τιμωρεῖσθαι τοὺς ἡμαρτηκότας (*Bas.*, II, 1, 18, Fabrotus, I, p. 29, Modestinus = *Dig.*, 1, 3, 7).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" al Filialei Iași a Academiei Republicii Socialiste România publică „Anuarul institutului de istorie și arheologie", care continuă seria de *Istorie* a revistei „Studii și cercetări științifice", Iași, apărută între anii 1950 și 1963.

„Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" cuprinde *studii, comunicări și note, recenzii,* ș. a., consacrate istoriei României (veche, medie, modernă și contemporană), istoriei relațiilor internaționale ale României, istoriei universale ș. a.

Publicația noastră se adresează cercetătorilor în domeniul istoriei României și universale, profesorilor, studenților și tuturor celor interesați în cunoașterea și studierea științelor istorice.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Publicația apare anual.

Prețul unui abonament este de lei 25.

În țară abonamentele se fac la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii voluntari din Instituții.

Comenzile din străinătate se fac prin :

CARTIMEX

Căsuța poștală 134—135
București
Republica Socialistă România
sau prin reprezentanții săi din străinătate

Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol“,
tom. IV, p. 1—259, Iași, 1967

40559

Lei 25

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro